

POLSKA AKADEMIA NAUK – BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

ROCZNIK 52

zeszyt

3/4

1984

BIBLIOTEKA NARODOWA
– STAN I OCZEKIWANIA

OSSOLINEUM

REDAKCJA

BARBARA SORDYŁOWA — redaktor naczelny
ANDRZEJ MEŻYŃSKI — zastępca redaktora naczelnego
HANNA ŁASKARZEWSKA — sekretarz redakcji
Członkowie: MARIA LENARTOWICZ, LEON ŁOŚ, HANNA ZASADOWA
Współpraca redakcyjna: JANINA PELCOWA

RADA REDAKCYJNA

ZBIGNIEW JABŁOŃSKI — przewodniczący
CZESŁAW DEJNAROWICZ, BARBARA EYCHLEROWA, MARIA LENARTOWICZ,
HANNA ŁASKARZEWSKA, LEON ŁOŚ, ANDRZEJ MEŻYŃSKI,
HENRYK SAWONIAK, ANNA SITARSKA, BARBARA SORDYŁOWA,
HELENA WIĘCKOWSKA], HANNA ZASADOWA

Stały dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

**BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA
I INFORMACJI NAUKOWEJ**

Opracowanie:

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor: BARBARA EYCHLEROWA

Adres Redakcji:

Biblioteka PAN, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki,
VI p. tel. 203-302, telex 815360 bpan pl

Adres Wydawnictwa

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN,
Rynek 9, 50-106 Wrocław

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 52

1984

Zeszyt 3/4

TREŚĆ

BIBLIOTEKA NARODOWA — STAN I OCZEKIWANIA

Od Redakcji	263
Artykuły	
ZOFIA GACA-DĄBROWSKA: Biblioteki narodowe na świecie. Główne kierunki rozwoju w przekroju historycznym	267
JAN WOŁOSZ: Niektóre uwarunkowania działalności i rozwoju Biblioteki Narodowej	279
JADWIGA KOŁODZIEJSKA: Biblioteka Narodowa jako ośrodek badań naukowych	291
KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA: Dziś i jutro Instytutu Bibliograficznego	307
DANUTA RYMSZA-ZALEWSKA: Centralne katalogi piśmiennictwa zagranicznego w Bibliotece Narodowej	319
MIROŚŁAWA KOCIĘCKA: Służba informacyjna Biblioteki Narodowej	325
JAKUB ZDZISŁAW LICHAŃSKI: Zbiory specjalne Biblioteki Narodowej. Stan i perspektywy	333
KONRAD ZAWADZKI: Zbiory mikrofilmowe Biblioteki Narodowej. Historia. Stan obecny. Przyszłość?	343
JANINA PELCOWA: Wydawnictwa Biblioteki Narodowej	357
IRENA BEDNARZ: Rocznik Biblioteki Narodowej — zamierzenia i rezultaty	383
BARBARA SORDYŁOWA: Biblioteka Narodowa w krajowym systemie informacyjnym	389
ANNA ROMAŃSKA: Centralna biblioteka państwa a najpilniejsze potrzeby bibliotekarstwa krajowego	403
STEFAN KUBÓW: Biblioteka Narodowa a krajowa sieć biblioteczna	417
ZBIGNIEW ZMIGRODZKI: Biblioteka, na którą czekamy. O Bibliotece Narodowej refleksje	427
Posłowie — zamiast dyskusji (<i>Andrzej Mężyński</i>)	435
Sprawozdania	
Międzynarodowe sympozjum. Wydawnictwa i biblioteki elektroniczne (Essen, 29-31 sierpnia 1982) (<i>Wanda Pindłowa</i>)	443
Recenzje i przeglądy piśmiennictwa	
Bibliotekarstwo polskie	

Jan Baumgart: Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze. Warszawa 1983 (<i>Jadwiga Kołodziejaska</i>)	449
Konserwacja książki	
Janisław Osieglowski: Przechowywanie i konserwacja książki. Poznań 1982 (<i>Alicja Strzelczyk</i>)	452
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Irena Bednarz</i>)	456
Z prac Biblioteki PAN w Warszawie	
Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie w 1983 roku (<i>Barbara Sordylowa</i>)	461
Z życia SBP	
Protokół z posiedzenia plenarnego Zarządu Głównego SBP dn. 25.11.1983 r. w Warszawie (<i>Anna Modelska</i>)	473
Plan pracy Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w 1984 i części 1985 r.	476
Uchwała Plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Pol- skich obradujących 25 listopada 1983 r. w Warszawie	477
Protokół z wrywkowej kontroli finansowej przeprowadzonej w dniach 28-29.09.1983 r. przez członków Głównej Komisji Rewizyjnej — J. Miel- czarka i T. Matyjaszka w Biurze Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bi- bliotekarzy Polskich	478
Kronika krajowa	483
Kronika zagraniczna	485
Wydawnictwa otrzymane	488
Autorzy	489

CONTENTS

NATIONAL LIBRARY — PRESENT STATE AND EXPECTATIONS

Editorial note	263
--------------------------	-----

Articles

ZOFIA GACA-DĄBROWSKA: National libraries in the world. Trends in their development (Summary — 277)	267
JAN WOŁOSZ: Some conditions of the National Library activities and development (Summary — 289)	279
JADWIGA KOŁODZIEJSKA: National Library as a scientific research centre (Summary — 305)	291
KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA: Today and tomorrow of the Bi- bliographic Institute (Summary — 318)	307
DANUTA RYMSZA-ZALEWSKA: Union Catalogues of Foreign Publica- tions in the National Library (Summary — 324)	319
MIROŚLAWA KOCIEĆKA: The National Library information service (Summary — 332)	325

JAKUB ZDZISŁAW LICHAŃSKI: The National Library special collections (Summary — 340)	333
KONRAD ZAWADZKI: Microfilm collections of the National Library. History — present state — future? (Summary — 356)	343
JANINA PELCOWA: National Library publications (Summary — 382)	357
IRENA BEDNARZ: The National Library Yearbook — intentions and effects (Summary — 387)	383
BARBARA ŚORDYŁOWA: The National Library in the national scientific information (Summary — 402)	389
ANNA ROMAŃSKA: The central library of the state and the most urgent needs of the Polish librarianship (Summary — 415)	403
STEFAN KUBÓW: The National Library as the central library of the state (Summary — 425)	417
ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI: A library we are waiting for. Some thoughts on the National Library (Summary — 433)	427
Epilogue — in lieu of discussion (<i>Andrzej Mężyńska</i>)	435

Reports

International symposium. Electronic publications and libraries (Essen, August 29-31, 1983) (<i>Wanda Pindłowa</i>)	443
--	-----

Reviews	449
-------------------	-----

Activities of the Library of Polish Academy of Sciences	461
---	-----

News from the Polish Library Association	473
--	-----

News from the country	483
---------------------------------	-----

News from abroad	485
----------------------------	-----

Publications received	488
---------------------------------	-----

Contributors	489
------------------------	-----

OD REDAKCJI

Czytelnikom *Przeglądu Bibliotecznego* należy się parę słów wyjaśnienia w związku z przygotowaniem zeszytu monotematycznego poświęconego Bibliotece Narodowej.

Problematyka związana z BN była przedmiotem zainteresowania ze strony *Przeglądu* w różnych okresach jego ukazywania się.

W 1978 r. Biblioteka Narodowa doczekała się jubileuszu 50-lecia jej oficjalnego powołania, chociaż nie doczekała się własnej siedziby. Z tej okazji *Przegląd* zadedykował BN osobny zeszyt (z. 2/1979), którego zawartość dotyczyła nie tylko samej BN. W zamieszczonej tam rozmowie z ówczesnym dyrektorem, prof. Witoldem Stankiewiczem, główny nacisk został położony na sprawę budowy nowego gmachu Biblioteki, do której przystąpiono ostatecznie w kwietniu 1977 r., jakkolwiek projekt architektoniczny przyjęty do realizacji w wyniku przeprowadzonego konkursu gotowy był w 1963 r. Od tej chwili rozpoczęła się batalia o budowę gmachu BN, która trwała 14 lat, zanim ekipy budowlane wkroczyły na plac budowy na Polu Mokotowskim. Zwleknięcie przez tyle lat z rozpoczęciem inwestycji tak nieodzownej dla polskiej kultury nie świadczy dobrze o polityce kulturalnej ówczesnych władz. Budowa rozpoczęła się zresztą w okresie niepomysłnym, a mianowicie narastających trudności gospodarczych, co ma wpływ negatywny na tempo realizacji poszczególnych etapów inwestycji, na wydłużanie terminów ich realizacji.

Według ówczesnych planów i harmonogramów w 1983 r. miała być zakończona cała inwestycja, tymczasem dopiero jeden budynek — magazyn zbiorów — został oddany do użytku — i to właśnie w 1983 r.

„Mamy podstawy, by wierzyć — mówił dyrektor W. Stankiewicz — że terminy będą dotrzymane i w 1983 r. budowa powinna być ukończona. Planowane na rok 1980 oddanie do użytku magazynu umożliwi Bibliotece zlikwidowanie dotychczasowej ciasnoty w pomieszczeniach magazynowych*³”. Niestety, terminy nie zostały dotrzymane, a opóźnienia wynoszą już 3-4 lata.

* Rozmowa z dyrektorem BN prof. dr hab. Witoldem Stankiewiczem z okazji Jubileuszu 50-lecia Biblioteki Narodowej. Rozmowę przeprowadzili B. Sordylowa, I. Kuczyńska. „Prz. Bibl.” 1979 R. 47 z. 2 s. 180.

Nie czekając na ukończenie całej budowy przystąpiono do zagospodarowania otrzymanego w 1983 r. obiektu magazynowego, ale na cele inne niż przewidywał plan pierwotny: zamiast zbiorów przeniesiono tu niektóre zakłady i pracownie BN, które w dotychczasowych pomieszczeniach miały już bardzo trudne warunki pracy. Przeprowadzka zbiorów została odłożona do czasu ukończenia drugiego i trzeciego budynku przeznaczonego na pracownie i czytelnie. Trudno kwestionować czy krytykować słuszność tej decyzji zważywszy, że przeniesienie samych zbiorów bez możliwości ich udostępniania miałyby się z celem, a poza tym utrudniłoby niepomiarne komunikację wewnętrzną.

Perspektywa przeniesienia całości zbiorów i agend Biblioteki do nowych pomieszczeń przybliżyła się wydatnie. Dało to impuls do poruszenia w szerszym aspekcie problemów BN, tym bardziej że oczekiwania ze strony środowiska bibliotekarskiego w stosunku do BN nasiliły się w związku z tym faktem. Ponadto zmieniła się dyrekcja BN i to był drugi powód, dla którego postanowiono problemy te i oczekiwania zaprezentować nowemu kierownictwu.

Środowisko bibliotekarskie nie jest wystarczająco poinformowane o zamierzeniach i poczynaniach BN na najbliższą przyszłość. Na Bibliotekę Narodową zwrócone są oczy bibliotekarzy oczekujących bardziej zdecydowanych jej działań o zasięgu ogólnokrajowym. Nie da się ukryć, że sytuacja bibliotekarstwa polskiego jest wyjątkowo trudna, a ubóstwo zbyt już doskwiera. Trudne położenie skomplikowane zostało dodatkowo przez nieprzemyślane i partykularne akty prawne, dzielące bibliotekarzy na lepszych i gorszych w zależności od przynależności resortowej.

Można zapytać, w jakim stopniu powiódł się zamysł Redakcji i Rady Redakcyjnej *Przeglądu Bibliotecznego* przedstawienia w osobnym zeszycie wybranych problemów Biblioteki Narodowej właśnie w chwili obecnej.

Koncepcja zeszytu specjalnego wyłoniła się w trakcie dyskusji w gronie redakcji i Rady Redakcyjnej. Opiera się ona na założeniu, że stan BN powinni zaprezentować autorzy z jej grona jako specjaliści znający najlepiej własne podwórko; natomiast to, czego oczekuje ze strony BN środowisko bibliotekarskie, należy przedstawić w opracowaniach autorów z zewnątrz. Zgodnie z tą koncepcją zamówione zostały artykuły. Większość z nich redakcja otrzymała; kilka artykułów jednak nie wpłynęło do chwili przekazywania zeszytu do Wydawnictwa i stanowi to lukę w prezentowanej tematyce.

Zdajemy sobie sprawę, że gdyby wszystkie zamówione opracowania zostały opublikowane, to i tak problematyka BN nie byłaby wyczerpująco omówiona z uwagi na jej złożoność i rozległość. Nie takie zresztą aspiracje nam przyświecały; chodziło o poruszenie najbardziej kluczowych zagadnień lub ich zasygnalizowanie, o podniesienie w tym zakresie

świadomości środowiska bibliotekarskiego, a także o uczulenie zespołu pracowniczego BN na potrzeby społeczności bibliotekarskiej.

Jeżeli choć w części zamierzenie to udało się zrealizować, to być może, praca zespołu autorskiego i redakcyjnego okaże się pożyteczna i owocna.

Barbara Sordylowa

ZOFIA GACA-DĄBROWSKA

BIBLIOTEKI NARODOWE NA ŚWIECIE.
GŁÓWNE KIERUNKI ROZWOJU
W PRZEKROJU HISTORYCZNYM

Przedstawione są zmiany, jakie dokonywały się w rozumieniu pojęcia i roli bibliotek narodowych od chwili ich powstawania do czasów obecnych. W XVIII w. pod wpływem haseł Oświecenia zaczęto tworzyć biblioteki narodowe w znaczeniu księżnic, które mają służyć powszechnemu dostępowi do nauki i stanowią własność całego narodu. W XIX w. za główne ich zadanie uznano gromadzenie i przechowywanie dla potomnych piśmiennictwa narodowego („bibliotheca patria”), zaczęto także traktować je jako centralne biblioteki naukowe państwa, służące potrzebom administracji państwowej. W XX w. dołączono do tych zadań obowiązek świadczenia pewnych prac na rzecz innych bibliotek, by w końcu uznać je za główne ogniwo w organizacji bibliotekarstwa w kraju. Proces ten wciąż się pogłębia w związku z realizowaniem różnych form międzynarodowej współpracy bibliotek, przede wszystkim programów UBC, NATIS i UAP.

Pojęcie i funkcje bibliotek narodowych ulegają stałym zmianom, zależnie od zmieniających się potrzeb społecznych w dziedzinie nauki i kultury — a co za tym idzie — także i w bibliotekarstwie, jego organizacji i formach działania. Dużą rolę w ukształtowaniu koncepcji bibliotek narodowych odgrywały założenia polityki bibliotecznej poszczególnych państw, w ostatnich latach także międzynarodowa współpraca bibliotek, inicjowana głównie przez UNESCO i IFLA.

Biblioteki narodowe zaczęły powstawać w połowie XVIII w. Pierwszą z nich była biblioteka braci Załuskich, oddana do użytku publicznego w 1747 r., co stanowi chlubną kartę w historii naszego bibliotekarstwa. W 1753 r. zostały położone podwaliny pod drugą z kolei bibliotekę narodową — British Museum w Londynie, a w 1792 r. nazwę biblioteki narodowej nadano dawnej Bibliothèque Royale w Paryżu. W XIX w., wraz z budzeniem się poczucia odrębności narodowej i umacnianiem nowoczesnej koncepcji państwa, proces powstawania bibliotek narodowych stał się już zjawiskiem powszechnym obejmującym większość krajów.

Pierwotnie nazwa „biblioteka narodowa” nie odpowiadała pojęciu

„bibliotheca patria”, tj. księżnicy, która gromadzi i przechowuje dla przysłych pokoleń piśmiennictwo danego narodu. Pod mianem tym rozumiano raczej bibliotekę dostępną dla ogółu obywateli, będącą własnością całego narodu, w odróżnieniu od dawnych bibliotek królewskich, cesarskich czy innych, nie funkcjonujących jako biblioteki publiczne, mających ograniczony krąg użytkowników. Warto podkreślić, że biblioteka Załuskich nosiła najpierw nazwę „Biblioteka Publiczna”, a od 1783 r. „Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich zwana”. Obie nazwy akcentowały raczej służebną rolę biblioteki w stosunku do społeczeństwa, niż określały charakter gromadzonych w niej zbiorów, choć przecież były wśród nich cenne i liczne polonika. Równie, a może bardziej charakterystycznego przykładu dostarcza paryska Bibliothèque Nationale. Zmiana jej nazwy nastąpiła podczas rewolucji francuskiej, kiedy to po przekształceniu monarchii w republikę chciano podkreślić nowy charakter księżnicy, która odtąd stała się własnością już nie władców, a całego narodu. Marian Łodyński uważa — biorąc za przykład Bibliothèque Nationale — że pierwotnie biblioteka narodowa była biblioteką państwową. Innych argumentów dostarcza mu British Museum, którego nazwa odpowiadała nie etniczno-kulturowemu czy językowemu pojęciu Anglii, lecz państwowemu — Wielkiej Brytanii¹.

Z poglądami Łodyńskiego można polemizować, bowiem centralne biblioteki państwowe powstawały dopiero w XIX w., równoległe ze wzrostem roli państwa i rodzeniem się silnego poczucia odrębności poszczególnych narodów oraz chęci określenia własnego miejsca w kulturze ogólnoświatowej. W XVIII w. natomiast, pod wpływem Oświecenia i postulatów rozszerzonego dostępu do nauki, tworzenie tzw. bibliotek narodowych było przede wszystkim wyrazem realizacji haseł demokracji, polegającej na upublicznieniu księgozbiorów zamkniętych dotąd dla ogółu, chociaż w praktyce — korzystać z nich mogli w dalszym ciągu jedynie uczeni.

Duże zmiany, które nastąpiły w XIX w. na mapie politycznej Europy, miały decydujący wpływ na powstawanie bibliotek narodowych, a jednocześnie głównych bibliotek państwowych. Zjednoczenie Włoch, unifikacja Szwajcarii, przekształcenie w Niemczech dotychczasowej struktury związkowej w jednolite państwo — wszystko to prowadziło do organizowania w tych krajach księżnic o charakterze narodowym i państwowym.

Głównym zadaniem powstających w tym czasie bibliotek narodowych było gromadzenie i przechowywanie dorobku piśmienniczego (a niekiedy i innych wytworów kultury) danego kraju. Rozszerzano przepisy o egzemplarzu obowiązkowym, który miał służyć już nie tylko cenzurze i nadzorowi państwa nad produkcją wydawniczą, ale także zapewniać moż-

¹ M. Łodyński: *Zagadnienie „biblioteki narodowej” w Polsce i za granicą*. „Prz. Bibl.” 1948 R. 16 z. 1-2 s. 24.

ność gromadzenia przez biblioteki narodowe wszystkich druków z terenu kraju.

Historycy bibliotekarstwa oceniają, że okres od rewolucji francuskiej do I wojny światowej charakteryzował „rozwój myśli narodowej i jej urzeczywistnienie”, co w bibliotekarstwie znajdowało swój wyraz w dążeniu „do skupienia całego piśmiennictwa narodowego w miejscu centralnym i przekazania go w tej postaci przyszłym pokoleniom”².

Tę opinię należy uzupełnić dodając, że od drugiej połowy XIX w. zaczyna wzrastać znaczenie bibliotek narodowych nie tylko jako pomników kultury i świetności danego narodu czy państwa, ale również jako głównych warsztatów naukowych, które mają zaspokajać potrzeby różnych instytucji państwowych oraz osób związanych z administracją i nauką w kraju. Ponadto na biblioteki narodowe obowiązek gromadzenia podstawowego zasobu piśmiennictwa także z zakresu literatury obcej. Nowe funkcje, które powierzano tym bibliotekom, wyznały ich nową rolę — centralnych bibliotek państwowych. Centralna biblioteka państwa ograniczała niekiedy swoją rolę przekazując innym bibliotekom funkcję księżnicy o charakterze „bibliotheca patria”. Przykładem może być Szwajcaria, gdzie w stolicy związkowej Bernie powołano do życia Bibliothèque Centrale Fédérale z obowiązkiem gromadzenia helwetików od 1848 r., a funkcję biblioteki narodowej przyznano dawnej bibliotece kantonowej w Lucernie i zlecono jej przechowywanie literatury helweckiej sprzed 1848 r. Podobny podział nastąpił w Niemczech: dawna biblioteka królewska w Berlinie została po zjednoczeniu Niemiec przemianowana na centralną bibliotekę państwa (Staatsbibliothek); z chwilą utworzenia w 1912 r. Książnicy Niemieckiej (Deutsche Bücherei) w Lipsku — przyznano jej obowiązek gromadzenia pełnej produkcji wydawniczej od 1913 r., a berlińskiej do 1913 r.

Inaczej kształtowały się dzieje i funkcje biblioteki narodowej w Stanach Zjednoczonych, które w 1776 r. ogłosiły niepodległość i przekształciły się w republikę federalną. Dopiero wówczas zaczęły powstawać na terenie kraju duże biblioteki naukowe dla potrzeb szkolnictwa wyższego i rozwoju gospodarki młodego państwa. W 1800 r. założono w Waszyngtonie dla obsługi parlamentu i wszystkich jego agend specjalną bibliotekę pod obowiązującą do dziś nazwą The Library of Congress. Specjalizowała się ona początkowo, zgodnie ze swym przeznaczeniem, w gromadzeniu literatury prawniczej, ale z biegiem czasu zarówno zakres treściowy jej zbiorów jak i jej zadania zaczęły się rozszerzać. Od 1846 r. otrzymuje z obszaru Stanów Zjednoczonych egzemplarz wydawniczy dla rejestrowania praw autorskich (tzw. copyright). Od 1865 r. zwyczaj ten nabrał mocy prawnej i od tego czasu Biblioteka Kongresu zaczęła pełnić w istocie rolę biblioteki narodowej, gromadzącej całą produkcję wydaw-

² A. Hessel: *Geschichte der Bibliotheken*. Göttingen 1925 s. 113-115.

niczą z terenu kraju. W 1867 r. zapoczątkowała międzynarodową wymianę druków urzędowych, co z kolei wpłynęło na rozszerzenie jej zasobów literatury zagranicznej. Z końcem XIX w. zbudowano dla jej potrzeb nowy gmach, a z początkiem XX w. uznano formalnie za bibliotekę narodową i centralną państwa; zobowiązano ją jednocześnie do świadczenia usług na rzecz innych bibliotek w kraju.

Po I wojnie światowej, kiedy wiele narodów odzyskało swój niepodległy byt — tworzenie bibliotek narodowych było jednym z wyrazów ich suwerenności i odrębności w sferze kultury, zapewniającym jednocześnie lepsze warunki rozwoju rodzimej nauki. W tych właśnie czasach przemianowano główną bibliotekę Pragi na Narodową i Uniwersytecką Bibliotekę Czechosłowacji, w Belgradzie zmieniono nazwę Biblioteki Królewskiej na Bibliotekę Narodową Serbii, a zaraz po 1918 r. zaczęto tworzyć podwaliny ksiąźnicy narodowej w Polsce. W Austrii po zniesieniu monarchii austro-węgierskiej i ustanowieniu republiki przemianowano dawną bibliotekę dworu cesarskiego (Hofbibliothek) na bibliotekę narodową (Österreichische Nationalbibliothek).

Potrzeba istnienia bibliotek narodowych była już wtedy faktem bezspornym i powszechnie uznawanym — zarysowały się też nowe tendencje w określaniu ich funkcji. Organizacja bibliotekarstwa w poszczególnych krajach coraz częściej zaczęła być regulowana przez odpowiednie akty prawne, większość państw przejęła na siebie obowiązek zakładania i utrzymywania bibliotek. Jednocześnie rządy tych państw zaczęły realizować określoną politykę biblioteczną i nadawać bibliotekom narodowym rolę nadrzędną w stosunku do tworzonej sieci bibliotecznej.

Znamiennym przykładem mogą być zmiany, jakie zaszły po 1917 r. w Rosji w ogólnej organizacji bibliotekarstwa i w zadaniach jej dwóch bibliotek narodowych, znanych obecnie pod nazwą Państwowej Biblioteki Publicznej im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie i Państwowej Biblioteki im. Lenina w Moskwie.

Pierwsza założona została w 1795 r. jako Cesarska Biblioteka Publiczna (obecna nazwa obowiązuje od 1932 r.) na podstawie skonfiskowanych zbiorów ksiąźnicy Załuskich. Znaczenie biblioteki narodowej uzyskała po przyznaniu jej w 1810 r. egzemplarza obowiązkowego druków w języku rosyjskim. Bibliotekę udostępniono publiczności dopiero w 1814 r. Od drugiej połowy XIX w. zapoczątkowała ona gromadzenie druków wydawanych w państwie w językach obcych oraz publikacji zagranicznych dotyczących Rosji.

Biblioteka im. Lenina (nazwę tę nadano jej w 1925 r.) początkami sięga także XVIII w. Jej załączkiem były zbiory Mikołaja Rumiancewa (1754-1826), dyplomaty i członka rządu rosyjskiego. Po śmierci właściciela zbiory jego zostały przekazane przez spadkobierców państwu stając się podstawą otwartego w 1831 r. Muzeum w Petersburgu, a w 1861 r. przeniesionego do Moskwy. Tu w 1862 r. Muzeum Rumiancewa otrzymało

nowy statut, w którym nadano mu rangę biblioteki narodowej oraz prawo do egzemplarza obowiązkowego i gromadzenia dzieł skonfiskowanych bądź zakazanych.

Obie księżnice borykały się za czasów caratu z dużymi trudnościami organizacyjnymi i finansowymi. Po rewolucji październikowej dekret z 1920 r. o centralizacji bibliotek wprowadził jednolitą sieć państwowych i powszechnie dostępnych bibliotek, włączając je do planów kulturalnej i ideologicznej przebudowy kraju Rad. W planach tych biblioteki narodowe stały się głównymi ośrodkami wdrażania w życie nowych założeń polityki bibliotecznej państwa, tak przez działalność praktyczną, jak i przez wypracowywanie teoretycznych podstaw rozwoju bibliotekarstwa na terenie Związku Radzieckiego. Biblioteka im. Lenina, po przeniesieniu stolicy z Piotrogradu do Moskwy, stała się w tym czasie centralną biblioteką ZSRR, natomiast Biblioteka im. Sałtykowa-Szczedrina otrzymała status biblioteki narodowej Rosyjskiej Republiki Radzieckiej, każda bowiem z republik uzyskała prawo archiwizowania wydawnictw ze swego terytorium i posiadania własnej głównej biblioteki naukowej o charakterze narodowym. Mimo tych zmian, księżnica w Leningradzie zatrzymała prawo gromadzenia całej produkcji wydawniczej Związku Radzieckiego, rossików zagranicznych oraz bogatego wyboru piśmiennictwa obcego.

Także w innych krajach w tym czasie zaczęto wiązać biblioteki narodowe z ogólnymi programami organizacji bibliotekarstwa w kraju i wyznaczać im pewne funkcje centralne w stosunku do pozostałych bibliotek. Ślad tych tendencji zaznaczył się wyraźnie w dyskusjach, jakie toczyły się wokół polskiej koncepcji Biblioteki Narodowej³. Mimo to do II wojny światowej, a także w pierwszym okresie po jej zakończeniu, w dalszym ciągu traktowano biblioteki narodowe przede wszystkim jako depozytariuszy spuścizny piśmienniczej narodu, chociaż w praktyce funkcje ich były znacznie szersze. Jeszcze w 1958 r. na międzynarodowym sympozjum w Wiedniu, poświęconym problematyce bibliotek narodowych, a nawet w definicji księżnic dla celów międzynarodowej statystyki bibliotecznej, zawartej w zaleceniach UNESCO⁴ — przedstawiono ich zadania w sposób tradycyjny.

Obok tych poglądów występowały jednak i inne, manifestujące się w coraz bardziej wyraźny sposób. W 1964 r. na sesji IFLA w Rzymie K. W. Humphreys podzielił funkcje bibliotek narodowych na podstawowe, pożądane i dodatkowe. Do pierwszej grupy, poza archiwizowaniem całego dorobku piśmienniczego kraju, zaliczył gromadzenie wyborowego piśmiennictwa obcego z różnych dziedzin wiedzy, publikowanie biblio-

³ M. Skwarnicki: *Zarys rozwoju koncepcji i organizacji Biblioteki Narodowej w Warszawie 1918-1954*. W: *Z zagadnień teorii i praktyki bibliotekarskiej*. Studia poświęcone pamięci J. Grycza. Wrocław 1961 s. 89-130.

⁴ *Recommendations concerning the international standardization of library statistics, adopted by the UNESCO General Conference at its sixteenth session, Paris, 13 November 1970*. Tłumaczenie na jęz. polski zob. „Prz. Bibl.” 1972 R. 40 z. 2 s. 199-205.

grafii narodowych oraz pełnienie roli centralnego ośrodka informacji bibliograficznej i bibliotecznej. Na funkcje pożądane złożyły się: koordynacja wypożyczeń międzybibliotecznych, opieka nad najcenniejszymi dla dziejów danego narodu dokumentami oraz działalność badawcza w zakresie bibliologii. W rejestrze funkcji dodatkowych wymienił natomiast prowadzenie międzynarodowej wymiany wydawnictw i gospodarę dubletami w skali kraju oraz nadzór nad rozwojem zawodu bibliotekarza, a także pomoc metodyczną dla bibliotek różnych typów⁵.

Nowym elementem w wypowiedzi Humphreysa było włączenie do zadań podstawowych publikowania bibliografii narodowych oraz organizacji ośrodka krajowej informacji bibliograficzno-bibliotecznej. Największe biblioteki świata w tym czasie, jak Biblioteka Kongresu, British Museum, Biblioteka Narodowa w Paryżu oraz im. Lenina w Moskwie, nie wydawały bieżących bibliografii narodowych, chociaż w pewnym stopniu uczestniczyły w ich opracowywaniu. Zajmowały się tym wyspecjalizowane firmy, zrzeszenia bądź, jak w przypadku ZSRR, Wszeczhwiązkowa Izba Książki. Bibliografię retrospektywną dokumentującą całą przeszłą produkcję wydawniczą kraju w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji zastępowały w zasadzie katalogi wydawane przez Bibliotekę Kongresu, British Museum i Bibliothèque Nationale.

Początki publikacji katalogu Biblioteki Kongresu związane są z produkcją przez tę księżnicę kart katalogowych na użytek innych bibliotek amerykańskich. Centralny druk kart katalogowych, podjęty przez Bibliotekę Kongresu jeszcze z początkiem XX w., okazał się wielce pomocny w jednolitym i szybkim opracowywaniu zbiorów przez inne biblioteki krajowe. Początkowo nie obejmował on wpływów zagranicznych, jednakże po wprowadzeniu w życie Planu Farmingtona (1948 r.), a przede wszystkim z chwilą przyjęcia w 1966 r. Narodowego Programu Gromadzenia Zbiorów i Katalogowania (The National Program for Acquisition and Cataloging) Biblioteka Kongresu podjęła się także centralnego opracowywania literatury obcej organizując tzw. katalogowanie kooperatywne (shared cataloging), polegające na współpracy z ośrodkami zagranicznymi redagującymi bibliografie narodowe. Ta nowa akcja Biblioteki Kongresu, oparta wkrótce na zautomatyzowanym systemie MARC, objęła nie tylko biblioteki amerykańskie, lecz i biblioteki innych państw, które mogły z niej korzystać na zasadzie abonamentu. W wyniku tych działań Biblioteka Kongresu zaczęła odgrywać rolę światowego centrum informacji bibliograficznej, co zbiegło się z coraz silniej odczuwaną potrzebą tworzenia międzynarodowych systemów informacyjnych, w tym także przy udziale bibliotek narodowych.

Z końcem lat sześćdziesiątych na forum UNESCO, Międzynarodowej Rady Unii Naukowych, IFLA i innych organizacji zaczęto tworzyć ramy

⁵ B. Horodyski: *30 Sesja IFLA w Rzymie*. „Prz. Bibl.” 1964 R. 32 z. 4 s. 279-284. Por. też K. W. Humphreys: *National library functions*. „UNESCO Bulletin for Libraries” 1966 T. 20 s. 158-169.

programu UNISIST, następnie Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control — UBC), która uzewnętrzniła konieczność opracowania jednolitych w skali światowej zasad opisu bibliograficznego (ISBD) w bieżących bibliografiach narodowych. Ustalono, że zasady te muszą być przyjęte przez kraje, które będą uczestniczyć w programie UBC, i że powinny jednocześnie obowiązywać w katalogach bibliotecznych, księgarskich i wydawniczych dla łatwiejszego tworzenia zautomatyzowanych banków informacji pod kątem różnych potrzeb społecznych.

Zdawano sobie przy tym sprawę, że efektywność działania w tym zakresie zależy od postępu prac nad organizacją służb informacyjno-bibliograficznych prowadzonych w poszczególnych krajach. Dlatego też już w 1974 r. odbyła się w Paryżu międzynarodowa konferencja nt. planowania narodowych infrastruktur w dziedzinie dokumentacji, bibliotek i archiwów, na której przyjęto program NATIS (National Information Systems). Autorzy programu założyli, że współpraca międzynarodowa musi się opierać na systemach informacyjnych poszczególnych krajów członkowskich i dlatego należy dążyć, aby każdy kraj miał możliwość zorganizowania w sposób optymalny własnej sieci służb informacyjnych, dostępnej dla wszystkich kategorii użytkowników.

Prawie równolegle opracowany został także program Uniwersalnej Dostępności Publikacji (Universal Availability of Publications — UAP)^{5a}, u którego podstaw leżało zrozumienie, że sama informacja o dokumentach nie wystarcza; trzeba jeszcze zapewnić jak najpełniejszy dostęp do tych dokumentów przede wszystkim dzięki odpowiednio zorganizowanej sieci bibliotek i sprawnemu współdziałaniu w międzybibliotecznym wypożyczaniu zbiorów, tworzeniu katalogów centralnych, rozszerzeniu zastosowań urządzeń reprograficznych, automatycznej łączności itp. Obok tego UAP nałożyła specjalne obowiązki na wydawców, księgarzy i inne placówki związane z upowszechnianiem dokumentów oraz na rządy państw, które winny zapewnić środki na realizację programu i umożliwić wszystkim obywatelom korzystanie w równym stopniu ze zbiorów.

Wszystkie wyżej wymienione systemy wpływają na oblicze współczesnych bibliotek narodowych stawiając je w centrum swoich programów i wyznaczając im nowe zadania. Bieżąca literatura fachowa informuje wciąż ostatnio o międzynarodowych konferencjach i naradach przedstawicieli bibliotek narodowych, powołuje się ich zreszczenia, w ramach których dyskutuje się o bieżących problemach usiłując je wspólnie rozwiązać⁶. Rośnie także liczba poświęconych bibliotekom narodo-

^{5a} J. Pelcowa: *Uniwersalna dostępność publikacji*. „Prz. Bibl.” 1983 R. 51 z. 4 s. 353-365.

⁶ Por. ostatnie roczniki „Unesco Bulletin for Libraries”, „IFLA Journal”, a także informacje zawarte w „Przeglądzie Bibliotecznym” 1974 R. 42 z. 4 s. 457-461, 1975 R. 43 z. 3 s. 305, z. 4 s. 350-353, 1976 R. 44 z. 1 s. 100, 1978 R. 46 z. 2 s. 223-230, z. 3 s. 379, 1981 R. 49 z. 1 s. 168, z. 3/4 s. 458-459, 1984 R. 52 z. 1 i in.

wym opracowań nie tylko o charakterze opisowym, ale także teoretycznym bądź podręcznikowym⁷.

Niewątpliwie przełomowe znaczenie dla określenia obecnych zadań bibliotek narodowych miało spotkanie dyrektorów tych księżnic w Lozannie w sierpniu 1976 r.⁸, poświęcone ich roli w narodowych i międzynarodowych systemach informacyjnych, przede wszystkim w programie NATIS. Zadania bibliotek narodowych sformułowano w sposób następujący: 1) zapewnienie nieodzownej centralizacji usług bibliotecznych w kraju; 2) odpowiedzialność za realizację programu NATIS w zakresie działalności bibliotek; 3) czynny udział w ogólnym planowaniu i wszechstronnym rozwoju NATIS; 4) uczestnictwo w rozwoju i doskonaleniu międzynarodowej wymiany informacji.

Każde z wymienionych zadań zostało na obradach w Lozannie szeroko omówione. Przedstawiono konieczność konkretnych działań, ich zakres i zasięg. W myśl wypracowanej tam koncepcji biblioteka narodowa urosła do centrum kształtowania sieci bibliotecznej w duchu NATIS, nie tracając jednocześnie swej podstawowej funkcji zbiornicy piśmiennictwa narodowego i głównej biblioteki naukowej państwa. Należy również do niej obowiązek informacji o zbiorach bibliotecznych całego kraju, pośrednictwo w wypożyczaniu międzybibliotecznym oraz przedstawicielstwo w innych międzynarodowych akcjach współpracy bibliotek. Podkreślono przy tym jej przewodnią rolę w rozwoju badań bibliotekoznawczych, zwłaszcza w zakresie normalizacji bibliotecznej i pomocy metodycznej na rzecz innych bibliotek krajowych, a także odpowiedzialność za poziom fachowego przygotowania bibliotekarzy. Ten szeroki zespół zadań bibliotek narodowych został jeszcze wzbogacony na kolejnych konferencjach, poświęconych realizacji programu Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej i Uniwersalnej Dostępności Publikacji.

Wymienione wyżej międzynarodowe dyskusje i postulaty nie pozostały bez wpływu na konkretną działalność bibliotek narodowych. W ostatnich latach jesteśmy świadkami istotnych przeobrażeń w ich strukturach organizacyjnych i w zakresie podejmowanych prac. Przykładem mogą być zmiany, jakie zaszły w bibliotekarstwie brytyjskim. Z początkiem lat siedemdziesiątych przedłożono w parlamencie Wielkiej Brytanii projekt ustawy powołującej British Library przez połączenie pięciu działających dotąd samodzielnie instytucji, a mianowicie: British Museum Library (dział biblioteczny British Museum), National Central Library (Centralna Biblioteka Narodowa), National Lending Library for Science and Technology (Narodowa Biblioteka Wypożyczeń w zakresie

⁷ Np. *Nacional'naja biblioteka. Bibliografičeskij ukazatel' 1965-1977*. Moskwa 1979 (obejmuje wykaz piśmiennictwa światowego); N. I. Tjulina: *O tipologičeskom razvitii nacional'noj biblioteki*. „*Bibliotekovedenie i Bibliografija za Rubežom*” 1980 vyp. 79 s. 3-19; M. B. Line: *The role of national libraries*. „*Libri*” 1980 Vol. 30 nr 1 s. 1-16; *National Library and Information services. A handbook for planners*. Ed. by C. V. Penna, D. J. Foskett, P. H. Sewell. London 1977.

⁸ *The role national libraries in national and international information systems: a policy statement approved by directors of national libraries meeting in Lausanne, 20-21 August 1976*. „*UNESCO Bulletin for Libraries*” 1977 Vol. 31 nr 1 s. 7-25.

Nauk Ścisłych i Technicznych), National Reference Library in Science and Invention (Narodowa Biblioteka Prezencyjna Nauk Ścisłych i Wyanalazczości) oraz British National Bibliography (Brytyjska Bibliografia Narodowa).

Projekt Biblioteki Brytyjskiej został zatwierdzony przez parlament, który uchwalił także budowę dla jej potrzeb nowego gmachu. Działalność swoją rozpoczęła ona z dn. 1 lipca 1973 r. Wkrótce potem do Biblioteki przyłączono Biuro ds. Informacji Naukowej i Technicznej (Office for Scientific and Technical Information — OSTI). Na Bibliotekę składają się trzy główne działy operacyjne: Służb Bibliograficznych, Wypożyczeń, Informacji⁹. Na wstępie podjęto studia nad możliwością wprowadzenia zautomatyzowanego systemu integrującego wszystkie działające w obrębie Biblioteki służby komputerowe. Od 1971 r. *British National Bibliography* zaczęła być wydawana przy użyciu maszyn cyfrowych, ponadto wzorem Biblioteki Kongresu dla czynności katalogowania i dostarczania bibliotekom brytyjskim wyboru sporządzanych opisów przyjęto system MARC. Od 1976 r. przystąpiono do katalogowania w toku procesu publikacyjnego, powiększając z każdym rokiem liczbę współpracujących wydawców. W 1977 r. zaczęto realizować system MERLIN (Machine Readable Library Information), który umożliwi wszystkim służbom komputerowym korzystanie z centralnej bazy danych i jednego uzgodnionego zespołu programów. Służy on przede wszystkim do produkcji bieżącej bibliografii narodowej, taśm MARC, tworzenia katalogów kartkowych drukowanych i mikrofilmowych oraz dostępu w trybie on-line do zbiorów Biblioteki Brytyjskiej, a także do banku danych niektórych bibliotek świata, m.in. Biblioteki Kongresu. Dostęp ten z biegiem czasu ma być rozszerzony na większość krajów posiadających zautomatyzowany system katalogów i bibliografii.

W ten sposób utworzono w Wielkiej Brytanii w ciągu ostatnich 10 lat księżnicę, która oprócz tradycyjnej funkcji biblioteki narodowej stała się centrum krajowego systemu informacji bibliotecznej i bibliograficznej oraz centrum wypożyczeń krajowych i międzynarodowych. Przyjęła ona też na siebie funkcję krajowego ośrodka wymiany wszystkich zbędnych materiałów bibliotecznych i ośrodka badań bibliotekoznawczych, którego zadaniem jest opracowywanie założeń polityki bibliotecznej i pomocy metodycznych dla bibliotek w kraju oraz opiniowanie zasad kształcenia bibliotekarzy.

Podobne przeobrażenia zachodzą w mniejszym lub większym stopniu w bibliotekach narodowych innych krajów — donoszą o tym bieżące czasopisma fachowe, zwłaszcza *UNESCO Bulletin for Libraries* i jego kontynuacja: *Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration* (Paris 1979-), który ze względu na swój charak-

⁹ M. J. O'Hanlon: *Badania i rozwój Biblioteki Brytyjskiej: aktualne projekty i trendy przyszłości*. W: *Badania bibliotekoznawcze za granicą*. Warszawa 1977 s. 90.

ter interesuje się szczególnie postępowaniem nad realizacją programów NATIS i UAP. Z zamieszczonych artykułów i notatek wynika, że dużą pomoc bibliotekom narodowym szeregu państw świadczy właśnie UNESCO, owocna jest również współpraca z Biblioteką Kongresu, która pomaga w realizacji automatyzowania systemów służb informacyjno-bibliograficznych w niektórych krajach, np. w Kanadzie, Japonii i Brazylii.

Biblioteka Kongresu prowadzi w ogóle szeroką działalność międzynarodową. Prócz pomocy metodycznej w rozpowszechnianiu na świecie zapisów danych katalogowych i bibliograficznych w formie MARC (i jego modyfikacji) pełni w zasadzie funkcję ośrodka informacji o światowym piśmiennictwie naukowym z wyjątkiem medycyny i rolnictwa, bowiem informacji w tych dziedzinach dostarczają Narodowa Biblioteka Lekarska oraz Narodowa Biblioteka Rolnicza. Wyłączenie i rozwój tych dwu bibliotek może być symptomem sygnalizowanych niejednokrotnie w literaturze bibliotekoznawczej tendencji do specjalizacji bibliotek narodowych, którym coraz trudniej gromadzić w swoich murach pełnię krajowego piśmiennictwa i najważniejszą literaturę zagraniczną w sytuacji, gdy biblioteki te obciąża się dodatkowo wciąż nowymi zadaniami. Wysuwane są więc postulaty specjalizacji bibliotek narodowych, opartej bądź na kryteriach formalnych (wg kategorii zbiorów), bądź na kryteriach treściowych (wg dziedzin wiedzy). Wspominał o tym jeszcze w 1967 r. B. Horodyski, przeciwstawiając się jednak tej koncepcji, a postulując jedynie specjalizację czytelników, przez co ograniczył się do uwzględnienia potrzeb czytelnika, nie wchodząc w trudności organizacyjne samych bibliotek narodowych¹⁰.

Podział na czytelnice specjalistyczne został szeroko zastosowany w Bibliotece im. Lenina w Moskwie i Bibliotece im. Sałtykowa-Szczedrina w Leningradzie. Za podstawę podziału wzięto różne kryteria: dziedziny wiedzy, poziom wykształcenia czytelnika bądź jego wiek, rodzaj zbiorów. W latach sześćdziesiątych Biblioteka im. Lenina miała 22 czytelnice, w Bibliotece im. Sałtykowa-Szczedrina wydzielono ponadto pewne specjalistyczne zespoły magazynowe: książki rosyjskiej, piśmiennictwa w innych językach narodów ZSRR, książki zagranicznej, czasopism, dokumentów życia społecznego i in.

W Bibliotece Kongresu spotykamy również pewne wydzielone zespoły zbiorów. Wyodrębniony organizacyjnie został np. Dział Naukowy i Techniczny, drugą potężną partię księgozbioru stanowi piśmiennictwo prawnicze z filią w siedzibie Kongresu, poza tym istnieje Dział Sławistyki i Krajów Europejskich oraz Dział dla Niewidomych i Fizycznie Upośledzonych, poprzez który Biblioteka Kongresu rozwija działalność na rzecz niewidomych w całym kraju. Sądzić należy, że wobec ustawicznego wzrostu piśmiennictwa i trudności jego magazynowania tendencją do organizacyjnego wydzielenia określonych kategorii zbiorów bibliotek na-

¹⁰ B. Horodyski: *Zadania biblioteki narodowej*, „Prz. Bibl.” 1967 R. 35 z. 2 s. 91-96.

rodowych bądź ich specjalizacji stanie się w przyszłości koniecznością. Można przypuszczać, że obejmie ona w pierwszej kolejności takie kategorie zbiorów, jak muzykalia czy normy i patenty.

Na osobną uwagę zasługuje wzrost znaczenia bibliotek narodowych jako placówek współodpowiedzialnych za rozwój myśli bibliotekoznawczej, za postęp w pracy całej krajowej sieci bibliotecznej oraz za poziom zawodowego przygotowania bibliotekarzy. Rozwiązania organizacyjne bywają różne, niezależnie jednak od przyjętych koncepcji wymagają one określonych środków materialnych, kadrowych i strukturalnych oraz prawnego uregulowania kompetencji i powiązań z innymi ośrodkami, które odpowiedzialne są za kształtowanie państwowej polityki bibliotecznej.

Przebiegając drogę, jaką przebyły biblioteki narodowe od początków swego istnienia do chwili obecnej zauważyć można, że rozwój ich pozostawał stale w ścisłej łączności z potrzebami społecznymi i przemianami, jakie dokonywały się w poszczególnych państwach. Ważnym czynnikiem była coraz bardziej zacieśniająca się współpraca międzynarodowa. U początków bibliotek narodowych stała idea demokratyzacji nauki poprzez otwarcie zamkniętych księgozbiorów dla ogółu społeczeństwa. Następnie — stały się one symbolem wartości narodu w światowym dorobku kulturalnym, powoływano je przede wszystkim dla gromadzenia i przechowywania piśmienniczej spuścizny pokoleń, aby zachować ją przed rozproszeniem i zaginięciem. Zaczęły także odgrywać rolę jako główne biblioteki naukowe państwa i podstawowy warsztat badawczy dla rozwoju narodowej gospodarki i kultury. Z biegiem czasu stały się nieodzownym reprezentantem krajów w międzynarodowej współpracy bibliotek. Znaczenie ich na tym polu wzrasta z każdym rokiem, szczególnie po sformułowaniu programów UBC, NATIS oraz UAP i przystąpieniu do ich realizacji. Mówiąc dziś o systemach bibliotek narodowych mamy na myśli ich powiązania w obrębie różnych wspólnot i w obrębie konkretnych działań. Fakt ten stawia biblioteki narodowe w centrum spraw organizacyjnych bibliotekarstwa w kraju i czyni z nich ośrodek narodowy już nie tylko w sensie zbiorów czy głównego warsztatu badań, ale także w znaczeniu bibliotekoznawczym — jako organizatora teorii i praktyki działań wszystkich bibliotek w kraju. Ten nowoczesny kierunek będzie wyznaczał bibliotekom narodowym dalszą ewolucję ich zadań i organizacji.

ZOFIA GACA-DĄBROWSKA

NATIONAL LIBRARIES IN THE WORLD. TRENDS IN THEIR DEVELOPMENT

Changes in the understanding of idea and importance of national libraries since their origin until now have been presented. In 18th century, upon the influence of ideas of the Age of Enlightenment, national libraries, understood as book collections intended to provide common access to science, the owner of which being

the whole nation, began to be created. In 19th century, their basic task was considered to be the acquisition and storing the national literary output for future generations („bibliotheca patria”); the libraries have also started to be treated as central scientific libraries of the state, meeting the needs of the government administration. In 20th century, these tasks have been supplemented by some services in support of other libraries, to — finally — recognize these libraries as the main link in the nationwide librarianship organization. This process has been going ever deeper in connection with the development of international library co-operation and particularly with participating in the UBC, NATIS and UAP programmes.

JAN WOŁOSZ

NIEKTÓRE UWARUNKOWANIA DZIAŁALNOŚCI I ROZWOJU BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Zadania Biblioteki Narodowej, wynikające z ustawy o bibliotekach i ze Statutu BN. Organizacja BN. Rada Naukowa BN. Wnioski i postulaty dotyczące nowych zadań BN. Możliwości rozwoju BN w nowej siedzibie.

Ustawa o bibliotekach z 1968 r. stanowi, że „Biblioteka Narodowa jest centralną biblioteką Państwa”, a jej „zadaniem (...) jest prowadzenie działalności bibliotecznej, bibliograficznej, naukowo-badawczej i usługowej, informacyjnej, poradniczej, normalizacyjnej i wydawniczej, a w szczególności:

- 1) zachowanie dorobku piśmienniczego Polski oraz dotyczącego Polski,
- 2) prowadzenie bibliografii narodowej,
- 3) doskonalenie i koordynowanie działalności bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej w zakresie wynikającym z przepisów przewidzianych w art. 16 ust. 1 i art. 20¹,
- 4) rozwijanie bibliotekoznawstwa, nauki o książce i pokrewnych dziedzin wiedzy”.

Zadania Biblioteki Narodowej zostały ujęte bardziej szczegółowo w jej statucie nadanym przez ministra kultury i sztuki w 1969 r.

Zarządzenie ministrów: kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z 1979 r. w sprawie ustalania zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określania ich za-

¹ Art. 16 Ustawy o bibliotekach dotyczy: 1) specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych, 2) międzybibliotecznej wymiany, przekazywania i sprzedaży zbędnych materiałów bibliotecznych, 3) zabezpieczania i konserwacji zbiorów materiałów bibliotecznych, 4) koordynacji działalności bibliograficznej i informacyjnej, 5) wypożyczania międzybibliotecznego i prowadzenia katalogów centralnych, 6) gromadzenia i przechowywania dla celów archiwalnych zasobu materiałów bibliotecznych wytworzonych w Polsce oraz wytworzonych za granicą w języku polskim i Polski dotyczących, 7) sprawozdawczości bibliotek, 8) normalizacji i racjonalizacji, a w szczególności wprowadzania postępu technicznego w pracy bibliotecznej, 9) doskonalenia i doskonalenia zawodowego pracowników bibliotek.

Art. 20 dotyczy ustalania wykazu bibliotek obowiązkanych do wykonywania prac naukowo-badawczych i usługowo-badawczych w zakresie rozwoju bibliotekarstwa, czytelnictwa i doskonalenia pracowników bibliotek, a ponadto określania trybu planowania i sprawozdawczości w powyższych sprawach.

dań — obarczyło dodatkowo Bibliotekę Narodową obowiązkiem pełnienia funkcji centralnej biblioteki informacji naukowej, nauki o książce, bibliotekoznawstwa i archiwistyki.

W świetle zadań nałożonych na Bibliotekę Narodową można wyróżnić następujące aspekty jej działalności:

1) ksiąźnica narodowa, a więc archiwum piśmiennictwa narodowego oraz zbiór piśmiennictwa obcego o profilu humanistycznym. Piśmiennictwo obce, głównie podstawowe dzieła z poszczególnych dziedzin wiedzy, oraz piśmiennictwo encyklopedyczno-informacyjne, jest oczywistym i koniecznym uzupełnieniem zbiorów, umożliwiającym ksiąźnicy narodowej pełnienie funkcji uniwersalnego informatorium²;

2) narodowa centrala bibliograficzna rejestrująca bieżącą produkcję wydawniczą krajową oraz zagraniczną Polski dotyczącą, pracująca nad wypełnieniem luk w retrospektywnej bibliografii narodowej, a ponadto opracowująca wiele innych bibliografii specjalnych, ważnych dla nauki, kultury, oświaty i gospodarki narodowej;

3) ośrodek badań naukowych oraz kształtowania koncepcji programowych i organizacyjnych bibliotekarstwa, a więc inicjowania i prowadzenia prac naukowych związanych z historią książki i bibliotek, bibliotekoznawstwem, bibliografią, czytelnictwem, informacją naukową, edytorstwem, a ponadto — opracowaniem materiałów programowych oraz założeń lub projektów aktów prawnych;

4) ośrodek różnych innych scentralizowanych prac usługowych dla innych bibliotek w kraju, takich jak druk kart centralnie drukowanych, prowadzenie katalogów centralnych, opracowywanie i publikowanie informatorów, materiałów metodycznych i szkoleniowych, opracowywanie norm bibliograficznych, publikowanie statystyki wydawniczej i bibliotecznej, wydawanie zezwoleń na wywóz za granicę materiałów bibliotecznych sprzed 1945 r., doradztwo, konsultacje i bezpośrednia pomoc szkoleniowa dla innych bibliotek itp.;

5) ośrodek międzynarodowej współpracy bibliotecznej, współpracujący w różnych formach z zagranicznymi bibliotekami, międzynarodowymi systemami informacyjnymi, organizacjami bibliotecznymi, normalizacyjnymi i naukowymi, propagujący dorobek i reprezentujący interesy polskiego bibliotekarstwa oraz zabiegający o obecność polskiego piśmiennictwa w międzynarodowej wymianie publikacji i informacji.

Zasygnalizowane tutaj funkcje³ (jest ich zbyt wiele, aby można je było tu szczegółowo omówić) wykonywane są przez różne kategorie pracowników zatrudnionych w ramach 793 etatów. Jest pośród nich m.in. 473

² Wyniki badań Anny Sitarskiej zawarte w jej pracy „Strukturalne i funkcjonalne odrębności uniwersalnych i specjalistycznych systemów bibliotecznych” (Warszawa 1982, maszynopis) dowodzą, że skala i intensywność wykorzystywania warsztatu informacyjnego Biblioteki Narodowej w porównaniu z innymi bibliotekami krajowymi są wyjątkowo duże.

³ Porównaj nieco inaczej ujęte funkcje Biblioteki Narodowej w pracach *Analiza systemowa Biblioteki Narodowej w Warszawie (studium wstępne)* z 1975 r. oraz L. Marszałka *Biblioteka Narodowa w Warszawie z 1982 r*

pracowników działalności podstawowej (w tym 30 bibliotekarzy dyplomowanych), 44 pracowników naukowo-badawczych, 108 pracowników obsługi i straży.

Zadania Biblioteki Narodowej realizowane są w 61 komórkach podstawowych (nie licząc samodzielnych stanowisk pracy). Są to zakłady, pracownie, oddziały, zatrudniające od kilku do kilkudziesięciu pracowników. W większych zakładach, liczących po kilkanaście i więcej pracowników, funkcjonują dodatkowo sekcje. Z kolei komórki podstawowe i samodzielne stanowiska pracy zgrupowane są w działach i instytutach podlegających bezpośrednio dyrektorowi naczelnemu i jego zastępcom. Niektóre z komórek podstawowych nie wchodzą w skład działów i instytutów, lecz podlegają bezpośrednio członkom Dyrekcji. Zatrudnienie w działach i instytutach kształtuje się następująco (w nawiasie podano nazwiska kierowników tych komórek): Dział Gromadzenia i Opracowywania Zbiorów (mgr Hanna Zielińska) — 153 etaty, Dział Informacji i Udostępniania Zbiorów (mgr Danuta Rymśka-Zalewska) — 60, Dział Zbiorów Specjalnych (dr Zdzisław J. Lichański) — 73, Instytut Bibliograficzny (mgr Krystyna Ramlau-Klekowska) — 101, Instytut Książki i Czytelnictwa (doc. dr hab. Jadwiga Kołodziejska) — 34, Ośrodek Przetwarzania Danych (mgr Czesław Wrzesień) — 22, Dział Administracyjno-Gospodarczy (Ryszard Błażkiewicz) — 116, Zakład Graficzny (Marek Borodajko-Żbikowski) — 102. Reszta pracowników zatrudniona jest w komórkach podległych bezpośrednio członkom Dyrekcji.

Oprócz komórek organizacyjnych ważną rolę w działalności Biblioteki Narodowej odgrywają liczne komisje. Tworzy się komisje stałe, np. Komisję Zakupu Materiałów Bibliotecznych czy Komisję Normalizacji Bibliograficznej, oraz komisje powoływane do wykonania określonych zadań, po których realizacji ulegają one rozwiązaniu.

Całością prac kieruje Dyrekcja, której skład jest następujący: dr Stanisław Czajka — dyrektor naczelny, bezpośrednio podlegają mu m.in. Dział Informacji i Udostępniania Zbiorów, Instytut Książki i Czytelnictwa, księgowość, kadry; mgr Stanisław Dobrzański — zastępca dyrektora kieruje służbami administracyjnymi, gospodarczymi, socjalnymi, inwestycjami i remontami, całokształtem spraw związanych z budową nowego gmachu, produkcją poligraficzną; dr Stanisław Karaś — zastępca dyrektora kieruje całokształtem spraw bibliograficznych, wydawniczych i związanych z automatyzacją prac bibliotecznych; mgr Wanda Pusińska — zastępca dyrektora kieruje całokształtem spraw dotyczących gromadzenia i opracowania zbiorów, w tym również specjalnych, reprografii i konserwacji materiałów bibliotecznych oraz pracami związanymi z przygotowaniem Biblioteki Narodowej do pracy w nowej siedzibie; mgr Jan Wołosz — sekretarz naukowy koordynuje całokształt spraw związanych z działalnością naukową oraz opracowywaniem struktury organizacyjnej; Irena Dzięciołowska — główny księgowy.

Dyrekcja korzysta z pomocy organów kolegialnych: Rady Naukowej⁴ oraz kolegium złożonego z członków Dyrekcji, kierowników działów i instytutów oraz innych pracowników powołanych do kolegium imiennie przez dyrektora.

Ta bardzo ogólna charakterystyka Biblioteki Narodowej dowodzi, że jest ona instytucją dużą, o szerokich i bardzo zróżnicowanych pod względem ilościowym i jakościowym zadaniach oraz rozbudowanej strukturze organizacyjnej, ze wszystkimi tego stanu rzeczy konsekwencjami, które w innych mniejszych organizmach bibliotecznych nie występują lub występują w nikłym stopniu. Nie jest np. obojętny dla sprawności zarządzania Biblioteką fakt, że pracownika od dyrektora dzieli w większości komórek 4 kolejnych (coraz wyższego szczebla) przełożonych. Gdy jedno z ogniw w tym łańcuchu zależności zaczyna funkcjonować źle, wywołuje to niekorzystne skutki w pracy bądź poszczególnych stanowisk, bądź kilku komórek.

Cechą szczególną Biblioteki Narodowej jest niejednorodność jej zadań i bardzo zróżnicowany poziom trudności ich wykonania. Obok zadań typowo bibliotecznych jest tu wiele innych o charakterze naukowym, wydawniczym, technicznym, administracyjnym itp. wymagających od wykonawców zróżnicowanych, bardzo często wąsko wyspecjalizowanych umiejętności profesjonalnych.

Obecny zakres zadań Biblioteki Narodowej ukształtowany został pod wpływem wielu czynników, w pewnym stopniu także historycznych. Pierwotnie ustalane zadania księżnicy narodowej były następnie uzupełniane, szczególnie po II wojnie światowej, nowymi przedsięwzięciami podejmowanymi na zasadzie wyboru określonych priorytetów. Nowe zadania powierzano istniejącym już komórkom organizacyjnym albo — jeśli to było konieczne — tworzono nowe. W ten sposób następował hybrydowy — w niektórych przypadkach — rozrost struktury organizacyjnej Biblioteki. Przykładem może być np. powierzenie Bibliotece Narodowej administracyjnego uprawnienia do wydawania zezwoleń na wywóz za granicę publikacji wydanych przed 1945 r., co w konsekwencji doprowadziło do utworzenia Ośrodka Ochrony Dóbr Kultury. Niespójności i ograniczenia struktury starano się eliminować przy okazji zmian statutu. Ostatni raz stało się to w 1969 r., po wydaniu ustawy o bibliotekach.

W przeszłości i obecnie było i jest wiele czynników, które stwarzają stałą presję na rozszerzenie zakresu zadań Biblioteki Narodowej. Oczekiwania takie mają różny charakter i odmienne uwarunkowania, kształ-

⁴ Skład osobowy Rady Naukowej na kadencję lat 1983-1984: przewodniczący prof. dr hab. Andrzej Wyczański, wiceprzewodniczący prof. dr hab. Krzysztof Migoń, wiceprzewodniczący doc. dr Radosław Cybulski, sekretarz doc. dr hab. Paulina Buchwald-Pelcowa, członkowie: dr Janusz Albin, doc. dr hab. Stanisław Alexandrowicz, prof. dr hab. Barbara Bieńkowska, doc. dr hab. Zbigniew Boksański, prof. dr hab. Andrzej Brożek, dr Grzegorz Chmielewski, dr Stanisław Czajka, prof. dr Alodia Gryczowa, doc. dr Zbigniew Jabłoński, doc. dr hab. Jadwiga Kołodziejaska, prof. dr hab. Sław Krzemień-Ojak, mgr Stanisław Krzywicki, prof. dr Zdzisław Libera, mgr Janusz Nowicki, dr Janusz Odrowąż-Pieniążek, dr Edward Paliński, mgr Zdzisława Piotrowska, dr Jan Pirożyński, prof. dr hab. Andrzej Ryszkiewicz, doc. dr Stanisław Siekiński, mgr Alojzy Tujakowski, dr Hanna Uniejewska, dr Józef Zajac.

tują jednak i utrwalają określoną wizję księżnicy narodowej w środowisku bibliotekarskim i w społeczeństwie. Oczekiwania te są tym większe, im trudniejsza jest sytuacja bibliotekarstwa polskiego, opóźnienie jego rozwoju, trudności finansowe i materialne, zacofanie techniczne, niedorozwój infrastruktury, rozbięcie organizacyjne przejawiające się w partykularyzmie i dualizmie niektórych poczynań, załamywanie się koncepcji i programów rozwojowych w okresie obecnego kryzysu. Ten stan rzeczy pogarsza niedostateczna koordynacja polityki bibliotecznej, uprawianej przez wiele ogniw administracji państwowej w sposób wybiórczy, bez pełnego poczucia odpowiedzialności za jej kompleksowość i efektywność. Wskutek tego mnożą się trudności i problemy. Część z nich udaje się rozwiązywać bibliotekom we własnym zakresie, ale pozostaje wiele, których na własną rękę rozwiązać nie sposób. Z całą pewnością sytuacja bibliotek byłaby korzystniejsza, gdyby posiadały one nie tylko potrzebne im środki działania, ale także możliwości korzystania z usług wyspecjalizowanych instytucji i organizacji zapewniających im m.in. odpowiednio wyszkolone kadry, wyposażenie i urządzenia techniczne (nie wyłączając komputerów), projekty i konsultacje w zakresie budownictwa i wyposażenia bibliotecznego, usługi reprograficzne, poligraficzne, wydawnicze, konserwatorskie, projekty, programy i prace naukowe zorientowane na rozwiązywanie określonych problemów merytorycznych, wartościową literaturę profesjonalną, doradztwo i pomoc metodyczną itp. A ileż problemów uprościłoby się, gdyby biblioteki mogły zaopatrywać się bez przeszkód w potrzebne im piśmiennictwo krajowe i zagraniczne oraz miały środki na tworzenie własnych lub podłączenie się do międzynarodowych wyspecjalizowanych systemów informacyjnych?

Świadomość istniejącego stanu rzeczy przejawia się od dawna w licznych postulatach i dezyderatach kierowanych najczęściej do władz centralnych. Nie omijają one także Biblioteki Narodowej. Chociaż nie jest ona centralną instytucją administracyjną, dla wielu bibliotekarzy jest jednak tą instytucją, która ma znaczne możliwości działania na rzecz poprawy stanu naszego bibliotekarstwa. Najnowszym przykładem są tu propozycje Zarządu Głównego SBP zgłoszone w listopadzie 1983 r., na spotkaniu z Dyrekcją Biblioteki Narodowej, a dotyczące m.in. powołania w księżnicy narodowej Instytutu Problemów Organizacji Bibliotek (zajmującego się problematyką: organizacji i współdziałania sieci bibliotecznych, zarządzania bibliotekami, organizacją wewnętrzną bibliotek, racjonalizacją i technicyzacją prac bibliotecznych, budownictwem i wyposażeniem bibliotek, techniką opracowania i udostępniania zbiorów, kształceniem i doskonaleniem kadr bibliotecznych) oraz Centralnej Poradni Metodycznej.

Celowo przytaczam tu propozycje Zarządu Głównego Stowarzyszenia, ponieważ potwierdzają one istnienie dotkliwych luk w zapleczu naukowo-metodycznym i technicznym naszego bibliotekarstwa oraz wyrażają opinię organizacji zawodowej, że Biblioteka Narodowa może sprostać tym

zadaniom, a więc powinna dysponować zarówno środkami materialnymi, jak i kadrami, niezbędnymi dla efektywnego funkcjonowania obydwu proponowanych jednostek organizacyjnych.

Czy tak jest istotnie? Nie ulega wątpliwości, że Biblioteka Narodowa skupia znaczny potencjał intelektualny, który dowiódł już w praktyce swych możliwości. Nie oznacza to jednak, że możliwości te są wystarczające, bowiem specjaliści są już zatrudnieni przy wykonywaniu określonych prac i każda nowa inicjatywa czy większe przedsięwzięcie będzie dla nich równoznaczne z czasowym odrywaniem od podstawowych zadań, nie bez konsekwencji dla ostatnich. Wykorzystanie skupionej w Bibliotece kadry specjalistów jest więc możliwe, lecz w stopniu mniejszym, niż się oczekuje. Można odwoływać się do wiedzy, doświadczenia i umiejętności tej kategorii pracowników, lecz należy sobie zdawać sprawę, że nowe zadania zawsze powiązane być muszą z pozyskaniem dodatkowych specjalistów.

Nie lepiej wygląda sprawa środków materialnych. Przez całe lata ksiąźnica narodowa borykała się z trudnościami lokalowymi, a perspektywa rychłego, chociaż wciąż odkładanego rozpoczęcia budowy nowej siedziby miała tylko ten skutek, że licząc na nowy gmach i jego nowoczesne wyposażenie, nie modernizowano jej urządzeń, nie wymieniano wystarczająco energicznie zużytych mebli, maszyn itp. Ciasnota lokalowa była też główną przyczyną zahamowania naturalnego rozwoju wielu komórek i ograniczenia pełnionych przez nie funkcji, nie wykluczając centralnych, wykonywanych na rzecz innych bibliotek. Kierownictwo Biblioteki zdawało sobie sprawę z tej sytuacji i próbowało temu zaradzić, lecz bez powodzenia. Próbowano m.in. pójść drogą zawężania zakresu zadań na rzecz pogłębiania i rozwijania wybranych kierunków działania. Chodziło m.in. o rozwinięcie usług informacyjno-reprograficznych, o uzupełnienie prac bibliograficznych pracami nad retrospektywną bibliografią czasopism, o poprawienie terminowości i kompletności rejestracji bibliograficznej, o objęcie nią niektórych specjalnych typów dokumentów, o rozszerzenie i zaktywizowanie prac Zakładu Dokumentacji Księgoznawczej jako centralnej biblioteki informacji naukowej, nauki o książce, bibliotekoznawstwa i archiwistyki, a także o rozwinięcie konsultacji i poradnictwa w zakresie budownictwa bibliotecznego i wyposażenia bibliotek. Wielokrotnie analizowano funkcje i zadania Biblioteki w poszukiwaniu takich, z których można by zrezygnować. Wnioski płynące z tych analiz były zawsze podobne: nie należy rezygnować z jakiegokolwiek zadania, ponieważ w warunkach słabo rozbudowanego zaplecza innych bibliotek nikt inny nie podejmie poniechanego zadania, mimo że jego wykonywanie jest potrzebne.

Zapowiedź przerwania niekorzystnej tendencji do zubożenia funkcji ksiąźnicy narodowej stworzyło podjęcie budowy nowej siedziby w 1977 r. Przez wiele lat rzeczywistość na placu budowy nie dawała podstaw do

zbyt wielkiego optymizmu. Dopiero ostatnio sytuacja ta zaczyna się zmieniać zdecydowanie na lepsze. Nie przychodzi to łatwo i bez „kosztów własnych”. Biblioteka „płaci” energią i całą uwagą swego kierownictwa, w rezultacie czego sprawy budowy znajdują lepsze zrozumienie u władz, odnotowuje się postępy na placu budowy, wzbogaca zakupywane wyposażenie, uzyskuje się realną szansę na zahamowanie dużego odpływu kadry. Poprawiają się również warunki lokalowe. Możliwości takie stworzyło przejęcie od budowniczych w kwietniu 1983 r. budynku magazynowego w nowej siedzibie na Polu Mokotowskim. Budynek, chociaż przeznaczony jest dla zbiorów bibliotecznych, umożliwi przeprowadzenie operacji rozluźnienia nadmiernego zagęszczenia ludzi i zbiorów w dotychczas zajmowanych pomieszczeniach.

Koncepcja programu przeniesienia zbiorów i komórek do nowego budynku magazynowego jest tak pomyślana, aby możliwie w najmniejszym stopniu zakłócać funkcjonowanie instytucji, przynajmniej tak długo, jak to jest możliwe. Należy bowiem pamiętać, że oprócz budynku magazynowego już zasiedlonego, za dwa lata przewiduje się przejęcie do zagospodarowania budynku mieszczącego pracownie, a ok. 1988 r. — także budynku przeznaczonego dla zespołu czytelni i komórek udostępniania zbiorów. W tym układzie czasowym i funkcjonalnym — zważywszy na dodatkowe komplikacje wynikające z konieczności wyposażenia budynków w niezbędny sprzęt i nowe urządzenia — skonstruowanie programu przeprowadzki wymagało rozwiązania szeregu trudnych problemów, uzgodnień oraz decyzji podejmowanych na zasadzie wyboru mniejszych wad danego rozwiązania. Na takiej zasadzie zdecydowano się na czasowe przeniesienie do budynku magazynowego komórek, których powiązania funkcjonalne z pozostałymi częściami instytucji uznano za mniej intensywne. Po zaadaptowaniu pomieszczeń w nowym budynku magazynowym przeniesiono dotychczas na Pole Mokotowskie: Instytut Książki i Czytelnictwa, Ośrodek Przetwarzania Danych, Zakład Katalogów Centralnych, Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw, Oddział Rozpoznawania Wydawnictw, Pracownię Centralnie Drukowanych Kart Katalogowych, Oddział Inwestycji i Remontów, Oddział Techniczny. W następnej kolejności przewidziana jest przeprowadzka (po przeprowadzeniu dezynfekcji) Oddziału Zasobu Wymiennego z księgozbiorem liczącym ponad 1 mln wol., później dubletów, dokumentów życia społecznego, a następnie zbiorów głównych. Oczywiście, przenoszenie zbiorów głównych będzie poprzedzone opuszczeniem budynku magazynowego przez komórki, które znalazły tam czasowe schronienie i — mimo wszystkich uciążliwości wynikających z oddzielenia budynku magazynowego od warsztatów pracy pozostałych komórek Biblioteki Narodowej i funkcjonowania w pomieszczeniach magazynowych tylko czasowo zaadaptowanych — lepsze niż dotychczas warunki lokalowe.

Błędem byłoby jednak sądzić, że zasygnalizowane zjawiska są równo-

znaczne z wyjściem Biblioteki z okresu ubóstwa. Jest to dopiero zapowiedź procesu poprawy, który potrwa zapewne do czasu przejścia i zagospodarowania nowej siedziby.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że sprawa koncepcji rozwoju Biblioteki Narodowej nie miała dotąd dobrego klimatu. W istniejących warunkach, gdy problemem było znalezienie miejsca pod biurko dla nowego pracownika, postulat nakładania na tę instytucję nowych zadań nie traktowano zbyt serio. Doświadczenie uczyło bowiem, że abstrahowanie od realiów nie przynosi niczego dobrego. Nie tracono jednak z pola widzenia tych spraw, inicjując prace nad koncepcją przyszłej organizacji księżnicy narodowej. Próby te przyniosły wiele pożytecznych ustaleń i doświadczeń, ale trudno je uznać za w pełni zadowalające, przede wszystkim dlatego, że opierały się na zawodnych informacjach o przewidywanych zmianach w najszerszej rozumianym otoczeniu Biblioteki.

Najbardziej ambitną próbę stanowi opracowana i wydana w 1981 r. publikacja *Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN*, w której przedstawiono wizję rozwoju zakładów, pracowni i oddziałów w ramach istniejących działów i instytutów. Uwzględniono uświadamiane sobie potrzeby rozwoju działalności poszczególnych komórek oraz przedstawiono określone propozycje dotyczące ich realizacji. Publikacja zawiera wiele wartościowych konstatacji, wniosków i propozycji, częściowo zresztą już zrealizowanych, które z całą pewnością mogą stanowić punkt wyjścia do dyskusji nad koncepcją rozwoju Biblioteki Narodowej w przyszłości.

Oczywiste jest, że nie może to być jedyny punkt wyjścia i jedyna podstawa do dyskusji. Rzecz bowiem dotyczy centralnej biblioteki państwa — centralnego ogniwa krajowej sieci bibliotecznej, a więc koncepcja jej rozwoju musi być rozpatrywana w szerokim kontekście potrzeb i uwarunkowań, daleko wykraczających poza interes własny jej komórek organizacyjnych. Niezbędne jest więc uwzględnienie istotnych potrzeb kultury i nauki oraz najbardziej podstawowych zasad i kierunków rozwoju bibliotek w kraju i dopiero w tym kontekście — określenie i dokonanie wyboru wiążących celów i zadań księżnicy narodowej. Jest to zadanie złożone, wymagające zarówno udziału specjalistów spoza Biblioteki, jak i uzyskania odpowiedzi na szereg pytań o warunki, kształt organizacyjny i kierunki rozwoju bibliotek w naszym kraju. Obecnie na wiele z tych pytań brak odpowiedzi. Istnieją co prawda opracowane i formalnie wciąż aktualne dokumenty programowe, m.in. w postaci *Raportu o stanie bibliotek polskich* i *Programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.*, które jednak obecnie ulegają, jak się wydaje, głębokim przewartościowaniom i starzeją się pod wpływem szybkiego wkraczania do bibliotek (co prawda na razie głównie w innych krajach) nowej techniki i nowych idei. Samo istnienie tych dokumentów nie przesądza w gruncie rzeczy niczego, skoro postulaty w nich zawarte od lat nie są realizowane, a jeżeli — to w dużej mierze tylko werbalnie.

Oczywiście w tych poszukiwaniach nie powinno się zapomnieć o doświadczeniach i rozwiązaniach zagranicznych. Trzeba jednak zdawać sobie sprawę z bardzo dużego uzależnienia działalności i kształtu organizacyjnego bibliotek narodowych od stopnia i warunków rozwoju bibliotek w poszczególnych krajach. Dlatego m.in. toczone od lat dyskusje na temat funkcji bibliotek narodowych dalekie są od zakończenia i w widoczny sposób nie wpływają na unifikację tych funkcji w skali światowej. Wynika z nich wszakże jedno, co warto może odnotować: biblioteki narodowe rozwijają się szybko, zwłaszcza w ostatnich trzydziestu latach, podejmując nowe zadania, najczęściej o charakterze centralnym, ważne dla krajowego systemu bibliotecznego. Są to zwykle zadania nietypowe, związane z rozwiązywaniem nowych problemów, nie tyle organizacyjnych co merytorycznych w skali krajowej, a możliwe do wykonania w warunkach zastosowania nowej techniki i zatrudniania wybitnych specjalistów.

Zakładając, że prace nad koncepcją programową Biblioteki Narodowej będą kontynuowane, warto nieco uwagi poświęcić tym zmianom, które są możliwe nawet w obecnych warunkach. Nie ulega wątpliwości, że sprawą najważniejszą przez kilka najbliższych lat będzie budowa nowej siedziby, jej wyposażenie w nowoczesne sprzęty i urządzenia, sukcesywne przenoszenie zbiorów, wyposażenia i personelu do nowych gmachów oraz utrzymanie dotychczasowego zakresu działań. Oznacza to stopniową poprawę warunków lokalowych, uzyskanie niektórych nowoczesnych urządzeń technicznych, prawdopodobną poprawę sytuacji finansowej, jeśli działalność Biblioteki Narodowej będzie mogła być finansowana z Narodowego Funduszu Kultury, ograniczenie galopującego ruchu kadrowego (w 1983 r. odeszło z Biblioteki ok. 200 osób), stabilizację kadry kierowniczej.

Można oczekiwać, że w tym zakresie na czoło wysuną się sprawy związane z organiczną funkcją Biblioteki, a mianowicie z gromadzeniem, opracowywaniem i przechowywaniem zbiorów. Jest to nieuniknione wobec konieczności przemieszczenia i scalenia w nowym budynku magazynowym wielomilionowych zbiorów przechowywanych dotychczas w różnych budynkach, w warunkach niewłaściwych, częściowo nawet w skrzyniach nie otwieranych od lat, zbiorów nie uwzględnionych w pełni w ogólnie dostępnych katalogach. Wiadomo, że oznacza to pracochłonne i żmudne prace katalogowe i porządkowe, które w efekcie powinny zapewnić łatwe dotarcie do każdego przechowywanego dokumentu oraz pełne jego bezpieczeństwo. Wymagać to będzie rozwiązania takich problemów jak: modernizacja katalogów i kartotek, uchronienie czasopism i egzemplarzy archiwalnych przed zniszczeniem w masowym udostępnianiu, wieloegzemplarowość materiałów najczęściej wykorzystywanych w czytelnich o 1000 miejscach dla czytelników, weryfikacja zasad gromadzenia i udostępniania zbiorów, uzupełnianie braków w zbiorach. Sku-

teczność działań w tym zakresie będzie zależała od ilości i jakości kadr, a przede wszystkim od doświadczenia, zaangażowania i wyobraźni kadry kierowniczej.

W miarę sukcesywnej poprawy warunków działania można oczekiwać lepszego wykonywania zadań statutowych Biblioteki oraz większej otwartości na propozycje współpracy i współdziałania płynące z otoczenia. Podstawę do wyrażania takich nadziei stanowią będące w różnych fazach realizacji plany dotyczące m.in.: rozbudowy Instytutu Książki i Czytelnictwa połączone z jego nową strukturą organizacyjną oraz nowo określonymi zadaniami; budowy systemu informatycznego współpracującego w przyszłości z innymi bibliotekami; zakupu nowoczesnych urządzeń poligraficznych dla Zakładu Graficznego i likwidowania opóźnień w rytmicznym publikowaniu wydawnictw bibliograficznych i innych; modernizacji i znacznej rozbudowy Pracowni Konserwacji Książki oraz usług reprograficznych; podjęcia przez Instytut Bibliograficzny inicjatywy katalogowania książki w trakcie druku (początkowo tylko we współpracy z dwoma wydawnictwami); rozwinięcia usług i pomocy metodycznej przez różne komórki organizacyjne Biblioteki. Z pewnością wiele zależeć tu będzie od inicjatyw i przedsięwzięć podejmowanych poza Biblioteką Narodową, które mogą wpłynąć na wzbogacenie tych planów i zamierzeń.

Będą również trwały dyskusje i prace nad koncepcją programową i kształtem organizacyjnym Biblioteki Narodowej na lata dziewięćdziesiąte i późniejsze. Doprowadzić one powinny do ustalenia, jakie zmiany w obecnym programie działania powinny nastąpić i w jakiej strukturze organizacyjnej będą one realizowane. Zmiany te zależeć będą od koordynacji i efektywności krajowej polityki bibliotecznej, od energicznego rozwiązywania problemów trapiących całe nasze bibliotekarstwo. Bez spełnienia tego warunku zmiany programowe w działalności Biblioteki będą możliwe tylko w niewielkim stopniu i trudno oczekiwać, aby znalazły się dodatkowe środki na rozwinięcie nowych kierunków działania księżnicy narodowej.

Przemyślenia i rozstrzygnięcia wymagać będą także kwestie organizacyjne. Pojawia się tu wiele pytań dotyczących granic działań Biblioteki Narodowej, a więc zasadności lokowania w niej zadań prostych i pracochłonnych nie wymagających specjalnych kwalifikacji oraz skutków możliwej dominacji funkcji centralnych nad ściśle bibliotecznymi, zróżnicowania kwalifikacji i systemów płacowych, wysmukłości struktury organizacyjnej, podejmowania zadań o charakterze administracyjnym itp. Chodzi o to, aby — rozwijając funkcje Biblioteki Narodowej — nie przekształcić jej w konglomerat organizacyjny słabo powiązanych ze sobą komórek organizacyjnych o zautonomizowanych celach i funkcjach, żyjących własnym życiem, słabo powiązanych z otoczeniem, charakteryzujących się małą sprawnością systemu zarządzania i wysokimi kosztami działalności.

JAN WOŁOSZ

**SOME CONDITIONS OF THE NATIONAL LIBRARY ACTIVITIES
AND DEVELOPMENT**

The National Library is the central library of the State and its aims and objectives are determined by the Library Act of 1968, and more precisely by its Statute granted by the Minister of Culture and Art in 1969. The article discusses the duties resulting from the Library Act. The functions of the National Library: it is an archive of national literature, a national bibliographic centre, a centre of scientific research in library and information science formulating concepts of development and organization of Polish librarianship, a centre of national services to other libraries in the country, and a centre of international library co-operation. The personnel of the National Library amounts to 793 persons in 61 departments and sections. The Library is managed by the director and his three assistant managers together with a scientific secretary. There is the Scientific Council as a consultatif body; its members are scientists from the outside of the Library. The author of the article discusses then the suggestions and postulates concerned with new tasks of the National Library, and considers the possibilities of their realization. The hitherto existing poor building conditions and financial restrictions hindered from undertaking any new tasks. The new building of the National Library, expected to be delivered for use in 1988, as well as favourably changing financial conditions, will provide facilities to play the role of the main link in the Polish library system.

JADWIGA KOŁODZIEJSKA

BIBLIOTEKA NARODOWA JAKO OŚRODEK BADAŃ NAUKOWYCH

Inicjatywy badawcze Biblioteki Narodowej. BN jako ważny ośrodek prac bibliograficznych. Nielatwe warunki prowadzenia prac naukowych w BN. Mała liczba samodzielnych pracowników naukowych. Małe zainteresowanie Rady Naukowej pracami naukowymi w BN. Trudności poligraficzne.

W p r o w a d z e n i e. Próba określenia kierunków badawczych w Bibliotece Narodowej i sformułowanie na ich podstawie zarówno możliwości jak i dokonań naukowych wymaga odpowiedzi na kilka najogólniej sformułowanych pytań:

1. Jakie dziedziny wiedzy stanowią przedmiot zainteresowania zespołu pracowników Biblioteki Narodowej, jak się te zainteresowania mają do specjalizacji naukowych uprawianych w ośrodkach akademickiego kształcenia bibliotekarzy. Jakie zjawiska oraz instytucje powinny być poddawane obserwacji i jak kształtują się podstawy teoretyczne i przydatność narzędzi badawczych, którymi posługuje się zespół.

2. Jakie uwarunkowania zewnętrzne wpływają na efektywność poczynań badawczych. Jak kształtuje się otoczenie naukowe Biblioteki Narodowej, jakie są widoczne związki między dydaktyką a badaniami oraz praktyką bibliotekarską. Jakie są możliwości pozyskiwania do współpracy specjalistów różnych dziedzin wiedzy, jak prezentuje się aktywność bibliotekarskiego środowiska naukowego.

3. Jakie są uwarunkowania wewnętrzne Biblioteki Narodowej. Jaki jest stopień integralności problematyki badawczej z zadaniami, jakie pełni ona w kulturze. Jakie są kwalifikacje naukowe i intelektualne zespołu pracowniczego, możliwości zdobywania stopni naukowych, jaka jest rola Rady Naukowej BN, wyposażenie materialne, dostęp do źródeł informacji o postępie badań w innych krajach, intensywność kontaktów z analogicznymi ośrodkami zagranicznymi.

4. Jakie są rzeczywiste możliwości poszerzania kierunków badawczych, intensywniejszej popularyzacji wyników badań, poszerzenia działalności dydaktycznej, metodycznej, poradniczej. Czy wyposażenie materialne Biblioteki Narodowej oraz możliwości personalne pozwolą w nie-

dalekiej przyszłości powołać nowe komórki badawcze i wzbogacić kierunki badań.

Próba oceny kierunków badań w BN natrafia na trudności dwójakiego rodzaju. Do pierwszego wypadu zaliczyć brak jednoznacznego określenia głównego przedmiotu, celu i metod badań, które byłyby charakterystyczne dla tej instytucji i wyróżniały ją wśród innych. Drugi wiąże się z wielością podejmowanych problemów, które uznawane są za naukowe, rozmaicie nazywane i wyodrębniane w osobnym programie działania. Sytuacja w tym zakresie ma znacznie szersze odniesienie, dotyczy bowiem ogólnego stanu świadomości odrębności bibliotekarstwa jako określonej sfery życia społecznego i bibliotekoznawstwa jako dyscypliny naukowej, zarówno w środowisku zawodowym jak i poza nim. Podziały stosowane w planach i sprawozdaniach Biblioteki Narodowej będziemy traktować więc jako umowne, ułatwiające charakterystykę grup tematycznych, do których należy: bibliotekoznawstwo, historia bibliotek, książki, nauka o książce, czytelnictwo, bibliografia itp. Mają one nie tylko znaczenie formalne, po prostu tak je widzi część bibliotekarzy. Nie znaczy to, że schemat, który zawiera tabela Plan prac naukowych BN na 1983 r., ma nas krępować lub utrudniać konstruowanie modelu badań, który zawierałby próbę określenia głównej podstawy metodologicznej dla różnorodnych badań związanych z funkcjonowaniem biblioteki. Propozycje te stanowią kontynuację wieloletnich dociekań nad znaczeniem książki i biblioteki w kulturze, stanowiących dość istotny fragment programu badawczego Biblioteki Narodowej. W dalszych rozważaniach będziemy traktowali proponowaną formułę metodologiczną jako punkt odniesienia dla: 1) scalania problematyki badawczej, 2) ilościowych i jakościowych ocen podejmowanych problemów, 3) prób wskazania luk i najpilniejszych potrzeb w zakresie ich wypełniania. Chodzi nam również i o to, by nie poprzestać na tradycyjnych sposobach opisywania tego, co się robi w Bibliotece Narodowej, ale spowodować również dyskusję nad tym, w jaki sposób można by rozwijać tę część jej działania, którą określamy jako naukową. Do tego celu służyć nam będzie propozycja konstrukcji modelowej, która byłaby na tyle ogólna, że z jednej strony wyznaczałaby obszar badań funkcjonowania współczesnej biblioteki, z drugiej zaś strony mieściła w nim tradycyjnie uprawiane kierunki w bibliotekarstwie polskim. Mamy tu na myśli prace wymagające stosowania procedury naukowej, związane z dokumentowaniem zbiorów (tworzenie katalogów, bibliografii ogólnych i specjalnych), ich klasyfikacji i katalogowania, prace ujawniające wartość historyczną i zabytkową pojedynczych dokumentów oraz całych zespołów (np. rękopisów, starych druków, map, muzykaliów, dokumentów ikonograficznych). Jest to o tyle konieczne, że tego typu prace dominują w programie badań naukowych BN, o czym będzie dalej mowa.

Konstruując nasz model chcemy uniknąć statycznego opisywania sta-

nu prac badawczych, tak typowego dla wszelkiego typu sprawozdań i planów bibliotecznych. Wiedzę o bibliotece pragniemy traktować jako proces ciągłych poszukiwań, przemyśleń, ustawicznie kontrolowanych, poprawianych i rozwijanych. „Naukowe ujęcia świata nie są nigdy ostateczne, gdyż zawsze trzeba być gotowym je zmieniać na prostsze i celniej tłumaczące dane doświadczenia”¹. Przy takim założeniu będziemy się odwoływać do doświadczeń i ustaleń różnych dyscyplin naukowych, które mogą być pomocne w umiejscowieniu biblioteki w obrębie kultury, sprecyzowaniu jej odrębności w stosunku do innych instytucji i wyznaczeniu zadań na przyszłość, nie troszcząc się, że wykraczamy poza te specjalności naukowe, które wymienia statut BN. Postępowanie takie w odniesieniu do nauki jest całkowicie prawomocne, bowiem wg Floriana Znanieckiego nauką jest „każdy dynamiczny system narastającej wiedzy bez względu na swój przedmiot, jeżeli odznacza się pewnymi *metodami*. Te metody odróżniają myślenie naukowe od myślenia praktycznego i myślenia metafizycznego”². „Metoda poznawania jest tym, co przesądza o jego naukowości. Ona stanowi formę, na którą przede wszystkim wskazuje termin *nauka*”³. W odniesieniu do bibliotekarstwa są to stwierdzenia istotne, bowiem dziedzina ta jest szczególnie nasycona działalnością praktyczną, z której wywodzi się tzw. wiedza potoczna, często traktowana jako cel sam w sobie, co utrudnia formułowanie najkonieczniejszych uogólnień, z poprzestaniem na powielaniu doświadczenia praktycznego. Tymczasem praktyczny aspekt bibliotekarstwa nie wyklucza podejmowania celów teoretycznych. Mogą one występować jednocześnie i wzajemnie się uzupełniać, zwłaszcza w przypadkach, gdy nagromadzone doświadczenie praktyczne wymaga weryfikacji, korekt, normatywnych ustaleń lub zasadniczych zmian. Dotyczy to nie tylko takich przypadków, jak konieczność formułowania ogólniejszych celów lub wyjaśniania zjawisk towarzyszących funkcjonowaniu biblioteki oraz konieczności przewidywania jej rozwoju w przyszłości, ale również spraw związanych z zasadami opracowywania zbiorów, ich klasyfikacji, tworzeniu katalogów, bibliografii. Konieczności te stają się szczególnie widoczne przy podejmowaniu prac nad komputeryzacją procesów bibliotecznych oraz budową systemów biblioteczno-informacyjnych. Stwierdzenie, że „Nie ma bardziej praktycznej rzeczy na świecie niż dobra teoria”⁴, obliuguje nas do sformułowania kilku propozycji charakteryzujących kontekst, w którym mogłyby mieścić się inicjatywy naukowe Biblioteki Narodowej.

Biblioteka jako przedmiot badań

1. Jako główny, integrujący przedmiot dociekań naukowych proponujemy przyjąć bibliotekę traktowaną jako specyficzną instytucję kultury, w której zachodzi współzależność między dokumentami mającymi

¹ S. Kamiński: *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Lublin 1981 s. 145.

² M. Pacholski, F. Znaniecki: *Spółeczna dynamika kultury*. Warszawa 1977 s. 22.

³ S. Kamiński *Pojęcie nauki...* s. 15.

⁴ S. Kamiński: *Pojęcie nauki...* s. 178.

postać zapisów graficznych (lub inną) a jednostką i zbiorowościami; w wyniku tej współzależności odbywa się proces komunikacyjny. W tym ujęciu biblioteka jawi się nie tylko jako budynek wraz z całym wyposażeniem materialnym, ale jako twór społeczny, jako instrument, dzięki któremu realizują się założone wartości kulturowe. Każda forma komunikacji ludzkiej ma charakter społeczny (podstawę stanowi język). Biblioteka gromadząc dokumenty porządkuje je, czyni wielokrotnie dostępnymi i w ten sposób umożliwia jednostkom i grupom współpracę i wchodzenie w interakcję.

2. Biblioteka, gromadząc i udostępniając dokumenty różnego typu, pełni również funkcje informacyjne. Różni się ona jednak od ośrodka informacji naukowej i technicznej oraz od księgarni tym, że oprócz bieżącej dystrybucji stara się archiwizować produkcję wydawniczą. Dotyczy to szczególnie Biblioteki Narodowej, w której przechowywanie produkcji wydawniczej w całości jest obowiązkiem statutowym. W zadaniach archiwizowania dokumentów kryją się również zadania informacyjne. Gromadząc bowiem materiały dokumentujące różne aspekty życia społecznego nie da się przewidzieć, w którym momencie wejdą one w obieg społeczny i jakie będą miały znaczenie w procesie komunikacyjnym. Stąd systemy opracowywania zbiorów bibliotecznych mają dla przyszłej komunikacji i informacji znaczenie podstawowe.

3. Zakres korzystania z gromadzonych przez bibliotekę dokumentów, intensywność jej roli komunikacyjnej uwarunkowane są zmianami zachodzącymi w strukturze społecznej. Jako strukturę społeczną przyjmujemy za Stanisławem Ossowskim system stosunków nieprzestrzennych, na które składają się: granice grup społecznych, ich stałość lub płynność, przechodzenie jednostek z grupy do grupy⁵. Niezależność lub niedocenaenie zmian zachodzących w strukturze społecznej utrudnia rzeczywistość, a nie zmistyfikowaną ocenę współczesnej sytuacji biblioteki w społeczeństwie, również i Biblioteki Narodowej. Między innymi dlatego, że zmiany w strukturze społecznej dokonały się w Polsce Ludowej nie tylko w układzie instytucji politycznych, ale również w sferze rodzinnej, oświatowej, ekonomicznej, demograficznej, w systemach wartości i stylach życia. W tradycji badań bibliotekoznawczych najczęściej rozpatruje się wpływy, jakie wywiera biblioteka na społeczeństwo, głównie w sferze utrwalania wpływów językowych, kontynuacji tradycji narodowych, idei politycznych i społecznych, niwelowania barier kulturowych itp. W znacznie skromniejszym zakresie zwraca się uwagę na to, do jakiego stopnia zmiany zachodzące w strukturze społecznej wpływają na kształt organizacyjny biblioteki, zawartość jej zbiorów, systemy udostępniania, status zawodowy bibliotekarzy itp. Tylko w nielicznych pracach badawczych na temat kształtowania się czytelnictwa powszechnego można odczytać

⁵ S. Ossowski: *O strukturze społecznej*. Warszawa 1982 s. 9, 10.

współzależności między zmianami stylu życia różnych grup społecznych a intensywnością korzystania z książki, biblioteki, usług informacyjnych. Brakuje całkowicie badań, które zmierzałyby do określenia relacji między współczesną organizacją nauki, techniki, zarządzania a biblioteką.

4. Relacje zachodzące między biblioteką a rozwojem społecznym powinny stanowić punkt wyjścia dla rozważań nad całym zespołem problemów organizacyjnych, określających współczesne kierunki jej działania. Dotyczy to zwłaszcza Biblioteki Narodowej. Przy postępującej specjalizacji naukowej i cząstkowej wiedzy o społeczeństwie biblioteka dzięki swojej organizacji zbiorów i systemowi udostępniania może przyczynić się do procesów integrujących w wielu dyscyplinach naukowych i dziedzinach życia. Jest to możliwe, ponieważ systemy klasyfikacji piśmiennictwa w bibliotekach powstają w następstwie zmian zachodzących w nauce. W klasyfikacji i organizacji zbiorów bibliotecznych zawierają się wzory organizacji nauki. Dlatego też, jeżeli biblioteka ma pełnić zadania kulturowe poprzez swoje usługi, nie wystarczy, że zgromadzi określony zasób dokumentów i przysposobi go do udostępniania. Sprawą ważniejszą jest, by zawartość zbiorów bibliotecznych odpowiadała celom sformułowanym przez jednostki i grupy społeczne. Cele te ujawniają obserwacje w zakresie zmian zachodzących w strukturze społecznej. Zmiany, które dokonały się w strukturze społecznej w Polsce Ludowej, i to w przeciągu krótkiego czasu, mają ciągle jeszcze dynamiczny charakter. Dynamika ta dotyczy nie tylko ilościowych zmian widocznych np. w ruchach migracyjnych ze wsi do miast, ale również zmian jakościowych w sposobie i stylu życia różnych warstw polskiego społeczeństwa. Dla funkcjonowania biblioteki są to sprawy podstawowe, bowiem faktami kulturowymi nie są same dokumenty (książki, czasopisma, płyty itp.), ale ich czytanie, słuchanie, podziwianie lub krytykowanie. Samo zgromadzenie i zabezpieczenie nawet najcenniejszych zbiorów nie przyczyni się do zachowania ciągłości kulturowej.

5. Kulturowe zadania biblioteki realizują się poprzez jej aspekt organizacyjny. Architektura biblioteczna, wyposażenie, urządzenia techniczne, wewnętrzna struktura organizacyjna, system zarządzania, powiązania z innymi bibliotekami, poziom merytoryczny zespołu pracowniczego, wszystko to powinno być podporządkowane głównemu zadaniu, jakim jest pośredniczenie w komunikacji społecznej. Sterowanie takim wielkim i złożonym organizmem, jakim jest Biblioteka Narodowa, wymaga odniesienia wielu problemów do takich dziedzin nauki jak teoria komunikacji, systemów, teoria zarządzania i kierowania, socjologia i psychologia pracy. Odniesienia te umożliwiają poszukiwania i wynajdywanie trafnych rozwiązań przede wszystkim w praktyce. Nie znaczy to, że współczesny pracownik naukowy Biblioteki Narodowej musi uprawiać wszystkie te dziedziny. Chodzi o to, by umiał wybierać najtrafniejsze rozwiązania posługując się ustaleniami, do których doszły inne dyscypliny naukowe.

Inaczej mówiąc: by przy ich pomocy starał się zrozumieć procesy i zjawiska, które są udziałem jego własnej instytucji.

Otoczenie Biblioteki Narodowej. W porównaniu z okresem międzywojennym dzisiejsze otoczenie naukowe Biblioteki Narodowej pod względem ilościowym przedstawia się imponująco: 15 ośrodków akademickiego kształcenia bibliotekarzy (w tym 9 uniwersyteckich), 342 osoby tworzące środowisko naukowo-dydaktyczne, 91 głównych bibliotek uczelni wyższych i 5481 osób tworzących środowisko bibliotekarzy naukowych, kilkuset bibliotekarzy dyplomowanych, kilkudziesięciu pracowników naukowo-badawczych⁶. Oprócz *Przeglądu Bibliotecznego* wydawane są powstałe w Polsce Ludowej nowe czasopisma naukowe: *Studia o Książce*, *Roczniki Biblioteczne*, *Rocznik Biblioteki Narodowej* oraz zeszyty naukowe poszczególnych bibliotek naukowych. Wszystko to powinno wspierać formułowanie programów badawczych Biblioteki Narodowej, która jest dotąd głównym pozauczelnianym ośrodkiem badań nad książką, biblioteką i czytelnikiem, i sprzyjać rozwojowi krytyki naukowej. Nurt krytyczny w bibliotekarskich czasopismach naukowych sączy się, niestety, bardzo cienką strużką. Ma to swoje uzasadnienie natury psychologicznej. Korzenie niechęci do formułowania pytań, krytycyzmu i inwencyjności myśli tkwią w dość powszechnej wśród bibliotekarzy świadomości niskiego prestiżu tego zawodu w społeczeństwie, niedoinwestowaniu, jeżeli nie zacofaniu materialnym całego bibliotekarstwa, niedocenianiu go zarówno przez środowiska naukowe, twórcze jak i przez administrację poszczególnych resortów. Postawy te przenikają w sposób oczywisty do nielicznego naukowego środowiska bibliotekarskiego, którego część tylko przez fakt zatrudniania w zakładach i instytutach bibliotekoznawczych identyfikuje się z bibliotekarstwem, manifestując przy różnych okazjach swoje rzeczywiste związki ze środowiskiem historycznym, literaturoznawczym, księgoznawczym lub innym. Postawy te nie są również wyjątkowe wśród pracowników naukowych Biblioteki Narodowej. Łączenie doświadczenia zawodowego z nauczaniem, tak skutecznie uprawiane przez Jana Muszkowskiego, Adama Łysakowskiego, Aleksandra Birkenmajera, Helenę Radlińską, Helenę Więckowską, i w pełni wykorzystane przy organizacji akademickiego szkolnictwa bibliotekarskiego, nie znajduje dziś kontynuacji. Tylko jako ostatnia Krystyna Remerowa w latach sześćdziesiątych, łącząc funkcje dyrektora Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej i Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego, zdążyła wypromować grupę doktorów, którzy rozwijają badania naukowe w Bibliotece Narodowej.

Z postulatów zawartych w *Programie rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* zrealizowano dotąd jedynie ilościowy rozwój ośrodków akademickiego kształcenia bibliotekarzy. Nie zmieniły się kierunki za-

⁶ H. Więckowska: *Akademickie kształcenie bibliotekarzy. Zarys historyczny*. Warszawa 1979 s. 58.

interesowań naukowych, w których preferowane są nadal tematy księgoznawcze, ujmowane głównie w aspekcie historycznym, regionalnym i przeważnie opisowym, oraz prace dokumentujące zbiory własnych bibliotek. Nie doszło do postulowanej wówczas integracji działań badawczych i dydaktycznych, zakładającej angażowanie osób prowadzących prace badawcze do prowadzenia seminariów, specjalizacji, wykładów monograficznych w uniwersyteckich ośrodkach bibliotekoznawczych i — odwrotnie — dydaktycy nie włączyli się do badań prowadzonych w instytutach badawczych Biblioteki Narodowej, nie powstały również mieszane zespoły składające się z dydaktyków, studentów i pracowników badawczych dla przeprowadzenia określonych badań⁷. Wszystkie te nie podjęte działania wywierają negatywny wpływ na kształtowanie się wiedzy o bibliotece i osobowości samych bibliotekarzy. Nie ułatwiają też konstruowania programów badawczych w Bibliotece Narodowej. Szczególnie dotkliwie daje o sobie znać brak sformułowanych paradygmatów, na które złożyłyby się podstawy teoretyczne, podstawowe pojęcia i chociażby tymczasowe uporządkowanie reguł służących prowadzeniu właściwych i owocnych analiz funkcjonowania biblioteki. Dla ukierunkowywania prac naukowych w Bibliotece Narodowej ważne są zmiany treści i formy realizacji programów kształcenia bibliotekarzy, wpływu, jakie to kształcenie wywiera na praktykę. Szkoły wyższe mogą kształtować wśród studentów postawy otwarte ku badaniom, oczywiście pod warunkiem stosowania takich metod nauczania, które sprzyjają rozwojowi wyobraźni, umiejętności porównywania, dedukowania, klasyfikowania i uogólniania postrzeganych zjawisk. Jeżeli przyszły bibliotekarz uczestniczy w badaniach prowadzonych przez nauczyciela akademickiego i potrafi konfrontować informacje przez niego podane z tymi, które płyną z jego otoczenia, to w pracy zawodowej będzie on często formułował pytania i szukał na nie odpowiedzi. Badania w większym stopniu niż uczenie się wzbogacają intelekt. Leży w nich przyszłość zawodu. Jeżeli bibliotekarz ma być skutecznym pośrednikiem między człowiekiem a jego zapisami graficznymi, bibliotekarstwo musi być czymś więcej niż zespołem umiejętności techniczno-praktycznych. Bibliotekarza musi cechować wysoka umiejętność w docieraniu do źródeł wiedzy oraz rozumienie jej roli w życiu danej społeczności⁸.

Stwierdzenie, że postawy takie są wśród bibliotekarzy powszechne, byłoby przesadne. W bibliotekach dominuje bibliotekarz-technik, rzadziej specjalista. Bibliotekarz-oświatowiec, choć przywoływany często przy bardziej uroczystych okazjach, należy już do przeszłości. Współczesne bibliotekarstwo potrzebuje przede wszystkim bibliotekarza rozumiejącego. Ten model traktujemy jednak postulatycznie. Bibliotekarz rozumiejący powinien być wyposażony w cechy wspólne dla wszystkich absolwentów

⁷ Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r. Warszawa 1978 s. 99.

⁸ J. H. Shera: *The foundation of education for librarianship*. New York 1972 s. 113.

szkoły wyższej. Elementy postawy rozumiejącej to m.in.: znajomość literatury przedmiotu i umiejętność posługiwania się nią, zdolność samokształcenia, rozumienie genezy poglądów i ich konsekwencji, zdolność do krytycznej oceny, niezbędny zasób wiedzy teoretycznej umożliwiającej praktyczne działanie, świadomość miejsca procesów, w których uczestniczy biblioteka i on sam, co razem pozwala na wykształcenie się określonej filozofii zawodu⁹. Bez upowszechniania modelu bibliotekarza rozumiejącego — wyniki badań naukowych nie mogą liczyć na upowszechnianie i wspieranie poczynań praktycznych. Wielu bibliotekarzom-technikom mogą się one wydawać po prostu nieprzydatne. Bez bibliotekarzy-współtwórców filozofii własnego zawodu nie da się również przekroczyć bariery przynajmniej półwiekowego opóźnienia organizacyjnego i technicznego, które dzieli nasze bibliotekarstwo od krajów gospodarczo rozwiniętych. W rozwoju klimatu intelektualnego i twórczych postaw wśród bibliotekarzy mogą odegrać (oprócz szkolnictwa bibliotekarskiego) dużą rolę również biblioteki uczelniane, które — choć w skromnym zakresie — starają się rozwijać prace badawcze w dziedzinie dydaktyki i poradnictwa. Również Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich mogłoby przyczynić się wydatnie do powstania zawodowej elity bibliotekarskiej.

Problematyka badawcza. Kierunki badań reguluje *Statut Biblioteki Narodowej* z 15 kwietnia 1969 r., w którym stwierdza się: „Biblioteka prowadzi działalność naukowo-badawczą, naukowo-usługową i dokumentacyjną w dziedzinie nauki o książce, a w szczególności: bibliotekoznawstwa, bibliografii, informacji naukowej, czytelnictwa i edytorstwa. W szczególności do zadań Biblioteki w tym zakresie należy: 1) prowadzenie indywidualnych i zespołowych prac badawczych, 2) wydawanie materiałów źródłowych opartych na zbiorach Biblioteki oraz własnych publikacji naukowo-badawczych, naukowo-usługowych i dokumentacyjnych, 3) upowszechnianie wyników badań naukowych oraz udzielanie pomocy, konsultacji i opinii w dziedzinie objętej tematyką badawczą Biblioteki”¹⁰.

Przypomnienie postanowień zawartych w *Statucie BN* upoważnia do zastanowienia się nad rozkładem problematyki naukowej realizowanej w Bibliotece Narodowej. Możemy ją rozpatrywać pod względem ilościowym, tak jak to zostało ujęte w planie prac naukowych BN na 1983 r., możemy również zastanowić się nad jej rozkładem w poszczególnych działach i zakładach, wreszcie scharakteryzować pod względem tematycznym. Usiłowaniom tym musi jednak towarzyszyć świadomość specyfiki Biblioteki Narodowej, po pierwsze jako biblioteki jednej z wielu, po drugie jako biblioteki wyraźnie różnej od innych. Każda bez wyjątku biblioteka stanowi rezultat celów, jakie każdorazowo wyznacza sobie społeczeństwo. Biblioteki szkolne, naukowe, publiczne, fachowe stanowią re-

⁹ J. Kostecki, K. Wolff: *Metodyka i organizacja czytelnictwa jako przedmiot kształcenia bibliotekarzy na poziomie wyższym*. „Bibliotekarz” 1983 R. 50 nr 3 s. 57-64.

¹⁰ *Statut Biblioteki Narodowej*. Warszawa 1969 s. 5.

zultat przemian zachodzących w organizacji nauki, oświaty, kultury, techniki, a o ich powoływaniu i rodzaju decydują nie rodzaje gromadzonych dokumentów, ale użytkownicy, którzy z nich korzystają. Biblioteka Narodowa powstała jako jedna z wielu instytucji konstytuujących organizację państwa polskiego¹¹. Jej głównym zadaniem jest obsługa nie określonego środowiska lub zawodu, ale całego narodu. Celem tej służby jest zachowanie ciągłości kulturowej. Realizacja tego celu polega na tworzeniu zbioru dokumentów polskich i dotyczących Polski, opracowywaniu go, przechowywaniu i udostępnianiu w czasoprzestrzeni użytkownikom krajowym i zagranicznym. Przypomnienie tego naczelnego zadania jest konieczne, bowiem prace badawcze podejmowane w Bibliotece Narodowej stanowią instrument umożliwiający pełnienie głównych zadań i pozwalają formułować możliwie trafne postępowanie w przyszłości. O konieczności prowadzenia badań w Bibliotece Narodowej już w pierwszych latach jej istnienia¹². Dzisiejszego rozwoju nie da się porównać ze skromnymi poczynaniami okresu międzywojennego. Różnorodność programu badawczego ilustruje plan prac naukowych BN na 1983 r.

Plan prac naukowych BN¹³

Nazwa tematu	Liczba
1. Bibliografia narodowa, bibliografia bibliografii i nauki o książce, bibliografie specjalne, bibliografia zalecająca	31
2. Badanie czytelnictwa	13
3. Historia bibliotek, książki i innego rodzaju dokumentów	8
4. Bibliotekoznawstwo i bibliotekarstwo, nauka o książce	7
5. Centralne katalogi i ewidencje	6
6. System informatyczny	4
7. Biblioteka Narodowa i jej zbiory	3
8. Statystyka	3
9. Kwerendy, informatory i przewodniki	2
Razem	74

Plan prac naukowych odzwierciedla wyraźnie główne zadania Biblioteki Narodowej, zwłaszcza w zakresie dokumentowania nie tylko jej własnych zbiorów, ale całej krajowej produkcji wydawniczej.

W planie prac na 1983 r. najliczniejszą grupę stanowią opracowania bibliograficzne. Wśród nich wypada wymienić przede wszystkim prace związane z publikowaniem bibliografii narodowej: *Przewodnika Bibliograficznego*, *Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych*, *Bibliografii Zawartości Czasopism*, bibliografii poloników XVI wieku, *Bibliografii polskiej 1901-1939*, *Poloników Zagranicznych*, bibliografii poloni-

¹¹ H. Włękowska: O Stefanie Dembym, twórcy Biblioteki Narodowej. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1983 T. 15 s. 365-374.

¹² J. Kołodziejska: Wpływ Biblioteki Narodowej na kształtowanie nowoczesnego bibliotekarstwa w Polsce. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1980 T. 14 s. 55-64.

¹³ Plan prac naukowych i informacyjnych na 1983 r. Projekt. Oprac. E. Słodkowska. 1982. Masz. powiel.

ków zagranicznych 1939-1955. W grupie bibliografii specjalnych znajdują się między innymi: *Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce*, *Bibliografia polskich map topograficznych za lata 1918-1945*, bibliografie załączające, adnotowane. Osobną grupę stanowi udział w bibliografiach międzynarodowych: *Index Translationum* (dział „Pologne”), *Index Aureliensis* (międzynarodowa bibliografia druków XVI w.), *Annual Bibliography of the History of the Printed Book and Libraries*, *Répertoire International de la Littérature Musicale* i inne.

Opracowywanie bibliografii w tak szerokim zakresie jest możliwe dzięki powiązaniu tych procesów z zasadami gromadzenia zbiorów BN oraz ich zawartością. Egzemplarz obowiązkowy całej produkcji wydawniczej w kraju oraz usilne zabiegi wokół gromadzenia poloników zagranicznych stanowią główne źródła poczynań na tym polu. Nie mniejsze znaczenie mają tradycje Instytutu Bibliograficznego, którego główne podstawy warsztatowe budowali ludzie tej miary, co Adam Łysakowski i Helena Hleb-Koszańska. Jeżeli do publikacji bibliograficznych dodamy prace związane z tworzeniem centralnych katalogów i ewidencji obejmujących m.in. takie przedsięwzięcia jak: centralne katalogi wydawnictw zagranicznych w bibliotekach polskich (Katalog czasopism bieżących, Katalog książek zagranicznych), Centralny katalog starych druków i karta-teka druków nieznanymi Estreicherowi, Centralna rejestracja informacji o rękopisach w bibliotekach polskich, Centralny katalog rękopisów muzycznych w bibliotekach polskich i inne — to z prostego rachunku wynika, że dokładnie połowę prac naukowych w BN stanowią te, które polegają na dokumentowaniu wybranych partii zbiorów bibliotek w skali krajowej, a także zbiorów własnych, na poszukiwaniach i badaniach źródeł. Mimo pozornie jednolitego charakteru prace te wymagają zróżnicowanych kwalifikacji fachowych, rozmaitego stopnia doświadczenia zarówno odpowiedzialnych redaktorów jak i zespołów.

Jeżeli potraktujemy bibliografię i katalog jako podstawowe narzędzia umożliwiające korzystanie ze zbiorów BN oraz innych bibliotek, to w planie prac naukowych brakuje tematyki, która dotyczyłaby zakresu współczesnego funkcjonowania bibliografii, próbowała określić kręgi jej użytkowników, intensywność korzystania, stopień adekwatności do potrzeb odbiorców, ich kwalifikacje i oczekiwania. Oprócz socjologicznego aspektu funkcjonowania bibliografii również ważny wydaje się aspekt organizacyjno-formalny, a więc zasady rozpowszechniania tych wydawnictw, ich rzeczywiście dostępność, forma, jednolitość zasad opracowywania, możliwości wykorzystania ustalonych zasad i norm przez inne biblioteki. Przy ciągle jeszcze tradycyjnej postaci bibliografii i katalogów, wydawanych przeważnie drukiem bądź w postaci kartkowej, przy podejmowaniu nowych inicjatyw i konstruowaniu planów komputeryzacji procesów związanych z ich przyszłym opracowywaniem szersze rozpoznanie ich społecznego użytkowania wydaje się nieodzowne.

Na drugim miejscu pod względem ilościowym znajdują się tematy związane z badaniem czytelnictwa. O ile prace typu bibliograficznego i katalogowego rozproszone są w różnych zakładach Biblioteki Narodowej, przeważnie w Instytucie Bibliograficznym, ale również w Zakładzie Katalogów Centralnych, Zakładzie Starych Druków, Zakładzie Zbiorów Kartograficznych, Zakładzie Zbiorów Muzycznych i innych, to badanie czytelnictwa skupia się wyłącznie w Instytucie Książki i Czytelnictwa. Jest to o tyle istotne, że jedynie w Instytucie Książki i Czytelnictwa pracownicy naukowcy mogą w całości poświęcić swój czas pracy naukowej. W innych zakładach w mniejszym lub większym stopniu muszą oni łączyć prace typu usługowego z własnymi poczynaniami badawczymi. Przeważnie empiryczny charakter badań czytelnictwa wyklucza podejmowanie jakichkolwiek prac nie związanych z realizacją poszczególnych tematów. Wśród 13 wymienionych w planie tematów 5 dotyczy przeszłości. Tematy historyczne: Książka w Królestwie Polskim 1815-1830, Kształtowanie się czytelnictwa na ziemiach polskich w II połowie XIX w., Czytelnictwo powszechne w Polsce na przełomie XIX i XX w., Kształtowanie się kultury czytelniczej na wsi w okresie międzywojennym w świetle literatury pamiętnikarskiej, Kultura czytelnicza okresu okupacji — zmierzają wyraźnie ku opracowaniu syntezy obejmującej stosunkowo długi, prawie dwóchsetletni okres historii polskiej kultury, który stanowi punkt wyjścia dla rozważań nad kształtowaniem się czytelnictwa współcześnie. Druga, liczniejsza grupa tematów dotyczy problemów współczesnego obiegu książki, motywacji sprzyjających sięganiu po nią, rozumienia kultury, aspiracji w kulturze i zawodzie. Są to m.in. tematy: Problematyka kształtowania się procesów motywacji czytelniczych, Potrzeby czytelnicze pracowników instytutów naukowo-badawczych, Czytelnictwo historycznej książki popularnonaukowej, Problemy popularyzacji nauki na przykładzie książki historycznej, Czytelnictwo młodzieży wiejskiej, Adresat literatury młodzieżowej a jej odbiorca rzeczywisty. Zawierają się w nich dociekania nad: 1) społecznymi ramami obiegu książki, gdzie próbuje się wyodrębnić społeczne obszary, w których książka, a dokładniej różne rodzaje książek, realizują się jako symboliczne przekazy; 2) głównymi uwarunkowaniami i zależnościami występującymi wśród publiczności czytającej oraz czynnikami determinującymi recepcję; 3) wyborami czytelniczymi, ze wskazaniem zasadniczych kierunków tych wyborów¹⁴.

Rozwój problematyki czytelniczej, wykrywanie zjawisk z nim związanych, ujawnianie procesów o charakterze masowym musi stanowić punkt odniesienia dla rozważań nad całym zespołem usług, które świadczy społeczeństwu Biblioteka Narodowa. Dotyczy to również takich dziedzin, jak informacja naukowa oraz wszelkiego typu opracowania bibliograficzne i katalogi. Z racji swego centralnego usytuowania w ogólnie-

¹⁴ J. Ankudowicz, *Problemy i perspektywy czytelnictwa powszechnego*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1979 T. 12/13 s. 27-49.

krajowej sieci bibliotecznej Biblioteka Narodowa musi traktować wyniki badań czytelnictwa jako ważne źródło informujące inne rodzaje bibliotek, np. publiczne, fachowe, o procesach zachodzących w ich najbliższym otoczeniu.

Trzecią co do liczebności, obejmującą 8 tematów grupą jest historia książki i innych typów dokumentów. Należy do niej seria *Polonia Typographica Saeculi Sedecimi* oraz takie tematy jak: Korespondencja Stefana Kołaczkowskiego z Wacławem Borowym, Książka polska na obczyźnie, Materiały do dziejów Muzeum Polskiego w Raperswilu, *Polonia* Karola de Perthéesa na tle osiemnastowiecznej kartografii polskiej i europejskiej i inne. Stanowią one wyraz indywidualnych zainteresowań pracowników Biblioteki Narodowej, związanych z zawartością zbiorów specjalnych.

Skromnie prezentuje się grupa 7 tematów określona w planie jako Bibliotekoznawstwo, bibliotekarstwo, nauka o książce. Wyłączony z niej *Rocznik Biblioteki Narodowej* jako wydawnictwo ciągłe i serię *Zeszyty Przekładów*, wydawaną przez Instytut Książki i Czytelnictwa, pozostaje 5 tematów o charakterze badawczym, realizowanych w Instytucie Książki i Czytelnictwa. Ponieważ grupa ta jest tak nieliczna, wypada wymienić ich tytuły. Są to: Organizacyjne podstawy bibliotekarstwa, Problemy zarządzania siecią wielkomiejskich bibliotek publicznych, Uzupełnianie i wykorzystanie zbiorów bibliotek publicznych, Determinanty zawodu bibliotekarskiego a pragmatyka zawodowa, Katalog przedmiotowy w małych i średnich bibliotekach publicznych. Ukierunkowanie tej problematyki rysuje się dość wyraźnie. Skupia się ona wokół biblioteki traktowanej z jednej strony jako instytucja kultury, z drugiej jako jednostka mająca własną specyficzną strukturę organizacyjną. Konieczność rozpatrywania Biblioteki Narodowej jako całości systemu, który poddawany jest wpływowi zewnętrznemu, zezwala na włączenie do grupy prac badawczych także tych prac, które wiążą się z projektami systemu informatycznego Biblioteki. Do grupy tej należą: System informatyczny Biblioteki Narodowej SABINA, Baza danych i organizacja dostępu oraz organizacja eksploatacji systemu, Jednolity format opisu dokumentów dla potrzeb systemu informatycznego SABINA i Formalizacja języków opisu treściowego dokumentów.

Istotnym, choć jak się wydaje niedocenionym źródłem informacji są opracowania statystyczne. *Ruch Wydawniczy w Liczbach i Biblioteki Publiczne w Liczbach* stanowią wieloletnią dokumentację tego, co dotyczy produkcji książek i czasopism w kraju oraz tego, co dzieje się w sieci bibliotek publicznych.

Perspektywy prac naukowych w BN. Nie ulega wątpliwości, że problematyka badawcza podejmowana w Bibliotece Narodowej jest różnorodna i świadczy o bogatych zainteresowaniach naukowych zespołu pracowników. To, że znakomitą część podejmowanych prac nauko-

wych stanowi dokumentowanie jej zbiorów, jest zjawiskiem typowym i normalnym dla większości bibliotek narodowych. Brakuje natomiast tematów, które mogłyby już w niedalekiej przyszłości ułatwić właściwe ukierunkowanie działalności Biblioteki Narodowej, zwłaszcza w zakresie komputeryzacji jej prac. Mamy tu na myśli głównie problemy organizacji bibliotek naukowych, relacji między systemem inte a bibliotekami, relacji między bibliotekami naukowymi i systemem inte a Biblioteką Narodową w takich dziedzinach jak: centralizacja opracowywania nabytków, obieg informacji, systemy udostępniania, charakterystyki użytkowników, analiza potrzeb środowiska naukowego itp. Rozkład zainteresowań naukowych w BN ma swoje liczne uwarunkowania. Bez ich uwzględnienia nie sposób kompletnie ocenić kierunki rozwoju problematyki naukowej, a zwłaszcza kierunków zainteresowań poszczególnych osób i całych zespołów. Wśród najistotniejszych wypada wymienić niemożność przekroczenia przez BN zacofania technicznego: braków w wyposażeniu poligraficznym, w urządzeniach reprograficznych, nad wyraz skromnym wyposażeniu w urządzenia elektroniczne. Nadzieję na poprawę rodzi perspektywa przyszłego gmachu. Zanim to jednak nastąpi, moce przerobowe drukarni BN są dwukrotnie mniejsze, niż potrzeby na usługi poligraficzne całej Biblioteki. Bez dokonania zmian ilościowych i jakościowych w sprzęcie, którym dysponuje BN, zakres usług wykonywanych przez poszczególne komórki będzie skromny, a formy tradycyjne. W sytuacji, gdy również całe biblioteczne otoczenie BN jest równie ubogie w nowoczesny sprzęt, motywacje do podejmowania prac w zakresie organizacji bibliotek są bardzo niewielkie.

Podjęcie badań w przestarzałych strukturach organizacyjnych przy ubogim wyposażeniu materialnym bibliotek może jedynie doprowadzić do powtarzających się systematycznie konstatacji na temat stanu istniejącego bez możliwości sformułowania propozycji wykraczających poza znane i tradycyjne schematy. Również pomoc metodyczna z konieczności może jedynie powielać praktykę daleką od tej, która w innych krajach staje się coraz powszechniejsza. Ubóstwo materialne polskiego bibliotekarstwa przedłuża żywot rozmaitych stereotypów na temat bibliotek i ich społecznego oddziaływania. W tej sytuacji skupienie uwagi na wartości zbiorów, na ich dokumentowaniu, na pracach bibliograficznych, na problematyce księgoznawczej, również dokumentującej zasoby biblioteczne jest główną możliwością realizowania aspiracji naukowych bibliotekarzy. I to nie tylko w BN, ale we wszystkich większych bibliotekach naukowych oraz w ośrodkach kształcenia bibliotekarzy. Podejmujący współcześnie badania czytelnictwa i badania nad organizacją bibliotek muszą z konieczności korzystać z ustaleń, do których doszły inne dyscypliny i specjalizacje naukowe: socjologia, teoria organizacji i zarządzania, teoria systemów, teoria komunikacji. Ustalenia płynące z tych obszarów naukowych są dziś podstawą rozwiązywania wielu problemów, związa-

nych z użytkowaniem biblioteki i ze skutecznością jej społecznego działania. Dziedziny te szczególnie pociągają młodych bibliotekarzy. I nic w tym dziwnego. Stwarzają perspektywę nowych, niekonwencjonalnych rozwiązań organizacyjnych. Niestety, wdrożenia praktyczne są trudne i coraz odleglejsze. U wielu bibliotekarzy rodzi się przeświadczenie, że są to wszystko teoretyczne wymysły, nie mające żadnego praktycznego zastosowania.

Postawy takie nie należą do rzadkości wśród pracowników Biblioteki Narodowej. Mamy nadzieję, że nowa siedziba i perspektywy zmian organizacyjnych zachęcą do pracy w Bibliotece jednostki wybitne, o szerszych horyzontach, otwarte na to, co nowe w bibliotekarstwie. Do Biblioteki Narodowej trafiają pracownicy świeżo po studiach. Reprezentują oni rozmaite dyscypliny: filologię polską, socjologię, bardzo rzadko bibliotekoznawstwo. Niezależnie od kierunków studiów każdy przyjęty absolwent musi od pierwszego momentu zacząć zarabiać na swoją samodzielność naukową, oczywiście pod kierunkiem doświadczonego, starszego kolegi. W przeciwieństwie do samodzielnego pracownika uczelni wyższej pracownik Biblioteki Narodowej nie ma możliwości obserwowania kandydata na pracownika naukowego od najwcześniejszego momentu studiów. Nie może też mieć żadnego wpływu na jego naukowe ukierunkowanie. Toteż pomyłek jest wiele i to po obu stronach. Ale ci, którzy zostają w Bibliotece Narodowej, reprezentują często wysoki poziom intelektualny i naukowy.

Rozmieszczenie pracowników naukowych w Bibliotece Narodowej nie jest równomierne. Wśród 42 pracowników naukowo-badawczych połowa pracuje w Instytucie Książki i Czytelnictwa. Wśród 28 pracowników w Instytucie Książki i Czytelnictwa jest 2 docentów i 8 doktorów. Również 2 docentów i 4 doktorów pracuje w zbiorach specjalnych. Instytut Bibliograficzny na 100 pracowników nie dorobił się ani jednego doktora, w Książnicy jest jeden. Wiek pracowników naukowych w Bibliotece Narodowej kształtuje się różnie. Najmłodsi pracują w Instytucie Książki i Czytelnictwa, najstarsi w Instytucie Bibliograficznym. W porównaniu ze środowiskiem akademickim pracownik naukowy Biblioteki Narodowej osiąga stopień doktora lub habilitację przeciętnie o 5 lat później¹⁵. Składa się na to wiele powodów: 1) niejasny status Biblioteki Narodowej jako instytucji naukowej, a w związku z tym niejednoznacznie i rozmaicie traktowany status pracownika naukowego w różnych działach i zakładach Biblioteki Narodowej; 2) konieczność szukania promotorów w ośrodkach akademickich i w związku z tym ukierunkowywanie badań zgodnie z formalnymi wymaganiami stawianymi przez środowisko akademickie; 3) brak bodźców ze strony dyrekcji BN oraz Rady Naukowej do podejmowania inicjatyw badawczych. Traktowanie doktoratu jako sprawy prywatnej, a ak-

¹⁵ B. Cichomski: *Nauka jako instytucja społeczna*. Warszawa 1976 s. 61.

tywności naukowej pracowników — jako dodatku do usługowych zadań Biblioteki Narodowej.

Zmian pozytywne można w tym zakresie oczekiwać tylko wtedy gdy: 1) prace naukowe będą stanowiły integralną część działalności Biblioteki Narodowej zarówno w sensie organizacyjnym, jak i merytorycznym; 2) prowadzone badania będą zrozumiałe dla większości pracowników, otwartych na stwierdzenia nowe, niekonwencjonalne; 3) rezultaty tych badań będą wspierane i uzupełniane przez doświadczenia praktyczne; 4) między grupą pracowników naukowych a innymi pracownikami będą utrzymywać się więzi nieformalne, a zwłaszcza kontakty towarzyskie i przyjacielskie; 5) pracownicy naukowcy będą obejmowali różne funkcje w innych zakładach i odwrotnie — pracownicy tych zakładów będą mogli przechodzić do pracy naukowej; 6) praca dydaktyczna poszczególnych specjalistów w ośrodkach kształcenia bibliotekarzy będzie traktowana przez dyrekcję Biblioteki Narodowej jako wyróżnienie pracownika, a nie marnotrawienie czasu służbowego; 7) kontakty z zagranicznymi ośrodkami naukowymi i dostęp do źródeł zagranicznych będą traktowane jako elementy warunkujące merytoryczny poziom podejmowanych problemów naukowych, a nie jako jedno z formalnych działań Biblioteki Narodowej; 8) pozyskiwanie spoza Biblioteki Narodowej specjalistów reprezentujących różne dziedziny wiedzy i otaczanie ich opieką naukową stanie się utartą praktyką, a nie przypadkiem.

JADWIGA KOŁODZIEJSKA

NATIONAL LIBRARY AS A SCIENTIFIC RESEARCH CENTRE

Analysis of the National Library scientific research programme indicates that the Library is an active centre in which various research initiatives, connected either with its environment or with documentation of its own collections, come into being. The National Library is an important centre of bibliographic work. Together with work on catalogues, it forms about one half of the total scientific research programme. The scientific research is carried out in various departments. It is only in the Book and Reading Institute that workers can concentrate around their research subjects, although even there various reports and analyses for the authorities are prepared and lectures for librarian instruction centres are given. In other departments, the scientific activity is performed together with library service work. Therefore the scientific career of the National Library staff runs more slowly than in academic centres. Although the National Library is well equipped with scientific aids (such as rich collections, bibliographies, foreign publications), many shortcomings are to be eliminated: the number of independent research workers, particularly in the field of library and information sciences is too small and the National Library Scientific Council takes an inadequate interest in the development of scientific workers. In last years, chiefly printing problems have become an impediment: many publications e.g. *Rocznik Biblioteki Narodowej* (The National Library Yearbook) are considerably delayed.

KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA

DZIŚ I JUTRO INSTYTUTU BIBLIOGRAFICZNEGO

Przeobrażenia koncepcji Instytutu Bibliograficznego. Obecne kierunki działania Instytutu Bibliograficznego w zestawieniu z potrzebami użytkowników krajowych i tendencjami międzynarodowymi. Opracowywanie i publikacja bieżącej bibliografii narodowej jako podstawowy obowiązek narodowej centrali bibliograficznej. Zadania Instytutu w zakresie narodowej bibliografii retrospektywnej, bibliografii specjalnej, teorii bibliografii, bibliografii zalecającej i produkcji centralnie drukowanych kart katalogowych. Przyszła komputeryzacja prac Instytutu Bibliograficznego.

Znajomość historycznych przeobrażeń koncepcji Instytutu Bibliograficznego, sięgającej swymi korzeniami oświeconych inicjatyw XVIII w., jest niewątpliwie warunkiem dobrego zrozumienia współczesnych i przyszłościowych problemów tej instytucji. Tematyka ta ma jednak już swoją powszechnie dostępną literaturę¹, do której można odesłać czytelnika, chcąc poświęcić artykuł przede wszystkim sprawom wynikającym dla Instytutu z realiów współczesnego nam świata.

Nie sięgając zbyt daleko w przeszłość, warto jedynie przypomnieć, że program działania IB i jego struktura organizacyjna ukształtowały się trwale we wczesnych latach pięćdziesiątych, po dokonaniu fuzji Instytutu Bibliograficznego Biblioteki Narodowej z niektórymi agendami przeniesionego z Łodzi Państwowego Instytutu Książki (PIK). Kwestionowana wielokrotnie słuszność tego pociągnięcia Naczelnej Dyrekcji Bibliotek przy Ministerstwie Oświaty nie wzbudza wątpliwości, jeżeli rozpatrywana będzie z perspektywy rozwoju Instytutu Bibliograficznego. Nastawiony w swym pierwotnym powojennym wcieleniu głównie na odbudowę i rozbudowę bibliograficznych funkcji rejestracyjnych zyskał Instytut nowe perspektywy i cele, przejmując z PIK-u szereg zadań badawczych i dokumentacyjnych w zakresie nauki o książce, a szczególnie bibliografii. Zarysowano przed Instytutem także obowiązki koordynacyjne wobec całej służby bibliograficzno-dokumentacyjnej w kraju. Zadania te

¹ E. Słodkowska: *Instytut Bibliograficzny w Polsce. Geneza, koncepcja teoretyczna i rozwój działalności*. Warszawa 1964. „*Buletyn Instytutu Bibliograficznego*” T. 7 nr 4. — J. Korpała: *Dzieje bibliografii w Polsce*. Warszawa 1969.

sformułował zwięźle i klarownie pierwszy dyrektor IB, a poprzednio twórca PIK-u doc. dr Adam Łysakowski w pracy pt. *Polska służba bibliograficzno-dokumentacyjna*². Wyznaczył w niej Instytutowi rolę centrali bibliograficznej o rozległych kompetencjach. Nie było mu jednak dane zrealizować tego programu osobiście. Po jego śmierci w 1952 r., kierująca przez wiele lat Instytutem doc. dr Helena Hleb-Koszańska dbała w miarę istniejących możliwości o zachowanie nakreślonych przez swego poprzednika kierunków działania i rangi, jaką pragnął nadać instytucji. Ta koncepcja Instytutu, choć nigdy nie urzeczywistniona w całej rozciągłości, zyskała prawo obywatelstwa i utrwaliła się w świadomości otoczenia, przyciągnęła a może i zafascynowała grono ludzi, którzy z Instytutem związali swą zawodową biografię.

Nasuwa się jednak pytanie, na ile zakres działalności Instytutu Bibliograficznego projektowany na podstawie doświadczeń i stanu wiedzy sprzed lat z górą trzydziestu jest dziś aktualny. Szukając próby odpowiedzi trzeba współczesny status i perspektywy rozwoju IB rozpatrywać z jednej strony na tle dzisiejszych programów i tendencji międzynarodowych związanych ze służbą bibliograficzną w świecie, z drugiej zaś uwzględnić potrzeby i oczekiwania polskiego środowiska odbiorców informacji o dokumentach, którego interesy wobec Instytutu reprezentują głównie bibliotekarze, bibliografowie i pracownicy informacji.

Obowiązki Instytutu Bibliograficznego koncentrują się dziś wokół następujących, ogólnie ujętych problemów:

- tworzenie i publikowanie polskiej bieżącej i retrospektywnej bibliografii narodowej;
- opracowywanie urzędowej statystyki produkcji wydawniczej;
- współdziałanie z międzynarodowymi i krajowymi systemami informacyjnymi, przede wszystkim o uniwersalnym zakresie tematycznym, np. ISDS (International Serials Data System), MARSİ (Meždunarodnaja Avtomatizirovańnaja Sistema Registracii Serial'nych Izdanij), w perspektywie — sieć MARC;
- prowadzenie prac dokumentacyjnych, badawczych, konsultacyjnych i szkoleniowych w dziedzinie nauki o książce ze szczególnym uwzględnieniem metodyki i teorii bibliografii (m.in. normalizacja, opracowywanie bibliografii i prowadzenie księgozbioru bibliograficznego);
- przygotowywanie pomocy bibliograficznych na użytek bibliotek (karty centralnie drukowane, poradniki).

W latach siedemdziesiątych przy formułowaniu założeń światowego programu Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control — UBC) przyjęto zasadę, że podstawą sprawnego krążenia informacji o dokumentach powinny być ich opisy sporządzane wg międzynarodowo zaakceptowanych reguł w kraju produkcji dokumentu.

² Warszawa 1950. „Biuletyn Instytutu Bibliograficznego” T. 3 nr 1.

Pojawił się więc problem instytucjonalnej odpowiedzialności za te procesy. Materiały na Międzynarodowy Kongres nt. bibliografii narodowych (zorganizowany przez IFLA i UNESCO w Paryżu w 1977 r.)³ operowały pojęciem narodowej agencji bibliograficznej jako podstawowego ogniwa bardzo luźnej organizacji systemu UBC. Ostateczne sformułowanie zadań agencji, którą z tradycyjnych względów zwykło się w Polsce nazywać terminem Łysakowskiego „centrala”, zawarto w opracowanym przez Biuro UBC poradniku dla narodowych centrali bibliograficznych *Guidelines for the national bibliographic agency and national bibliography*⁴. Obok obowiązkowych zadań podstawowych, polegających na prymarnej rejestracji bibliograficznej i wydawaniu bieżącej bibliografii narodowej, wymieniono wiele dodatkowych funkcji centrali. Funkcje te — bardzo różnej rangi i charakteru — wiążą się z wpływem bbn na inne procesy informacyjne. Są to przede wszystkim: prowadzenie biura egzemplarza obowiązkowego, biura nadawania międzynarodowych oznaczeń ISBN i ISSN, narodowego ośrodka systemu ISDS, zobowiązanego do przekazywania danych o krajowych wydawnictwach ciągłych do międzynarodowej centrali tego systemu, realizacja programu katalogowania w toku publikacji, tworzenie kartoteki „autorytatywnych” (tj. ujednoczonych i poprawnych, „wzorcowych”) nazw autorów i instytucji⁵, ustalanie narodowych przepisów katalogowania i norm bibliograficznych, doskonalenie klasyfikacji rzeczowej stosowanej w bibliografii z zaleceniem jej zbliżenia do schematów międzynarodowych, prowadzenie katalogów centralnych piśmiennictwa znajdującego się w kraju, tworzenie bibliografii retrospektywnej, bibliografii zawartości czasopism, partycypowanie w systemach informacyjnych, pośredniczenie w wymianie taśm z danymi bibliograficznymi w ramach sieci MARC.

Porównanie tej długiej listy z przytoczonymi uprzednio zadaniami polskiego Instytutu Bibliograficznego wskazuje, że choć oba spisy nie pokrywają się w pełni, wywodzą się z bardzo podobnych założeń programowych.

Równocześnie odnosi się wrażenie, że zadania zalecane narodowym centralom bibliograficznym przez program UBC uwzględniają dość jednostronnie potrzeby współpracy międzynarodowej, gdy tymczasem instytucje parające się w poszczególnych krajach opracowywaniem i wydawaniem bieżącej bibliografii narodowej mają zrozumiały obowiązek obsługiwanie przede wszystkim lub co najmniej w równym stopniu krajowych procesów i przedsięwzięć informacyjnych. W tym niewątpliwym dylemacie zawiera się wiele trudności, na jakie napotyka w swej pracy Instytut Bibliograficzny. Nieco szczegółowiej próbowałam zobrazować problemy tej antynomii w referacie *Bieżąca bibliografia narodowa wobec wy-*

³ *The national bibliography. Present role and future development. International Congress on National Bibliographies, Paris 12-15 September 1977. Paris 1977.*

⁴ Paris 1979.

⁵ Angielski termin „authoritative” nie ma jeszcze ustalonego odpowiednika w języku polskim.

mogów metodycznych międzynarodowej wymiany informacji⁶, wygłoszonym na VI Międzynarodowym spotkaniu ekspertów krajów socjalistycznych ds. bieżącej bibliografii narodowej w Moskwie w 1981 r.

Krajowi użytkownicy oczekują od swojej narodowej centrali bibliograficznej pracy głównie na rzecz rozwoju informacji dziedzinowej opartej na bibliografii lub też zainteresowani są otrzymywaniem danych potrzebnych bibliotekom do sprawnego gromadzenia i opracowywania zbiorów. Zwłaszcza pierwsze życzenie uzewnętrznia się często jako postulat, aby Instytut koordynował i wspierał metodycznie inicjatywy indywidualnych i zbiorowych twórców bibliografii specjalnych. Z potrzeby tej zdawał sobie dobrze sprawę A. Łysakowski, kładąc nacisk na organizacyjne i badawcze funkcje Instytutu. Jego koncepcja nie była natomiast poddawana tak silnemu naporowi wymagań międzynarodowych.

Jak więc w świetle tych dwustronnych nacisków i sprzecznych w wielu szczegółach tendencji będzie się rozwijał Instytut Bibliograficzny?

Na przestrzeni lat w programie Instytutu Bibliograficznego przyznawano teoretycznie priorytety różnym dziedzinom jego działalności. W praktyce dominowała wprawdzie zwykle absorbująca bieżąca rejestracja wydawnictw, ale nie zawsze uważano ją za element najistotniejszy. W IB widziano załączek instytutu naukowo-badawczego, zajmującego się szeroko pojętą nauką o książce lub wyposażonego w daleko idące kompetencje administracyjne centrum, sterujące działalnością bibliograficzną w Polsce.

Dziś jednak za główne zadanie nowocześnie rozumianej narodowej centrali bibliograficznej, za jądro jej działalności i główną rację istnienia uznaje się zgodnie z ustaleniami międzynarodowymi tworzenie pełnych miarodajnych (autorytatywnych) opisów bibliograficznych przede wszystkim dla całej krajowej produkcji wydawniczej, wraz z ustaleniem dla nich prawidłowych form haseł osobowych, korporatywnych i tytułowych i ogłaszaniem w bieżącej bibliografii narodowej.

W referacie przedstawionym na III Ogólnokrajowej naradzie bibliografów⁷ starałam się zaprezentować stan rozwoju polskiej bbn w stosunku do wymagań ustalonych na wspomnianym wyżej Międzynarodowym kongresie nt. bibliografii narodowych. Fakt, że ciesząca się przecież sporymi tradycjami polska bibliografia narodowa znacznie przekracza stan postulowany w Paryżu, nie zwalnia jej oczywiście od obowiązku podwyższania poziomu swoich usług. Do najpilniejszych zadań należą tu niewątpliwie:

— poprawa terminowości i kompletności rejestracji, objęcie nią niektórych pomijanych dotąd specjalnych typów dokumentów oraz optymalizacja członowej struktury bbn;

⁶ [Warszawa 1981, maszynopis IB BN].

⁷ K. Ramlau-Klekwowska: *Aktualne problemy organizacyjne i metodyczne bibliografii narodowej*. W: *Trzecia ogólnokrajowa narada bibliografów*, Warszawa 5-7 VI 1978 r. Warszawa 1980 s. 99-121.

- doskonalenie metodyki opisu i klasyfikacji materiałów;
- poprawa przebiegu procesów druku i kolportażu bbn, tworzenie jej kumulacji.

Każdemu z tych zagadnień można by poświęcić osobny artykuł, na specjalną uwagę zasługuje jednak kilka wybranych spraw.

Objęcie prymarną rejestracją jak największej liczby typów dokumentów opublikowanych (w szerokim rozumieniu publikacji, wykraczającym poza techniki drukarskie) jest ważnym czynnikiem prawidłowego budowania narodowej infrastruktury informacyjnej w każdym kraju. Prymarną rejestrację rozumieć tu trzeba jako bieżące sporządzanie — zgodnie z ujednoliconymi regułami podawania danych identyfikacyjnych — spisów nowych dokumentów, oparte na ich autopsji i możliwie szerokiej penetracji źródeł powstawania (np. poprzez e.o.). Jednym z procesów prymarnej rejestracji jest także centralne ustalanie miarodajnych danych dla potrzeb różnych użytkowników bibliografii, przede wszystkim bibliotekarzy i bibliografów. Rejestrowanie wszystkich typów dokumentów nie musi być realizowane wyłącznie siłami Instytutu Bibliograficznego, a w przypadku takich dokumentów, jak np. normy, patenty, filmy itp., może i powinno być podjęte przez odpowiednie inne instytucje o centralnym charakterze jedynie przy ewentualnej pomocy metodycznej narodowej centrali bibliograficznej.

Istnieją jednak takie rodzaje materiałów gromadzonych przez BN, jak zyskujące coraz większe znaczenie dokumenty dźwiękowe czy — przedmiot szczególnej polskiej chluby — plakaty, za których prymarną rejestrację IB musi być odpowiedzialny bezpośrednio i które w innych krajach także zostały ujęte w bieżącej bibliografii narodowej, podobnie jak to stało się dawniej z nutami i mapami. Nie są to postulaty nowe, pozostają jednak nadal nie zrealizowane. Na opóźnianie się urzeczywistnienia tej inicjatywy — obok innych trudności — niewątpliwym wpływ ma lokalowe rozproszenie Biblioteki Narodowej. Pod wspólnym dla wszystkich działów dachem jej nowego gmachu zyska zapewne większe możliwości także polska bieżąca bibliografia narodowa.

Próby ujednolicenia zawartości bbn podejmowane były wielokrotnie na terenie międzynarodowym i mają sporą literaturę. Warto może wspomnieć o wkładzie, jaki wniosła tu grupa robocza ds. typologii dokumentów składająca się z ekspertów krajów socjalistycznych, powołana w 1973 r., a działająca pod kierownictwem ówczesnego dyrektora Instytutu Bibliograficznego doc. Radosława Cybulskiego. Pewnego rodzaju kwintesencją ich pracy był artykuł opublikowany w *International Cataloguing*⁸. Ostatecznie jednak na forum międzynarodowym pozostały w mocy tylko ustalenia paryskie. Uzależnienie bibliografii narodowej od tradycji, historii,

⁸ Coverage of documents in current national bibliographies. „*International Cataloguing*” 1982 Vol. 11 nr 1 s. 4-7.

wielkości terytorium, stanu państwa oraz stopnia rozwoju społeczeństwa sprawia, że jej zawartość okazuje się mniej podatna na unifikację niż np. zasady opisu.

W systemie bbn ustalenia koncepcji i uporządkowania wymaga prymarna rejestracja polskich wydawnictw ciągłych. Relacje pomiędzy trzema typami rejestracji są od dłuższego czasu tematem rozważań w Instytucie. Są to: obowiązkowa dla bbn informacja o wydawnictwach ciągłych powstających i kończących swój żywot, bieżąca pełna bibliografia (ilustrująca stan publikacji poszczególnych wydawnictw ciągłych) oraz działalność systemu ISDS i jego narodowego ośrodka. Zagadnienie to znajduje swoje odbicie także w dyskusjach międzynarodowych i zapewne stanie się głównym tematem organizowanego przez IB na jesieni 1984 r. w Warszawie VII Międzynarodowego spotkania ekspertów krajów socjalistycznych ds. bieżącej bibliografii narodowej.

Przedmiotem żywego zainteresowania użytkowników pozostaje kompletność bibliografii. Kompletność ta zależy od dwóch czynników: napływu nowości wydawniczych do Biblioteki Narodowej i stosowanych przez bibliografów zasad selekcji materiału. Nie ulega wątpliwości, że pierwszy z tych czynników jest dla informacyjnej wartości bibliografii najważniejszy, a niestety nie zależy od odpowiedzialnych za jej powstawanie agend. O prawidłowe dostarczanie Bibliotece egzemplarza obowiązkowego walka toczy się już lat bez mała 60, tj. od początku obowiązywania w tej sprawie odpowiedniego prawa. Niewiele też pomogło zarządzenie przyznające Bibliotece w 1981 r. egzemplarz sygnałny, ponieważ jest słabo respektowane przez wydawców. Nie mają oni bowiem żadnej motywacji dla skrupulatnego wywiązywania się z nałożonego na nich obowiązkowo. Sceptycznie odnoszą się też do skuteczności dalszego zaost్రzenia rygorów prawnych w tym względzie. Jedyną drogą osiągnięcia tu poprawy, tak ważnej dla bibliografii narodowej i urzędowej statystyki wydawnictw, widzie poprzez szukanie takich form i takich obszarów współpracy z wydawcami, w których widzieliby oni dla siebie jakiś interes. W pełni zrealizować się to może jednak dopiero w warunkach sytego rynku książki, dla której będzie się poszukiwać nabywcy, m.in. także wśród bibliotek, a za ich pośrednictwem wśród „publiczności czytającej”.

Spore kontrowersje wzbudzała też zawsze selekcja materiału, dokonywana przez redakcję pomimo teoretycznej kompletności bieżącej bibliografii narodowej. Selekcja ta dotyczy wprawdzie grupy dokumentów życia społecznego o najniższym poziomie wartości i trwałości, bywa jednak kwestionowana. Ścierają się tu zwykle dwa punkty widzenia: historyczny, zgodnie z którym bibliografia narodowa ma najpełniej odzwierciedlić i utrwalić wyrażany poprzez ruch wydawniczy stan i poziom życia, kultury i umysłowości Polaków, oraz współczesny, domagający się zaost్రzenia kryteriów doboru dla dobra doraźnej sprawności informacyjnej biblio-

grafii narodowej. Wobec bardzo szerokiego przeznaczenia czytelniczego tej bibliografii stoi przed nią konieczność poszukiwania złotego środka.

W ciągu kilku ostatnich lat w kręgach międzynarodowego środowiska zawodowego ożywiło się zainteresowanie problemami narodowej bibliografii retrospektywnej. Do programu swego działania włączyła je m.in. Sekcja Bibliograficzna IFLA. Trudno jednak jeszcze mówić o znaczących wynikach tych prac.

Instytut Bibliograficzny jest i powinien pozostać odpowiedzialny za opracowanie polskiej bibliografii retrospektywnej XX w. Prace nad jej częścią podstawową — bibliografią wydawnictw zwartych krajowych i poloników zagranicznych — zostały podjęte w latach pięćdziesiątych. Wydzielona chronologicznie wielka *Bibliografia polska 1901-1939*, do której zgromadzono materiały liczące ok. 380 000 pozycji, weszła obecnie w etap sukcesywnej edycji. Tom 1 zawierający litery A-Bars jest w korekcie drukarskiej. Trwają prace redakcyjne nad dalszymi tomami tego pomnikowego dzieła, których w perspektywie Instytut musi przygotować do druku ok. 20. Część poświęcona polonikom wydany na obczyźnie w latach II wojny światowej i bezpośrednio po niej (*Polonica zagraniczne. Bibliografia za okres od września 1939 do 1955 r.*) doczekała się dotąd wydania tylko pierwszego tomu; dwa następne są w produkcji i opracowaniu. Nie prowadzi się natomiast prac nad kumulacjami materiałów powojennych. Zaniechana też została w 1979 r. inicjatywa zestawienia narodowej bibliografii retrospektywnej czasopism, która miała być — zgodnie z przygotowanymi w IB założeniami programowymi — przedsięwzięciem zespołowym kilku największych bibliotek w kraju. Czasy nie sprzyjają realizacji tak kosztownego i organizacyjnie trudnego zadania.

Długofalowy tok prac nad bibliografią retrospektywną jest wprawdzie właściwy każdej bibliografii tego typu, nie może jednak przeciągać się w nieskończoność. Przyspieszenie prac dostatecznie już opanowanych, metodycznie wymagać będzie wsparcia głównie organizacyjnego i materialnego. W perspektywie przewiduje się intensyfikację prac nad *Bibliografią polską* poprzez utworzenie szeregu równoległe działających zespołów redakcyjnych, choć i tak ostatnie tomy tej bibliografii ukażą się zapewne dopiero w XXI w.

Drugą sferą działania Instytutu — obok bibliografii narodowej — pozostają bibliografie specjalne. Obowiązki Instytutu w tym zakresie przybierały w ciągu ostatnich trzydziestu kilku lat inny charakter niż w stosunku do bibliografii narodowej. Przede wszystkim w Instytucie nie opracowuje się w zasadzie bibliografii specjalnych; wyjątek stanowią bibliografie zalecające i bibliografie bibliologiczne. Tym niemniej IB brał zawsze udział w rozwoju służby bibliograficznej (rozumianej jako zespół wszelkich inicjatyw, publikacji i usług bibliograficznych podejmowanych na użytek różnorodnych dziedzin) poprzez określony model koordynowania tej służby. Model przyjęty został na I Ogólnokrajowej naradzie biblio-

grafów w 1956 r. i jako dość realistyczny był wprowadzany i jest w dalszym ciągu aktualny, choć może nie w pełni satysfakcjonował wszystkich zainteresowanych. Nie dysponując żadnymi środkami, które mogłyby stymulować niektóre inicjatywy, ani nie angażując się w uprawnienia administracyjne do udzielania jakichkolwiek zakazów czy nakazów, Instytut oparł swoją działalność koordynacyjną na trzech funkcjach:

- gromadzeniu i rozpowszechnianiu informacji o przedsięwzięciach bibliograficznych (opracowywanie *Bibliografii Bibliografii Polskich* i ewidencja bibliografii nie opublikowanych);
- ustalaniu i ujednoczaniu zasad metodyki bibliograficznej na użytek bibliografii specjalnych;
- udzielaniu konsultacji bibliografom i opiniowaniu prac bibliograficznych.

Powodem niezadowolenia środowiska bibliograficznego działalnością Instytutu w tym zakresie jest być może nie sama koncepcja koordynacji, a raczej stan jej realizacji. *Bibliografia Bibliografii Polskich* i wykaz polskich bibliografii nie opublikowanych czekają latami na druk, brak nowoczesnego podręcznika metodyki bibliograficznej, wątpliwa jest także działalność recenzyjna Instytutu, ponieważ ogranicza się ona przeważnie do niepublikowanych recenzji wydawniczych, które mają bardzo niewielki zasięg oddziaływania.

Poprawa tego stanu rzeczy nie może dokonać się z dnia na dzień. Szczególnie niecierpliwie oczekiwana jest reedycja opracowanego w Instytucie w latach sześćdziesiątych podręcznika metodyki bibliograficznej⁹, na którym wykształciło się całe pokolenie bibliografów, a który obecnie zdezaktualizował się w znacznej mierze. Podjęcie tego zadania jest jednak możliwe dopiero po zakończeniu prac nad nowelizacją najważniejszych norm bibliograficznych, które stanowią podstawę metodyki. Zwłaszcza normy związane z unowocześnieniem opisu bibliograficznego różnego rodzaju dokumentów stanowią od kilku lat najpoważniejsze przedsięwzięcie metodyczne Instytutu. Planowane na 1985 r. zakończenie tych prac zapewne się przesunie, ale praktyczna, sukcesywna adaptacja nowych przepisów do potrzeb bibliografii specjalnej już się rozpoczyna. Poligonem doświadczalnym dla Instytutu, a w rezultacie także dla innych użytkowników norm, stanie się od 1984 r. *Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce*.

Dla prawidłowego formułowania zasad metodyki bibliograficznej na użytek własny i cudzy nieodzowne jest — obok normalizacji i gromadzenia doświadczeń warsztatowych — podejmowanie badań nad teorią bibliografii (ogólna definicja, rodzaje, podstawowe terminy), a także jej recepcją i potrzebami użytkowników. Problem ten jest od lat trud-

⁹ *Bibliografia. Poradnik metodyki bibliograficznej dla autorów bibliografii specjalnych*. Warszawa 1960; Wyd. 2 zmien. pt. *Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych*. Warszawa 1963.

ny do rozwiązania dla Instytutu. Wobec dużego naporu zadań usługowych i stałych niedoborów czasu pracy możliwości rozwoju funkcji badawczych w IB są bardzo skromne. Działalność naukowa Instytutu może się więc rozwijać i doprowadzać do wyników tylko pod warunkiem, że będzie bezpośrednio wyrastać z bibliograficznego warsztatu pracy i wiązać się z praktycznymi zadaniami, że stanowić będzie uogólnienie codziennych doświadczeń i przemyśleń, podbudowanych lekturą odpowiedniego piśmiennictwa. Podstawą i zaczątkiem takich prac mogą być obok norm przygotowywane stale różne materiały robocze, instrukcje wewnętrzne, analizy, ekspertyzy, wykłady, referaty (m.in. na wspomniane już międzynarodowe spotkania ekspertów). Jest to zapewne program minimalistyczny, ale dający szansę skutecznego stosowania zasady „małych kroków”.

Proces przechodzenia od szczegółowych doświadczeń do problemów ogólniejszych daje się zaobserwować na przykładzie prac nad powstającymi w Instytucie dwiema bibliografiami specjalnymi: *Polską Bibliografią Bibliologiczną* i *Bibliografią Analityczną Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. Zwłaszcza pierwsza — jak już wspomniałam — stanowi swoiste laboratorium metodyki bibliograficznej, z którego wywodzą się różne zasady lansowane przez Instytut, m.in. drogą licznych porad udzielanych autorom bibliografii specjalnych.

Zadanie bibliograficznej obsługi własnej dziedziny, tj. bibliotekarstwa, informacji naukowej, bibliografii i nauki o książce, należało do programu IB od czasu, gdy przejął on w tym zakresie zadania PIK-u. Prace nad obu bibliografiami kontynuowane były m.in. na podstawie bogatych zbiorów bibliologicznych IB, którego geneza wiąże się także z Państwowym Instytutem Książki. Księgozbiór ten z biegiem lat coraz bardziej wyodrębniał się jako samodzielna komórka organizacyjna o zadaniach wybiegających poza podręczną obsługę fachową Instytutu i całej BN. W nowym gmachu usytuowany będzie wobec tego wśród innych komórek udostępniania. Problematyka bibliologiczna (z wyjątkiem może zagadnień czysto bibliograficznych) w naturalny sposób skupiać się będzie wokół tej komórki, a jej związek z Instytutem stanie się czysto formalny. Można by więc postulować wyodrębnienie biblioteki bibliologicznej jako nowego działu Biblioteki Narodowej. Takie podniesienie organizacyjnej rangi biblioteki bibliologicznej zwiększyłoby jej szanse rozwoju. Sprzyjałoby też lepszemu wykonywaniu przez nią większości zadań nałożonych na Bibliotekę Narodową jako na centralną bibliotekę naukową w dziedzinie informacji naukowej, nauki o książce, bibliotekoznawstwa i archiwistyki¹⁰. Biblioteka bibliologiczna mogłaby się stać także pod każdym

¹⁰ Zarządzenie nr 1 ministrów: kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 26 kwietnia 1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczenia bibliotek centralnych i określenia ich zadań. „Dz. Urz. Min. Kult.” 1979 nr 3 poz. 15 s. 3-4.

względem modelową placówką biblioteczną, służącą innym jako wzorzec organizacji i metod pracy. Należałoby rozważyć, czy sporządzanie bibliografii bibliologicznych (bez bibliografii bibliografii) nie powinno w przyszłości należeć także do zakresu obowiązków tej biblioteki, co zwolniłoby Instytut od części obciążających go zadań.

Instytut Bibliograficzny bezpośrednio współpracuje z siecią bibliotek publicznych. Współpraca ta dotyczy nie tylko bibliografii narodowej, której biblioteki tej sieci są znaczącym statystycznie i aktywnym odbiorcą, lecz przede wszystkim bibliografii zalecającej i centralnego katalogowania.

Doświadczenia zaczerpnięte z wieloletniego opracowywania poradników bibliograficznych i innych pomocy pokrewnego rodzaju (np. kart ilustrowanych, ulotek bibliograficznych itp.) pozwoliły Instytutowi wypracować typ bibliografii popularnej i model adnotacji zalecającej. Ich charakter i przeznaczenie sprawia, że choć przybierają różnorodne formy, można określić pewne ich cechy typowe związane z celami popularyzacji i propagandy czytelnictwa. Ten dorobek w zakresie metodyki bibliografii zalecającej nadaje się do upowszechnienia wśród bibliotek pracujących bezpośrednio z czytelnikiem. One bowiem powinny być głównymi twórcami bibliografii tego typu. Natomiast przyszłe zadania Instytutu w zakresie bibliografii zalecającej wydają się być analogiczne jak w zakresie innych rodzajów bibliografii specjalnych, tj. informacja o przedsięwzięciach bibliograficznych, doskonalenie metodyki, m.in. na podstawie wykorzystania bibliografii, konsultacje i ocena. Szczególną uwagę warto zapewne zwrócić na bibliografie zalecające przeznaczone dla dzieci i młodzieży ze względu na rolę tych bibliografii w przygotowaniu młodego pokolenia do użytkowania informacji.

Powiązany pośrednio z bibliografią zalecającą a mający także koneksje z narodową bibliografią bieżącą problem centralnego katalogowania można jedynie zasygnalizować w tym artykule poświęconym całokształtowi zadań Instytutu, choć sprawa należy do szczególnie aktualnych. Produkcją i kolportażem kart katalogowych centralnie drukowanych na użytek bibliotek w całym kraju Instytut zajmuje się od 1951 r. Kilkakrotnie od tego czasu podejmowane były próby doskonalenia tej działalności, której efekty nie satysfakcjonują nadal bibliotekarzy, przede wszystkim dlatego, że nie udaje się osiągnąć zbieżności wpływu kart i książek do bibliotek. Wprowadzony w 1983 r. nowy system kolportażu kart na cotygodniowe zamówienia bibliotek także tego problemu nie rozwiązuje, choć chyba ma pewne walory, skoro dobrowolny akces do współpracy z IB zgłosiła większość bibliotek wojewódzkich. W 1983 r. rozeszło się w teren przeszło 10 000 000 kart centralnie drukowanych. Jaką spełniły rolę, to sprawa domagająca się pilnej analizy. Słabą pociechą może być fakt, że produkcja kart nigdzie dotąd nie osiągnęła stanu zbliżonego do doskonałości.

Idea centralnego katalogowania swoisty wyraz znalazła w lansowanej na świecie koncepcji katalogowania w trakcie procesu publikacyjnego (Cataloguing in Publication — CiP), czyli drukowania opisów bezpośrednio w książkach. Istnieje kilka różnych propozycji zorganizowania CiP w Polsce. Instytut Bibliograficzny popiera rozwiązanie, w którym opisy książek byłyby sporządzane centralnie w Instytucie na podstawie przysyłanych przez wydawców odbitek korektowych, tzw. preliminariorów (tj. kart tytułowych, strony z metryką drukarską, spisu treści) i ewentualnie przedmowy. Jest to rozwiązanie stosowane z powodzeniem w innych krajach.

Pisząc o przyszłości Instytutu Bibliograficznego, trudno pominąć sprawy związane z komputeryzacją jego prac. Doświadczenia innych bibliotek, w tym także krajów socjalistycznych, z którymi łatwiej się nam porównywać, wskazują, że wprowadzenie automatyzacji oznacza równocześnie rozszerzenie efektów informacyjnych prowadzonych prac, jak i wzrost obciążenia pracującego zespołu.

Przedmiotem wspólnej troski bibliografów i informatyków musi stać się utrzymanie wysokiego poziomu bibliografii po jej skomputeryzowaniu. Dotyczy to zwłaszcza terminowości, niezawodności i czytelności informacji. Warto wspomnieć, że informatyka została już w pewnych fragmentach zastosowana w pracach Instytutu. Komputer oblicza dane do statystyki wydawnictw, pomaga w obliczeniach przy kolportażu kart centralnie drukowanych, od rocznika 1982 powierzone mu zostało zadanie generowania indeksu przedmiotowego do *Przewodnika Bibliograficznego*.

Trudne do przewidzenia są zmiany w organizacji toku pracy Instytutu związane z automatyzacją. Niezależnie od ich kierunku, dla wypełnienia podstawowych zadań narodowej centrali bibliograficznej konieczne jest wydzielenie prymarnego opracowania krajowej produkcji wydawniczej oraz zapewnienie sprawnego systemu edycji bieżącej bibliografii narodowej.

Prymarna rejestracja komplikuje obieg dokumentów. Wyprostowania drogi książki domagają się zwłaszcza operacje związane z egzemplarzem obowiązkowym. W przyszłości należałoby uwzględnić ewentualność przejścia przez Instytut wszystkich czynności związanych z wpływem egzemplarzy obowiązkowych i sygnałnych (prowadzenie tzw. biura e.o. na użytek Biblioteki Narodowej i Instytutu łącznie). Byłoby to zgodne z zaleceniami międzynarodowymi i praktyką wielu bibliotek narodowych, w których funkcjonują narodowe centrale bibliograficzne (m.in. w Bułgarii i na Węgrzech).

Wiele z powyższych uwag stanowi próbę ustosunkowania się do postulatów zgłaszanych ze strony krajowych i międzynarodowych kręgów zawodowych pod adresem Instytutu Bibliograficznego. Uwzględniłam tylko te dezyderaty i oczekiwania, które wydają mi się uzasadnione lub są konsekwencją nieuchronnych procesów zewnętrznych. Nasuwa się więc

pytanie, co z problemów jutra będzie mogło być zrealizowane w Instytucie w ciągu najbliższych lat.

Instytut Bibliograficzny funkcjonuje w określonych warunkach, podlega więc różnym kryzysowym ograniczeniom i trudnościom (np. poligraficznym), dostosować się musi do rytmu terminowych prac usługowo-produkcyjnych, cierpi na niedobór rąk do pracy itp. Zdawali sobie z tego zapewne sprawę uczestnicy III Ogólnokrajowej narady bibliografów w 1978 r., zwracając się w zakończeniu *Uchwały*¹¹ do ówczesnej Państwowej Rady Bibliotecznej o podjęcie działań dla zapewnienia Instytutowi środków do realizacji jego zadań. Już wówczas jednak kurczyły się szanse uzyskania od resortu takich środków, których nie mogła tym bardziej zapewnić Instytutowi sama Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny nie stworzył jednak wielkie pieniądze, tylko uparta wola ludzka. Zachowanie jego roli i funkcji w trudnych latach i dalszy rozwój, gdy tylko zaistnieją ku temu warunki, zależec będzie zarówno od czynników materialnych i od troski władz zwierzchnich, jak i od inicjatyw oraz aktywności pracowników.

KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA

TODAY AND TOMORROW OF THE BIBLIOGRAPHIC INSTITUTE

Organizational structure and the programme of its activities were shaped by Adam Łysakowski, the first director of the Institute, and further managed by his successor Helena Hleb-Koszańska. The Institute aims and objects are: preparation of national current and retrospective bibliographies and of official statistics of publications, research work, services to the users, international co-operation — particularly in the field of Universal Bibliographic Control. On the other hand, the users postulate among others, the co-ordination and methodological aid in work on special bibliographies. In view of the above tendencies it can be determined that the Institute's main objective should be the preparation of national bibliography including the whole complex of associated tasks. The Institute should also aid the authors of special bibliographies. The third edition of a publication of the Institute — the Guide to authors of special bibliographies (*Metodyka bibliograficzna*) is expected. The activity in the field of production of reading lists and catalogue cards is also going to be continued. The Department of Bibliological Documentation (Zakład Dokumentacji Księgoznawczej) is likely to be put apart from the Institute since its activities concern all departments of the National Library. The Institute activities are planned to be computerized (partially it has been carried into effect). The presently existing unfavourable circumstances will make difficult the realization of the programme of the Institute in a short-time period.

¹¹ *Uchwata III ogólnokrajowej narady bibliografów. W: Trzecia ogólnokrajowa narada bibliografów, Warszawa 5-7 VI 1978 r. Warszawa 1980 s. 321.*

DANUTA RYMSZA-ZALEWSKA

CENTRALNE KATALOGI PIŚMIENICTWA ZAGRANICZNEGO W BIBLIOTECE NARODOWEJ

Znaczenie centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego. Prace Grupy Roboczej ds. Centralnych Katalogów w Bibliotece Narodowej. Konieczność uzyskania przez Bibliotekę własnego komputera. *Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych i Centralny Katalog Książek Zagranicznych*. Zagadnienie ogólnokrajowego systemu centralnych katalogów. Postulaty na najbliższą przyszłość.

Centralne katalogi (ck) w praktyce bibliotekarskiej w ogóle, a w Bibliotece Narodowej — centralnej bibliotece państwa — w szczególności, stanowią obszerną dziedzinę działalności. Ograniczę się tu do przedstawienia aktualnych problemów ck bieżącego piśmiennictwa zagranicznego. Dzięki temu, że zawierają informacje o najnowszych materiałach, stanowią one przy obecnym stanie rozwoju nauki i techniki oraz obfitości światowej produkcji wydawniczej niezbędne narzędzie efektywnego wykorzystania zbiorów bibliotecznych. Ponieważ konieczność ograniczania się w nabywaniu literatury zagranicznej jest problemem ogólnoświatowym, państwa posiadające rozwinięte systemy biblioteczne opracowują ck jako narzędzie niezbędne w procesie udostępniania.

Centralne katalogi piśmiennictwa zagranicznego prowadzone w Bibliotece Narodowej od prawie 30 lat mają zasięg ogólnokrajowy i uniwersalny zakres tematyczny¹. Z tego względu powinny służyć nie tylko udzielaniu konkretnych informacji zwracającym się do nich użytkownikom, ale również pełnić funkcję głównej bazy danych, z której katalogi dziedzinowe i regionalne mogą otrzymywać gotowe materiały.

Po wejściu w życie zarządzenia o powołaniu bibliotek centralnych i utworzeniu zespołu koordynującego ich działalność w ogólnokrajowym systemie informacyjnym uznano, że jest to właściwy moment do wypracowania modelu systemu ck, ich postaci, funkcjonowania oraz ich powiązań z ck BN.

¹ Metody opracowywania ck przedstawiono w broszurze: *Zakład Katalogów Centralnych w latach 1970-1980*. Warszawa: BN ZKC 1980, 30 s. powiel.

W czerwcu 1979 r. Centrum INTE zorganizowało naradę dyrektorów bibliotek centralnych mającą na celu wypracowanie form organizacyjnych i programu działania. Katalogi centralne zostały uznane za jeden z najważniejszych problemów współpracy. W referacie² przygotowanym na tę naradę zostały przedstawione zasady działania ck piśmiennictwa zagranicznego w Bibliotece Narodowej i rola, jaką mogą odegrać w systemie bibliotek centralnych.

W rok później, w czerwcu 1980 r., Biblioteka Narodowa wspólnie z Centrum INTE, realizując wniosek ww. narady, zorganizowała konferencję poświęconą centralnym katalogom. W przedstawionym wtedy referacie programowym³ wysunięto szereg konkretnych propozycji, dotyczących kontaktów Biblioteki Narodowej z dziedzicznymi bibliotekami centralnymi. Dotychczas współpraca w tym zakresie dotyczyła dwóch czynności: gromadzenia materiałów i udzielania informacji na podstawie kartoteki lub publikowanych katalogów. Wobec obowiązku, jaki został nałożony na biblioteki centralne — prowadzenia ck dziedzicznych, powstał problem wypracowania nowych form współpracy tych bibliotek z Biblioteką Narodową, zmierzających do przystosowania postaci zapisu i układu materiałów do potrzeb użytkowników bibliotek dziedzicznych w celu maksymalnego wykorzystania danych gromadzonych i opracowywanych przez BN.

Dla wypracowania nowych metod współpracy i zmian w centralnych katalogach na wniosek ww. konferencji utworzono przy Bibliotece Narodowej Grupę Roboczą ds. Centralnych Katalogów. W skład Grupy weszli przedstawiciele bibliotek centralnych: Uniwersytetu Warszawskiego, Politechniki Warszawskiej, Politechniki Wrocławskiej, Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Biblioteki Sejmowej, Centralnej Biblioteki Rolniczej, Głównej Biblioteki Lekarskiej oraz Centrum INTE i Biblioteki Narodowej. Efektem prac Grupy ma być projekt ogólnokrajowego systemu centralnych katalogów, który by po dyskusji w szerokich kręgach bibliotekarskich został przedstawiony odpowiednim władzom do zatwierdzenia.

Na pierwszym zebraniu Grupa Robocza postanowiła ograniczyć swe prace w I etapie do problemów związanych z *Centralnym Kataiogiem Bieżących Czasopism Zagranicznych*, gdyż zarówno z opinii bibliotek jak i statystyki Biblioteki Narodowej wynika, że ck czasopism są wykorzystywane bardziej, niż ck książek. Grupa odbyła kilka zebrań, na których ustalono m.in., że gromadzenie materiałów do ck BN zostanie utrzymane w dotychczasowym, scentralizowanym systemie, gdyż — dzięki stosowanej automatyzacji — metody współpracy, które wypracowała BN, są najmniej czasochłonne.

² D. Rymśza-Zalewska: *Centralne katalogi wydawnictw zagranicznych w bibliotekach polskich*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1980 R. 25 nr 1 s. 25-27.

³ D. Rymśza-Zalewska: *Założenia rozwoju centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego*. „Prz. Bibl.” 1981 R. 49 z. 1 s. 63-66.

Następnym tematem, którym zajęła się Grupa Robocza, są języki informacyjne dla potrzeb ck piśmiennictwa zagranicznego (zarówno książek jak i czasopism). Po zapoznaniu się z istniejącą sytuacją w zakresie stosowania języków informacyjnych w ck nauk społecznych, ekonomicznych, medycznych, prawniczych, rolniczych i technicznych oraz możliwościami zastosowania używanych języków dla potrzeb Biblioteki Narodowej i ck dziedzinowych, postanowiono utrzymać stosowany dotychczas w ck BN język haseł przedmiotowych, poddając wykaz haseł gruntownej weryfikacji (zgodnie z wnioskiem wysuniętym w referacie D.R.-Z. na Konferencji w 1980 r.).

Aktywną współpracę w tym zakresie nawiązała z BN jedynie Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, która wystąpiła z konkretnymi propozycjami dotyczącymi zarówno samych ck BN, jak i ich współpracy z dziedzinowym Katalogiem Centralnym Nauk Społecznych. Wykonano w BUW m.in. zestaw haseł przedmiotowych z dziedziny nauk społecznych na podstawie wykazu haseł stosowanych w ck BN. Według tego zestawu dokonano w BN wyboru czasopism zagranicznych z R. 1981. Ma on służyć do przeprowadzenia analizy przydatności ck BN w obecnej postaci dla tworzenia ck nauk społecznych oraz weryfikacji haseł przedmiotowych. Dalsze prace w toku.

Zmiany w charakterystyce treściowej, proponowane przez BUW na podstawie powyższej analizy, mogą stanowić rozwiązanie modelowe dla innych bibliotek centralnych, co w rezultacie powinno doprowadzić do opracowania wspólnego słownika informacyjno-wyszukiwawczego.

Rozpatrywane są również możliwości usprawnienia trybu przekazywania materiałów z bibliotek gromadzących periodyki zagraniczne do ck BN, a także dodania nowego elementu opisu — informacji o sposobie nabywania czasopism przez biblioteki (kupno, dary, wymiana).

W przyszłości własny komputer Biblioteki Narodowej umożliwi uruchomienie zautomatyzowanego systemu wyszukiwawczego na podstawie gromadzonej bazy danych oraz przekazywanie bibliotekom informacji w trybie on-line.

W chwili obecnej udostępnianie informacji zawartej w ck piśmiennictwa zagranicznego BN odbywa się poprzez:

- 1) Informacje udzielane bezpośrednio na zapytanie o lokalizację poszczególnych dokumentów, zgłaszane osobiście, telefonicznie, listownie (w postaci wykazu bądź na rewersach wypożyczeń) lub za pośrednictwem teleksu;

- 2) Zestawienia tematyczne wykonywane na konkretne zamówienia według kryteriów określonych przez użytkowników, na podstawie każdego elementu opisu dokumentu, a więc: tytułów i autorów (w przypadku książek), języków i krajów wydania, haseł przedmiotowych oraz bibliotek przechowujących dane dokumenty. Zestawienia przekazywane są w postaci wydruków z komputera lub na taśmie magnetycznej;

3) Publikacje opracowywane na bazie zebranych materiałów. Forma tych publikacji od czasu wprowadzenia automatyzacji w opracowaniu ck zmieniała się kilkakrotnie pod wpływem warunków technicznych i ekonomicznych.

Zmiany te, scharakteryzowane poniżej, w odmienny sposób dotyczyły dwóch centralnych katalogów.

Sprawność działania *Centralnego Katalogu Bieżących Czasopism Zagranicznych*, który wypracował już metody prac redakcyjnych, informatycznych i współpracy z bibliotekami uzależniona jest obecnie od wyposażenia technicznego. Jak dotąd, opracowywanie komputerowe poszczególnych roczników odbywa się w kilku ośrodkach na dzierżawionym sprzęcie i z utrudnionym do niego dostępem — dopiero własny komputer BN umożliwi bardziej rytmiczne i efektywne prowadzenie prac.

Od R. 1981 CKBCzZ przeniesiony został na międzynarodowy format MARC i realizowany jest obecnie na komputerze IBM. Dzięki temu zbliżył się do systemów zagranicznych, zwłaszcza ISDS (Międzynarodowy System Informacji o Wydawnictwach Ciągłych), z którego może przejmować opisy, wprowadzone tam w autorytatywnie poprawionej postaci przez zagraniczne ośrodki narodowe. Od rocznika 1980 przywrócono poprzednią (z l. 1971-1975) postać edycyjną — wydruki komputerowe powielane techniką offsetową w zmniejszonym w stosunku do wydruków formacie A4, oprawione w kartonowe okładki. Nakład uzależniony jest od zapotrzebowania i wzrasta co roku: R. 1980 — 260 egz., R. 1981 — 350 egz., R. 1982 — 450 egz. Czterem bibliotekom (2 krajowym i 2 zagranicznym) materiały CKBCzZ przekazywane są na taśmach magnetycznych. Być może w przyszłości, w miarę podniesienia się poziomu technicznego wyposażenia bibliotek, forma ta upowszechni się jeszcze bardziej. R. 1975-1980 CKBCzZ zachowane są na taśmach magnetycznych. Zapisane i wyoperowane na komputerze ZAM 41 zostały przepisane w formacie MARC, co umożliwi utworzenie scalonej bazy danych o czasopismach zagranicznych w bibliotekach polskich od R. 1975.

Dotychczasowa nazwa wydawnictwa wkrótce ulegnie zmianie tak, aby tytuł był adekwatny do zawartości. Obok czasopism ck obejmuje bowiem również inne wydawnictwa, które wspólnie tworzą grupę wydawnictw ciągłych.

Od R. 1981 ukazuje się dodatkowa publikacja *Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych w Bibliotekach Polskich — Nowe tytuły w roku...* Ma ona za zadanie udostępnianie użytkownikowi informacji o najnowszych wydawnictwach ciągłych o wiele wcześniej, niż może to zrobić rocznik CKBCzZ zawierający pełny materiał, ukazujący się jednak dużo później.

Materiały nadsyłane przez biblioteki polskie do *Centralnego Katalogu Książek Zagranicznych* od 1979 r. opracowywane są w trojaki sposób:

1) Opisy na kartach katalogowych szeregowane są alfabetycznie, ku-

mulowane i włączane do kartoteki, która z końcem 1983 r. liczyła ok. 3 285 000 opisów;

2) Opisy zredagowane w systemie ARKA zapisywane są w formacie MARC i generowane na komputerze IBM. Z tego materiału tworzona jest wersja edycyjna na taśmie magnetycznej (alfabetyczny wykaz autor-sko-tytułowy, indeks autorski i przedmiotowy z podziałem na cztery serie według schematu przyjętego od początku publikowania CKKZ) i w tej postaci przechowywane do przyszłej bazy danych;

3) Z taśmy magnetycznej sporządzany jest mikrofilm kasetowy w ośrodku ZOWAR w postaci negatywu i pozytywu, przechowywany jedynie w Bibliotece Narodowej, gdyż biblioteki nie wykazały zainteresowania tą postacią katalogu.

**CENTRALNE KATALOGI BIBLIOTEKI NARODOWEJ W LICZBACH
1979—1983**

Rok	CKBCzZ		CKKZ		Informacja		
	Liczba tytu- łów opubli- kowanych	Liczba bi- bliotek uczestnic.	Liczba nadesłanych opisów	Liczba bibliotek uczestn.	Liczba kwerend	Załatwiono pozytywnie	
						w liczbach	w %
1979	28 201*	626	141 968	143	25 965	11 614	45
1980	28 887*	607	141 704	171	23 562	10 526	45
1981	24 860	632	118 149	149	21 931	9 992	46
1982	23 070	584	98 157	129	17 081	7 931	46
1983	23 406	797	98 199	130	18 135	8 549	47

* w tym ok. 3000 odsyłaczy

Przyszłość ck piśmiennictwa zagranicznego w BN zależy w głównym stopniu od współpracy z bibliotekami krajowymi, co wyraża się w dwóch aspektach: 1) gromadzenie opisów nadsyłanych przez biblioteki gromadzące publikacje zagraniczne, 2) współpraca z centralnymi bibliotekami dziedzinowymi i regionalnymi, które będą przejmować opracowane w BN materiały do swoich centralnych katalogów.

Oba te kierunki współpracy powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w projekcie ogólnokrajowego systemu ck, którego opracowanie przewidziane jest przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Centrum INTE, jako patrona SINTO. Opracowanie takiego projektu wymaga przeprowadzenia wielu analiz i przygotowania rozwiązań cząstkowych, zarówno organizacyjnych jak metodycznych i technicznych. Tymczasem już obecnie odczuwana jest pilna potrzeba nowelizacji aktu prawnego regulującego obowiązek zgłaszania przez biblioteki danych o nabytkach wydawnictw zagranicznych do centralnych katalogów. Obowiązujące dotychczas Zarządzenie ministra kultury i sztuki z dn. 30.12.1957 r. w sprawie

ck wydawnictw zagranicznych wraz z instrukcjami zdezaktualizowało się od czasu wprowadzenia w Bibliotece Narodowej automatyzacji ze względu na nowe metody gromadzenia i opracowywania danych. Jest w nim również określone wynagrodzenie za 1 opis — 1 zł, co po 27 latach jest opłatą zupełnie symboliczną. Wobec takiej sytuacji w BN opracowano projekt zaktualizowanego zarządzenia wraz z instrukcjami dostosowanymi do wymogów automatyzacji. Uwzględniono również możliwości podwyższania opłat za wykonywane opisy. Przewiduje się, że zasady zawarte w zarządzeniu będą funkcjonowały do czasu opracowania i zatwierdzenia ogólnokrajowego systemu centralnych katalogów.

Drugim ważnym warunkiem budowy systemu ck jest konieczność zasadniczej zmiany w technicznym wyposażeniu bibliotek współpracujących z BN, bowiem nawet najlepiej i zgodnie z najnowszymi tendencjami światowymi opracowane ck BN, nie będą wykorzystywane przez biblioteki pozbawione odpowiednich urządzeń.

DANUTA RYMSZA-ZALEWSKA

UNION CATALOGUES OF FOREIGN PUBLICATIONS IN THE NATIONAL LIBRARY

Union catalogues of foreign publications, prepared at the National Library, perform important information functions. They should constitute the main database for other libraries, therefore they should be connected as close as possible to the central libraries system. To this end, a Working Group for Union Catalogues was created in the National Library, where the problem of information languages for the purposes of union catalogues was discussed. Automated information retrieval system can be applied in the National Library only after the Library has got its own computer; the present retrieval procedure is traditional. The *Union Catalogue of Current Foreign Periodicals* (*Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych*), in which the MARC format is used, is presently prepared using an IBM computer and so is the *Union Catalogue of Foreign Books* (*Centralny Katalog Książek Zagranicznych*). The creation of a national system of union catalogues is of great importance for the future of union catalogues in Poland. As for the present, the amendments to the regulations of 1957 concerning the union catalogues of foreign publications, as well as the modernization of technical equipment of libraries co-operating with the National Library, are necessary.

MIROSŁAWA KOCIĘCKA

SŁUŻBA INFORMACYJNA BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Główne zadania służb informacyjnych w bibliotekach. Możliwości Biblioteki Narodowej w tym zakresie. Rodzaje służb informacyjnych. Rozwój tych służb w nowym gmachu Biblioteki Narodowej. Wpływ systemu informatycznego na możliwości informacyjne Biblioteki.

I. WPROWADZENIE

Terminem „służba informacyjna” (reference service, Auskunftstätigkeit, spravočno-informacionnaja dejatel'nost') określa się funkcję biblioteki polegającą na niesieniu pomocy przez bibliotekarzy czytelnikom biblioteki i użytkownikom spoza niej, w ich poszukiwaniach informacji potrzebnych do pracy naukowej, zawodowej, społecznej, kształcenia się itp. Główne zadania służby informacyjnej to:

- udzielanie informacji bibliograficznych, katalogowych i faktograficznych,
- wyjaśnianie zasad korzystania ze zbiorów biblioteki, organizowanie zwiedzania biblioteki, przygotowywanie publikacji informujących o niej,
- kierowanie do źródeł znajdujących się poza biblioteką macierzystą — do innych bibliotek i ośrodków informacji, wskazywanie lokalizacji dokumentów,
- utrzymywanie kontaktów ze środkami masowego przekazu w celu informowania społeczeństwa o bibliotece i jej usługach¹.

Zakres tematyczny i formy usług informacyjnych mogą być różne, zależą bowiem od potrzeb użytkowników biblioteki, przygotowania personelu, źródeł, jakie ma do dyspozycji itp.

W związku z rozwojem systemów informacyjnych, tworzeniem zautomatyzowanych baz danych z możliwością wyszukiwania informacji w systemach on-line i off-line koncepcja i metody pracy służb informacyjnych zostały ponownie przeanalizowane. Ukazało się wiele publikacji, w których stwierdzono, że ten rodzaj działalności informacyjnej nie tylko

¹ D. Thomas, A. Hinckley, E. Eisenbach: *The effective reference librarian*. London 1981 s. 7-25.

nie przeżył się, ale nabrał nowego znaczenia. Uznano, że bibliotekarze-pracownicy służb informacyjnych powinni obecnie pełnić funkcję pośredników między użytkownikami i zautomatyzowanymi systemami informacyjnymi, z których korzystanie jest niekiedy trudne. Dzięki temu mają oni możliwość weryfikowania przydatności tworzonych źródeł. Pogląd, że zaspokajanie potrzeb użytkowników jest głównym zadaniem bibliotek, przyczynił się do nadania służbie informacyjnej dużego znaczenia².

Służbę informacyjną bibliotek narodowych wyróżniają możliwości, jakich nie mają biblioteki innych typów. Możliwości te wynikają z podstawowych funkcji bibliotek narodowych i ich prac o charakterze centralnym. Funkcje i zadania bibliotek narodowych uznawane są obecnie za ważne elementy tworzenia i działania systemów informacyjnych. W publikacjach i materiałach IFLA ujmowane są one zwykle pod tytułem *Rola bibliotek narodowych w krajowych i międzynarodowych systemach informacyjnych*³. W tym ogólnym sformułowaniu mieszczą się wszystkie zadania bibliotek narodowych — od gromadzenia zbiorów, poprzez centralne prace bibliograficzne i biblioteczne do udostępniania zbiorów. Jest rzeczą charakterystyczną, że w bogatej literaturze na temat bibliotek narodowych i ich prac centralnych niemal zupełnie brak jest publikacji o pełnionej przez te biblioteki służbie informacyjnej. Najczęściej temat ten łączony jest ze sprawami udostępniania zbiorów, w wielu bibliotekach narodowych nie ma bowiem organizacyjnie wyodrębnionych działów informacji, a prace z ich zakresu wykonują bibliotekarze w innych agendach bibliotecznych — specjaliści z poszczególnych dziedzin wiedzy⁴.

II. ZAKRES SŁUŻB INFORMACYJNYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Przedstawienie służby informacyjnej prowadzonej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie oraz kierunków jej rozwoju należy rozpocząć od wymienienia tych jej zadań i prac, które warunkują funkcjonowanie tej służby i decydują o jej charakterze. Są to następujące zadania:

- gromadzenie kompletu publikacji krajowych,
- gromadzenie reprezentatywnych dla kultury narodowej zbiorów specjalnych (rękopisy, stare druki, ikonografia, muzykalia, kartografia),
- opracowywanie bieżącej i retrospektywnej bibliografii narodowej,
- prowadzenie katalogów centralnych różnego rodzaju,
- prowadzenie rejestracji bibliotek i ośrodków informacji w kraju,
- gromadzenie zagranicznych źródeł informacyjnych,
- gromadzenie zagranicznych publikacji z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, w tym bibliologii,

² D. Davinson: *Reference service*. London 1960 s. 143-173.

³ *Le rôle des bibliothèques nationales dans les systèmes nationaux et internationaux d'information*. „Bulletin de l'Unesco à l'intention des Bibliothèques” 1977 Vol. 31 nr 1 s. 8-29.

⁴ *The Library of Congress in perspective*. New York 1978 s. 141-152.

— udział w pracach międzynarodowych systemów informacyjnych.

Świadomość tych funkcji i prac wśród potencjalnych użytkowników informacji Biblioteki Narodowej powinna wpływać na rodzaj pytań kierowanych do jej służb informacyjnych. Świadomość ta jest jednak niedostateczna, co sprawia, że potencjał informacyjny BN jest w dużym stopniu nie wykorzystany. O zwracaniu się użytkowników informacji o pomoc do BN decydują dwa czynniki:

1) Na pewną część pytań tylko BN, dysponująca bogatymi zbiorami i źródłami informacji, może udzielić właściwej i kompetentnej odpowiedzi, ale niemałą też rolę odgrywa fakt niezadowalającego stanu służby informacyjnej w wielu bibliotekach polskich.

2) Polityka udostępniania zbiorów BN. Użytkownikami informacji bibliotek są najczęściej ich czytelnicy, a BN udostępnia swoje zbiory w czytelni ogólnej każdemu, kto ukończył 18 lat. Natomiast brakuje wśród użytkowników informacji BN wielu instytucji oraz pracowników nauki i kultury, którzy nie zdają sobie sprawy z jej możliwości jako placówki informacyjnej. Powodem tej nieświadomości jest też zapewne niedostateczna informacja i propaganda zakresu usług informacyjnych świadczonych przez BN.

1. Informacja o zakresie uniwersalnym

a) Kierująca do źródeł

Biblioteki narodowe określane są niekiedy jako informatoria o charakterze uniwersalnym. Termin ten, w przypadku bibliotek narodowych o takim zakresie zbiorów i prac jak BN w Warszawie, jest słuszny jedynie w odniesieniu do niektórych rodzajów informacji. Odnosi się mianowicie do informacji bibliograficznych (i to nie wszystkich), katalogowych, kierujących do źródeł informacji poza BN oraz pewnej części informacji faktograficznych.

Gromadzenie całej krajowej produkcji wydawniczej oraz wydawanie bibliografii narodowej predestynuje BN do roli centralnego ośrodka informacji bibliograficznej o publikacjach krajowych. Jest to jej główne zadanie wypływające bezpośrednio z podstawowej funkcji BN. Na podstawie zbiorów BN można autorytatywnie ustalić opisy bibliograficzne publikacji, sporządzić wykazy dzieł poszczególnych pisarzy, zawartość serii wydawniczych itp. Uzupełnieniem, w przypadku luk w księgozbiornie, są znajdujące się tu kartoteki bibliografii polskiej 1901-1939 oraz zbiory publikowanych bibliografii uniwersalnych, dziedzin i zagadnień. BN poszerza informacje bibliograficzne zaczerpnięte z bibliografii oraz oparte na zbiorach własnych udzielając też informacji o lokalizacji dokumentów polskich w zbiorach innych bibliotek. Jest to możliwe dzięki prowadzonym katalogom centralnym druków zwartych i czasopism, katalogom

dział z mikrofilmowanych, rejestracji dokumentów rękopiśmiennych oraz umieszczaniu informacji o lokalizacji dokumentów w bibliografii retrospektywnej.

Funkcja centralnego informatorium bibliograficznego i katalogowego odnosi się także do dokumentów wydanych za granicą, ponieważ BN od dawna gromadzi zagraniczne bibliografie narodowe i katalogi wielkich bibliotek. Zadanie to zostało sprecyzowane w *Zasadach gromadzenia zbiorów BN* w sposób następujący: „Biblioteka Narodowa zbiera w możliwie szerokim zakresie publikacje informacyjne, szczególnie informatory o źródłach oraz publikacje dotyczące historii nauk. Przywiązuje się przede wszystkim dużą wagę do kompletności pewnych grup publikacji informacyjnych, jak bibliografie narodowe i narodowe słowniki językowe oraz szerokiego gromadzenia innych źródeł informacyjnych dotyczących piśmiennictwa ze wszystkich dziedzin wiedzy”⁵.

Duże znaczenie dla informacji o publikacjach zagranicznych ma możliwość ich zlokalizowania. Pomocne są tu przede wszystkim centralne katalogi książek i bieżących czasopism zagranicznych w bibliotekach polskich opracowywane w BN oraz znajdujące się w jej zbiorach drukowane katalogi międzynarodowe, narodowe i wielkich bibliotek.

Funkcję BN jako ośrodka uniwersalnej informacji kierującej do źródeł rozszerza i uzupełnia informacja o bibliotekach i placówkach informacji w kraju i za granicą. Odpowiednią bibliotekę wskazuje się użytkownikowi na podstawie opublikowanych źródeł lub systematycznie uzupełnianych kartotek.

b) Faktograficzna

Zgodnie z zasadami gromadzenia zbiorów BN kompletuje polskie i zagraniczne encyklopedie uniwersalne, słowniki językowe, słowniki biograficzne, pseudonimów i kryptonimów, wykazy instytucji, organizacji, informatory statystyczne i inne. Na podstawie tych źródeł, zbiorów BN oraz tworzonych specjalnie warsztatu pracy służba informacyjna BN udziela podstawowych informacji o faktach, datach, danych biograficznych, statystycznych itp. W tym ważnym rodzaju usług integrującym użytkowników, którzy interesują się różnymi dziedzinami wiedzy, żadna z dużych bibliotek uniwersalnych nie ma obecnie możliwości zastąpienia Biblioteki Narodowej.

2. Informacja dziedzinowa — kierująca do źródeł i faktograficzna

O ile określenie zakresu zadań BN jako centrum informacji uniwersalnej nie budzi większych zastrzeżeń, to dyskusyjne jest określenie dziedzin wiedzy, w których może ona pełnić rolę ośrodka informacji.

⁵ *Zasady gromadzenia zbiorów. Do użytku wewnętrznego.* Warszawa: Biblioteka Narodowa 1974.

Warunkiem pełnienia działalności informacyjnej jest dostęp do źródeł i wykwalifikowany personel. BN spełnia te warunki tylko w odniesieniu do określonych dziedzin wiedzy. W cytowanych już *Zasadach* zakres gromadzenia publikacji zagranicznych został sformułowany następująco: „Biblioteka Narodowa, nawiązując do wielkich kolekcji, które stworzyły jej podstawy, a więc do księgozbioru Biblioteki Załuskich, Biblioteki Wilanowskiej, Biblioteki Ordynacji Zamoyskich, Biblioteki Muzeum w Rapperswilu oraz do pierwszych lat istnienia Biblioteki i jej ówczesnej polityki uzupełniania zbiorów, gromadziła dotychczas zbiory obce w przeważającym zakresie o charakterze humanistycznym. BN posiada z tego zakresu liczny i cenny księgozbiór (...) Utrzymując nadal kierunek bardziej szczegółowego gromadzenia literatury humanistycznej, społecznej i pięknej, BN zbiera w możliwie szerokim zakresie publikacje informacyjne, szczególnie informatory o źródłach oraz publikacje dotyczące historii nauk. (...) Zachowuje się dotychczasową ważną aczkolwiek węższą specjalizację BN w zakresie wydawnictw bibliologicznych”.

Wśród personelu BN przeważają pracownicy o wykształceniu historycznym i filologicznym (filologia polska i obce), coraz więcej jest bibliotekoznawców, a w zakładach zbiorów specjalnych zatrudnieni są muzykolodzy, historycy sztuki, kartografowie. Te właśnie dziedziny wiedzy można uznać za specjalizację tematyczną służby informacyjnej BN. Cechą charakterystyczną specjalizacji dziedzinowej BN jest połączenie informacji faktograficznej z informacją o dokumencie. Oba te rodzaje informacji zająbiają się i uzupełniają.

Należy także podkreślić, że pomimo gromadzenia dzieł zagranicznych z zakresu szeroko pojętych nauk społecznych i humanistycznych główne dziedziny, które można uznać za specjalizację BN, to historia, literatura i kultura polska. W tym zakresie został już stworzony warsztat informacyjny i przygotowany personel. Stosunkowo mało wykorzystane są natomiast cenne źródła do dziejów i współczesności Polonii zagranicznej.

Najdokładniej sprecyzowana jest specjalizacja BN w dziedzinie bibliologii. Największy w kraju (ok. 100 tys. jedn.) i wyodrębniony księgozbiór bibliologiczny, poszerzony o materiały dokumentacyjne i obsługiwany przez specjalistów, stwarza podstawę prowadzenia najbardziej w BN merytorycznie pogłębionej służby informacyjnej. Obowiązki BN w tej dziedzinie zostały potwierdzone w *Statucie BN*⁶ oraz w *Zarządzeniu nr 1 z 26 kwietnia 1979. „Dz. Urz. MNSzWiT” 1979 nr 3 poz. 9 zał. nr 2*.

III. SŁUŻBA INFORMACYJNA W NOWYM GMACHU BN

Przeniesienie BN do nowego kompleksu gmachów, po jego całkowitym wykończeniu, wpłynie w istotny sposób na rozwój służb informa-

⁶ Statut Biblioteki Narodowej. „Dz. Urz. Mtn. Kult.” 1969 nr 3 par. 9 pkt 4 poz. 2.
⁷ Zarządzenie nr 1 ministrów: Kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Państwowej Akademii Nauk z 26 kwietnia 1979 w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań. „Dz. Urz. MNSzWiT” 1979 nr 3 poz. 9 zał. nr 2.

cyjnych. Przewidywane zmiany zostały już zasygnalizowane w pracy *Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN*⁸, zwłaszcza w rozdziale omawiającym rozwój Zakładu Informacji Naukowej. Temat, jako dotyczący wszystkich komórek organizacyjnych obsługujących czytelników BN i użytkowników informacji, czeka jeszcze na gruntowne opracowanie. Przedstawione poniżej przemyślenia mogą — jak sądzę — przyczynić się do podjęcia dalszej dyskusji.

Określenie kierunków rozwoju należy rozpocząć od sformułowania odpowiedzi na pytania:

- czy i jak zmienią się potrzeby użytkowników informacji?
- czy i o ile zmieni się baza informacyjna?
- jaki wpływ na organizację służby informacyjnej będzie miało przeniesienie jej do nowego gmachu?

Potrzeby użytkowników służb informacyjnych nie zostały dotychczas zbadane. Jedynie użytkownicy Zakładu Informacji Naukowej BN i ich kwerendy były przedmiotem badań ankietowych, prowadzonych przez ZIN w 1977/78 r. W 1982 r. dr Anna Sitarska włączyła odpowiedzi na kwerendy pisemne ZIN do badań nt. Funkcjonalne i strukturalne odrębności ogólnych i specjalnych systemów bibliotecznych. Niestety, nie zdołano jeszcze dokonać analizy wyników badań Zakładu Informacji Naukowej ani wykorzystać tabel wynikowych udostępnionych przez dr A. Sitarską. W tej sytuacji można więc opierać się jedynie na bardzo ogólnych danych zawartych w corocznych sprawozdaniach komórek organizacyjnych obsługujących czytelników i użytkowników BN. Przeciętna roczna liczba informacji udzielonych w ostatnich 5 latach przez BN wynosi ok. 70 tys. Można spodziewać się, że po przeniesieniu się BN do nowego gmachu nie zmieni się tematyka pytań, zwiększy się natomiast ich liczba ze względu na przewidywane kilkakrotne zwiększenie się liczby użytkowników (w czytelniach będzie 10-krotnie więcej miejsc). Rodzaje kwerend pisemnych i pytań telefonicznych oraz informacji udzielanych przez zakłady zbiorów specjalnych pozostaną prawdopodobnie nie zmienione. Ich liczba może jednak być nieco większa w związku z prawdopodobnym skupieniem uwagi społeczeństwa na BN, jej pracach i zbiorach. Duże znaczenie ma więc rozpoznanie potrzeb osób korzystających obecnie z Czytelni Ogólnej BN. Badania przeprowadzone przez studentki Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW do ich prac dyplomowych pozwoliły na określenie podstawowych grup czytelników i kategorii wykorzystanych dokumentów⁹. Przedstawiają się one następująco: najliczniejszą grupę stanowią studenci — 47,7⁰/o, na drugim miejscu znaj-

⁸ *Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN*. Warszawa: Biblioteka Narodowa 1981 s. 48-53.

⁹ O. Kossowska: *Analiza struktury społeczno-demograficznej czytelników i wykorzystania zbiorów Czytelni Ogólnej Biblioteki Narodowej*. Praca magisterska. Uniwersytet Warszawski. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Warszawa 1982. — M. Grzeszczyk: *Analiza systemowa Oddziału Czytelni Ogólnej Biblioteki Narodowej*. Uniwersytet Warszawski. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Warszawa 1980.

dują się pracownicy nauki — 14,3%. Najliczniej odwiedzają Czytelnię Ogólną studenci UW, następnie ATK i SGPiS. 33% ankietowanych to osoby z wyższym wykształceniem humanistycznym. Można więc z tego wnosić, że wśród studentów i innych czytelników BN przeważają przedstawiciele kierunków społeczno-humanistycznych. Jeżeli nawet w związku z trudnymi warunkami lokalowymi Biblioteki Politechniki Warszawskiej zwiększy się w przyszłych czytelniach liczba studentów tej uczelni, to nie wydaje się, aby mogło to mieć znaczenie dla zakresu służby informacyjnej.

Podstawową bazą dla służby informacyjnej pozostaną zbiory Biblioteki, w tym szczególnie publikacje informacyjne oraz tworzony warsztat pracy (katalogi centralne i inne kartoteki). Pewien wpływ na możliwości informacyjne będzie miało uruchomienie systemu informatycznego BN. Jego bazami będą przede wszystkim: baza zasobu Biblioteki tworzona z bieżącego wpływu i jednocześnie podstawa bieżącej bibliografii narodowej, baza zasobu bibliotek krajowych, której początkiem jest baza centralnych katalogów, oraz baza obcych bibliografii narodowych i międzynarodowych systemów informacyjnych. Poszukiwanie danych o publikacjach wydanych przed uruchomieniem systemu będzie odbywało się metodami tradycyjnymi. Informacje faktograficzne będą musiały być wyszukiwane również tradycyjnie.

Duże znaczenie dla usprawnienia informacji o publikacjach zagranicznych będzie miała możliwość bezpośredniego korzystania z bazy danych bibliografii i katalogów międzynarodowych.

Przeniesienie wszystkich agend Biblioteki do kompleksu nowych gmachów umożliwi rozszerzenie i racjonalizowanie warsztatu informacyjnego — przede wszystkim księgozbiorów podręcznych ZIN, czytelni i zakładów zbiorów specjalnych. Obecnie prowadzi się prace nad koncepcją i strukturą tych księgozbiorów (będą one liczyły ok. 90 tys. wol.).

Przewiduje się znaczne rozwinięcie służby informacyjnej z zakresu bibliologii. Załatwianie kwerend zostanie przejęte od ZIN-u przez Zakład Dokumentacji Księgoznawczej. Planuje się rozszerzenie informacji faktograficznych i rozwój selektywnej dystrybucji informacji.

Wielkie przestrzenie czytelni, katalogów i innych pomieszczeń przeznaczonych do obsługi czytelników oraz możliwość korzystania z usług Biblioteki przez ok. 800 osób jednocześnie spowodują konieczność zorganizowania sieci punktów informacyjnych o zbiorach BN i formach korzystania z nich. Wymagać to będzie m.in. ustalenia zasad i zakresu współpracy zainteresowanych komórek BN, zapewnienia tym punktom takich pomocy, jak foldery, komunikowanie pracownikom o wszelkich zmianach w pracy Biblioteki. Obowiązki te przyjmie na siebie Zakład Informacji Naukowej.

Rozwój — przede wszystkim ilościowy — służb informacyjnych, wielu nowych czytelników, stosowanie nowoczesnych form pracy — wszystko

to będzie wymagało prowadzenia badań potrzeb użytkowników oraz skuteczności niesionej im pomocy. Organizowanie tych badań w komórkach obsługujących czytelników będzie należało również do ZIN-u.

Z tematem służby informacyjnej BN wiąże się jeszcze jedna sprawa. Biblioteka Narodowa była w latach pięćdziesiątych inicjatorką zorganizowania w bibliotekach naukowych usług informacyjnych dla czytelników. W BN została także opracowana terminologia i metodyka pracy informacyjnej. Obecnie, w związku z weryfikacjami, jakim podlega ta forma działalności bibliotek, BN ma obowiązek śledzenia zachodzących zmian, analizowania ich z punktu widzenia bibliotek polskich i przekazywania środowisku bibliotekarskiemu informacji na te tematy. Ze szczególną uwagą powinna BN traktować problem służb informacyjnych w bibliotekach narodowych oraz relacji między tą ich funkcją i pozostałymi. Doświadczenia innych bibliotek narodowych i własne przemyślenia powinny przyczyniać się do stałego doskonalenia usług BN dla użytkowników informacji.

MIROSLAWA KOCIĘCKA

THE NATIONAL LIBRARY INFORMATION SERVICE

Basic tasks of library information services, with particular reference to the National Library in Warsaw, are defined. The National Library information service is of general character (both referral information — and fact information) or subject-oriented (again referral and fact information).

Trends in development of information services in the new NL building, are also presented. No change in the subject of queries is expected, whereas their number will considerably increase since the number of places in the reading rooms will increase several times. The impact of the NL's computerization on the information capabilities is discussed. Surveys on the needs of the NL information users, as well as on the efficiency of the services are suggested.

JAKUB ZDZISŁAW LICHAŃSKI

ZBIORY SPECJALNE BIBLIOTEKI NARODOWEJ STAN I PERSPEKTYWY

Struktura i zadania Działu Zbiorów Specjalnych. Kolekcje Działu. Jego funkcje centralne. Prace naukowe wykonywane w poszczególnych zakładach. Zadania stojące przed Działem. Sprawa Muzeum Książki. Sporne zagadnienie przyszłej siedziby Działu Zbiorów Specjalnych.

Zbiory specjalne określone są w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego* w sposób następujący:

„Zespoły obiektów wydzielone z ogólnych zbiorów biblioteki ze względu na ich odrębne cechy formalne, osobno magazynowane, specjalnie opracowywane i udostępniane. Do zbiorów specjalnych zalicza się rękopisy, stare druki, nuty, płyty, taśmy magnetofonowe, mapy, atlasy, rycin, fotografie (mikroformy — uzup. J. Z. L.) oraz obiekty charakterystyczne dla bibliotek technicznych (...). Zbiory specjalne należą w przeważającej części do dokumentów źródłowych, mających niejednokrotnie charakter zabytkowy i unikatowy, gromadzonych dla celów historyczno-badawczych czy dokumentacyjnych”¹.

Określenie powyższe nie wyjaśnia wiele. Zwłaszcza że praktyka innych krajów jest często całkiem odmienna od polskiej. To, co my określamy mianem zbiorów specjalnych, gdzie indziej wchodzi często w obręb tzw. zbioru cimeliów lub zespołu „rara”. Często zbiory rękopisów tworzą oddzielne działy, nie wydziela się osobno starych druków itd. W bibliotekach posiadających wielkie zbiory historyczne, jak np. Biblioteka Narodowa w Wiedniu, organizacja ta wygląda jeszcze inaczej i zbiory dawnej biblioteki cesarskiej tworzą właściwie odrębny organizm.

A zatem — pojęcie zbiorów specjalnych nie jest wcale jasne i jednoznaczne. Przypominam ten oczywisty fakt, bowiem niebezpieczne byłoby złudzenie, że organizacja, jaką przyjęła Biblioteka Narodowa w Warszawie, jest jedyną słuszną; jest ona jednym z możliwych wariantów struktury.

¹ *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław 1978 s. 321.

Zgodnie ze *Statutem Biblioteki Narodowej* z 1969 r. „Dział Zbiorów Specjalnych (...) opracowuje, przechowuje i udostępnia stare druki, rękopisy, zbiory ikonograficzne, muzyczne, fonograficzne, kartograficzne i reprograficzne, prowadzi działalność bibliograficzną, wystawienniczą i informacyjną w tym zakresie, sprawuje opiekę nad niektórymi rodzajami zbiorów w kraju i koordynuje centralną akcję mikrofilmowania zbiorów bibliotecznych, rozwija i inicjuje badania naukowe we właściwym sobie zakresie”².

Natomiast przedwojenna struktura Biblioteki Narodowej była odmienna i przypominała zasady organizacyjne innych bibliotek europejskich (z tym, że wyłączone były druki po 1800 r. tworząc odrębny zbiór). Warto sięgnąć do statutu z 1938 r., który określa zasady organizacji Biblioteki:

§ 7. W skład Biblioteki Narodowej Józefa Piłsudskiego wchodzi:

1. Dział rękopisów.
2. Dział starych druków (po rok 1800).
3. Dział druków nowszych (od roku 1801) (...).
4. Dział zbiorów specjalnych:
 - a) Oddział kartograficzny; b) Oddział graficzny; c) Oddział teatrliów;
 - d) Oddział muzyczny. (...)

Zatem — Dział Zbiorów Specjalnych w swej obecnej postaci ukształtował się po II wojnie światowej, a obecny kształt uzyskał w wyniku nadania Bibliotece Narodowej nowego statutu w 1969 r.⁴

Podstawą zbiorów Działu były i są kolekcje historyczne i warto tu przynajmniej najważniejsze z nich przypomnieć.

Zakład Starych Druków posiada m.in.: zbiory wilanowskie, księgozbiory z Biblioteki Ordynacji Zamojskiej, zbiorów dzikowskich (Tarnowskich), zbiorów czerwonodworskich (Tyszkiewiczów), zbiorów krzeszowickich (Potockich) oraz z Cieplic (biblioteka Schaffgotschów). Z Biblioteki Załuskich i tzw. zbiorów rewindykowanych ocalały jedynie fragmenty⁵.

Zakład Rękopisów posiadał przed wojną następujące zespoły:

- „1. Rękopisy z b. Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu, pochodzące z dawnych bibliotek polskich, głównie z Biblioteki Załuskich (...).
2. Zbiory emigracyjne z Raperswilu, Batignolles i Londynu (...).
3. Rękopisy ze zbioru Potockich z Wilanowa, ofiarowane Bibliotece Narodowej przez Adama Branickiego w 1932 r. (...).
4. Różne nabytki Biblioteki Narodowej (...).
5. Inne rękopisy nie zinwentaryzowane, różnej proveniencji (...)

Do zbiorów Biblioteki wpłynęły po wojnie świetne kolekcje, m.in. zbiór Morstinów z Krakowa, rękopisy z archiwów Radziwiłłów i Poto-

² Statut Biblioteki Narodowej. W: Zbiór przepisów prawnych dla bibliotek publicznych. Warszawa 1974 s. 28.

³ Statut Biblioteki Narodowej Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Kraków 1938 s. 4-5.

⁴ Przemiany, jakie zaszły po II wojnie światowej w Dziale (i Bibliotece), zostały przedstawione w pracy: Biblioteka Narodowa w latach 1945—1956. Warszawa 1958 s. 14, 16-18.

⁵ Tamże, s. 58.

⁶ Tamże, s. 67-68.

ckich (przekazane przez Archiwum Główne Akt Dawnych w 1955 r.), rękopisy Cypriana Norwida, archiwum Z. Przesmyckiego-Miriama, archiwum *Chimery* i *Ruchu Literackiego*.

Zakład Zbiorów Ikonograficznych z cennych zbiorów przedwojennych (kolekcja rycin z Biblioteki Załuskich, kolekcja raperswilska) nie ocalał praktycznie nic. Po wojnie podstawę zbioru tworzyły: kolekcja rysunków, rycin, albumów ze zbiorów wilanowskich, z Biblioteki Krasińskich oraz kolekcja Czetwertyńskich; niezwykle cenne nabytki powojenne obejmują m.in. rysunki C. Norwida. Chlubą Zakładu są obecnie także zbiory ekslibrisów (w tym kolekcja S. Kotarskiego) oraz fotografii (w tym unikatowa kolekcja fotografii ze zbiorów Mieczysława Orłowicza)⁷.

Podobnie Zakład Zbiorów Kartograficznych ze zbiorów przedwojennych posiada jedynie nieliczne pozycje, głównie z Biblioteki Wilanowskiej. Powojenny zbiór powstał zatem z ocalałych fragmentów oraz częściowo uratowanych zbiorów Biblioteki Ordynacji Krasińskich. Jednakże głównym źródłem uzupełniania zbiorów były zakupy oraz nowe wydawnictwa wpływające jako egzemplarz obowiązkowy. Ostatnio zbiory kartograficzne otrzymały niezwykle cenne mapy z kolekcji Romana Umiastowskiego, przekazane Bibliotece Narodowej przez jego żonę, a zbiory starych druków wzbogaciły się m.in. o egzemplarz pierwszego wydania Kopernika⁸.

Jeśli chodzi o muzykalia⁹, to ze zbiorów przedwojennych ocalały jedynie szczątki, m.in.: 2 iluminowane graduale średniowieczne, autografy oper Elsnera, 24 *Preludia* Chopina, *Kwartet smyczkowy* op. 56 Karola Szymanowskiego. Cały obecny zbiór powstał po wojnie, głównie drogą zakupów, rzadziej wymiany czy przejęcia tzw. zbiorów zabezpieczonych. Nowe nuty wpływają jako egzemplarz obowiązkowy.

Ta enumeracyjna informacja miała przypomnieć, jak niepowetowane straty przyniosła ze sobą II wojna światowa i jak wielki był wysiłek, aby zbiorom przywrócić dawną świetność. Tabela przytoczona na s. 337 niniejszego artykułu obrazuje wielkość zbiorów przed II wojną światową, straty oraz etapy odbudowy zbiorów.

Omawianie centralnych funkcji, jakie wypełnia Biblioteka Narodowa, jest zbędne, skoro stwierdza to art. 18 ustawy o bibliotekach w punkcie pierwszym: „Biblioteka Narodowa jest centralną biblioteką Państwa”¹⁰. Jednakże w odniesieniu do zbiorów specjalnych nie zawsze pamięta się o tych sprawach. Przypomnę więc, że Dział prowadzi centralne katalogi: Zakład Starych Druków — centralny katalog starych dru-

⁷ Por. m.in. M. Grońska: *Zbiory ikonograficzne Biblioteki Narodowej*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1975 T. II s. 311-346.

⁸ Por. m.in. Z. Haczewska: *Zbiór globusów Biblioteki Narodowej*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1973 T. 9 s. 443-456. Dary z kolekcji R. Umiastowskiego zostały przekazane Bibliotece w 1983 i na początku 1984 r.

⁹ Por. m.in. M. Prokopowicz: *Zbiory muzyczne Biblioteki Narodowej*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1969 T. 5 s. 293-314.

¹⁰ Ustawa o bibliotekach z dnia 9 kwietnia 1968 r. W: *Zbiór przepisów prawnych ...* s. 7.

ków polskich i obcych¹¹, a Zakład Rękopisów — centralny katalog spuścizn.

Podobny charakter mają też podjęte w Zakładzie Zbiorów Kartograficznych prace nad centralnym katalogiem zbiorów kartograficznych w Polsce. Obecnie prace te poszerzono i obejmą one badania nad kartografią ziem dawnej Polski. Ich wyniki staną się podstawą do wydania „Encyklopedii kartografii ziem dawnej Polski — Imago Poloniae”¹².

Osobną uwagę poświęcić trzeba dwóm placówkom: Pracowni Dokumentów Dźwiękowych oraz Zakładowi Zbiorów Mikrofilmowych. Obie te placówki gromadzą materiały biblioteczne na nośnikach nietradycyjnych. Pracownia Dokumentów Dźwiękowych, wyodrębniona organizacyjnie w 1982 r. z Zakładu Zbiorów Muzycznych, ma za zadanie gromadzenie, opracowywanie, a w przyszłości udostępnianie dokumentów dźwiękowych.

Zakład Zbiorów Mikrofilmowych, kierowany przez wiele lat przez doc. dra Konrada Zawadzkiego, stał się pod jego kierunkiem jedną z najlepszych tego typu placówek nie tylko w kraju, ale i w Europie¹³. Świadoma i konsekwentnie realizowana polityka mikrofilmowania cennych poloników dała świetne rezultaty (m.in. ponad 1800 scalonych tytułów czasopism). Obecnie przed Zakładem stoją nowe zadania związane z koniecznością wprowadzenia nowych technik (m.in. gromadzenie mikrofisz) i rozszerzenia działalności (w ramach określonych przez cele Narodowego Zasobu Bibliotecznego)¹⁴. Dodajmy tu, że w dużej mierze swe osiągnięcia Zakład zawdzięcza także Zakładowi Reprografii, który dba o wysoką jakość przygotowywanych materiałów.

Osobnym polem działań były wystawy, których zadaniem było udostępnianie szerokiej publiczności najcenniejszych zbiorów Biblioteki. Obecnie, w związku z remontem Pałacu Rzeczypospolitej, działalność ta została mocno ograniczona¹⁵.

Od początku istnienia zbiorów specjalnych w Bibliotece Narodowej jednym z najważniejszych pól działań były prace naukowe pracowników Biblioteki. Najważniejsze z nich wiążą się z przygotowaniem drukowanych katalogów zbiorów własnych, a także ze studiami powstałymi w trakcie opracowywania zbiorów Biblioteki. Wspomnieć tu należy zatem, tytułem przykładu, centralny katalog inkunabułów *Incunabula*

¹¹ O centralnych katalogach starych druków por. m.in. A. Kawecka-Gryczowa: *Badania nad dawną książką w Bibliotece Narodowej*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1978 T. 14 s. 31-45.

¹² Prace te, w nowej formie, zostały podjęte w 1983 r., a obecnie są już poważnie zaawansowane. Wspomnieć tu należy, że oprócz bibliotek polskich wielki udział w tych pracach ma dr Tomasz Niewodniczański z RFN, właściciel jednej z największych kolekcji map dawnej Polski.

¹³ Por. m.in. K. Zawadzki: *Z problemów mikrofilmowania zbiorów bibliotecznych*. „Rocz. Bibl. Nar.” 1981 T. 16 s. 323-348.

¹⁴ Por. *Narodowy Zespół Biblioteczny*, Warszawa 1977 (maszyn. powiel.), także Zarządzenie nr 1 ministrów: *Kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego PAN z dn. 26 kwietnia 1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań*. „Dz. Urz. MNSzWT” 1979 nr 3 poz. 9 § 6.

¹⁵ M.in. remont praktycznie uniemożliwił w roku ubiegłym urządzenie wystawy poświęconej C. Norwidowi. W roku bieżącym należy się także liczyć z dużymi trudnościami w organizacji ekspozycji.

ZBIORY SPECJALNE BIBLIOTEKI NARODOWEJ¹

	31.3.1939
rękopisy	ok. 40 000
stare druki	ok. 85 000
zbiory ikonograficzne	82 200
zbiory kartograficzne	11 200
muzykalia	36 200
	straty wojenne
rękopisy	ok. 39 000
stare druki	ok. 50 000
zbiory ikonograficzne	ok. 60 000
zbiory kartograficzne	ok. 10 000
muzykalia	ok. 25 000
	31.12.1956
rękopisy	7 492 jedn.
stare druki	110 890 wol.
zbiory ikonograficzne	34 379 jedn.
kartografia	13 564 jedn.
muzykalia	22 224 jedn.
w tym: płyty 115	
rękopisy 196	
mikrofilmy	12 871 jedn.
	31.12.1983
rękopisy	12 205 jedn.
stare druki	131 881 wol. (135 967 dzieł)
zbiory ikonograficzne	294 832 jedn.
zbiory kartograficzne	58 741 jedn.
zbiory muzyczne	79 809 jedn.
w tym: rękopisy 4884 jedn.	
stare druki 360 wol.	
nuty druk. 74 565 jedn.	
dokumenty dźwiękowe	14 105 jedn.
mikrofilmy	126 500 jedn.

¹ Źródła: *Biblioteka Narodowa w latach 1945-1956*. Warszawa 1958 s. 14, 58-88, 131. — L. Marszałek: *Biblioteka Narodowa w Warszawie*. Warszawa 1982 s. 12. — Sprawozdania roczne poszczególnych zakładów i pracowni za 1983 r.

quae in bibliothecis Poloniae asservantur, katalogi rękopisów, katalogi mikrofilmów, wspaniałą serię wydawniczą *Polonia Typographica Saeculi Sedecimi* przygotowywaną w Zakładzie Starych Druków (kontynuacja inicjatywy rozpoczętej przed II wojną światową przez Kazimierza Piekarskiego) czy też serie związane z dziejami dawnej kartografii wydawane przez Zakład Zbiorów Kartograficznych¹⁶. Nie można zapominać i o artykułach ogłaszanych na łamach pism fachowych z zakresu bibliotekarstwa czy szeroko rozumianej humanistyki, o przygotowywanych wspólnie z innymi instytucjami sesjach naukowych, wystawach, inicjatywach wydawniczych¹⁷.

¹⁶ *Zabytki Polskiej Kartografii oraz Studia i Materiały z Historii Kartografii*.

¹⁷ Przypomnieć tu warto tytułem przykładu m.in. podjętą wspólnie z IBL PAN inicjatywę wydania dzieła *Drukarze dawnej Polski*, przygotowanie sesji z okazji 500-lecia dru-

Mozna śmiało powiedzieć, że zbiory specjalne Biblioteki Narodowej mimo ciężkich strat wojennych zostały odbudowane i stworzono im dobre podstawy dalszego rozwoju¹⁸.

Określenie zamierzeń w zakresie zbiorów specjalnych jest i proste, i skomplikowane. Proste — bowiem jasno powiada o niej materiał *Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN*¹⁹. Skomplikowane — bowiem należy wziąć pod uwagę choćby fakt zmian, jakie będą zachodzić w zadaniach poszczególnych zakładów Działu, a płynących choćby z pełniejszej realizacji funkcji centralnych Biblioteki. Świadomie pomijam też możliwość zmian związanych z wprowadzeniem (do niektórych prac bibliotecznych w Dziale) technik epd. Lecz zadania, jakie m.in. i na Bibliotekę Narodową nakłada fakt, że jej zbiory przynależą do Narodowego Zastobu Bibliotecznego, daleko szybciej wymuszają pewne zmiany w dotychczasowym profilu pracy Działu. Będą one obejmować prace nad przygotowaniem instrukcji w zakresie opracowywania różnych rodzajów zbiorów specjalnych (np. rękopisów, starych druków, rękopisów muzycznych itp.), przygotowaniem wydawnictw informacyjnych (na podstawie posiadanych centralnych katalogów), koordynacją działań w zakresie mikrofilmowania zbiorów w skali krajowej. Prace te, z natury rzeczy, nie mogą być prowadzone wyłącznie przez Bibliotekę Narodową; na niej jednak spoczywa obowiązek nie tylko ich inicjowania czy współuczestnictwa, ale także kontynuowania i doprowadzania do końca.

Jest sprawą oczywistą, że główny nacisk położony będzie jednak na opracowywanie zbiorów własnych; tu celem będą przede wszystkim drukowane katalogi zbiorów Biblioteki. Poza rękopisami i mikrofilmami należy przygotować i wydać katalogi zbiorów ikonograficznych oraz kartograficznych; także polonika XVI w. zasługują na to, by doczekały się wreszcie edycji drukowanej (i to zarówno zbiorów własnych, jak i centralnego katalogu). Rozważyć trzeba będzie, w jakiej formie przygotowane zostaną informacje o zbiorach muzycznych oraz o zbiorach dokumentów dźwiękowych.

Te ambitne zamierzenia wymagają jednak zwiększonego wysiłku oraz korekt w zakresie indywidualnych zadań realizowanych przez poszczególnych pracowników. Należy bowiem przypuszczać, że przesunięcie ciężaru na przygotowanie drukowanych katalogów zbiorów własnych spowoduje, niejako marginalnie acz — sędzę — nieuchronnie, wzrost prac i studiów naukowych związanych ze zbiorami biblioteki.

Kolejnym zatem zadaniem, bardzo ważnym, stanie się przygotowanie ramowych, ale określonych zarazem dość precyzyjnie założeń polityki

karstwa w Polsce (materiały zostały wydane w tomie *Dawna książka i kultura*. Wrocław 1975) czy wystawy organizowane w ramach NZB wspólnie z Biblioteką Jagiellońską i Biblioteką Ossolineum: *Skarby kultury polskiej* (1978), *Literatura polska w autografach* (1981).

¹⁸ Por. m.in. L. Hofert-Karczevska: *Zakupy Biblioteki Narodowej w latach 1945-1965*. „Roczn. Bibl. Nar.” 1971 T. 7 s. 447-474.

¹⁹ *Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN (projekty)*. Warszawa 1981 s. 68-91. — *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Warszawa 1977 s. 102-112.

badawczej, której głównym polem i obiektem będą zbiory rękopisów, starych druków itd.

Osobny problem stanowić będzie udostępnianie i związana z tym konieczność przygotowania różnych wydawnictw informacyjnych; będą one jednak w pełni uzależnione od potrzeb zgłaszanych przez użytkowników.

Całkiem odrębną sprawą są zagadnienia związane z wystawami oraz utworzeniem Muzeum Książki. Działalność wystawiennicza Biblioteki nie była, niestety, nigdy kształtowana w sposób świadomy; zaniedbania w tym zakresie są poważne. Tymczasem duża frekwencja na wystawach, prezentujących zbiory własne, zgrupowane wg określonych tematów (książka botaniczna, marynistyczna, encyklopedie, ekslibrisy, mapy Polski, dawna fotografia itd.), wskazuje dobitnie, że wystawy te cieszyły się zainteresowaniem i dobrze służyły Bibliotece²⁰. Prezentacja zbiorów własnych BN jest także formą swoistego ich udostępnienia społeczeństwu. Ukształtowanie zatem prawidłowej polityki ekspozycji zbiorów jest jednym z pilnych zadań stojących przed Działem.

Natomiast Muzeum Książki jest odrębnym problemem; prace nad jego koncepcją trwają od kilku lat, a niemożliwość ich sfinalizowania wiąże się z trudnościami lokalowymi, z przedłużającą się budową nowej siedziby. Czynniki zewnętrzne są o tyle istotne, że rzutują poważnie na planowanie Muzeum, bowiem planowanie to musi być dostosowane do określonych warunków lokalowych, aby nie było pozorowaniem pracy.

I tu dotykam sprawy najważniejszej — kwestii siedziby Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej.

Obecnie mieszczą się one w Pałacu Rzeczypospolitej. I — po wyprawieniu do nowej siedziby Pracowni Konserwacji, Pracowni Dokumentów Dźwiękowych oraz Zakładu Reprografii — powinny nadal tu pozostać. Przyczyn jest kilka i postaram się je przedstawić w porządku ważności.

Podstawową sprawą są warunki przechowywania tej kategorii zbiorów bibliotecznych. Mimo różnych kłopotów, z jakimi borykamy się obecnie w gmachu na placu Krasińskich, warunki, jakie są tu stworzone i jakie będą po remoncie, dają gwarancję dobrego przechowywania zbiorów. Stare, ceglane mury, możliwość swobodnego, tradycyjnego wietrzenia pomieszczeń stwarzają dla dokumentów bardzo dobrą atmosferę. Oczywiście korzyści nowego gmachu nie wymagają przypomnienia; a jednak — tradycyjny budynek jest dla tej kategorii dokumentów bezwzględnie lepszy²¹.

Druga sprawa wiąże się z udostępnianiem zbiorów. Są one udostępniane głównie dla celów naukowych; a zatem w nowym gmachu i tak

²⁰ Spośród wielu wystaw przypomnę tylko kilka, jak np.: Pięć wieków ekslibrisu polskiego (1973), Książka polska wczoraj i dziś (1974), Polska na starych mapach (1977), Polska książka dla dzieci i młodzieży w latach 1918-1978 (1979), Fotografia polska do 1914 r. (1981), Wśród starych map i atlasów Biblioteki Narodowej w Warszawie (1982), Polskie czasopisma dla dzieci i młodzieży (1983).

²¹ Spośród licznej literatury por. A. David Baynes-Cope: *Caring for books and documents*. London 1981.

stanowiąc będą odrębną enklawę. Czyż zatem nie będzie wygodniej, aby nie zajmowały one miejsca tam, gdzie główny nacisk położony będzie na obsługę czytelnika sięgającego prawie wyłącznie po literaturę najnowszą?

Pewne znaczenie ma też tempo przyrostu zbiorów; ta grupa materiałów bibliotecznych, z natury rzeczy, powiększa się stosunkowo wolno, czego nie można powiedzieć o zbiorach nowszych. Należy zresztą założyć, że tempo przyrostu druków nowszych ulegnie zwiększeniu (m.in. w związku z koniecznością zwiększania liczby egzemplarzy pojedynczego tytułu), co spowoduje duże zapotrzebowanie na powierzchnię magazynową. Natomiast obecna siedziba zbiorów specjalnych, po wyprowadzeniu wspomnianych wcześniej pracowni i zakładów, wystarczy dla pozostałych zbiorów na pięćdziesiąt do stu lat.

Wreszcie — Muzeum Książki, które oczywiście będzie sięgać do zbiorów XIX, XX, a już niedługo i XXI w., będzie jednak, w dużej mierze, korzystać ze zbiorów specjalnych. Sądzę, że korzystniejsze będzie traktowanie Muzeum jako zakładu Działu Zbiorów Specjalnych, niż jako odrębnej komórki BN. Nie przesądzając bowiem niczego sądzę, że właśnie Muzeum może stać się odpowiednikiem tego, co w bibliotekach innych krajów określa się mianem zbioru cimeliów czy rzadkiej książki. Powinno być ono ośrodkiem badań nad książką, także i XIX w.

Przytoczone argumenty wskazują na zasadność pozostawienia zbiorów specjalnych BN w obecnej siedzibie, czyli w Pałacu Rzeczypospolitej.

Przedstawione problemy zbiorów specjalnych są prezentacją zarówno stanu aktualnego, jak i naszych zamierzeń. Nie należy jednak przypuszczać, że są to już jednoznacznie określone plany rozwoju. W obecnej chwili można je traktować tylko jako pewne tendencje; trudno byłoby bowiem tworzyć ściśle plany, gdyż zbyt wiele jest jeszcze niewiadomych. Pierwszą i najważniejszą jest tempo powstawania nowej siedziby oraz możliwość unowocześniania urządzeń technicznych.

Jednakże nie ulega wątpliwości fakt, że zbiory specjalne w BN stanowią znakomity warsztat naukowy, są, co ważniejsze, świetnym świadectwem wielkości dorobku duchowego naszego narodu, stanowią chlubę Biblioteki. Ich dalszy rozwój jest konieczny, bowiem są fundamentem dla wielu badań, które za swój cel mają ukazanie dziejów naszej kultury narodowej.

JAKUB ZDZISŁAW LICHĄSKI

THE NATIONAL LIBRARY SPECIAL COLLECTIONS — PRESENT STATE AND FUTURE PROSPECTS

The National Library Statute of 1969 specifies the structure and objectives of the Special Collections Department. The Department contains valuable historical collections, few of which only date from before the World War II. The present collections are composed mainly of post-war acquisitions. The Special Collections

Department — similarly to the other National Library departments — performs central functions, preparing, among others, union catalogues of manuscripts, early printed books and cartographic materials. There is also an important collection of microfilms. Important scientific researches are carried out in the Special Collections Department, e.g. the *Polonia Typographica Saeculi Sedecimi* series is published there. The tasks of the Department are various: there belong, among others, preparation of rules for handling special materials, publishing of catalogues of special collections, determination of lines for research policy, among others in the field of manuscripts and early printed books, and publishing various information guides. Organization of exhibitions and of the Museum of the Book are separate problems. In connection with the new building of the National Library the author's opinion is that the Department should remain in the historical Krasiński Palace.

KONRAD ZAWADZKI

ZBIORY MIKROFILMOWE BIBLIOTEKI NARODOWEJ HISTORIA. STAN OBECNY. PRZYSZŁOŚĆ?

Zadanie Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych. Prace wykonane dotychczas, m.in. zmikrofilmowanie ok. 2000 tytułów czasopism, scalonych na podstawie egzemplarzy z różnych bibliotek. Uruchomienie czytelnik mikrofilmów. Opracowanie planu pomieszczeń i urządzeń Zakładu w nowym gmachu Biblioteki Narodowej. Brak zrozumienia potrzeb Zakładu u Dyrekcji Biblioteki. Najpilniejsze postulaty domagające się realizacji.

Ustawa o bibliotekach z 1968 r. jako jedno z podstawowych zadań Biblioteki Narodowej wymienia „zachowanie dorobku piśmienniczego Polski oraz dotyczącego Polski”¹. Ten ustawowy zapis nie tylko jest wytyczną dla działań centralnej biblioteki państwa, ale stanowi też usankcjonowanie istniejącego od dawna stanu rzeczy.

Już bowiem w 1950 r. Biblioteka Narodowa przystąpiła do organizowania Stacji Mikrofilmowej. Zadaniem tej placówki, podzielonej z czasem na dwie odrębne jednostki: bibliotekarsko-merytoryczną (obecny Zakład Zbiorów Mikrofilmowych) i techniczną (obecny Zakład Reprografii), było przede wszystkim zabezpieczanie zbiorów bibliotecznych poprzez utrwalanie ich duplikatów na taśmie mikrofilmowej. Stworzenie Stacji podyktowała obawa przed powtórzeniem się tragicznych doświadczeń z niedawnych jeszcze wówczas l. 1939-1945, troska o zachowanie dla przyszłych pokoleń wiernych reprodukcji materiałów bibliotecznych w razie przypadku oryginałów. Dzisiaj, w okresie wielkich napięć międzynarodowych, idea sprzed 35 lat wciąż jeszcze jest aktualna, a problem nabiera coraz większego znaczenia.

Plany działalności służb mikrofilmowych BN zakreślone zostały szeroko; przewidywały nie tylko zabezpieczenie zasobów instytucji macierzystej, lecz również, naturalnie w wyborze, zbiorów innych księżnic polskich. Akcja ta realizowana była stopniowo. W pierwszym okresie sprostawała się głównie do kopiowania rękopisów i starych druków, w początkach lat sześćdziesiątych Zakład Zbiorów Mikrofilmowych przystąpił

¹ Dziennik Ustaw 1968 nr 12 poz. 13 art. 18.4.

do mikrofilmowania czasopism polskich, a w 1979 r. (poprzednio z uwagi na brak etatów nie było to możliwe) także druków XIX- i XX-wiecznych.

Obecnie zbiory mikrofilmowe Biblioteki Narodowej należą do największych tego typu kolekcji w Europie. Łącznie do dn. 30 czerwca 1983 r. zabezpieczono 64 399 jednostek bibliotecznych — rękopisów, starych i nowszych druków, czasopism i muzykaliów (ogółem ponad 20 mln stron), a w niewielkich ilościach także i inne materiały — mapy, plany, ryciny i rysunki.

Suma znajdujących się w Bibliotece Narodowej mikrofilmów osiągnęła liczbę 125 572 jednostek, wszystkie bowiem pozycje sporządzane są w zasadzie w 2 egzemplarzach²: negatywy służą wyłącznie do wykonywania z nich kopii pozytywowych i powiększeń fotograficznych, zarówno dla potrzeb BN jak i innych instytucji, a także osób prywatnych, pozytywy natomiast przeznaczone do bieżącego użytkowania udostępniane są czytelnikom zarówno we własnej czytelni Zakładu, jak i w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych.

Zabezpieczone materiały pochodzą z blisko 160 bibliotek wyższych uczelni, instytucji i towarzystw naukowych, księgozbiorów publicznych i kościelnych (głównie kapitulnych, seminaryjnych i klasztornych) oraz prywatnych z terenu całej Polski, a w nieznacznym stopniu także ze zbiorów zagranicznych. Wśród zmikrofilmowanych pozycji znajduje się 28 125 rękopisów, przechowywanych w oryginale w 98 księżnicach (m.in. w 20 bibliotekach kościelnych). Na pierwsze miejsce wysuwają się tu zasoby wrocławskiego Ossolineum (7215 jednostek), Biblioteki Narodowej (5372 jednostki), Biblioteki Czartoryskich w Krakowie (4183 jednostki), Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (2771 jednostek), Biblioteki Jagiellońskiej (2143 jednostki), Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (1146 jednostek), Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk (814 jednostek).

Najstarsze ze zmikrofilmowanych manuskryptów pochodzą z IX w. (*Codex Theodosianus* z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i *Praedicationes* z Biblioteki Kapitulnej w Krakowie), najnowsze — to rękopisy powojenne. Do szczególnie cennych materiałów należą pomniki dziejowe Polski i najstarsze zabytki piśmiennictwa polskiego, m.in. *Kazania świętokrzyskie* (XIV w.), najstarsze XIV- i XV-wieczne odpisy kronik Galla Anonima, Kadłubka i Janka z Czarnkowa, XV-wieczne *Rozmyślenia przemyskie*, autograf *Annales* Jana Długosza. Należy wymienić tu również rękopisy iluminowane, jak np. *Sakramentarz tyński* z XI w., ewangeliarze: kruszwicki (XI/XII w.), emmeramski (XII w.) i pułtuski (XIII w.), *Psalterz floriański* (XIV/XV w.), pontyfikał i mszał Erazma Ciołka (XV w.).

² Ze względów technicznych nie skoplowano 3228 negatywów wykonanych w latach pięćdziesiątych.

Liczny zespół objęty akcją zabezpieczającą stanowią dokumenty dotyczące historii Polski, a przede wszystkim *Acta Tomiciana*, *Teki Naruszewicza* (218 tomów), *Teki Platera* — źródła do panowania Stefana Batorego, 67-tomowy zbiór Jana Szembeka, kanclerza w. kor. z czasów Augusta II, *Teki Jarochońskiego* — 23 tomy odpisów relacji przedstawicielstw obcych w Polsce z początków XVIII w., zbiór Feliksa Łojki, historyka i ekonomisty z czasów Stanisława Augusta, *Teki Pstrokońskiego* (69 tomów) zawierające odpisy i wyciągi z akt grodzkich i ziemskich, kilkusettomowe archiwum Hotelu Lambert i Leonarda Niedźwiedzkiego z czasów Wielkiej Emigracji, obfite zbiory korespondencji, wspomnień i notat uczonych, mężów stanu, działaczy politycznych i społecznych, m.m. Hugona Kołłątaja, Stanisława Staszica, Joachima Lelewela, Antoniego Zygmunta Helcla, Romualda Hubego, Jędrzeja Śniadeckiego, Teodora Wierzbowskiego, Bolesława i Marii Wysłouchów, Józefa Kożuchowskiego.

Skopiowano też liczne rękopisy pisarzy i poetów, m.in. Ignacego Krasickiego, Adama Mickiewicza, Cypriana Kamila Norwida, Kornela Ujejskiego, Marii Konopnickiej, Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Władysława Reymonta, Stefana Żeromskiego, Gabrieli Zapolskiej, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Marii Dąbrowskiej, Władysława Broniewskiego, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Antoniego Słonimskiego, Juliana Tuwima, Tadeusza Różewicza i wielu innych twórców, zarówno dawnych jak i współczesnych.

Utrwalono również na taśmie diariusze sejmowe i lauda sejmikowe, akta i dokumenty do historii gospodarczej, głównie Polski przedrozbiorowej, dziejów miast, Kościoła, nauki i oświaty, szpitalnictwa, materiały genealogiczne i heraldyczne, źródła dotyczące powstań narodowych, ruchów postępowych i niepodległościowych.

Odrębny, obszerny dział stanowią bogate materiały z zakresu bibliologii, a zwłaszcza dziejów bibliotek polskich. Czołową pozycję zajmują tu: korespondencja Andrzeja Stanisława i Józefa Andrzeja Załuskich, rękopisy wykładów Karola Estreichera w warszawskiej Szkole Głównej, katalogi i inwentarze bibliotek magnackich, szlacheckich, kościelnych i mieszczzańskich.

Skromniej przedstawiają się zasoby mikrofilmowe starych druków. Zbiór ten obejmuje 8644 pozycje, w tym 530 inkunabułów polskich i obcych, 2261 pozycji XVI-wiecznych oraz 5813 wydawnictw XVII i XVIII w. Znajdują się w nim obok duplikatów publikacji krajowych również reprodukcje pozycji dotyczących Polski, które ukazały się za granicą, przede wszystkim w Niemczech, Włoszech i Szwecji, a także we Francji, Czechach, Niderlandach, Hiszpanii, Szwajcarii. Przy kwalifikowaniu materiałów do zabezpieczenia Zakład Zbiorów Mikrofilmowych kierował się zasadą kopiowania w pierwszej kolejności druków rzadkich, uwzględniając naturalnie również ich wartość artystyczną i naukową, walory typo-

graficzne oraz cechy indywidualne poszczególnych egzemplarzy, jak znaki własnościowe, glosy właścicieli i czytelników itd.

Ponad 2000 zmikrofilmowanych starych druków nie zostało zarejestrowanych w *Bibliografii polskiej*, znaczna część pozostałych jest przez Estreichera odnotowana jedynie skrótowo w wykazie chronologicznym.

Odrębny zespół, unikatowy w skali światowej, stanowią mikrofilmy gazet ulotnych — prototypów czasopiśmienniczych wydawanych w XVI-XVIII w. Efemerydy te, rozproszone w kilkudziesięciu bibliotekach krajowych i zagranicznych, trudno w oryginale dostępne, mało na ogół znane i, mimo ich wielkiej wartości źródłowej, w niewielkim tylko stopniu wykorzystywane, obecnie dzięki zgromadzonym w Bibliotece Narodowej kopiom zostały wprowadzone do obiegu naukowego. Publikacji tych udało się zebrać ponad 1500. Najstarsze pochodzą z początków XVI w., ostatnie wydane zostały przez władze powstania kościuszkowskiego³.

Ozdobą tej kolekcji jest mikrofilm *Nowin* z 1557 r., pierwszej gazety w języku polskim, zachowanej w oryginale jedynie w Bodleian Library w Oxfordzie⁴. Z tego też unikatu została wykonana kopia dla Biblioteki Narodowej.

Specyficzny a jednocześnie bardzo trudny problem stwarza mikrofilmowanie prasy. Zbiory czasopiśmiennicze w Polsce na skutek działań wojennych, płynności granic, grabieży bibliotek przez mocarstwa zaborcze, a zwłaszcza w wyniku II wojny światowej zostały w ogromnym stopniu zdewastowane i przetrzebione. Dzisiaj w największych nawet księżnicach nie można znaleźć wielu podstawowych tytułów (przede wszystkim dzienników) w komplecie, bez defektów i braków nie tylko poszczególnych numerów, ale i całych roczników. Stąd też sprawą wielkiej wagi staje się odtwarzanie na taśmie możliwie idealnych ciągów czasopism, ciągów nie istniejących już nigdzie w oryginale. Wymaga to niejednokrotnie wykorzystania kilku, a nawet kilkunastu egzemplarzy dla scalenia chociażby jednego rocznika. Można tu przytoczyć przykłady *Gazety Polskiej* z 1830 r., dla której skompletowania użyto aż 6 egzemplarzy, czy *Gazety Warszawskiej* z 1790 r., którą w całości udało się odtworzyć dzięki wykorzystaniu aż 17 egzemplarzy. Zmikrofilmowanie przed kilkunastu laty *Dziennika Poznańskiego* (1859-1939) wymagało sprowadzenia do Warszawy wszystkich istniejących jeszcze wówczas dekompletów tego tytułu z 10 bibliotek, rozmieszczonych na terenie całego kraju.

Żmudna ta praca wymaga więc nie tylko dokładnego rozeznania w zasobach bibliotecznych, długotrwałych kwerend oraz wielkiej cierpliwości i dokładności, ale też sprawnie działającego transportu, który by dostarczał na czas zamawiane materiały. Niestety, ta dziedzina działalnoś-

³ Zob. K. Zawadzki: *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI-XVIII w. Bibliografia*. Wrocław 1977-1983, 2 t.

⁴ K. Zawadzki: *Nowiny z 1557 r. Pierwsza gazeta w języku polskim*. „Ze Skarbcza Kultury” 1981 z. 35 s. 67-82.

ci administracyjnej nie jest najmocniejszą stroną Biblioteki Narodowej. Trwające niekiedy miesiącami oczekiwanie na sprowadzenie do Warszawy wytypowanych czasopism nie ułatwia pracy. Sytuację komplikuje też w znacznym stopniu brak pomocy bibliograficznych. Nie istnieje przecież nie tylko pełna bibliografia prasy polskiej, ale brak nawet zestawu wydanych dotychczas pozycji, zawierającego chociażby podstawowe dane. Katalogi biblioteczne nie zawsze wykazują faktyczny stan zbiorów, zaś prowadzony przez BN centralny katalog czasopism polskich nie jest ani pełny, ani dokładny, zawarte zaś w nim informacje aż zbyt często — zawodne.

Mimo wszystkich tych trudności do dn. 30 czerwca 1983 r., a więc w ciągu 22 lat swego istnienia, Zakład Zbiorów Mikrofilmowych scalił 1803 tytuły czy też inaczej licząc — ponad 15 000 woluminów. A więc piętnaście tysięcy tomów prasy polskiej ocalonych przed zniszczeniem, na jakie były i są narażone czasopisma na skutek złego gatunku papieru, niskiej jakości farby drukarskiej, nieodpowiednich metod, a nawet całkowitego braku konserwacji, niewłaściwego przechowywania i wreszcie barbarzyńskiego często obchodzenia się czytelników z udostępnianymi im materiałami.

Akcja mikrofilmowania prasy objęła wszelkiego rodzaju periodyki, poczynwszy od *Merkurjusza Polskiego* z 1661 r. aż do *Trybuny Ludu*, *Życia Warszawy*, *Polityki* i *Tygodnika Powszechnego* z lat osiemdziesiątych. Wśród zabezpieczonych tytułów bogato reprezentowane są czasopisma najdawniejsze: *Kurier Polski* (1729-1760), toruńskie *Neues der Welt* (1733-1734), prasa z okresu insurekcji kościuszkowskiej (skopiowano wszystkie ukazujące się wówczas periodyki), czasów Królestwa Kongresowego i powstania listopadowego. Szeroko uwzględniono również wydawnictwa naukowe, społeczno-polityczne i prasę ogólnoinformacyjną, ukazującą się na terenie wszystkich trzech zaborów w l. 1832-1914, prasę dwudziestolecia międzywojennego i wreszcie czasopisma wychodzące w Polsce Ludowej. Utrwalone zostały w całości m.in. oba najdłużej ukazujące się w Polsce dzienniki: *Gazeta Warszawska* (1774-1935) oraz *Kurier Warszawski* (1821-1939). Zajęto się również skompletowaniem prasy Wielkiej Emigracji i emigracji zarobkowej, a także periodyków związanych z ruchem postępowym, rewolucyjnym i ludowym.

Odrębne miejsce zajęła praca nad zabezpieczaniem prasy konspiracyjnej z okresu II wojny światowej. Sprawa to ważna i pilna z uwagi na fatalny i coraz bardziej pogarszający się stan zachowania tych publikacji. Wykorzystując obok zbiorów publicznych także kolekcje prywatne, zdołano zgromadzić i utrwalić wszystkie istniejące numery 508 wydawnictw periodycznych z l. 1939-1945. Całkowite skompletowanie tych materiałów nie było, niestety, możliwe, znaczna ich część przepadła bowiem bezpowrotnie. Warto tu dodać, że w trakcie prowadzonych prac odnaleziono

i zabezpieczono wiele pozycji nie odnotowanych w *Centralnym katalogu polskiej prasy konspiracyjnej 1939 - 1945* Lucjana Dobroszyckiego⁵.

Informacje te należy uzupełnić wzmianką, że akcją zabezpieczającą objęto również druki zwarte z czasów okupacji. Zmikrofilmowano wszystkie dostępne pozycje w liczbie 892.

W niewielkim natomiast zakresie kopiowano inne druki nowsze. Kierowano się zasadą mikrofilmowania przede wszystkim cymeliów Biblioteki Narodowej oraz tych pozycji, wydanych w XIX i XX w., których centralna biblioteka państwa w swych zbiorach nie posiada. Na skutek trudności etatowych działalność ta trwała bardzo krótko; w jej ramach utrwalono łącznie (bez druków konspiracyjnych) 1607 książek i broszur.

Akcją zabezpieczającą objęte były również muzykalia rękopiśmienne i drukowane. Wśród 7911 zmikrofilmowanych pozycji znajdują się zarówno zabytki muzyki średniowiecznej i renesansowej — antyfonarze, gradualy, kancjonały, tabulatury organowe — jak i utwory kompozytorów XVIII - XX w.; autografy i pierwsze wydania dzieł Chopina i Moniuszki, Szymanowskiego, Kurpińskiego, Noskowskiego, Karłowicza, Grażyny Bacewicz, Lutosławskiego, Pendereckiego i wielu innych twórców dawnych i współczesnych.

Informacje, niepełne zresztą, o zasobach mikrofilmowych BN przynoszą przygotowywane przez Zakład Zbiorów Mikrofilmowych *Katalogi Mikrofilmów* (zob. s. 381). Dotychczas wydano 17 tomów, 3 następne są w stadium opracowywania.

Ochrona dokumentów piśmiennictwa polskiego, uzupełnianie zasobów Biblioteki Narodowej, tworzenie zbioru mającego służyć potrzebom nauki to podstawowe zadania Zakładu. Obok tych zasadniczych funkcji coraz większą rolę w działalności placówki odgrywa problem udostępniania zgromadzonych pozycji. Dynamika wykorzystywania mikrofilmów jest ogromna: liczba odwiedzin od czasu zorganizowania odrębnego lektorium do chwili obecnej wzrosła ponad 15,5-krotnie (w 1962 r. — 237, w 1983 r. — 3689), liczba udostępnionych w czytelnicy pozycji — ponad 31-krotnie (w 1962 r. — 414, w 1983 r. — 12 932). Znaczna jest też liczba wypożyczeń międzybibliotecznych, która w skali rocznej sięga 3500 pozycji. Znaczenie przytoczonych danych wyjaśniają bliżej obliczenia statystyczne: zbiory mikrofilmowe stanowią niespełna 4% ogółu zbiorów BN, w wypożyczeniach międzybibliotecznych uczestniczą aż w 30%.

Mimo tak znacznego zainteresowania mikroformami i coraz większego zapotrzebowania na tę nowoczesną formę materiałów bibliotecznych szersze ich udostępnianie nie jest w obecnych warunkach możliwe. Limituje je bowiem zarówno niewielka liczba miejsc w lektorium mikrofilmowym (zaledwie 11 stanowisk), jak i niezwykle skromna liczba czytelników

⁵ L. Dobroszycki: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945*. Warszawa 1962.

w księżnicach naukowych i powszechnych. Część bibliotek, jak wiadomo, jest tej aparatury w ogóle pozbawiona.

* * *

Wiele czasu i uwagi przez cały okres swego istnienia Zakład Zbiorów Mikrofilmowych poświęcał też sprawom związanym z budową gmachu Biblioteki Narodowej przy Al. Niepodległości. Od warunków bowiem, jakie zostaną stworzone w nowej siedzibie BN, uzależniona jest nie tylko dalsza egzystencja Zakładu, ale też — ze względu na czołową rolę, jaką spełnia on w akcji zabezpieczania zbiorów polskich — również możliwość kontynuowania tej działalności. Perspektywy nie przedstawiają się jednak korzystnie. Opracowany przez najlepszych w kraju znawców przedmiotu w początku lat sześćdziesiątych pierwotny plan pomieszczeń i program użytkowy Zakładu, mimo znacznego upływu czasu, dziś jeszcze kwalifikuje się do realizacji po wprowadzeniu nieznaczących stosunkowo zmian i poprawek. Niestety, od chwili przystąpienia do prac projektowych projekt ten ulegał ciągłym a niekorzystnym przekształceniom, dokonywanym nie tylko bez zgody, ale nawet bez wiedzy komórki najbardziej zainteresowanej i najbardziej kompetentnej — Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych, bez jakiegokolwiek konsultacji z jego pracownikami, a co gorsza, bez dostatecznej znajomości funkcji i potrzeb tej tak bardzo nietypowej placówki. Zmieniona została całkowicie pierwotna jej lokalizacja, okrojone w sposób drastyczny przewidziane dla niej pomieszczenia. Wiadomości o wprowadzonych zmianach nie były Zakładowi komunikowane, docierały jedynie drogą uboczną, a liczne składane w tej sprawie memoriały, wyjaśnienia, projekty i notatki pozostawały bez biegu; żadne z tych pism nie doczekało się odpowiedzi. Zakład nie był nawet informowany o licznych spotkaniach pracowników BN z głównym projektantem poświęconych omawianiu problemów związanych z budową gmachu. Nie doszło też ani razu do bezpośrednich rozmów z architektem, mimo że przedstawiciele Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych wielokrotnie o to zabiegali. Działano natomiast opierając się na opiniach tych pracowników BN, którzy z problemami mikrofilmowania, zabezpieczania i udostępniania mikroform nigdy praktycznie ani teoretycznie nie mieli do czynienia. Niewątpliwie tego rodzaju postępowanie nie odbywało się bez nacisków silnych i wpływowych w Bibliotece Narodowej osób, nie mających zrozumienia dla nowych technik i nowych rodzajów zbiorów (dotyczy to zresztą nie tylko mikrofilmów).

O szczegółach zmian Zakład Zbiorów Mikrofilmowych dowiedział się dopiero w 1979 r., po otrzymaniu do wglądu sporządzonego przez głównego projektanta *Projektu programowo-funkcjonalnego założeń techniczno-ekonomicznych*. Wtedy też dopiero stwierdzić można było dokładnie, jak bardzo projekt ten odbiega od ustalonych przez Zakład założeń, jak

zasadniczych zmian dokonał architekt sprowadzając silną placówkę do roli kadłubowej, niezdolnej do działania jednostki. Rozparcelował i oddzielił od niej magazyny mikrofilmów (zarówno negatywów jak i pozytywów) tworząc nową, nie pozbawioną oryginalności strukturę: zakład zbiorów bez zbiorów. Pomiął całkowicie fakt, że do podstawowych obowiązków Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych należy opieka nad mikrofilmami, właściwe ich przechowywanie i konserwacja. Usunął zresztą z Zakładu również i sprawy konserwacji. Zabrakło także w *Projekcie programowo-funkcjonalnym* lokum na magazyn sprowadzanych z całej Polski obiektów do mikrofilmowania — książek, rękopisów i czasopism, za które Zakład ponosi bezpośrednią odpowiedzialność. (Magazyn ten, w imię nie wiadomo jakich racji, przesunięto do pomieszczeń placówki reprograficznej). Nie zostały zaprogramowane pomieszczenia niezbędne dla wykonywania czynności ewidencyjnych (wypożyczanie mikrofilmów, prace inwentaryzacyjne i katalogowe). Nie zaplanowano również odpowiadających potrzebom pracowni merytorycznych, nie przewidziano żadnych możliwości rozbudowy placówki będącej przecież jednostką rozwojową.

W sposób wysoce niewłaściwy rozwiązana została także sprawa lokalizacji Zakładu. Przeniesiony został bowiem do przejścia łączącego wszystkie trzy budynki BN, a więc usytuowany w miejscu najbardziej w Bibliotece ruchliwym i hałaśliwym, a ponadto zarówno w pionie, jak i w poziomie znacznie oddalonym od Zakładu Reprografii, z którym względy organizacyjne wymagają codziennego, bezpośredniego kontaktu.

Bliższego omówienia wymaga sprawa czytelni mikrofilmów. O jej wykorzystywaniu wspomniano już wyżej. Należy więc jedynie przypomnieć, że Biblioteka Narodowa była pierwszą w kraju instytucją, która zorganizowała odrębne lektorium mikrofilmowe. Obecnie czytelnie takie stworzone zostały w Zakładzie Historii Partii, Bibliotece Ossolineum, Bibliotece Śląskiej, a w niedługim czasie czytelnia taka powstanie w Bibliotece Jagiellońskiej. Uruchamiane są więc we wszystkich księżnicach, które zgromadziły, względnie zamierzają zgromadzić, znaczniejsze zasoby mikroform.

Podobną tendencję zaobserwować można również w bibliotekarstwie światowym. Według dostępnych, fragmentarycznych zresztą danych, czytelnie mikrofilmów istnieją w Bibliotece im. Lenina w Moskwie, Bibliotece im. Sałtykowa-Szczedriny w Leningradzie, w Library of Congress w Waszyngtonie, w Bibliotece ONZ w Nowym Jorku, w większości bibliotek uniwersyteckich Stanów Zjednoczonych (Harvard University, Stanford University, University of Chicago), w Bibliotece Narodowej Kanady, w Belgijskiej Bibliotece Narodowej im. Króla Alberta I w Brukseli, a nawet w ostatnio oddanych do użytku budynkach bibliotecznych w krajach rozwijających się (np. w Kuala-Lumpur w Malezji).

Ta wyraźna tendencja ma wszelkie widoki dalszego rozwoju, literatu-

ra przedmiotu zaleca bowiem tworzenie wyodrębnionych czytelni mikroform we wszystkich wznoszonych gmachach bibliotek naukowych.

Powody takiego stanu rzeczy są oczywiste. Mikrofilm, zarówno w postaci zwoju, jak i błony płaskiej (mikrofiszy), jest materiałem delikatnym, wymagającym szczególnie starannej opieki. Należy też pamiętać, że czytelnicy nie zawsze potrafią obchodzić się z aparaturą mikrofilmową, do zadań dyżurnego bibliotekarza należy więc poinstruowanie użytkownika i założenie taśmy czy błony na czytnik. Jest to czynność pracochłonna, bowiem znormalizowana, 30-metrowa szpula obejmuje często kilka, a w przypadku materiałów o niewielkiej objętości, nawet kilkadziesiąt jednostek. Obsługa czytelni obowiązana jest taśmę przewinąć, odnaleźć zamówioną pozycję i dopiero wtedy udostępnić mikrofilm czytelnikowi. Jeszcze bardziej skomplikowana jest sprawa korzystania z mikrofisz. Można tu dla przykładu wskazać, że jeden rocznik dziennika zajmuje około 50 błon. Konieczne jest naturalnie sprawdzenie, czy udostępnione błony zostały w całości zwrócone, czy oddano je we właściwej kolejności.

Jest sprawą oczywistą, że tego rodzaju czynnościami nie może zajmować się bibliotekarz w czytelni ogólnej, który czuwać musi przede wszystkim nad właściwym obiegiem materiałów tradycyjnych — książek, rękopisów, czasopism czy nut.

Dodatkowymi argumentami, które powodują tworzenie odrębnych czytelni mikroform, są:

- nietypowe wyposażenie tych pomieszczeń,
- możliwość bardziej efektywnego wykorzystania czytników przy skupieniu ich w jednym miejscu,
- możliwość zapewnienia mikroformom należytej, wykwalifikowanej opieki,
- łatwiejszy nadzór i konserwacja aparatury.

Żaden z tych względów nie został, niestety, wzięty pod uwagę przez projektanta ani przez jego doradców. W programie nowego gmachu, wbrew stanowisku wybitnych fachowców i znających chyba dostatecznie dobrze zagadnienie pracowników Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych, wbrew negatywnej opinii licznych użytkowników ze środowisk naukowych specjalistyczne lektorium mikrofilmowe nie zostało zaprojektowane, mimo że ponad miarę i ponad najśmielej nawet przewidywane potrzeby rozbudowane zostały czytelnie⁶, których będzie zresztą aż 14. W każdej też, razem z materiałami tradycyjnymi, postanowiono udostępnić mikroformy.

Skutki tych założeń nie dadzą na siebie długo czekać. Pozbawione jednolitego fachowego nadzoru, powierzone pieczy kilkudziesięciuosobo-

⁶ Przykładem nadmiernej rozbudowy są czytelnie rękopisów i starych druków. Powiększono kilkakrotnie zarówno ich powierzchnie, jak i liczbę miejsc, chociaż trudno przypuszczać, by w nowym gmachu znacznie wzrosła liczba czytelników zainteresowanych tymi materiałami.

wej obsługi wszystkich czyteln, nie zawsze dostatecznie zaznajomionej z zasadami obchodzenia się z mikroformami, rozprowadzane po całym gmachu, zasoby tych materiałów z takim trudem gromadzone przez dziesięciolecia ulegać będą stopniowej dewastacji, a w ostatecznym rozrachunku skazane są na zaprzepaszczenie.

Nic dziwnego, że niedojrzały, niewłaściwie pomyślany projekt spotkał się z nader krytyczną oceną przewodniczącego Rady Naukowej Biblioteki Narodowej prof. dra Andrzeja Wyczańskiego, który w notatce dla dyrektora BN z dn. 22 sierpnia 1978 r. stwierdził, „że niezaprojektowanie w przyszłym gmachu BN osobnej czytelni mikrofilmów byłoby karygodnym błędem i w wyniku pociągnęłoby za sobą konieczność kosztownych przeróbek, które nawet szeroko zakrojone, nie wiem, czy zdołałyby przywrócić Bibliotece warunki poprawnego funkcjonowania”.

* * *

Prawidłowy rozwój Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych uzależniony jest od spełnienia podstawowych chociażby warunków, natury przede wszystkim organizacyjnej. Nie są to problemy nowe. Większość z nich w l. 1960 - 1982 wielokrotnie przedstawiałem dyrekcji Biblioteki Narodowej.

1. Na plan pierwszy wysuwa się konieczność ponownego opracowania projektu pomieszczeń i wyposażenia Zakładu w nowym gmachu BN. Sprawa ta wymaga szybkiego rozpatrzenia z uwagi na trwające już roboty budowlane. Obecnie wprowadzenie niezbędnych zmian jest stosunkowo proste, wkrótce będzie to znacznie trudniejsze i kosztowniejsze. Problem winien być rozważony i przedyskutowany przez fachową i całkowicie niezależną od obecnych władz Biblioteki Narodowej kompetentną komisję.

Stworzenie odpowiednich warunków dla Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych — podkreślić to należy raz jeszcze — oznacza możliwość kontynuowania akcji zabezpieczającej, ochrony, poprzez mikrofilmowanie, dokumentów piśmiennictwa polskiego. Z uwagi na centralną rolę, jaką w tej działalności spełnia Biblioteka Narodowa, a także jej ogólnopństwowe znaczenie, sprawą tą należy zainteresować resorty: kultury i sztuki oraz nauki i szkolnictwa wyższego, a ze względu na szkody, jakie przynieść może realizacja niewłaściwego projektu, także czynniki kontrolne.

2. Przeprowadzony z początkiem 1962 r. podział ówczesnej Stacji Mikrofilmowej na dwie odrębne jednostki (Zakład Zbiorów Mikrofilmowych i Zakład Reprografii), podporządkowane dwóm różnym pionom organizacyjnym BN, spowodował całkowitą dezintegrację komórek, które — z uwagi na dobro służby — powinny ze sobą najściślej współdziałać, utrudnił w ogromnym stopniu pracę i odbił się niekorzystnie na jej efektach. Zasadniczym błędem było m.in. powierzenie Zakładowi Reprogra-

fii — komórce technicznej i prowadzonej przez pracowników o przygotowaniu technicznym — również czynności o charakterze wyłącznie bibliotekarskim.

Utrzymywanie nadal tego niezdrowego stanu rzeczy nie znajduje żadnego uzasadnienia. Jedynym właściwym rozwiązaniem byłoby ponowne połączenie obu komórek w jedną całość.

Na odtworzoną Stację Mikrofilmową składać się winny następujące cztery sekcje (czy oddziały):

a) bibliotekarska, do której zadań należałoby ustalenie i realizacja akcji zabezpieczającej, wydawanie katalogów mikrofilmów, bezpośrednia opieka nad magazynami mikrofilmów i ich konserwacja, a także udostępnianie mikroform w specjalistycznej czytelni i w drodze wypożyczeń międzybibliotecznych;

b) techniczna, wykonująca prace zlecane przez sekcję bibliotekarską Stacji i inne jednostki BN, a w miarę możliwości realizująca także zamówienia innych instytucji naukowych i oświatowych, bibliotek oraz pracowników nauki, dziennikarzy, literatów i in.;

c) zamówień, wykonująca wszelkie formalności związane z przyjmowaniem i przekazywaniem do realizacji zleceń na prace reprograficzne;

d) kontroli — dla merytorycznej i technicznej kontroli wykonywanych mikroform.

3. Wskazane jest ponowne powołanie przez Radę Naukową BN Komisji ds. Mikrofilmowania. Zadaniem Komisji byłoby:

a) opiniowanie i ocena bieżących i perspektywicznych planów akcji zabezpieczającej i ich realizacji;

b) piecza nad działalnością usługową komórki technicznej — Zakładu Reprografii — pozostającą obecnie poza jakimkolwiek nadzorem merytorycznym.

Komisja winna składać się z bibliotekarzy a także historyków dziejów politycznych i społecznych, literatury i prasy, muzykologów oraz specjalistów w dziedzinie mikrofilmowania zbiorów bibliotecznych.

4. Zgodnie z założeniami akcji zabezpieczającej jeden z dwóch egzemplarzy mikrofilmu (negatyw) przeznaczony był do trwałego przechowywania jako materiał archiwalny, użytkowany zaś miał być jedynie w rzadkich, w pierwszych latach istnienia służby mikrofilmowej w BN, przypadkach zamówień bibliotek i instytucji naukowych na kopie pozytywowe.

Z czasem sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Zamówień napływało coraz więcej i negatyw, podobnie jak udostępniany czytelnikom pozytyw, stał się egzemplarzem użytkowym, a w wyniku częstego kopiowania tracił nie tylko pełną wartość, ale i swój pierwotny archiwalny charakter. Powstała więc konieczność zabezpieczenia przed zniszczeniem już nie tylko oryginałów, ale też i ich kopii mikrofilmowych, bez czego cała akcja traciła wszelki sens. W tym stanie

rzeczy konieczne było podjęcie produkcji tzw. trzeciego egzemplarza, wyłączonego całkowicie z eksploatacji. Odpowiednie wnioski Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych pozostawały bez załatwienia i dopiero w 1980 r. dyrekcja BN wyraziła zgodę na podjęcie odpowiedniej akcji. Nie trwała ona jednak długo. Już bowiem w 1981 r. po skopiowaniu zaledwie 4⁰/₀ zasobów prace zostały przerwane z przyczyn natury technicznej (brak taśmy, niedostateczne moce produkcyjne Zakładu Reprografii).

Ze sprawą bezpieczeństwa zbiorów łączy się problem przechowywania egzemplarzy archiwalnych bądź też, do czasu ich sporządzenia, chociażby kopii negatywowych w odpowiednich pomieszczeniach, oddalonych od wielkich miast i ośrodków przemysłowych. W ten zresztą sposób chroni przed skutkami wojny i innych kataklizmów swoje zbiory mikroform wiele państw zachodnich, m.in. Francja i Stany Zjednoczone. U nas zagadnienie to nie znalazło, niestety, zrozumienia. Wysunięte przez kierownika Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych po raz pierwszy już w końcu 1960 r. i wielokrotnie przypominane, dotychczas pozostaje bez załatwienia. Nie zostało nawet uwzględnione proponowane rozwiązanie polowiczne, polegające na oddzieleniu negatywów od pozytywów i umieszczenie ich w dwóch różnych budynkach BN. Obecnie zarówno wszystkie kopie negatywowe i pozytywowe, jak i niewielki zasób egzemplarzy archiwalnych przechowywane są razem ze skopiowanymi rękopisami, starymi drukami i muzykami Biblioteki Narodowej w tym samym gmachu w centrum stolicy.

Nie rozwiązuje naturalnie sprawy zamysł umieszczenia zbiorów mikrofilmowych w całości w nowym gmachu BN przy Al. Niepodległości. Przecież i ten gmach nie daje gwarancji bezpieczeństwa.

Jest rzeczą oczywistą, że w razie katastrofy wojennej nie będzie możliwe wywiezienie z Warszawy i odpowiednie zabezpieczenie wszystkich oryginałów. Należy więc w porę zapewnić należytą ochronę ich idealnym kopiom.

5. Utrzymując w zasadzie dotychczasowe kierunki akcji zabezpieczającej, należy nadal szczególną uwagę zwracać na scalenie i mikrofilmowanie czasopism, a zwłaszcza periodyków konspiracyjnych, najbardziej narażonych na zniszczenie. Konieczne jest jak najszybsze wznowienie mikrofilmowania druków nowszych. Z czasem, w miarę powstawania odpowiednich warunków, podjąć należy również kopiowanie dokumentów życia społecznego, afiszy, plakatów oraz dysertacji doktorskich.

Realizacja tych sugestii uzależniona jest od spełnienia przez kierownictwo Biblioteki Narodowej postulatów przedstawionych przez kierownika Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych w *Perspektywicznym planie rozwoju Zakładu do r. 2005* oraz w *Programach rozwoju komórek organizacyjnych BN*⁷.

⁷ K. Zawadzki: *Perspektywiczny plan rozwoju Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych do r. 2005*. Maszynopis; — *Zakład Zbiorów Mikrofilmowych*. W: *Biblioteka Narodowa. Programy rozwoju komórek organizacyjnych BN*. (Projekty). Warszawa 1981 s. 88-91.

6. Odrębny a ważny problem stanowi kopiowanie poloników zagranicznych oraz wydawnictw polskich, których nie posiadają biblioteki krajowe. Sprawą najistotniejszą jest utrwalenie zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz uzyskanie mikrofilmów czasopism z terenu dawnego zaboru austriackiego, znajdujących się w Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu (są to komplety egzemplarzy obowiązkowych). Wielu spośród tych tytułów nie można w ogóle znaleźć w księgozbiorach polskich, inne istnieją w stanie szątkowym.

Mikrofilmowania poloników zagranicznych nie można ograniczać jedynie do Paryża i Wiednia. Należy uwzględnić również zasoby British Library oraz bibliotek polskich w Wielkiej Brytanii, księgozbiorów włoskich, szwedzkich, francuskich. Niewątpliwie wiele druków polskich znaleźć można będzie w Finlandii, Biblioteka Uniwersytecka w Helsinkach była bowiem jedną z trzech, które do 1917 r. otrzymywały egzemplarz obowiązkowy z terenu całego imperium rosyjskiego. Celowe byłoby również przeprowadzenie poszukiwań w zbiorach amerykańskich. Niewątpliwie pomocna mogłaby tu być Fundacja Kościuszkowska oraz Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Nie wolno też naturalnie pominąć bibliotek radzieckich, zwłaszcza leningradzkich, lwowskich, moskiewskich i wileńskich, a także zbiorów czeskich i węgierskich, dotychczas w nieznacznym tylko stopniu spenetrowanych przez badaczy polskich.

Prace w tym kierunku zostały zaledwie zapoczątkowane, możliwość przeprowadzenia kwerend była minimalna. W ciągu ponad 20 lat istnienia Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych jego pracownicy (10-11-osobowy zespół) przebywali służbowo za granicą zaledwie 47 dni. Efekty przyniosły krótkotrwałe poszukiwania w Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie oraz w Bibliotece Széchényiego w Budapeszcie, w ich wyniku bowiem Biblioteka Narodowa uzyskała ponad 100 mikrofilmów nie istniejących w Polsce druków XVI - XVIII w. Poważniejsze rezultaty przyniósł pobyt kierownika Zakładu w Austrii w 1981 r. Przedyskutowana wówczas została możliwość utworzenia w Wiedniu stałej placówki mikrofilmowej BN na wzór podobnych ośrodków węgierskich, omówiono i uzyskano zgodę dyrekcji Österreichische Nationalbibliothek na udostępnianie Bibliotece Narodowej czasopism polskich w celu ich zmikrofilmowania, pozytywnie ustosunkował się do tej sprawy, przyrzekając daleko idącą pomoc organizacyjną, Instytut Polski w Wiedniu. Pokonane więc zostały wszelkie przeszkody natury formalnej. Niestety, dyrekcja Biblioteki Narodowej nie nadała sprawie biegu. Obecnie, w tak bardzo zmienionych i mniej korzystnych okolicznościach, trzeba będzie rozpocząć pertraktacje od początku.

Uzyskanie kopii mikrofilmowych tekstów polskich i Polski dotyczących ma szczególne znaczenie dla nauki, a zwłaszcza dla dyscyplin humanistycznych. Dlatego zagadnienie to należy uważać za priorytetowe,

zwłaszcza dzisiaj, kiedy ze względu na ograniczenia dewizowe wyjazdy zagraniczne i bezpośredni dostęp do obcych zbiorów są tak bardzo ograniczone.

Podjęcie tych prac wiąże się, naturalnie, z dość znacznymi kosztami. Ale, wydaje się, wiele mikrofilmów uzyskać będzie można w drodze wymiany, bez wydawania obcych walut.

7. Konieczna jest możliwie szybka modernizacja aparatury mikrofilmowej BN. Większość bowiem urządzeń, bardzo intensywnie od lat blisko trzydziestu eksploatowanych, stanowi dzisiaj już raczej obiekty muzealne niż sprzęt użytkowy. Zły jego stan wpływa ujemnie zarówno na tempo produkcji, jak i na jakość wykonywanych mikrofilmów.

Park maszynowy wymaga też doinwestowania. Niedostateczna liczba sprzętu do wywoływania i kopiowania hamuje, a nawet wręcz uniemożliwia sporządzenie tzw. trzeciego egzemplarza przeznaczonego do trwałego przechowywania. Brak aparatu do mikrofisz utrudnia kopiowanie druków nowszych i innych materiałów o niewielkiej objętości.

Dokładnej rewizji poddać należy projekt urządzeń mikrofilmowych w nowym gmachu BN. Projekt ten sporządzony został bez uwzględnienia zadań i możliwości Zakładu Zbiorów Mikrofilmowych, bez jakichkolwiek z nim konsultacji, mimo że produkcja mikrofilmów w BN w 90% przeznaczona jest dla tej właśnie placówki.

Postulować wreszcie należy stosowanie w możliwie bliskiej przyszłości taśmy mikrofilmowej diazo, trwalszej i praktyczniejszej od używanej obecnie w BN taśmy srebrowej. Wprowadzenie do użytku tej taśmy rozwiązałoby też w znacznym stopniu problem egzemplarza użytkowego.

KONRAD ZAWADZKI

MICROFILM COLLECTIONS OF THE NATIONAL LIBRARY. HISTORY — PRESENT STATE — FUTURE?

The Microfilm Centre was created in 1950. Its purpose was to preserve the most valuable library collections by means of their microfilming. During 22 years of its existence, the Microfilm Centre (later divided into the Department of Microfilm Collections and the Department of Reprography) has microfilmed valuable manuscripts (ca 30 000 units, the earliest of the IX century), old books, periodicals (beginning with the earliest one of 1557 and ending with selected contemporary periodicals), performing at the same time a huge task of integrating about 2000 titles, using copies from different libraries. New books were also microfilmed, first of all those edited under Nazi occupation, as well as the musical materials. For this purpose the resources of about 160 Polish libraries and — to a small extent — of foreign ones were used. The microfilmed collections are partially recorded in the published *Catalogue of Microfilms*. A microfilm reading-room was established. A plan of the Department quarters and facilities in the new building of the National Library was designed. The most urgent needs of the Department, concerned, among others, the modernization of the microfilming equipment, starting the production of the third copy of microfilms to be excluded from public use, continuing the microfilming of periodicals, initiating on a large scale an action of microfilming Polish literary documents abroad.

JANINA PELCOWA

WYDAWNICTWA BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Poniżej omówiono poszczególne wydawnictwa Biblioteki Narodowej, ograniczając się do publikacji powojennych, chyba że zostały zapoczątkowane przed 1939 r. i kontynuowane po wojnie. Czasopisma i serie wydawnicze przedstawiono w komplecie, natomiast odrębne wydawnictwa zwarte — wobec ich wielkiej liczby a czasem niewielkiego ciężaru gatunkowego — podano w wyborze, czasem charakteryzując je obszerniej, ale często relacjonując tylko ich tematykę, a nawet przytaczając zaledwie nazwę autora i tytuł opracowania. Uwzględniono również i te publikacje, w których Biblioteka Narodowa figuruje wyłącznie jako instytucja sprawcza. Przedstawiono stan wydawnictw w dniu 1 maja 1984 r.

Rocznik Biblioteki Narodowej

Ze względu na jego wagę jako reprezentacyjnego wydawnictwa instytucji jest on przedmiotem osobnego artykułu (zob. s. 383-387).

Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej

Wydawnictwo ukazuje się od 1955 r. pod redakcją: Marii Dembowskiej i Władysława Skoczylasa (1955 - 1961), Stanisława Antoszczuka (1964 - 1971), Andrzeja Pibera (1972), Barbary Koc (1973 - 1980), Marka Hryniewicza (1981).

Biuletyn ma wszechstronnie obrazować działalność BN; na każdy numer składają się więc działy: *Część ogólna*, *Z warsztatów pracy BN*; *Kronika*, nadto od 1964 r. *Bibliografia* (wydawnictwa BN, publikacje o BN, wykaz nabytków BN, w szczególności z bibliologii). Najobszerniejszy jest dział *Kronika* (m.in. budowa gmachu BN, wystawy, kontakty zagraniczne, ruch służbowy), najciekawszy — *Część ogólna* (np. informacje o zbiorach Biblioteki, m.in. o rękopisach Leibniza, Baczyńskiego, prof. Kościalkowskiego).

Już od l. 1969 - 1971 daje się zauważyć stopniowe ubożenie treści wydawnictwa, zmniejszający się zasób zamieszczanych w części drugiej numeru wiadomości o poszczególnych agendach BN, co wyraża się choćby w zmniejszeniu częstotliwości ukazywania się *Biuletynu* (do 1975 r. —

kwartalnik, od 1976 r. — półrocznik). Czyżby w BN działo się tak mało godnego uwagi? Przy takiej tendencji w publikowaniu czasopisma traci się jego podstawowe zadanie: informacja o całokształcie działalności BN.

Biuletyn ukazywał się dość regularnie, z przerwą 1962-1963. Ostatni rocznik — 1981.

BIBLIOGRAFIA

Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy wykaz druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej

Pierwszy człon polskiej bibliografii narodowej bieżącej, *Przewodnik Bibliograficzny* stanowi kontynuację *Urzędowego Wykazu Druków*, wydawanego w l. 1928-sierpień 1939, co jest uwidocznione i w podtytule *Przewodnika*, i w podwójnej numeracji jego roczników.

Przewodnik jest opracowywany w Zakładzie Przewodnika Bibliograficznego, którym do 1967 r. włącznie kierowała Jadwiga Dąbrowska, do 1969 r. Anna Zajewska, a od 1970 r. kieruje nim Helena Grabowska-Warzecha.

Przewodnik Bibliograficzny ukazuje się regularnie jako tygodnik od 1948 r. W 1946 r. opublikowano tylko nr 1/3 i 10-12, w 1947 r. — nr 4-28. Aby wypełnić powstałe luki, wydano w 1955 r. całość materiałów za l. 1944-1947.

Zadaniem *Przewodnika* jest rejestracja polskiej bieżącej produkcji wydawniczej. Rejestrowane są dokumenty z tekstem słownym: książki oraz czasopisma nowe, wznowione, zawieszono i zmieniające tytuł, poza tym: ryciny, mapy i nuty. Od 1976 r. tytuły czasopism ujmowane są w kwartalnej wkładce, opracowywanej w Zakładzie Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych. W l. 1946-1948 rejestrowano również polonika zagraniczne; zrezygnowano z nich wobec niekompletności materiałów. Od R. 1969 publikacje o ograniczonym rozpowszechnianiu ujęte są w odrębnych zeszytach kwartalnych: *Seria Uzupełniająca: Druki do użytku wewnętrznego*.

W *Przewodniku* stosowana jest coraz ostrzejsza selekcja materiałów z punktu widzenia wartości i trwałości ich treści. Pomija się przede wszystkim druki z grupy dokumentów życia społecznego.

Przewodnik ma układ działowy, rozbudowany podziałami pierwszego, a w kilku działach — także drugiego stopnia. Układ obecny, na który składa się 26 działów, został wprowadzony w 1950 r.; umieszczono w nim na pierwszym miejscu zagadnienia ideologiczne i społeczne. W ciągu lat układ *Przewodnika* ulegał nieznacznym zmianom.

Zmianom ulegały również zasady sporządzania opisów bibliograficznych. W 1963 r. wprowadzono tytułem próby oboczne hasła korporatywne. Po 6 latach — zgodnie z uchwałami Komisji ds. Katalogowania Alfa-

betycznego SBP — zmiana ta została uznana za definitywną. Równocześnie zmieniono metodę opisu wydawnictw wielotomowych na stosowaną w katalogach bibliotecznych. Od 1976 r. opisy książek sporządzano wg ISBD(M) z 1974 r., od 1 stycznia 1983 r. stosuje się postanowienia PN-82/N-01152.01 *Opis bibliograficzny. Książki*, a nuty opisuje się od 1.1.1984 wg ark. 06 tejże normy z 1983 r.: *Druki muzyczne. Czasopisma i wydawnictwa zbiorowe* są opisywane od 1978 r. wg ISBD(S). Każda pozycja jest zaopatrzona w symbol UKD (od 1949 r.) i temat (od 1957 r.). Obie klasyfikacje są stale aktualizowane.

Początkowo każdy numer *Przewodnika* był wyposażony w indeks alfabetyczny; obecnie są publikowane indeksy miesięczne — alfabetyczne oraz indeksy roczne: alfabetyczny (składający się z kilku szeregów: indeks główny, serie wydawnicze, mapy — plany, nuty, ryciny — albumy, ilustratorzy) i przedmiotowy (od 1956 r.). Takie same indeksy ma *Seria Uzupełniająca*.

Stale wzrastający nakład *Przewodnika* (od 2700 egz. w 1954 r. do 5570 w 1983 r.) świadczy o tym, że krąg jego użytkowników wciąż wzrasta, że wydawnictwo jest coraz szerzej wykorzystywane.

Natomiast niepokój budzą liczby pozycji zarejestrowanych w poszczególnych latach: w 1948 r. — 6354, w l. 1966–1980 — od 10 165 do 11 869, natomiast w 1982 r. — 9783, a w 1983 — już tylko 9346 pozycji.

Przewodnik Bibliograficzny, *Seria Uzupełniająca* i wkładka z wykazem czasopism ukazują się regularnie; użytkownicy skarżą się jednak, że opisy są w stosunku do ich potrzeb opóźnione. Również publikacja rocznych indeksów ulega coraz większemu opóźnieniu: początkowo indeksy alfabetyczne ukazywały się w roku następnym po dacie nominalnej, potem odstęp ten zaczął wynosić 2 lata, a od R. 1972 — 3–4, a nawet 5–6 lat. Od R. 1982 rocznego indeksu alfabetycznego dotychczas brak. Indeksy przedmiotowe kończą się chwilowo na R. 1976. Natomiast indeksy *Serii Uzupełniającej* ukazują się bez opóźnień.

Bibliografia Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych

Bibliografia stanowi drugi człon polskiej bibliografii narodowej bieżącej. Była opracowywana początkowo w Zakładzie Bibliografii Zawartości Czasopism, obecnie — w Pracowni Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych, którą prowadzi Leokadia Dybowiczowa.

Koncepcja *Bibliografii* ulegała wielu zmianom, sygnalizowanym w przedmowach do kolejnych tomów. W R. 1958 (wyd. 1960) przewidywano, że ten i następny rocznik będą wykazami pełnymi, natomiast od R. 1960 będą publikowane wykazy czasopism nowych, zawieszonych i zmieniających tytuł oraz 5-letnie kumulacje. Ale już w R. 1959 (wyd. 1962) zapowiedziano R. 1960 jako wykaz pełny, a to na skutek postulatów użytkowników; dopiero od R. 1961 miały być publikowane tylko zmiany w ruchu wydawniczym, a potem — 5-letnia kumulacja. I rzeczywiście, R. 1960

(wyd. 1962) ukazał się jako wykaz pełny, a zapowiedź dalszych opracowań brzmiała jak w R. 1959. Ale teraz nastąpiła 12-letnia przerwa w wydawaniu *Bibliografii*: dopiero w 1974 r. opublikowano R. 1971 jako pełny wykaz. W przedmowie do niego brak wyjaśnienia przyczyn tak długiej przerwy; zapowiedziano tylko R. 1972-1974 jako wykaz zmian w ruchu wydawniczym oraz 2 kumulacje: za l. 1971-1975 i 1956-1970, do której byłyby włączone R. 1958-1960. W 1978 r. ukazał się istotnie R. 1972-1974 w zapowiedzianej postaci; w przedmowie jest już mowa tylko o kumulacji 1971-1975, która zresztą dotychczas nie została wydana. W tej sytuacji wartość informacyjna *Bibliografii* staje się znikomą; spełnia ona wyłącznie funkcję dokumentacji polskiego ruchu wydawniczego w zakresie czasopism i wydawnictw zbiorowych.

Oprócz dwóch ww. typów publikacji *Bibliografia* rejestruje także nie zaliczane do nich inne wydawnictwa ciągłe.

Układ *Bibliografii alfabetyczny*. W R. 1958 znajdują się 2 indeksy: redaktorów i instytucji sprawczych; od R. 1959 nadto indeks klasowy; od R. 1971 nadto indeks miejsc wydania czasopism. Wszystkie te indeksy są bardzo pożyteczne.

Opisy bibliograficzne, oparte niemal wyłącznie na autopsji, są szczególnie i dokładne, co — obok starannego opracowania całości — należy zapisać na dobro *Bibliografii*.

Bibliografia Zawartości Czasopism

Bibliografia stanowi trzeci człon polskiej bibliografii narodowej bieżącej. Jest opracowywana w Zakładzie Bibliografii Zawartości Czasopism, którym do lipca 1983 r. kierowała Stefania Skwirowska, a od tej daty — Alina Giedroyć-Kwiatkowska.

Bibliografia ukazuje się od lipca 1947 r. R. 1947 i 1948 były powielane, R. 1949 i 1950 nie zostały opublikowane, a od R. 1951 *Bibliografia* ukazuje się jako miesięcznik, w postaci druku.

BZCz rejestruje zawartość czasopism naukowych, fachowych, społeczno-kulturalnych, literackich oraz 2 dzienników (*Trybuny Ludu* i *Życia Warszawy*), a także zawartość takich wydawnictw zbiorowych jak zeszyty naukowe wyższych uczelni i publikacje instytutów naukowych. W 1947 r. wykorzystywano 150 czasopism, obecnie — przeszło 1000.

Zakres rejestrowanych materiałów był początkowo wszechstronny (oprócz R. 1948, gdy został ograniczony do nauk humanistycznych i prawnospołecznych), jednakże już w R. 1964 na skutek trudności wydawniczych dokonano selekcji, eliminując prawie całkowicie publikacje z zakresu medycyny i wojskowości. Coraz ostrzejszą selekcję materiałów wprowadzano jeszcze kilkakrotnie: spośród wykorzystywanych czasopism skreślono niektóre tytuły, a także wyrzekano się niektórych typów materiałów. I mimo to liczba pozycji w poszczególnych rocznikach nie ulega radykalnemu zmniejszeniu: od 9845 poz. w R. 1948 wzrasta stopniowo,

dochodząc we wczesnych latach sześćdziesiątych do 70-80 tys.; wprawdzie w R. 1964 spadła do ok. 50 tys., ale potem zaczyna znowu wzrastać do 60-80 tys.; wyraźny spadek (54 220 poz.) zaznaczył się w 1982 r., ale w roku następnym liczba pozycji znowu się powiększyła.

Układ *BZCz* jest systematyczny; od R. 1951 stosuje się 26 działów głównych jak w *Przewodniku Bibliograficznym*; podziały I i II stopnia ulegają niewielkim zmianom i wahaniom. W niektórych działach, np. w *Sztuce*, występuje także układ przedmiotowy.

W *BZCz* stosuje się różne rodzaje indeksów, zawsze z myślą o coraz większym ułatwieniu użytkownikom korzystania z *Bibliografii*. Już w R. 1951 były 3 indeksy: alfabetyczny (autorów, recenzentów, tłumaczy), dzieł recenzowanych i przedmiotowy (ważniejszych osób, miejscowości i instytucji). Trzeba od razu zaznaczyć, że używana w *BZCz* nazwa indeksu przedmiotowego nie pokrywa się z ogólnie przyjętym jego znaczeniem: brak w nim haseł najważniejszych: tematów poszczególnych artykułów. Wracając do *Bibliografii*: obecnie w każdym jej zeszycie znajdują się 3 indeksy alfabetyczne (właściwie: osobowe): autorów, kompozytorów i ilustratorów oraz indeks przedmiotowy (też w układzie alfabetycznym). Indeksy roczne obejmują nadto indeks dzieł recenzowanych.

Bibliografia ukazuje się regularnie, dzięki czemu spełnia ważną funkcję informacyjną. O tym, że jest coraz bardziej wykorzystywana, świadczy m.in. stale wzrastający jej nakład: od 900 egz. w R. 1954 do 2800 od R. 1980; nakłady indeksów są jeszcze wyższe. Niestety, publikacja indeksów zaczęła ulegać pewnemu opóźnieniu: dotychczas brak ich dla R. 1980 i następnych.

Bibliografia jest dostosowana do potrzeb użytkowników. Przejawia się to w doborze materiałów, układzie, poprawnych opisach bibliograficznych, w stosowaniu indeksów nie tylko rocznych, ale i miesięcznych i — co najważniejsze — w regularności publikowania jej zrębu głównego.

Polonica Zagraniczne. Bibliografia

Polonica zagraniczne. Bibliografia za okres od września 1939 do 1955 roku. T. 1: A — J. Red. Janina Wilgat. Warszawa 1975.

Bibliografia bieżąca stanowi czwarty człon polskiej bibliografii narodowej. Ukazuje się od R. 1956 (wyd. 1960), niestety, z coraz większym opóźnieniem, które wynosiło początkowo 4 lata, potem 5-7; ostatni R. 1975 został opublikowany z opóźnieniem 8-letnim. O ile 4-letni odstęp między datą nominalną a datą wydania wydaje się jeszcze zrozumiały ze względu na specyficzne warunki gromadzenia materiałów, o tyle odstęp 8-letni budzi niepokój. Bibliografia bieżąca, publikowana z tak wielkim opóźnieniem, staje się po trosze nieaktualna. Również bibliografia retrospektywna doczekała się wydania dopiero pierwszego tomu; po 9 latach tom drugi jeszcze nie został opublikowany.

Rocznik ukazywał się początkowo na prawach rękopisu, od R. 1964 —

jako publikacja do użytku służbowego; to samo dotyczy bibliografii retrospektywnej. Obie bibliografie mają znikomy nakład: pierwsza — od 60 do 200 egz., druga — 350 egz. Od R. 1968 bibliografia bieżąca jest wydawnictwem powielanym.

Zasadniczą sprawą dla publikacji tego rodzaju jest stopień ich kompletności. Nigdy, a zwłaszcza przy wielkich trudnościach w gromadzeniu materiałów do bibliografii tego typu, nie może być mowy o kompletności całkowitej; zresztą obie Redakcje stwierdzają to samo. Jaki jest stopień kompletności omawianych bibliografii, mógłby autorytatywnie ocenić tylko bibliograf pracujący za granicą w tej samej dziedzinie.

Bibliografia bieżąca ma układ działowy, rozbudowany czasem poddziałami. Liczba działów jest zmienna, zależna od materiałów; ostatnio ustaliła się na 19. Początkowo występował niekiedy dział *Czasopisma*. Poddziały są również elastyczne, np. od R. 1970 zjawiał się w *Księgoznawstwie* poddział *Dokumentacja. Informacja naukowa*. Bibliografia retrospektywna ma układ alfabetyczny. Takie zróżnicowanie układu obu wydawnictw jest słuszne, gdyż uwzględnia ich różny charakter.

W pierwszej publikacji opisywane są nie tylko wydawnictwa zwarte (z tekstem słownym, nuty i mapy), ale również utwory w zbiorach dzieł (w tych wypadkach opisy są zaopatrzone adnotacjami zawartościowymi), a nawet większe fragmenty publikacji zwartych dotyczące Polski. Występują również z rzadka, w miarę potrzeby, adnotacje wyjaśniające. Jeśli chodzi o bibliografię retrospektywną, jedyną różnicą jest pomijanie czasopism oraz pojedynczo opublikowanych map i rycin.

Opisy w obu bibliografiach nie zawsze są pełne i dokładne, z czego Redakcja zdaje sobie sprawę, tłumacząc to dość częstym przejmowaniem opisów z innych źródeł; zawsze czynione były jednak starania o ich ujednolicenie.

Bibliografia bieżąca ma indeks autorów i współpracowników oraz — niezmiernie interesujący — indeks wydawnictw wg krajów. Dowiadujemy się z niego np., że najwięcej wydawnictw polskich lub dotyczących Polski ukazuje się w językach: angielskim, niemieckim i rosyjskim, ale publikowane one są i w takich krajach, jak Gabon, Islandia, Pakistan, Wietnam. W bibliografii retrospektywnej indeksy mają być wydane dopiero w osobnym, dodatkowym tomie, który ma się ukazać po opublikowaniu ostatniego, trzeciego tomu.

Janina Wilgat: Literatura polska w świecie. Bibliografia przekładów 1945-1961. Warszawa 1965.

Bodźcem do opracowania *Bibliografii* była wystawa przekładów autorów polskich na języki obce, zorganizowana przez PEN Club polski. On jest też wydawcą *Bibliografii*, która rejestruje przekłady polskiej literatury pięknej, wydane poza granicami Polski w l. 1945-1961. Ograniczona do książek oraz utworów w zbiorach dzieł, zawiera w sumie 2287 pozycji,

tłumaczonych na 59 języków, wydanych w 42 państwach. Najwięcej przekładów przypada na języki narodów sąsiedzkich, o wiele mniej — na języki krajów zachodnich. Najliczniejsze są wciąż jeszcze przekłady dzieł Sienkiewicza: 303 pozycje w 43 językach.

Oparta na kartotekach poloników zagranicznych Instytutu Bibliograficznego, *Bibliografia* nie jest wprawdzie kompletna, może jednak stanowić obraz zainteresowania wydawców zagranicznych polską literaturą piękną. Może wskazywać, nawet obecnie, w jakim kierunku powinny iść nasze usiłowania upowszechnienia polskiej literatury pięknej w krajach, gdzie jej znajomość wydaje się niedostateczna. Może być przedmiotem interesujących analiz dla naszych pisarzy, źródłem refleksji dla indywidualnych użytkowników.

Ruch Wydawniczy w Liczbach

Rocznik ukazuje się od 1955 r.: do R. 1977 pod redakcją Marii Czarnowskiej, od R. 1978 pod redakcją Krystyny Bańkowskiej-Bober. Od R. 1959 publikowany jest w 2 wersjach: polskiej i angielskiej.

Na podstawie porozumienia z Głównym Urzędem Statystycznym Instytut Bibliograficzny opracowuje polską statystykę wydawnictw, z której prowadzenia GUS tym samym zrezygnował, wykorzystując roczniki *Ruchu*.

Na każdy rocznik składają się 3 części: *Książki i inne wydawnictwa nieperiodyczne* (np. dokumenty życia społecznego), z kilku poddziałami; *Wydawnictwa periodyczne*; od R. 1968 *Zestawienia retrospektywne* (od 1944 r. do końca roku sprawozdawczego).

W ciągu niemal trzydziestu lat swego istnienia rocznik rozszerzał stopniowo zakres swej tematyki, doboru materiałów, doskonalił metody pracy. Na uwagę zasługuje uwzględnienie: wydawnictw nieperiodycznych innych niż książki, tzn. nut, map i dokumentów życia społecznego; opisywanych w serii 2 *Przewodnika Bibliograficznego* wydawnictw do użytku służbowego i użytku wewnętrznego; gazet zakładowych; czasopism dla zagranicy — co przyczynia się do większej kompletności rejestrowanej produkcji wydawniczej.

Warto także odnotować zasadniczą zmianę w klasyfikacji wydawnictw na nieperiodyczne i periodyczne: do R. 1967 roczniki i wydawnictwa zbiorowe były zaliczane do wydawnictw nieperiodycznych, w R. 1968–1970 tworzyły — przejściowo — odrębną grupę, od R. 1971 — na skutek decyzji UNESCO z 1964 r. włączono je definitywnie do wydawnictw periodycznych.

Trudną sprawą jest stosowanie w roczniku dwóch klasyfikacji: 26 działów wg *Przewodnika Bibliograficznego* i 23 działów opartych na UKD, zaleconej przez UNESCO. Pożądane byłoby wyrzeczenie się pierwszej klasyfikacji, jednakże wydawnictwo nie decyduje się na to ze względu

na współpracę z księgarstwem: możliwość kompleksowego badania produkcji i konsumpcji książki.

Bardzo interesujące są zestawienia retrospektywne, w których znajdujemy m.in. informacje o liczbie tłumaczeń z poszczególnych języków, o liczbie tytułów i wysokości nakładów dzieł niektórych pisarzy polskich i zagranicznych.

Można by skierować do Redakcji postulat o dalsze nowe ujęcia, np. o statystykę czasopism polskich wg roku ich założenia.

Czasopismo ukazuje się regularnie. Doskonale redagowane i starannie wydawane, daje wszechstronny obraz polskiego ruchu wydawniczego.

Biuletyn Instytutu Bibliograficznego **Prace Instytutu Bibliograficznego**

Wydawnictwo zbiorowe *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego* było poprzedzone przez *Biuletyn Państwowego Instytutu Książki*, który ukazywał się pod redakcją Adama Łysakowskiego w Łodzi w l. 1947-1949; jego 2 tomy zawierały łącznie 13 numerów. .

W *Biuletynie PIK* publikowano głównie materiały informacyjne i dokumentacyjne dotyczące nauki o książce, a także artykuły pracowników PIK. Z prac teoretyczno-metodycznych należy wymienić 2 artykuły Heleny Hleb-Koszańskiej: jeden — dotyczący bibliografii osobowej, podmiotowej i przedmiotowej (na przykładzie Joachima Lelewela), drugi — bibliografii specjalnej (w związku z tworzeniem krajowej sieci „ośrodków dokumentacji specjalnej i informacji bibliograficznej”). Charakter informacyjny mają m.in.: omówienie wyników pracy Bibliotekarskiej Komisji Normalizacyjnej PIK; przedstawienie wyników dyskusji — zainicjowanej przez PIK — w sprawie wydawnictw popularnonaukowych. Wykaz polskich bibliotek naukowych wg specjalizacji oraz wykazy nabytków biblioteki PIK należą do opracowań o charakterze dokumentacyjnym.

Po zawieszeniu działalności PIK we wrześniu 1949 r.¹ jego prace kontynuował zreorganizowany Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej, którego dyrektorem został A. Łysakowski². Już w 1950 r. ukazał się *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, stanowiący kontynuację poprzedniej publikacji, z zachowaniem ciągłej numeracji tomów. Ogółem w l. 1950-1964 wydano t. 3-7. Redaktorem t. 3 był A. Łysakowski, t. 4 — H. Hleb-Koszańska, t. 5-7 — Maria Dembowska, Helena Hleb-Koszańska i Henryk Sawoniak.

Seria wydawnicza *Prace Instytutu Bibliograficznego* stanowi kontynuację *Biuletynu IB*. Ukazywała się od 1964 r. pod redakcją H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowskiej, H. Sawoniaka i in. Od t. 18 poszczególne tomy mają odrębnych redaktorów.

¹ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zniesienia Państwowego Instytutu Książki ukazało się w marcu 1950 r.

² M. Dembowska: *Państwowy Instytut Książki 1946-1949*. „Prz. Bibl.” 1971 R. 39 z. 1/4 s. 96-97.

Tematyka obu wydawnictw stanowiła w pewnej mierze kontynuację tematyki *Biuletynu PIK*, uległa jednak znacznemu rozszerzeniu i pogłębieniu. Na pierwszym miejscu należy wymienić opracowania o charakterze całościowym, wieloprogowym: *Z problemów bibliografii* (prace poświęcone H. Hleb-Koszańskiej dla uczczenia czterdziestolecia jej pracy naukowej) oraz sprawozdania z drugiej i trzeciej ogólnokrajowej narady bibliografów.

Główny trzon obu wydawnictw stanowią opracowania o charakterze teoretyczno-metodycznym, m.in. A. Łysakowskiego *Określenie bibliografii i Zagadnienie treści i wartości książki w bibliografii*, M. Dembowskiej *Terminologia bibliograficzna*, Zofii Stasiewskiej *Indeksy do książek* (z rysem historycznym), H. Sawoniaka *Rozwój i metodyka powszechnych i narodowych bibliografii bibliografii*. Zagadnieniom klasyfikacji były poświęcone 4 prace, zagadnieniom normalizacji — sześć (w tym cztery dotyczyły skrótów tytułów czasopism i wydawnictw zbiorowych, stanowiąc załączniki do normy na ten temat), zagadnieniom statystyki wydawniczej — jedno opracowanie.

Organizację bibliografii zagranicznych, m.in. w Danii, Francji, Szwecji, ZSRR, przedstawiało w różnych aspektach 8 prac; poruszane w nich były również zagadnienia metodyczne. Bibliografii w Polsce były poświęcone: *Polska służba bibliograficzno-dokumentacyjna* autorstwa A. Łysakowskiego, 3 opracowania dotyczące bibliografii regionalnych oraz Elżbiety Słodkowskiej *Instytut Bibliograficzny w Polsce*.

Do prac o charakterze dokumentacyjnym należą: 1 wykaz polskich bibliotek naukowych wg specjalizacji, 2 wykazy bieżących bibliografii specjalnych w Polsce oraz 5 wykazów polskich bibliografii nie opublikowanych.

Łącznie w l. 1950-1983 ukazało się w obu wydawnictwach 56 pozycji, z tego w latach

1950-1964	32 poz.
1964-1971	17 poz.
1972-1983	7 poz.

Tak więc w l. 1950-1971 publikowano przeciętnie po przeszło 2 pozycje rocznie (49 poz. w ciągu 22 lat), natomiast po 1971 r. nastąpił gwałtowny spadek ilościowy: 1 pozycja na 2 lata (7 poz. w ciągu 12 lat); trzeba nadto podkreślić, że t. 18 był gotowy do druku (zaakceptowany przez H. Hleb-Koszańską i H. Sawoniaka) już w 1971 r. Także tematyka ostatnich tomów, w przeciwstawieniu do tomów wcześniejszych, poruszających przede wszystkim zagadnienia teoretyczne i metodyczne, ma znacznie mniejszą wartość merytoryczną.

Należy podkreślić, że zarówno *Biuletyn IB*, jak i *Prace IB* stanowiły doskonały warsztat dla początkujących autorów, rekrutujących się spośród pracowników IB; pod kierunkiem doświadczonych redaktorów mogli oni rozwijać swe umiejętności pisarskie.

Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych. Warszawa 1963.

Pierwsze wydanie tego poradnika ukazało się w 1960 r. pt. *Poradnik metodyki bibliograficznej dla autorów bibliografii specjalnych*. Oba są zbiorami prac pod redakcją H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowskiej i H. Sawoniaka.

Zadanie obu poradników jest sformułowane w ich tytułach. Zakres ich problematyki jest taki sam, z jednym wyjątkiem: w drugim wydaniu pominięto rozdział *Bibliografia narodowa* ze względu na to, że nie wiąże się on bezpośrednio z zasadniczym tematem poradnika.

Treść wszystkich rozdziałów została w drugiej publikacji zaktualizowana (np. omówiono nową koncepcję bibliografii narodowej jako systemu bibliografii); największym zmianom uległ rozdział *Opis bibliograficzny*, w którym oprócz opisu dokumentów piśmienniczych uwzględniono po raz pierwszy opis innych typów dokumentów graficznych oraz dokumentów audiowizualnych, a to wobec coraz częstszej ich rejestracji w bibliografiach specjalnych.

W obu poradnikach położono główny nacisk na praktykę bibliograficzną, ograniczając zagadnienia teoretyczne do niezbędnego minimum. Często spotykamy tu odwoływanie się do norm bibliograficznych, aczkolwiek dopuszcza się odstępstwa od nich, jak również — rozwiązania inne niż wskazane w poradnikach.

Nie można przecenić roli, jaką *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, *Prace Instytutu Bibliograficznego* oraz *Metodyka bibliograficzna* odegrały w rozwoju bibliografii polskiej. Doprowadziły do uporządkowania terminologii, znacznie ułatwiły pracę autorom bibliografii specjalnych, podając im przepisy poprawnego opracowywania spisów bibliograficznych, przyczyniając się — dzięki niemal powszechnemu stosowaniu tych przepisów — do ujednoczenia i udoskonalenia publikowanych bibliografii. Można powiedzieć, że wszystkie te wydawnictwa — obok licznych konsultacji udzielanych autorom bibliografii — doprowadziły do utworzenia odrębnej szkoły bibliograficznej.

Drugie wydanie poradnika ukazało się w 1963 r., a więc przed przeszło dwudziestu laty. Od tego czasu metodyka bibliograficzna poczyniła w całym świecie wielkie postępy. Jednym z najpilniejszych zadań Instytutu Bibliograficznego wydaje się więc opracowanie trzeciego, zaktualizowanego wydania *Metodyki Bibliograficznej*.

Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce

Historia tego rocznika jest dość skomplikowana: pierwszy ukazał się R. 1947 w l. 1947-1949 w Łodzi jako wydawnictwo Państwowego Instytutu Książki; od R. 1948 (wyd. 1952) — jako publikacja Instytutu Biblio-

graficznego Biblioteki Narodowej. Roczniki wcześniejsze: 1937-1944³, 1945-1946, 1952-1953 zostały opracowane z opóźnieniem i wydane odpowiednio w l. 1965, 1955, 1957. Czwartą lukę — R. 1964-1965 — wypełniono w 1977 r. R. 1973 nie ukazał się dotychczas. Wydawnictwo kończy się chwilowo na R. 1974 (wyd. 1982).

Od R. 1950-1951 (wyd. 1956) redagował czasopismo H. Sawoniak, R. 1961 (wyd. 1964) — 1963 (wyd. 1967) — B. Eychlerowa; inne roczniki — wcześniejsze i późniejsze — były opracowywane przez różne osoby, często m.in. przez B. Eychlerową.

Rocznik rejestruje całość piśmiennictwa polskiego (krajowego i polonika zagraniczne) z zakresu szeroko pojętej nauki o książce, uwzględniając nie tylko książki, artykuły z czasopism, a nawet fragmenty dzieł, ale i inne typy dokumentów, zarówno graficznych, jak i audiowizualnych. Stosuje oczywiście selekcję, i to w coraz ostrzejszym stopniu.

Układ rocznika był od początku systematyczny, autorstwa A. Łysakowskiego. Od R. 1966 dział *Bibliologia. Dokumentacja* jest podzielony na dwa równorzędne działy: *Nauka o książce* i *Informacja naukowa. Dokumentacja*. Rozbudowuje się też stopniowo poddziały I i II stopnia i wprowadza w nich różne drobne zmiany. Od R. 1968 nastąpił podział wydawnictwa na 2 części: *Bibliografię bibliografii polskich* i *Polską bibliografię bibliologiczną*; uzasadnieniem była chęć ułatwienia pracy placówkom informacyjnym, korzystającym przede wszystkim z części pierwszej.

Każdy rocznik jest wyposażony w indeksy: do R. 1966 był to indeks krzyżowy, od R. 1966 — indeksy: alfabetyczny i przedmiotowy. Zmiana ta została spowodowana rozrostem materiałów.

Opisy są zgodne z Polskimi Normami, w miarę potrzeby zaopatrzone w adnotacje zawartościowe lub wyjaśniające.

Liczba pozycji zwiększa się stale: początkowo wynosiła przeszło tysiąc rocznie, obecnie doszła do 3-4 tysięcy, w R. 1974 osiągnęła maksimum: 4273 pozycje. Nakład waha się w granicach od 600 do 2000 egzemplarzy.

Bibliografia spełnia oprócz roli informacyjnej również rolę dokumentacyjną, wobec czego nie powinna — jak to jest zaznaczone w przedmowie do R. 1971 — stosować zbyt ostrej selekcji. Jej rola informacyjna jest zresztą coraz bardziej nikła wobec rosnących opóźnień w jej ukazywaniu się (7-8 lat); budzi to zrozumiały niepokój.

A szkoda, bo wydawnictwo jest potrzebne i pomocne w pracach bibliotekarskich różnego rodzaju. Tym bardziej, że jest starannie redagowane i wciąż doskonałone, o czym świadczą np. celowe, przemyślane i dobrze uzasadnione zmiany w układzie *Bibliografii*, jej interesujące przedmowy poruszające zagadnienia metodyczne (np. przedmowy do obu części

³ *Bibliografia* jest kontynuacją przedwojennej *Bibliografii Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa*, która została doprowadzona do 1936 r. Stąd rok 1937.

R. 1968), jej dążąca do rozsądnie pojętej kompletności rejestracja jednej z dziedzin polskiej produkcji wydawniczej.

H. Sawoniaka Bibliografia bibliografii polskich 1951-1960 (Wrocław 1967)

stanowi kumulację działu III *Bibliografii dziedzin i zagadnień* wyżej przedstawionego rocznika: Zaczyna się od 1951 r., gdyż Wiktora Hahna *Bibliografia bibliografii polskich* (wyd. 3 uzup. 1966) została doprowadzona do 1950 r. włącznie.

Kumulacja ww. działu III nie jest mechaniczna: niektóre pozycje zostały opuszczone, ok. 550 dodano. W sumie *Bibliografia* zawiera ok. 5800 pozycji.

Składa się na nią 7 działów głównych; w ich obrębie zastosowane są różne typy układu, m.in. w dziale *Bibliografia dziedzin i zagadnień* — układ przedmiotowy. Opisy są opatrzone często adnotacjami wyjaśniającymi. *Bibliografii* towarzyszą indeksy: alfabetyczny i przedmiotowy.

Praca H. Sawoniaka ma ułatwić użytkownikom poszukiwania bibliograficzne, zastępując 10 roczników *Bibliografii Bibliografii i Nauki o Książce*. Jest więc niewątpliwie wydawnictwem pożytecznym, tym bardziej że jest dokładnie i starannie opracowana. Czy Instytut Bibliograficzny planuje jej kontynuację dla następnych dziesięcioleci?

Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo zagraniczne

Pierwotny tytuł tego wydawnictwa brzmiał: *Przegląd Piśmiennictwa o Książce*. W l. 1951-1954 był on rozprowadzany w postaci powielanej, w liczbie 10 numerów rocznie, wśród zamkniętego kręgu odbiorców. Od 1955 r. zaczął ukazywać się jako dodatek samoistny do *Przeglądu Bibliotecznego*, a więc jako kwartalnik. W 1969 r. zmienił tytuł na obecny. Od 1956 r. jego redaktorem był H. Sawoniak, od 1974 r. redaguje go B. Eychlerowa.

Początkowo kwartalnik rejestrował tylko artykuły z czasopism zagranicznych dotyczące nauki o książce, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej; od 1958 r. wykazuje także książki z tych dziedzin, od 1972 r. — sporadycznie — czasopisma.

W wydawnictwie stosuje się układ klasowy, stopniowo rozbudowywany: od czterech klas w numerze pierwszym z 1955 r. do dwudziestu a nawet trzydziestu kilku w latach następnych. Liczba klas jest zresztą zmienna, zależna od materiałów.

Opisy bibliograficzne zawierają analizy dokumentacyjne omawiające (początkowo były przewidziane również wskazujące), pozwalające użytkownikowi zorientować się co do przydatności artykułu czy książki do jego pracy.

Liczba pozycji w poszczególnych rocznikach wzrastała od 170 w 1955 r.

do 1128 w 1979 r. Ich przeciętna liczba waha się obecnie w granicach 500-700.

Może jednak analizy dokumentacyjne są w *Bibliografii* niepotrzebnie tak rozbudowane? Może ważniejsze dla użytkowników byłyby krótkie informacje o większej liczbie artykułów niż odwrotnie? Dla porównania: liczba wykorzystanych czasopism w naszym wydawnictwie w l. 1966-1968 wynosiła: 54, 56, 66, podczas gdy w analogicznym czasopiśmie abstraktowym o zasięgu międzynarodowym *Library Abstracts* odpowiednimi liczbami w tym samym okresie były: 276, 200, 200; analizy były w tym czasopiśmie o wiele krótsze, ale było ich: 1106, 1053, 1226, gdy w *Przeglądzie Piśmiennictwa o Książce*: 578, 623, 816.

Innym zagadnieniem dyskusyjnym jest współistnienie *BABIN-u* i *Przeglądu Dokumentacyjnego Informacji Naukowej*, wydawanego przez Instytut INTE. Tematyka obu publikacji pokrywa się w niewielkiej zresztą części: czasopismo bibliotekarskie nie może nie informować o niektórych zagadnieniach z zakresu informacji naukowej, tak jak *Przegląd Dokumentacyjny Informacji Naukowej* nie może wyrzec się informacji o niektórych zagadnieniach nauki o książce, zwłaszcza bibliotekarstwa. Nie może więc być mowy o ścisłym rozgraniczeniu tematyki obu czasopism, co zresztą było już dyskutowane i zaniechane w latach sześćdziesiątych ze względu na różne kręgi odbiorców tych wydawnictw. Może natomiast byłoby celowe ich połączenie w jedną publikację, na wzór *Library and Information Science Abstracts*?

Centralny Katalog Książek Zagranicznych w Bibliotekach Polskich

Opracowywany w Zakładzie Katalogów Centralnych, ukazywał się jako kwartalnik. W l. 1958-1965 opublikowano — w postaci powielanej — R. 1-6, obejmujące piśmiennictwo z l. 1950-1963, w trzech seriach:

- A. Piśmiennictwo ogólne. Nauki społeczne
- B. Nauki matematyczno-przyrodnicze. Nauki lekarskie. Gospodarstwo wiejskie
- C. Technika. Łączność. Górnictwo. Budownictwo. Przemysł. Rzemiosło. Transport. Wojskowość

Tytuły serii ulegały w poszczególnych rocznikach pewnym zmianom.

Każda seria zaczynała się od *Piśmiennictwa ogólnego* (encyklopedie, informatory, naukoznawstwo), związanego tematycznie z zawartością serii. W Serii A dział ten obejmował ponadto publikacje z zakresu nauki o książce.

Centralny Katalog miał układ systematyczny. Każdy tom był zapatrzony w indeks alfabetyczny (autorsko-tytułowy).

Po 10-letniej przerwie wznowiono wydawanie *Centralnego Katalogu*, tym razem w postaci wydruku komputerowego, również w trzech seriach. Ukazał się kompletny R. 1(7) 1975 z indeksami: autorskim, tytułowym i przedmiotowym; z R. 2(8) 1976 opublikowano: kompletną serię A,

serię B bez indeksów oraz nr 1/2 serii C. R. 1977-1982 ukazywały się częściowo jako wydruk komputerowy, częściowo jako mikrofilmy kasetowe, w bardzo małym nakładzie. Na R. 1982 *Centralnego Katalogu Książek Zagranicznych* wydawnictwo przerwano.

Jak każda publikacja o charakterze bieżącym, także i ten *Centralny Katalog* miałby dużą wartość informacyjną, gdyby ukazywał się regularnie. Przerwy i luki w jego publikowaniu, a także znikomy nakład 6 ostatnich roczników sprawiają, że wydawnictwo przestaje spełniać swoją rolę.

Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych w Bibliotekach Polskich

Ukazuje się od R. 1957. Nie ukazały się: R. 1958, 1969 i 1970. Niektóre roczniki (1960-1961, 1963-1964, 1966-1967) zawierają wyłącznie tytuły czasopism nowe lub zmienione, niektóre, np. R. 1981, stanowią pełne wykazy, a nadto są poprzedzone wykazami tytułów nowych lub zmienionych. Jako ostatni ukazał się pełny R. 1981.

Początkowo *Centralny Katalog* był powielany, od R. 1968 stanowi wydruk z komputera.

Każdy rocznik składa się zasadniczo z 2 części: alfabetycznego wykazu tytułów czasopism oraz ich wykazu w układzie systematycznym (R. 1957 — R. 1966-1967) lub przedmiotowym (od R. 1971-1972).

Centralny Katalog Bieżących Czasopism Zagranicznych ukazuje się dość regularnie, z opóźnieniem w stosunku do daty nominalnej najwyżej 3-letnim, ale czasem tylko 2-letnim, a nawet rocznym. Opóźnienie to jest usprawiedliwione specyficzną metodą gromadzenia materiałów (opisy są nadsyłane przez biblioteki). *Centralny Katalog* spełnia ważną rolę informacyjną, realizując jedno z głównych zadań BN. Należy zaznaczyć, że używany uprzednio wielki format A3 i wielka objętość *Centralnego Katalogu* utrudniały korzystanie z tego wielce pożytecznego wydawnictwa. Dobrze więc się stało, że R. 1980 wydano już częściowo w formacie A4, który będzie stosowany nadal.

Zakład Katalogów Centralnych opublikował nadto szereg wydawnictw zwartych: o stanie prac nad centralnymi katalogami w Polsce oraz w Zakładzie CK, o systemie ARKA stosowanym przy wydawaniu obu *Centralnych Katalogów* techniką komputerową, a także wykazy: centralnych katalogów w Polsce, sigłów bibliotek uczestniczących w centralnych katalogach BN, haseł przedmiotowych używanych w centralnych katalogach.

Wykaz Tematyczny Ważniejszych Zestawień Bibliograficznych Wykonanych przez Biblioteki i Instytuty Naukowe

Półrocznik ukazuje się od IV kwartału 1951 r. jako wydawnictwo powielane (w l. 1978-1 półr. 1981 publikowane techniką komputerową) pod

redakcją: Mirosławy Kociękiej (od 1957 r.), Ewy Suchodolskiej (od 1972 r.), Ireny Klimowiczowej (od 1976 r.).

Wydawnictwo jest przeznaczone dla bibliotekarzy. Sporządzane jest na podstawie spisów zestawień nie opublikowanych, opracowanych i nadsyłanych przez uczestniczące biblioteki i instytuty naukowe. Ukazuje się w postaci nie zmienionej (poza zmianami formatu) od samego początku. Stosuje układ działowy; w opisie zestawienia ogranicza się do jego tytułu, nazwy instytucji, w której zostało wykonane, i — z reguły niewielkiej — liczby pozycji w nim zawartych. Od 1970 r. *Wykaz* nie rejestruje zestawień z zakresu techniki, a od 1975 r. także z zakresu rolnictwa, odsyłając do *Informatora o Tematycznych Zestawieniach Dokumentacyjnych i Bibliograficznych* wydawanego przez Centrum INTE. Uwzględnia jednak pozycje z historii tych dziedzin, ich aspekty polityczne i społeczne oraz bibliografie osób związanych z tymi dziedzinami.

Liczba instytucji uczestniczących w *Wykazie* waha się od kilkunastu do trzydziestu kilku, liczba zestawień w roczniku — od ok. 400 do ok. 800. Dla przykładu: w 1978 r. liczby te wynosiły odpowiednio: 29 i 342. W porównaniu z wyżej wspomnianym *Informatorem*, gdzie odpowiednie liczby dla tego roku wynoszą: 114 — 4284, mogło by się wydawać, że publikowanie *Wykazu* w ogóle nie jest usprawiedliwione. Jednakże analiza obu wydawnictw wykazuje, że instytucje nadsyłające wykazy zestawień do obu Redakcji są całkowicie różne (biblioteki i instytuty naukowe — ośrodki inte i instytuty resortowe). Tak więc treść obu wydawnictw nie dubluje się, z tym że *Informator* jest nierównie bogatszy w liczbę zestawień i instytucji uczestniczących.

Istnienie *Wykazu* jest zatem usprawiedliwione i niewątpliwie korzystne dla użytkowników.

Na korzyść wydawnictwa należy zapisać jego regularne ukazywanie się oraz jego doskonalącą się postać zewnętrzną.

Literatura Piękna. Adnotowany rocznik bibliograficzny

Pierwszy rocznik — za 1954 r. — ukazał się w 1955 r., ostatni — R. 1979 — w 1983 r. Bibliografia jest opracowywana w Zakładzie Bibliografii Zalecającej pod kierownictwem kolejno: Adama Wróblewskiego, Heleny Grabowskiej-Warzechy, Krystyny Ramlau-Klekowskiej, a obecnie — Haliny Michalak.

Rocznik zawiera opisy utworów literackich polskich oraz przekładów z języków obcych, uwzględnia też książki z szeroko pojętego pogranicza literatury pięknej. Wśród rejestrowanych utworów dokonywana jest pewna selekcja.

Pierwsze roczniki bibliografii składały się z 2 części: w części pierwszej *Literatura polska* publikacje szeregowano wg gatunków literackich (w ich obrębie wyróżniano czasem *Nowości* i *Wznowienia*); w części drugiej *Przekłady* — w porządku alfabetycznym nazw państw (w ich obrę-

bie — w razie większej liczby pozycji — wg gatunków literackich). Od R. 1956 wprowadzono część trzecią *Literatura dla dzieci i młodzieży* (początkowo do lat 14, potem do lat 16), na którą składają się również: utwory oryginalne polskie oraz przekłady i adaptacje. (R. 1956-1969 tej części ukazały się też w postaci odbitek). Liczba pozycji w jednym roczniku wzrasta stopniowo od 805 w R. 1954 do 1400-1700 w latach siedemdziesiątych.

Opisy bibliograficzne są z reguły opatrzone adnotacjami zalecającymi, które charakteryzują dany utwór, m.in. podając informacje o autorze, wskazując temat i problematykę książki, omawiając jej poziom artystyczny i przeznaczenie czytelnicze. Od R. 1960 podaje się w cz. 2 przybliżoną wymowę obcych nazwisk. W cz. 3 są wskazywane granice wieku, dla jakiego książka jest przeznaczona (początkowo 3 poziomy, od R. 1979 — czwarty dla lat 15-16).

W każdym roczniku znajdują się indeksy: autorów, tytułów i serii wydawniczych, tematyczno-zagadnieniowy (przedmiotowy). Indeksy są wspólne dla cz. 1 i 2, osobne dla cz. 3.

Literatura Piękna jest przeznaczona przede wszystkim dla bibliotekarzy; ma ona ułatwić im orientację w treści i problematyce nowości literackich, opublikowanych w roku sprawozdawczym. Trudno powiedzieć coś miarodajnego o stopniu jej wykorzystania. Jej nakład w R. 1954 wynosił 5000 egz., w R. 1957 i 1958 spadł do 3000, ale potem wzrastał stopniowo do 6500 egz. w R. 1965 i 1966; w ostatnich latach utrzymuje się na poziomie 5300-5400 egz. Może spadek ten został spowodowany coraz większym opóźnianiem się publikacji: początkowo bibliografia była wydawana w roku następnym po sprawozdawczym lub w rok później; obecnie odstęp ten wynosi 3-4 lata (wyjątkowo dla R. 1977 — 2 lata), co sprawia, że staje się ona mniej aktualna, a więc i mniej przydatna.

Poradniki Bibliograficzne

Seria nie numerowana wydawana jest przez Zakład Bibliografii Zalecającej. W l. 1951-1983 ukazało się ok. 100 pozycji o bardzo różnorodnej tematyce, często związanej z aktualnymi wydarzeniami czy rocznicami, np. *Komuna Paryska 1871-1951* (wyd. 1951), *Adam Mickiewicz 1798-1855* (wyd. 1955), *Cyprian Kamil Norwid 1821-1883* (wyd. 1983). A oto przykładowo kilka innych tytułów poradników: *Druga Rzeczpospolita 1918-1939*, *Ameryka Łacińska*, *Religia i laicyzacja*.

Dobór materiałów do każdego poradnika jest związany z rodzajem jego tematu. Wykorzystywana jest zarówno literatura naukowa i popularynonaukowa, jak i literatura piękna.

Każdy poradnik poprzedzony jest wstępem wprowadzającym w zagadnienie, czasem przedstawiającym rozwój problematyki w ujęciu historycznym, np. w poradniku *Ochrona naturalnego środowiska człowieka*. Układ poradników — działowy lub systematyczny. Opisom towarzyszą

z reguły adnotacje zalecające, wskazujące na treść i problematykę książki, jej wartości ideowe i artystyczne. Poradniki są opatrzone indeksami: autorów, czasem tytułów, czasem indeksem alfabetycznym.

Poradniki bibliograficzne mają służyć przede wszystkim bibliotekarzom w bibliotekach publicznych. Mogą być wykorzystywane również przez indywidualnych czytelników, zwłaszcza młodzież szkół średnich, a także przez nauczycieli, działaczy oświatowych, księgarzy. Są niewątpliwie inicjatywą pożyteczną, ułatwiającą bibliotekarzom pracę z czytelnikiem, a czytelnikom — dobór interesującej ich literatury, tym bardziej że uwzględniają wydarzenia aktualne.

Ukazują się systematycznie w liczbie ok. dwóch — trzech rocznie.

Słownik tematów dla bibliografii i katalogów w układzie przedmiotowym. Warszawa 1956.

Słownik, opracowany przez Jana Kossonogę i innych, ma za podstawę: 1) instrukcję A. Łysakowskiego *Katalog przedmiotowy. Podręcznik* (1946); 2) kartotekę przedmiotową prowadzoną w Instytucie Bibliograficznym od 1945 r. wg ww. instrukcji, odzwierciedlającą tematykę polskiego piśmiennictwa powojennego.

Słownik składa się z 2 części. W pierwszej zarejestrowane są tematy, przede wszystkim ogólne; o wiele mniej jest tematów jednostkowych; zawarte są tu też odsyłacze, np. od tematów synonimicznych lub bliskoznacznych do obowiązujących. Część druga zawiera określniki stosowane przy tematach ogólnych, przy tematach geograficznych.

Słownik jest przeznaczony dla bibliotek publicznych, w pewnej mierze — również dla naukowych; mogą z niego korzystać także bibliografowie przy opracowywaniu bibliografii ogólnych. Dla bibliografii specjalnych jest on mniej przydatny ze względu na zbyt mały zasób odpowiednich tematów.

Słownik tematów został opracowany wzorowo. Stanowi niezbędną pomoc dla bibliotek prowadzących katalog przedmiotowy oraz dla autorów bibliografii w układzie przedmiotowym. Niestety, wydany przed nieomal trzydziestu laty i to w niewielkim nakładzie (2000 egz.), już z trudem może pełnić swoją rolę. Konieczne jest jego drugie, zaktualizowane wydanie. Sprawa jest o tyle ułatwiona, że Zakład Przewodnika Bibliograficznego stale prowadzi kartotekę przedmiotową piśmiennictwa polskiego, a nawet ogłasza w *Przewodniku Bibliograficznym* wykazy tematów nowych oraz zmienionych do *Słownika tematów*, którym się dotychczas posługuje.

Maria Dembowska: Dokumentacja i informacja naukowa. Zarys problematyki i kierunki rozwoju. Warszawa 1965.

Praca przedstawia: 1) formy i metody działalności dokumentacyjno-informacyjnej, 2) ogólną problematykę dokumentacji i informacji nau-

kowej, 3) aktualne kierunki rozwoju dokumentacji i informacji naukowej, 4) prace badawcze w tej dziedzinie oraz najnowsze próby określenia przedmiotu i zadań informacji naukowej, czyli teorię informacji naukowej.

Praca stanowiła w swoim czasie pierwsze w piśmiennictwie polskim omówienie problemów dokumentacji i informacji naukowej w ujęciu teoretycznym. Opracowań takich było zresztą wówczas niewiele i w piśmiennictwie zagranicznym. Dzieło wyposażone w obszerną (340 poz.), choć już nieco zdezaktualizowaną bibliografię, do dziś nie straciło na wartości i może służyć jako pożyteczne wprowadzenie do problematyki nauki o informacji naukowej (informatologii).

Zostało przetłumaczone na języki: angielski (1968), słowacki (1969) i bułgarski (1971).

Z innych wydawnictw dotyczących bibliografii należy wymienić następujące pozycje:

Komunikat Instytutu Bibliograficznego; jego 28 numerów ukazało się w l. 1950-1964;

M. Jasińska, H. Makowska: *Polskie źródła informacji w naukach społecznych i humanistycznych*. Warszawa 1983. Informator o źródłach w naukach społecznych tych samych autorek został opublikowany w 1981 r.;

Bibliografie dotyczące: pism ulotnych rewolucji 1905-1907, Wielkiego Proletariatu, dzieł Marksa i Engelsa wydanych w Polsce 1842-1952.

BIBLIOTEKARSTWO. CZYTELNICTWO

Materiały Informacyjne Instytutu Książki i Czytelnictwa

Na serię wydawniczą pod tym tytułem składa się — jak dotychczas — 13 pozycji. Pierwsza ukazała się w 1972, ostatnia — w 1982 r., wszystkie w postaci powielanej.

W poszczególnych tomikach serii poruszane są przede wszystkim tematy związane z bibliotekami publicznymi: organizacją ich zbiorów, ich personelem, w szczególności kadrą instruktorską, lokalami i wyposażeniem, niektórymi ich rodzajami (np. bibliotekami szkolnymi). Parę pozycji dotyczy wyłącznie zagadnień czytelnictwa, ale te sprawy poruszane są również w pracach omawiających problemy biblioteczne. Tematami są tu: metody badania czytelnictwa, potrzeby czytelników, czytelnictwo niektórych typów wydawnictw, czytelnictwo w niektórych krajach.

Seria prezentuje wyniki badań prowadzonych w Instytucie Książki i Czytelnictwa, a przedstawiających w wybranych aspektach stan polskich bibliotek publicznych. Przyczynia się zatem do pogłębienia znajomości problemów bibliotekarstwa polskiego, realizując w ten sposób jedno z zadań Instytutu.

Zeszyty Przekładów

Seria wydawnicza pod tym tytułem ukazuje się bez większych przerw, w postaci najczęściej powielanej, od 1957 r.; od nru 25 (1970) pod redakcją Heleny Wiącek; niektóre zeszyty mają odrębnych redaktorów. Ostatni jest nr 45 (1982).

Zeszyty Przekładów zaznajamiają czytelników z literaturą obcojęzyczną z zakresu bibliotekarstwa. Każdy zeszyt jest poświęcony jednemu tematowi: przedstawia jego problematykę w kilku (od 7 do 12) odpowiednio dobranych artykułach, zaczerpniętych przede wszystkim z literatury anglosaskiej i radzieckiej, a także francuskiej, niemieckiej, bułgarskiej, czechosłowackiej, jugosłowiańskiej, węgierskiej, a nawet z Republiki Płd. Afryki. Każdy artykuł jest zaopatrzony w cytate wydawniczą, umożliwiającą użytkownikowi odnalezienie interesującego go utworu w oryginale.

Zeszyty są z reguły wyposażone w wykaz piśmiennictwa obcojęzycznego, czasem także polskiego; takie spisy towarzyszą niekiedy również poszczególnym artykułom.

Tematyka *Zeszytów Przekładów* to najszerzej pojęte bibliotekarstwo: zagadnienia ogólne (np. *Badania bibliotekoznawcze za granicą, Międzynarodowe problemy bibliotekarstwa*), kształcenie bibliotekarzy i przysposobienie biblioteczne, działalność biblioteczna (m.in. służba informacyjna w bibliotekach), biblioteki różnych typów (np. szkolne, dla niepełnosprawnych), budownictwo i urządzenia biblioteczne (np. *Budynek małej biblioteki*), zagadnienia prawne, dokumentacja i informacja naukowo-techniczna. Trzy zeszyty są poświęcone nowym formom pracy w bibliotece: materiałom audiowizualnym, automatyzacji i mechanizacji, reprografii, jeden — badaniom czytelnictwa. Aż w 8 zeszytach opisane jest bibliotekarstwo w poszczególnych krajach, np. w Danii, Francji, Jugosławii, Norwegii.

Zeszyty Przekładów spełniają ważną rolę: zapoznają ogół bibliotekarzy, nie zawsze znających języki obce, z najnowszym światowym piśmiennictwem bibliotekoznawczym, zazwyczaj trudno dostępnym dla większości pracowników bibliotek, zwłaszcza w małych ośrodkach. Artykuły są dobrane tak, aby wszechstronnie oświetlały przedstawiane zagadnienie, przy tym w dostępnej formie.

Z Badań nad Czytelnictwem

Seria ukazuje się od 1956 r. Ogółem wydano 16 numerów. Ostatni — po 6-letniej przerwie — w 1983 r.

Publikacje te są poświęcone przede wszystkim zagadnieniom czytelnictwa:

— w różnych środowiskach, głównie wiejskim (3 poz.) i małomiasteczkowym (3 poz.), ale także wielkomiejskim (1 poz.);

— w różnych grupach społecznych, np. czytelnictwu kobiet;

— różnych gatunków literackich, np. literatury pięknej, w szczególności powieści (*Społeczna recepcja współczesnej powieści polskiej*).

Inne opracowania rozpatrują zagadnienia czytelnictwa od strony bibliotek — ich funkcji udostępniania książek, pracy z czytelnikiem (np. *O roli bibliotek, książki i prasy, Funkcja księgozbiorów bibliotek gromadzkich*).

Prace wydane w tej serii są oparte na badaniach przeprowadzanych przez pracowników Instytutu Książki i Czytelnictwa. Stanowią poważny wkład do piśmiennictwa z tego zakresu. Mogą być z pożytkiem wykorzystywane przez bibliotekarzy i pracowników oświatowych, a także przez bibliotekoznawców.

Biblioteki Publiczne w Liczbach

Rocznik ukazuje się od 1971 r. (wyd. 1972) pod redakcją Jerzego Maja. Wydawnictwo stawia sobie za cel wszechstronne przedstawienie stanu organizacyjnego i wyników działalności sieci bibliotek publicznych na podstawie danych statystycznych zawartych w arkuszach K-b-1 i K-b-2 (wzory GUS).

Obecnie na rocznik składają się zasadniczo następujące części:

- roczne ogólnokrajowe sprawozdania zbiorcze z działalności bibliotek publicznych;
- tablice statystyczne, m.in.: Biblioteki, oddziały, filie, czytelnie; Zbiory biblioteczne; Czytelnicy wg wieku; Pracownicy wg wykształcenia; Finanse; różne wskaźniki, np. struktura księgozbioru;
- omówienie działalności bibliotek publicznych, m.in.: Stan i organizacja sieci; Zbiory biblioteczne; Punkty biblioteczne; Czytelnictwo; Wypożyczenia; Niektóre tendencje w obrazie statystycznym bibliotek publicznych.

Publikacja nie ogranicza się do rocznych analiz statystycznych działalności bibliotek publicznych: w R. 1975 podano taką analizę za l. 1960-1974, a w R. 1979 — za l. 1975-1979, w R. 1980 — podstawowe parametry w dziesięcioleciu 1971-1980.

Jest to wydawnictwo cenne, żywo redagowane, spełniające całkowicie swoje zadanie, cieszące się dużym zainteresowaniem użytkowników, czego dowodem jest ich odzew na prośby Redakcji o uwagi, które sprzyjają ciągłemu doskonaleniu rocznika.

Na korzyść rocznika należy też zapisać niezwykle regularność jego wydawania.

Wydawnictwo dotyczy wyłącznie bibliotek publicznych; szkoda, że brak analogicznej publikacji, która obejmowałaby wszystkie biblioteki polskie.

Materiały. Analizy. Informacje

Seria nie numerowana, wydawana przez Ośrodek Przetwarzania Danych (w postaci maszynopisów lub powielanej).

Z 13 pozycji, które ukazały się dotychczas, pięć dotyczy: założeń ogólnych kompleksowego systemu BN oraz jej analizy systemowej (studium wstępne). Inne opracowania są poświęcone automatyzacji bibliografii i bibliotek: elektronicznemu przetwarzaniu danych bibliograficznych (referaty na konferencję polsko-duńską, 1976), analizie formatu MARC LC opisu wydawnictw ciągłych, próbie adaptacji systemu STAIRS (Storage and Information Retrieval System) w BN, systemowi SABINA (System Automatyczny Biblioteki Narodowej) — opisowi wydawnictw zwartych i ciągłych.

Seria przedstawia prace wykonane w Ośrodku Przetwarzania Danych, stanowiące przygotowanie do automatyzacji prac bibliograficznych i bibliotecznych w BN.

Wydawanie serii w l. 1974-1983 poprzedziła opublikowana w 1973 r. praca Anny Sitarskiej *Program rozwoju automatyzacji w Bibliotece Narodowej*.

Poza wymienionymi wydawnictwami Biblioteka Narodowa (przede wszystkim z udziałem Instytutu Książki i Czytelnictwa) opublikowała szereg wydawnictw zwartych z zakresu bibliotekarstwa i czytelnictwa bądź występuje w nich jako instytucja sprawcza:

Władysław Bienkowski: *L'édition et les bibliothèques devant l'activation culturelle de la nation*. 1955.

Jadwiga Kołodziejska: *Społeczna funkcja biblioteki publicznej*. 1976 (w skali międzynarodowej, z uwzględnieniem problemów czytelnictwa).

— : *Biblioteki publiczne po reformie administracyjnej kraju*. 1980 (główne problemy organizacyjne).

Jerzy Maj: *Modele sieci bibliotek publicznych na wsi na tle struktury osadniczej*. 1976 (zasady kształtowania sieci bibliotecznej w sposób zgodny ze strukturą osadnictwa wiejskiego).

J. Kołodziejska: *Biblioteki amerykańskie*. 1971 (głównie biblioteki publiczne oraz Biblioteka Kongresu).

Raport o stanie bibliotek polskich. 1973 i Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r. 1977.

Kilka informatorów o bibliotekach i ośrodkach informacji w Polsce i w Warszawie.

Prace metodyczne, np. o służbie informacyjnej, o gromadzeniu księgozbiorów, o katalogu rzeczowym (m.in. prace Jadwigi Czarneckiej), o wypożyczaniu międzybibliotecznym; szereg wzorcowych katalogów, np. literatury pięknej, literatury dla dzieci i młodzieży, księgozbiorów podręcznych dla niektórych typów bibliotek (z wstępami metodycznymi), materiałów audiowizualnych dla bibliotek publicznych; organizacji archiwum bibliotecznego.

Kilka opracowań (głównie Stanisława Antoszczuka) nt. kształcenia bibliotekarzy, parę — nt. budownictwa bibliotecznego.

Kilka publikacji dotyczy czytelnictwa, a także informacji o książce dla czytelnika (przeważnie materiały sesji na ten temat w 1972 r.).

ZBIORY SPECJALNE

Rękopisy

Katalog Rękopisów Biblioteki Narodowej

Przed wojną, w l. 1929-1938 ukazały się 3 tomy *Katalogu*, autorstwa A. Lewaka i H. Więckowskiej, obejmujące opisy rękopisów Biblioteki Raperswilskiej (t. 1-2) oraz zbiory batignolskie i Towarzystwa Przyjaciół Polski w Londynie (t. 3), w sumie 2666 pozycji. Te bezcenne zbiory uległy niemal całkowitemu zniszczeniu (oprócz 45 poz. wykazanych w t. 6) po powstaniu warszawskim, wobec czego pierwsze 3 tomy *Katalogu* mają obecnie wyłącznie wartość historyczną.

T. 4-10 pod kolejną redakcją B. Horodyskiego, B. S. Kupścia, K. Muszyńskiej, B. Kocówny oraz D. Kamolowej i B. Smoleńskiej zostały wydane w l. 1955-1979 i zawierają łącznie 6700 poz. Obejmują spuścizny literackie (min. K. K. Baczyńskiego) i naukowe, zbiory kilku rodów szlacheckich i magnackich (m.in. Radziwiłłów), pamiętniki oraz inne rękopisy, przeważnie z XIX i XX w.; tylko t. 6 i 7 zawierają materiały wcześniejsze (z XVI-XVIII w.).

Indeksy do t. 1-2 cz. 1 *Katalogu* są zawarte w cz. 2 tomu drugiego. Są to indeksy: zagadnień historycznych — w układzie chronologicznym; instytucji emigracyjnych; osób, miejsc i rzeczy. W t. 3 są indeksy: osób, miejsc i rzeczy oraz rękopisów odnoszących się do historii Polski — w układzie chronologicznym. T. 4 ma indeks osobowy i tytułów czasopism. Począwszy od t. 5 każdy tom jest opatrzony 3 indeksami: imion własnych, rzeczowym i proveniencji; niektóre tomy — w miarę potrzeby — również indeksem chronologicznym.

Poza *Katalogiem Rękopisów*, stanowiącym fundamentalne opracowanie Zakładu Rękopisów, ukazały się następujące wydawnictwa:

B. Kocówna, K. Muszyńska: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej*. Warszawa 1967. Jest to opis 1995 rękopisów, ocalonych po II wojnie światowej, a znajdujących się obecnie w Bibliotece Narodowej. Zawiera indeks osób i miejscowości.

R. K. Lewański: *Polonica rękopiśmienne w archiwach i bibliotekach włoskich*. Warszawa 1978. Jest to inwentarz sporządzony na podstawie drukowanych inwentarzy 84 instytucji. Obejmuje dokumenty z XVI-XX w. Układ inwentarza topograficzny. Dwa indeksy: wykorzystanych bibliotek i archiwów; nazw osobowych, geograficznych i ważniejszych tematów. Inwentarz stanowi nieocenione źródło dla badań historycznych.

Ponadto 2 pozycje wydane przez BN wykazują: rękopisy warszawskie związane z osobą Teofila Lenartowicza; inwentarz akt Władysława Sikorskiego.

Stare druki

Polonia Typographica Saeculi Sedecimi. Zbiór podobizn zasobu drukarskiego tłoczni polskich XVI stulecia

Dotychczas, w l. 1936-1981, opublikowano 12 zeszytów tej unikatowej serii. Z. 1-2 (1936-1937), opracowane przez K. Piekarskiego, uległy prawie całkowitemu zniszczeniu po powstaniu warszawskim; ich drugie wydanie ukazało się w l. 1963-1968. Redaktorem całości wydawnictwa powojennego jest A. Kawecka-Gryczowa. Jego instytucjami sprawczymi są: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk i Biblioteka Narodowa.

Opublikowane zeszyty są poświęcone oficynom: K. Hochfedera, J. Hallera, F. Unglera, A. Augezdeckiego, M. i P. Wirzbietów, M. Szarfenberga. Na każdy zeszyt składają się 2 części:

- album podobizn zasobu typograficznego danej oficyny (poszczególnych kart, inicjałów itp.);
- część tekstowa o charakterze historyczno-bibliograficzno-typograficznym.

Książka w Dawnej Kulturze Polskiej

Seria wydawana pod auspicjami Instytutu Badań Literackich PAN i Biblioteki Narodowej ukazywała się w l. 1948-1977 pod redakcją K. Budzika i A. Kaweckiej-Gryczowej; łącznie zawierała 17 pozycji.

Tematyka serii jest zróżnicowana: są tu m.in. prace o charakterze teoretycznym, historycznym, opisy bibliotek, spisy bibliograficzne dokumentów określonego typu z XVI i XVII w., bibliografie osobowe.

Historyków książki zainteresuje niewątpliwie zbiór prac pod redakcją A. Kaweckiej-Gryczowej *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII w.* (dotychczas ukazało się 5 tomów w l. 1960-1983), a bibliografów — książka J. Korpały: *Zarys dziejów bibliografii w Polsce* (1953). Tłumaczona na język niemiecki.

Z wydawnictw zwartych wymienić należy przede wszystkim pracę: Maria Bohonos, Eliza Szandorowska: *Incunabulá quae in bibliothecis Poloniae asservantur*. Wrocław 1970, 2 t. Jest to centralny katalog inkunabułów znajdujących się w bibliotekach polskich. Zawiera opis 5768 pozycji bibliograficznych obejmujących ok. 20 000 egzemplarzy, znajdujących się w 108 bibliotekach państwowych i prywatnych. Poprzedzony jest obszernym wstępem redaktora wydawnictwa A. Kaweckiej-Gryczowej, w językach łacińskim i polskim.

Z innych wydawnictw wspomniemy o pracy J. Rudnickiej *Biblioteka Wilanowska 1741-1932* (1967) i o interesującej rozprawce wielokrotnie już wymienianej A. Kaweckiej-Gryczowej *Bogowie fałszywi. Nieznany pamflet antykatolicki z XVI wieku* (1983).

Wszystkie omówione wydawnictwa pochodzą w znakomitej większości z Zakładu Starych Druków. Odznaczają się wysokim poziomem osiąganym dzięki dobremu przygotowaniu autorów, ich dociekliwości, rzetelności naukowej, dokładności, starannej i jasnej formie wypowiedzi. Są to znamienne cechy szkoły prof. Alodii Kaweckiej-Gryczowej.

Zbiory kartograficzne

Zabytki Polskiej Kartografii

Seria jest opracowywana w Zakładzie Zbiorów Kartograficznych. Stanowi kontynuację wydawnictwa zapoczątkowanego w okresie przedwojennym pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności *Monumenta Poloniae Cartographica*.

Dotychczas ukazały się 4 pozycje (1978-1982). Ich tytuły: *Topograficzna karta Królestwa Polskiego (1822-1843)* autorstwa polskich topografów wojskowych; *Regni Poloniae...* (mapa Polski nie ustalonego autora, wydana przez królewieckiego wydawcę Jana Jakuba Kantera w 1770 r.); *Plany Warszawy 1655-1831* (dwa zespoły, następne dwa będą obejmować plany z l. 1832-1944).

Zadaniem serii jest zabezpieczenie najcenniejszych dawnych map polskich przed ewentualnym zniszczeniem, np. w czasie działań wojennych, wobec zachowania ich nielicznych egzemplarzy, a także przed nadmiernym wykorzystywaniem tych egzemplarzy przez użytkowników.

Mapy są reprodukowane w skali oryginalnej. Na każdą pozycję składają się: zespół map oraz obszerny komentarz. Wydawnictwo odznacza się pełnym pietyzmem opracowaniem. Stanowi cenną inicjatywę ze względu na postawione sobie przez Zakład Zbiorów Kartograficznych zadania. Należy więc życzyć, aby było kontynuowane.

Drugą serią wydawaną przez Zakład Zbiorów Kartograficznych są *Studia i Materiały z Historii Kartografii*. W l. 1981-1982 ukazały się trzy pierwsze zeszyty. Ich tytuły: *Dzieje polskiej kartografii wojskowej i myśli strategicznej* (materiały z konferencji historyków wojskowości w 1980 r., zorganizowanej dla uczczenia 400-lecia polskiej kartografii wojskowej); *Mapa jako dokument wiedzy o Afryce w dobie Odrodzenia (XV-XVII w)*; „*Schronisko*”. *Stużba Geograficzna Armii Krajowej*.

Ponadto Zakład Zbiorów Kartograficznych opublikował różne wydawnictwa zwarte: kilka prac dotyczących dziejów polskiej kartografii wojskowej, mapy topograficzne ziem polskich 1871-1945, katalogi 2 wystaw (jedna zorganizowana w związku z XI Konferencją Międzynarodowej

Asocjacji Kartograficznej w 1982 r.). Dawniejsze publikacje dotyczą: klasyfikacji geograficznej, 1954; centralnego katalogu zbiorów kartograficznych w Polsce, 1961-1968.

W sumie, Zakład Zbiorów Kartograficznych przejawiał w ostatnich latach pod kierownictwem Bogusława Krassowskiego dużą prężność, inicjując wydawanie cennych materiałów i opracowań z zakresu kartografii, przede wszystkim polskiej, i przyczyniając się w ten sposób — zwłaszcza dzięki serii *Zabytki Polskiej Kartografii* — do zachowania obiektów naszej dawnej kartografii i upowszechnienia wiedzy o nich.

Zbiory mikrofilmowe

Katalog mikrofilmów

Roczniki 1-6/7 opublikowano w l. 1951-1958; następnie zrezygnowano z oznaczania roczników ograniczając się do numerów *Katalogu*, gdyż wydawnictwo zaczęło ukazywać się nieregularnie.

Katalog rejestruje mikrofilmy wykonane w Stacji Mikrofilmowej (Zakładzie Zbiorów Mikrofilmowych) Biblioteki Narodowej. Są to kopie cenniejszych poloników, rękopiśmiennych i drukowanych, znajdujących się w zbiorach polskich i zagranicznych.

Zawartość R. 1-6/7 jest różnorodna: są to najczęściej stare druki i rękopisy, ale w niektórych rocznikach znajdują się też druki nowsze (wydawnictwa zwarte), a nawet czasopisma i grafika. Od nru 8 każdy zeszyt jest poświęcony odrębnemu tematowi: trzy zeszyty rejestrują jak najszerzej pojęte muzykalia (z. 3 doczekał się 2 wydania); cztery zeszyty obejmują rękopisy (Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, Seminarium Duchownego w Pelplinie, Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie); dwa zeszyty zawierają wykazy mikrofilmów starych druków, jeden — czasopism.

Układ każdego numeru zależy od materiału; również opisy katalogowe są zróżnicowane w zależności od rodzaju dokumentów.

Wydawnictwo ma niewątpliwie wielką wartość: informuje o pracach chroniących przed zagładą najcenniejsze obiekty kultury polskiej. Szkoda, że ostatnio zaczęło ukazywać się tak rzadko: nr 15 w 1969 r., nr 16 w 1976 r., nr 17 w 1983 r.

*
* *

Biblioteka Narodowa publikowała też z różnych okazji materiały innego typu:

— dotyczące Biblioteki Narodowej (informatory, katalogi wydawnictw

oraz jedna większa praca *Biblioteka Narodowa w latach 1945 - 1956*. Warszawa 1958);

— druki bibliofilskie (ukazują się od 1972 r. w ładnej szacie graficznej, o starannie dobranej, interesującej treści; są często związane z aktualnymi wydarzeniami, m.in. J. A. Załuski: *Programma literarium ad bibliophilos*, 1972; W. Tatarkiewicz: *Prawda w sztuce*, 1976; *Jana III Sobieskiego umiłowanie ksiąg*, 1983);

— dotyczące historii książki (np. A. Kłossowski: *Historia książki polskiej za granicą*, A. Paczkowski: *Prasa polonijna w latach 1870 - 1939*);

— dotyczące polskiego księgarstwa współczesnego;

— katalogi wystaw.

JANINA PELCOWA

NATIONAL LIBRARY PUBLICATIONS

The article discusses post-war publications of the National Library and these which have been started before 1939 and continued after the war. Periodicals and series are presented in the complete set whereas separate books — because of their number and sometimes not very great importance — are presented in a selection, occasionally having a large annotation but frequently only their subject, and sometimes merely their author and title are indicated. Also the publications, whose sponsor only is the National Library, have been taken into account. 26 serials and 17 books are presented here.

IRENA BEDNARZ

ROCZNIK BIBLIOTEKI NARODOWEJ ZAMIERZENIA I REZULTATY

Deklaracja programowa Redakcji *Rocznika Biblioteki Narodowej*. Analiza treści *Rocznika* z zastosowaniem metody statystycznej (liczby artykułów w poszczególnych działach). Wyniki analizy: brak niektórych ważnych działów, zbyt mało artykułów o charakterze ogólnoteoretycznym. Wniosek ogólny dotyczący charakteru *Rocznika*.

Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r. wytycza rozwój działalności naukowej Biblioteki Narodowej następująco: „Biblioteka Narodowa jest ważnym ośrodkiem badań naukowych w zakresie szeroko pojętej nauki o książce i nauki o informacji i rozwija je w kilku kierunkach”¹, a także: „Biblioteka będzie w dalszym ciągu rozwijać się jako: (...) ośrodek kształtowania koncepcji teoretycznych w sprawach rozwoju bibliotekarstwa w kraju”². Postulaty tak sformułowane nie zaskakują — są jedynie potwierdzeniem autorytetu Biblioteki, na który zasłużyła ona sobie w ciągu kilkudziesięciu lat swojej działalności. Wyniki badań naukowych prowadzonych w Bibliotece publikowane są również w *Roczniku Biblioteki Narodowej*.

Dotychczas ukazało się 16 tomów *Rocznika* za l. 1965 - 1980 (wyd. 1965 - 1983) pod redakcją Witolda Stankiewicza (oprócz t. 15, który został wydany pod opieką Andrzeja Wyczańskiego). Sekretarzami Redakcji byli: Stefan Melkowski (t. 1 - 2), Marian J. Lech (t. 3 - 12/13) i Andrzej Kłosowski (od t. 14).

Początkowo *Rocznik* ukazywał się zgodnie z datą nominalną, od R. 1971 (t. 7) — z coraz większym opóźnieniem: najpierw rocznym, następnie 2-letnim, R. 1979 (t. 15) — z 4-letnim.

We wstępie do *Rocz. BN — Od Redakcji*, pierwszy Komitet Redakcyjny — w składzie: Alodia Gryczowa, Stefan Melkowski, Witold Stankiewicz i Andrzej Wyczański — złożył następującą deklarację programową: „Świadomość koniecznych zmian profilu współczesnego bibliotekarza, unowocześnienia jego sylwetki i narzędzi, którymi się posługuje, potrze-

¹ Warszawa 1977 s. 111.

² *Tamże*, s. 102.

ba nowych posunięć organizacyjnych, udoskonalenia kształcenia fachowców, zmian i przemyśleń w samej wiedzy o bibliotekach i ich funkcji w społeczeństwie, wszystko to nurtowało i nurtuje nasze środowisko biblioteczne. Nim jednak zmiany dojrzeją, nim w pełni przebudujemy, unowocześnimy nasze biblioteki trzeba wiele jeszcze badań, studiów, obserwacji i dyskusji. Dla swobodnego ich rozwoju potrzebna jest naszym zdaniem nowa płaszczyzna wsparta na nieco odmiennych (od istniejących dotąd periodyków fachowych) założeniach, przewidujących większą integrację. Płaszczyznę taką chcemy stworzyć zapoczątkowując nowe wydawnictwo — *Rocznik Biblioteki Narodowej*³.

Deklarację tę należało rozumieć jako zachętę do ogólnej dyskusji nad żywotnymi sprawami polskiego bibliotekarstwa. Komitet Redakcyjny żywił nadzieję, iż na łamach *Rocznika* będą formułowane również teoretyczne koncepcje rozwoju bibliotekarstwa, a więc wskazywał na zadania zbieżne z postulatami wyrażonymi 12 lat później w *Programie rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Dzisiaj, po dwudziestu latach od ukazania się pierwszego tomu, można już postawić pytanie, na ile idee stojące u początków formowania się pisma zostały zrealizowane.

Na pytanie takie nie sposób, oczywiście, odpowiedzieć jednoznacznie wobec bogactwa materiałów, jakie można znaleźć w 16 dotychczas opublikowanych tomach. Jedną z metod, którą można — naszym zdaniem — zastosować w tej sytuacji, jest analiza struktury stałych działów *Rocz. BN*.

Rocznik prowadzi 9 stałych działów i 3 dodatkowe. W tabeli wykazujemy liczbę artykułów przyporządkowanych poszczególnym działom⁴.

Z powyższego zestawienia wynika, że zdecydowaną większość artykułów — 91 — poświęcono dziejom książki i bibliotek; pozostałe działy zawierają: od 19 artykułów z działalności bibliotek i ośrodków dokumentacyjnych do 31 artykułów z bibliotekoznawstwa. Około 30% wszystkich tekstów (licząc w tym także wspomnienia i jeden nekrolog) stanowią recenzje⁵. Nasuwa się pierwszy wniosek — przewaga tematyki historycznej zdaje się nie korespondować z pryncypialnym założeniem Komitetu Redakcyjnego uczynienia z *Rocz. BN* rzecznika unowocześnienia polskiego bibliotekarstwa. Zadania takiego podejmują się niekiedy autorzy publikacji w innych działach (bibliotekoznawstwo, informacja i dokumentacja naukowa). Sądzymy jednak, że owo postulowane nasycenie „nowoczesnością” nie jest silną stroną *Rocznika*. Większość artykułów nie porusza problemów, które rzeczywiście nurtują środowisko bibliotekarzy i które wymagają forum dyskusyjnego, takich jak organizacja pracy bibliotecznej, zawód bibliotekarza, potrzeby kadrowe, specjalizacja zbio-

³ „Rocz. BN” 1965 T. 1 s. 5-6.

⁴ Tomy 4 i 15 dedykowano odpowiednio Alodii Kaweckiej-Gryczowej i Witoldowi Stankiewiczowi, zamieszczając materiały zgodne z ich zainteresowaniami naukowymi. W tomach tych nie ma działów, niemniej, dla lepszego rozeznania, umieszczono odpowiednie artykuły w działach w tabeli.

⁵ W przydziałach artykułów trafiają się pomyłki, np. W. Stankiewicz: *Stan i perspektywy rozwoju informacji i dokumentacji naukowej* (t. 9 s. 5-41) znalazł się w *Bibliotekarstwie* zamiast w *Informacji i dokumentacji naukowej*.

TABELA

Lp.	Tom Dział	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12/13	14	15	16	Razem
		1	Bibliotekoznawstwo	2	4	3		1	1	4	3	4	2	2	1		
2	Informacja i dokumentacja naukowa	4	1	2		2	3	3	1	2	1	1	2				22
3	Czytelnictwo	2	2	3	1	2	2	2	1	2	1	1	6		1	1	27
4	Zagadnienia wydawnicze	1	4	3		2	2	2	1	3	1	1	1		4		25
5	Wiedza o czasopiśmiennictwie	2	3	2		4	3	2			2	1	2			1	22
6	Dzieje książki i bibliotek	4	6	3	22	1	2	4	5	6	3	5		17	6	7	91
7	Z działalności bibliotek i ośrodków dokumentacyjnych	2	1	1		2	1	3	1	2	1	3				2	19
8	Zbiory Biblioteki Narodowej		3	1		1	2	3	3	3	2	2	2		1	1	25
9	Przeglądy i recenzje	9	6	13		4	8	5	4	6	9	7	8	7		10	96
10	Wspomnienia										1				5		6
11	Nekrologi		1														1
12	Listy do Redakcji						3										3

rów itp. Po lekturze roczników omawianego czasopisma trudno zorientować się, jak wygląda i jak powinien wyglądać stan bibliotekarstwa polskiego; zagubił się on w przyczynkach historycznych, w drobiazgach (choć skądinąd na pewno wartościowych i wymagających wiele pracy), ale nie spełniających postulatów, z jakimi wystąpił pierwszy Komitet Redakcyjny.

Zastanawia brak działu bibliografii wśród licznych przecież działów *Rocz. BN*. Być może prac takich nie publikuje się w *Roczniku* ze względu na produkcję wydawniczą Instytutu Bibliograficznego? Jeśli tak, to czym uzasadnić obecność artykułów z zakresu czytelnictwa, skoro Instytut Książki i Czytelnictwa publikuje również własne serie? Zapytać by też można, czy słuszne jest publikowanie materiałów dotyczących informacji i dokumentacji naukowej, a także działalności ośrodków dokumentacyjnych, mimo że tematyka ta znajduje miejsce w opracowaniach Centrum i Instytutu INTE? Wiedza o czasopiśmiennictwie z kolei jest przedmio-

tem zainteresowania m.in. Ośrodka Badań Prasoznawczych itd. Dzieje książki i bibliotek leżą w kręgu zainteresowań innych czasopism bibliologicznych. Wydaje się więc, że mamy tu do czynienia z inną niekonsekwencją wobec założeń programowych — *Rocznik* publikuje materiały nie zawsze związane z bibliotekarstwem i zawodem bibliotekarza, a w dodatku artykuły te i inne zresztą często mają charakter przyczynkarski.

Wspólną oś konstrukcyjną widać natomiast w tomach monograficznych. Tom 12/13 zawiera w dużej części studia poświęcone różnym aspektom badań nad czytelnictwem. Rozprawę Janusza Ankudowicza *Problemy i perspektywy czytelnictwa powszechnego* (s. 27-50) poprzedził tekst Stefana Żółkiewskiego, socjologa literatury *Uwagi o semiotycznych aspektach socjologii odbioru tekstów literackich* (s. 7-26). Pozostałe cztery artykuły przedstawiają wyniki badań z zakresu czytelnictwa: Jerzy Maj *Zasięg terytorialny działania bibliotek publicznych w wielkim mieście na przykładzie dzielnicy Ochota w Warszawie* (s. 51-72), Janusz Kostecki *Literatura piękna w księgozbiorach wypożyczalni prywatnych w Królestwie Polskim w latach 1864-1892* (s. 73-98), Jaćek Kuszłejko *Czytelnictwo popularnej literatury historycznej (na podstawie badań wśród mieszkańców Lublina)* (s. 99-130), Anna Franaszek *Klub Człowiek-Swiat-Polityka w opinii jego członków* (s. 131-153).

Kontrowersyjne wydaje się umieszczanie w *Roczniku* recenzji, które doskonale mogłyby się ukazać na łamach czasopism o większej częstotliwości. Ponadto zauważyć trzeba, iż recenzje te zbyt często nie spełniają wymogów stawianych artykułom recenzyjnym, polegają na obszernym streszczeniu zakończonym zdawkową oceną. Interesującym zabiegiem wydaje się publikowanie obok siebie recenzji jednego wydawnictwa, np. w t. 16 *Uwagi na marginesie „Bibliografii literatury tłumaczonej na język polski” Izabelli Bengom* (s. 363-372) i *O „Bibliografii literatury tłumaczonej na język polski” Haliny Michalak* (s. 373-380). W *Roczniku* korzystniejsze być może byłyby, jeśli już, recenzje zbiorowe powiązane treściowo chociaż z niektórymi artykułami. W tej formie najrzęczniejsze wypadłaby integracja z pokrewnymi dziedzinami wiedzy, postulowana we wstępie do pierwszego tomu *Rocznika*.

Redakcja zaprasza do współpracy nie tylko pracowników Biblioteki Narodowej, ale także „wszystkich bibliotekarzy polskich, tych z bibliotek wielkich i małych, z ogólnych i wyspecjalizowanych (...), wszystkich ludzi, dla których rozwój bibliotekarstwa, rozbudowa jego podstaw naukowych i społecznych jest sprawą bliską i ważną”⁶. Lista autorów *Rocz. BN* zawiera wiele nazwisk, również spoza Biblioteki Narodowej — postulat otworzenia łamów „wszystkim bibliotekarzom” został więc spełniony. Należałoby może podawać informację o zatrudnieniu i stopniu naukowym autorów, by unaocznić rozmiary współpracy ze środowiskiem.

⁶ „Rocz. BN” T. 1 s. 6.

W *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego* Henryk Sawoniak opracował hasło to następująco: „*Rocznik Biblioteki Narodowej*, czasop. ogólnobiblioteczne ukazujące się od 1965 pod red. Witolda Stankiewicza, zawiera obszerne artykuły z dziedziny nauki o książce, tj. «obejmujące zagadnienia bibliotekoznawstwa i czytelnictwa, dziejów książki i bibl., bibliogr. i dokumentacji oraz z zakresu archiwistyki i edytorstwa, a także innych pokrewnych dziedzin wiedzy». T. 4 (1968) zawiera prace poświęcone Alodii Kaweckiej-Gryczowej z okazji 40-lecia jej pracy naukowej”⁷.

Autor hasła powtórzył w nim sformułowania pochodzące z omawianego wstępu do *Rocz. BN — Od Redakcji*. W świetle naszych wywodów nasuwa się wątpliwość, czy *Rocz. BN* jest rzeczywiście, jak określa go H. Sawoniak, „czasopismem ogólnobibliotecznym” i czy zamieszcza „obszerne artykuły z dziedziny nauki o książce (...), a także innych pokrewnych dziedzin wiedzy”. Nie każdy artykuł, którego przedmiotem jest książka, mieści się w ramach dyscypliny „nauka o książce” — przykładowo dostarczają właśnie łamy *Rocznika*.

Rocznik Biblioteki Narodowej nie stał się jeszcze — wbrew hasłu encyklopedycznemu — czasopismem ogólnobibliotecznym; zbyt dużo znajdujemy w nim materiału przypadkowego i niewiele mającego wspólnego z wizją nowego kształtu bibliotekarstwa polskiego.

IRENA BEDNARZ

THE NATIONAL LIBRARY YEARBOOK — INTENTIONS AND EFFECTS

In the 1st volume of the *Rocznik Biblioteki Narodowej* (National Library Yearbook), the editor has announced among others the publication of papers dealing with theoretical concepts of the librarianship development. Was this promise kept? A table indicating the number of articles in individual sections of the *Yearbook* was prepared. It results from it that there are more articles on historical matter than those dealing with the present state and the future prospects of the Polish librarianship. Also, some sections of essential importance, e.g. Bibliography, are lacking. Monographic volumes, such as the one dealing with reading problems, can be favourably appreciated. The section of reviews in the *Yearbook* is a controversial one. In view of the above considerations it is questionable whether the *National Library Yearbook* is in fact a general library periodical.

⁷ *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław 1976 s. 265.

BARBARA SORDYŁOWA

BIBLIOTEKA NARODOWA W KRAJOWYM SYSTEMIE INFORMACYJNYM

Określenie pojęć: system informacyjny; krajowy system informacyjny. System BN na podstawie dostępnych dokumentów. Główne założenia koncepcji SINTO i miejsce w nim BN. Znaczenie bieżącej bibliografii narodowej (bbn) oraz centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego dla uczestnictwa BN w krajowym systemie informacyjnym. Najważniejsze postulaty pod adresem bbn i katalogów centralnych. Rola BN w planie specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych. Idea Narodowego Zasobu Bibliotecznego.

1. POJĘCIA: SYSTEM INFORMACYJNY; KRAJOWY SYSTEM INFORMACYJNY

Autorzy piszący o Bibliotece Narodowej eksponują w swoich opracowaniach różne aspekty jej działalności, powołując się przede wszystkim na takie dokumenty normatywne, jak *Ustawa z dn. 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach czy Statut Biblioteki Narodowej*, zatwierdzony przez ministra kultury i sztuki w 1969 r.

Nie będę w związku z tym powtarzać stwierdzeń i ustaleń na temat, czym Biblioteka Narodowa jest, a także, czym powinna być, gdyby zaspokojenie wszystkich oczekiwań środowiska bibliotekarskiego związanych z tą instytucją było realne i możliwe. Zwrócę natomiast uwagę na aspekt, pomijany na ogół w artykułach mi znanych, a który odnosi się do miejsca Biblioteki Narodowej w obecnym, a także perspektywicznie rozpatrywanym krajowym systemie informacyjnym.

Jeśli mówimy o systemie informacyjnym w ogóle, to trzeba od razu stwierdzić, że chodzi o system informacyjny działający w społeczeństwie i związany jak najściślej z funkcjonowaniem komunikacji międzyludzkiej, czyli o system informacyjno-komunikacyjny [15]. Jest to tego rodzaju system, w którym poszczególne części składowe współdziałają tak, że umożliwia to prawidłowy przebieg procesu informowania (komunikowania) i w konsekwencji — spełnienie podstawowego celu, jakim jest dostarczenie właściwej informacji właściwemu odbiorcy. Nie mamy tu przy tym na myśli systemu komunikowania tzw. masowego za pomocą

środków komunikacji masowej (prasa, radio, telewizja) czy innych systemów informacji ściśle utylitarnej, jak np. informacja turystyczna, kolejowa, bankowa itp. Mowa jest natomiast o systemie informacji operującym źródłami, najczęściej dokumentami, oraz przekazującym informację udokumentowaną i opracowaną w sposób naukowy, służącą przedstawicielom różnych dyscyplin nauki oraz działalności praktycznej (gospodarczej, politycznej, kulturalnej itp.).

System informacyjny może mieć różny zasięg przestrzenny i rozmaity zakres tematyczny. Są systemy informacyjne działające w jednej tylko placówce (bibliotece, przedsiębiorstwie) bądź obejmujące określony teren (miasto, województwo) lub działające w całym kraju. Znane są też systemy o szerszym zasięgu terytorialnym, np. międzynarodowe lub regionalne, obejmujące grupę krajów.

Jeśli chodzi o zakres tematyczny (przedmiotowy) systemu, może on być ogólny lub ograniczony do jednej lub kilku dziedzin, branż (np. system informacji chemicznej, system informacji medycznej, system informacji o gospodarce materiałowej itp.).

Pojęcie „krajowy system informacyjny” jest swoistym skrótem myślowym używanym dla określenia zorganizowanego współdziałania różnych służb informacyjnych i różnych placówek informacji (biblioteki, ośrodki informacji, archiwa, inne placówki) w celu dostarczenia odbiorcom odpowiedniej informacji i właściwych źródeł informacji wykorzystywanych przez nich w działalności naukowej, dydaktycznej, zawodowej, gospodarczej, społecznej i innej.

Istotę działalności służby informacyjnej w bibliotekach określił lakonicznie znany teoretyk bibliotekoznawstwa hinduski bibliotekarz S. R. Ranganathan jako „skontaktowanie czytelnika z właściwą dla niego książką, we właściwym czasie i we właściwy indywidualny sposób” [12, s. 432].

W działalności informacyjnej — obok książki i czasopism — pojawiły się nowe formy dokumentów i nowe sposoby przekazywania informacji, ale jej istota nie uległa zmianie.

Czy zawsze jednak działalność informacyjną można utożsamiać z systemem? Trzeba odpowiedzieć negatywnie na tak postawione pytanie, ponieważ o systemie można mówić wówczas, gdy poszczególne jego elementy są mocno ze sobą skorelowane tworząc wewnętrzną spójną organizację, w której istnieje ścisły podział zadań i funkcji.

Dlatego używając określenia „krajowy system informacyjny” mam na uwadze raczej dążenie do jego stworzenia oraz samą koncepcję systemu, a nie fakt jego funkcjonowania. Krajowy system informacyjny nie jest synonimem systemu informatycznego, ponieważ nie wszystkie jego ogniwa (elementy) muszą być objęte komputeryzacją, nawet w przyszłości.

2. SYSTEM INFORMACYJNY BIBLIOTEKI NARODOWEJ W ŚWIETLE DOKUMENTÓW

W praktyce jednak zakłada się, że w różnych placówkach informacyjnych funkcjonują określone systemy, będące wynikiem nie celowego projektowania, lecz wytworzone drogą wielokrotnego powtarzania pewnych procedur i procesów, systemy oparte na tradycji i doświadczeniu. Wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z wpływem określonych materiałów (dokumentów), które podlegają procesowi przetwarzania (opracowywania) i gdzie powstaje informacja pochodna, następnie przekazywana odbiorcy, można mówić o systemie informacyjnym.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych bardzo modne było np. badanie i opisywanie systemów informacyjnych w bibliotekach metodą tzw. analizy systemowej. W wyniku dokładnej analizy istniejącego systemu projektowano systemy doskonalsze, nierzadko posługujące się środkami automatycznego przetwarzania i wyszukiwania informacji.

Analizowany i badany był system Biblioteki Narodowej, a niemal modelowa analiza systemowa tej biblioteki (ukończona w 1974 r.) była wykorzystywana do podobnych analiz przeprowadzonych w innych bibliotekach (np. w Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Sejmowej) [1]. Analiza systemowa BN miała „pomóc bibliotekarzom w zidentyfikowaniu najważniejszych problemów stojących przed biblioteką, w analizowaniu czynników mających wpływ na jej działalność i wreszcie w projektowaniu nowego, bardziej efektywnego systemu bibliotecznego” [1, s. 4] i miała dostarczyć wnioski do prowadzonych równolegle prac projektowych nad kompleksowym zautomatyzowanym systemem BN [19].

Analizie systemowej poddano nie całość działalności BN, ale te w szczególności jej zakresy, które w pierwszej kolejności miały być objęte przewidywaną automatyzacją. Wyniki analizy przedstawiono w opracowaniach ogólnych, czyli odnoszących się do całości Biblioteki, a dotyczących następujących zagadnień: struktura organizacyjna, funkcje i zadania, zbiory informacji pochodnych i zasoby dokumentów prymarnych, wzory stosowane w dokumentacji BN, języki informacyjno-wyszukiwawcze, serwisy informacyjne (publikowane). Szczególną uwagę zwrócono na ostatnie zagadnienie, analizując stan bieżącej bibliografii narodowej (bbn) i katalogów centralnych, ponieważ zamierzano w pierwszej kolejności objąć komputeryzacją te właśnie wydawnictwa BN. Ponadto szczegółowej analizie poddano wybrane jednostki organizacyjne BN, które ze względu na swoje zadania miały uczestniczyć w projektowanej automatyzacji.

Problem automatyzacji i wdrożenie kompleksowego systemu BN wiązano oczywiście z budową nowego gmachu. Perspektywa ta — odległa jeszcze 10 lat temu, kiedy prace przygotowawcze podjęto — przybliżyła się wydatnie dzięki oddaniu do użytkowania pierwszego budynku, przeznaczanego na magazyn książek.

W *Założeniach (...) systemu BN* [19, s. 12, 14] przedstawiono model funkcjonalny kompleksowego systemu BN, który miał się składać z 11 podsystemów:

- podsystem informacji o publikacjach zwartych polskich,
- podsystem informacji o artykułach polskich,
- podsystem informacji o publikacjach ciągłych polskich,
- podsystem informacji o polonikach zagranicznych,
- podsystem informacji o publikacjach zwartych zagranicznych,
- podsystem informacji o publikacjach ciągłych zagranicznych,
- podsystem gospodarki zasobami i informacji o zasobach BN,
- podsystem zarządzania,
- podsystem informacji specjalistycznej,
- podsystem statystyki,
- podsystem wyszukiwania.

Sześć pierwszych z jedenastu przewidywanych podsystemów odpowiada poszczególnym członom bbn (*Przewodnik Bibliograficzny, Bibliografia Zawartości Czasopism, Bibliografia Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych, Polonica Zagraniczne. Bibliografia*) oraz katalogom centralnym zagranicznych czasopism i książek, znajdujących się w bibliotekach polskich.

Podsystem informacji specjalistycznej odpowiada pod względem treści następującym wydawnictwom bibliograficznym:

- a) *Bibliografii Bibliografii i Nauki o Książce. Cz. 1: Bibliografia Bibliografii Polskich; Cz. 2: Polska Bibliografia Bibliologiczna (rocznik),*
- b) *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej* (samoistny dodatek do *Przeglądu Bibliotecznego*),
- c) *Wykaz Polskich Bibliografii Nie Opublikowanych* (aktualizowany co pięć lat),
- d) *Literatura piękna. Adnotowany rocznik bibliograficzny.*

Podsystem statystyki dotyczy urzędowej statystyki wydawnictw na podstawie egzemplarzy obowiązkowych i odpowiada treściowo wydawnictwu pt. *Ruch Wydawniczy w Liczbach*, wydawanemu co roku od 1955 r.

Pozostałe trzy podsystemy wiążą się ściśle z funkcjonowaniem Biblioteki Narodowej jako ksiąźnicy a także z zarządzaniem całą instytucją.

Należałoby postawić pytanie, co wynikało dla Biblioteki Narodowej z przeprowadzonej analizy systemowej oraz opracowania założeń kompleksowego systemu BN. Sama analiza miała zresztą charakter studium wstępnego, co implikowałoby zamiar jej kontynuowania oraz traktowania jako jednej z metod permanentnego badania procesów biblioteczno-informacyjnych. Inne pytanie, jakie się nasuwa, to sprawa wdrażania poszczególnych podsystemów. Wiemy o jednym z nich, a mianowicie systemie *Centralnego Katalogu Bieżących Czasopism Zagranicznych w Bibliotekach Polskich*, który opracowywany metodą komputerową ukazuje się co roku w niewielkim nakładzie. Głównymi jego odbiorcami są biblio-

teki, ale i tak dla wielu z nich nie starcza egzemplarzy. *Centralny Katalog Książek Zagranicznych w Bibliotekach Polskich* opracowywany był komputerowo w kilku seriach tematycznych od 1977 r. w bardzo ograniczonym nakładzie 10 egzemplarzy. Parę roczników (1979, 1980, 1981, 1982) jest dostępnych w postaci mikrofilmów kasetowych. Obecnie edycja tego katalogu w jakiegokolwiek formie została zaniechana. Pozostaje tylko informacja na podstawie kartotek.

Prowadzone są również prace nad komputeryzacją bbn, którą w pierwszej kolejności mają być objęte indeksy do *Przewodnika Bibliograficznego*.

Co się tyczy wdrażania pozostałych podsystemów BN, nic bliższego nie wiadomo. Nie znane jest także stanowisko kierownictwa BN na temat przywoływanych tu dokumentów odnoszących się do analizy systemowej i założeń kompleksowego systemu BN.

Nie od rzeczy będzie przypomnienie tu innego jeszcze dokumentu o charakterze programowym, opracowanego pod auspicjami Państwowej Rady Bibliotecznej przy ministrze kultury i sztuki, a mianowicie *Programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* [11], w którego przygotowaniu Biblioteka Narodowa miała duży udział.

W dokumencie tym osobny rozdział poświęcono Bibliotece Narodowej. Na początku zawarte zostały stwierdzenia ogólne, które rozwinięto i uszczegółowiono w kilku podrozdziałach. Stwierdzono w nim m.in.:

„W ciągu najbliższych lat nastąpi wzrost znaczenia Biblioteki Narodowej dla nauki, kultury, oświaty i gospodarki. *Biblioteka Narodowa będzie w dalszym ciągu rozwijać się jako:*

- *ksiąznica narodowa* dysponująca całokształtem dokumentów polskich i Polski dotyczących oraz mająca wpływ na działalność bibliotek w kraju,
- *ośrodek informacji*, który uczestniczy w funkcjonowaniu systemu informacji w kraju poprzez prowadzenie centralnej informacji o dokumentach polskich i dotyczących Polski oraz o piśmiennictwie zagranicznym znajdującym się w zbiorach krajowych,
- *instytucja naukowa* w zakresie szeroko pojętej nauki o książce i nauki o informacji,
- *ośrodek kształtowania koncepcji teoretycznych* w sprawach rozwoju bibliotekarstwa w kraju” [11, s. 102].

Zadeklarowano również, że Biblioteka Narodowa rozwinie lub podejmie nowe prace na rzecz innych bibliotek polskich.

Do stwierdzeń tych niewiele można dodać, tak wszechstronnie ujmują one rolę i zadania Biblioteki Narodowej jako centralnej biblioteki państwa.

Szczególną uwagę poświęcono BN jako książnicy narodowej, gdyż „podstawowym zadaniem Biblioteki Narodowej jest tworzenie centralnego zbioru dokumentów polskich i dotyczących Polski, przechowywanie

go dla przyszłych pokoleń oraz udostępnianie użytkownikom krajowym i zagranicznym" [11, s. 103].

Z dokumentów zagranicznych Biblioteka Narodowa gromadzić ma „przede wszystkim publikacje informacyjne o zakresie uniwersalnym, dokumenty dotyczące szeroko pojętej nauki o książce i informacji naukowej, publikacje na temat historii i stanu badań w poszczególnych krajach”. Dzięki tej bazie źródłowej BN stanowić ma „uniwersalne informatorium oraz warsztat badań w różnych dyscyplinach naukowych, zwłaszcza w zakresie nauki o książce i nauki o informacji” [11, s. 104].

Wyeksponowano również działalność informacyjną BN, realizowaną w kilku zasadniczych kierunkach, z których wymienić należy:

- centralne prace bibliograficzne, a więc opracowanie bieżącej bibliografii narodowej oraz bibliografii retrospektywnej, przede wszystkim XX w.,
- prowadzenie centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego w zbiorach krajowych (czasopism i książek),
- prace normalizacyjne w zakresie bibliografii i bibliotekarstwa.

W *Programie rozwoju bibliotekarstwa polskiego* wyraźnie stwierdzono, że poprzez centralne prace bibliograficzne i biblioteczne Biblioteka Narodowa pełni ważną funkcję w krajowym systemie informacji naukowej.

3. BIBLIOTEKA NARODOWA A PROGRAM SINTO

Stanowisko to zbieżne jest z koncepcją Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej SINTO [5, 6, 7, 18].

Zarówno *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego* jak i Projekt ogólny SINTO [18] powstały w tym samym czasie, co jest faktem znamienym dla tego okresu, w którym integracja działalności bibliotecznej i informacyjnej wydawała się bardziej realna, niż obecnie.

Geneza koncepcji SINTO wywodzi się z prac Komisji ds. Państwowego Systemu Informacyjnego p.n. „Światowid”, która wyniki swych badań i analiz przedstawiła w obszernym raporcie na przełomie 1973 i 1974 r. [4].

Nie wnikając w szczegóły, warto tylko przypomnieć, że zadaniem SINTO jest organizacja procesu informowania, oparta na zasadach podziału pracy i specjalizacji przedmiotowej, przy czym nie chodzi o podporządkowanie organizacyjne wszystkich placówek informacji jednemu gestorowi, ale o ich uczestnictwo w systemie. Głównym założeniem SINTO jest stworzenie takich warunków dla rozwoju i przepływu informacji, aby każdy użytkownik mógł uzyskać z każdego miejsca pełną i wyczerpującą informację, niezbędną dla wykonywania swoich zadań. Ze względu na dalekosiężność rozwiązań i wydłużony w czasie okres ich realizacji

SINTO określany jest raczej jako perspektywiczny program rozwoju informacji naukowej.

W strukturze SINTO przewiduje się trzy kategorie systemów: specjalistyczne, dziedzinowo-gałęziowe i terytorialne. Przedmiotem działania systemów specjalistycznych są określone typy dokumentów (np. publikacje, sprawozdania z prac badawczych, normy, patenty), natomiast systemy dziedzinowo-gałęziowe są tworzone dla poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej lub dziedzin nauki (np. system informacji chemicznej, system informacji o naukach społecznych, system informacji o gospodarce żywnościowej). Systemy terytorialne (regionalne) powstają na bazie lokalnych źródeł informacji, wykorzystują ponadto informacje czerpane z systemów specjalistycznych i dziedzinowo-gałęziowych w celu zaspokojenia potrzeb bezpośrednich użytkowników informacji naukowej.

W sferze zarządzania SINTO przewiduje się dwa poziomy: centralny i profesjonalno-branżowy. Poziom centralny reprezentowany jest przez centralne ośrodki informacji systemów specjalistycznych i dziedzinowo-gałęziowych, natomiast poziom profesjonalno-branżowy — przez branżowe i zakładowe ośrodki informacji w różnych pionach działalności produkcyjnej i pozaprodukcyjnej (np. nauka).

Za realizację SINTO odpowiedzialne jest Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, podległe ministrowi nauki, szkolnictwa wyższego i techniki.

W ramach SINTO Biblioteka Narodowa odpowiada za najważniejszy i najobszerniejszy system specjalistyczny, a mianowicie za System Informacji o Dokumentach Opublikowanych (SIDO), obejmujący wydawnictwa zwarte oraz wydawnictwa ciągłe lub ich części (artykuły z czasopism), przy czym chodzi tu nie tylko o dokumenty opublikowane techniką poligrafii, lecz również wydane przy zastosowaniu innych technik (dokumenty audialne, wizualne, audiowizualne).

Biblioteka Narodowa pełni zarazem funkcję Centralnego Ośrodka Informacji dla Systemu Specjalistycznego o Dokumentach Opublikowanych. Zakres tematyczny tego systemu jest nieograniczony, ponieważ obejmuje publikacje z wszystkich dziedzin.

W projekcie ogólnym SINTO wyeksponowane zostały również podstawowe funkcje BN jako centralnej biblioteki państwa (gromadzenie i przechowywanie dorobku piśmienniczego narodu oraz dokumentów dotyczących Polski i Polaków) oraz jako krajowej centrali bibliograficznej i koordynatora prac bibliotecznych [18, s. 40, tab. 9].

System Informacji o Dokumentach Opublikowanych powinien realizować dwa podstawowe zadania:

— centralną rejestrację bieżącej produkcji wydawniczej krajowej i poloników zagranicznych (druków wydanych za granicą w języku polskim, autorstwa lub współautorstwa Polaków, dotyczących spraw polskich) oraz dokumentację tego dorobku w postaci czterech członów bbn,

— centralną ewidencję zagranicznych publikacji znajdujących się w bibliotekach polskich w postaci *Centralnego Katalogu Bieżących Czasopism Zagranicznych* i *Centralnego Katalogu Książek Zagranicznych*.

Oba wymienione zadania Biblioteka Narodowa realizuje i to nie od dziś, a można mieć wątpliwości, czy wykonuje je w sposób zadowalający i odpowiadający w pełni współczesnym potrzebom. Doskonalenie systemu bieżącej bibliografii narodowej oraz centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego ma podstawowe znaczenie dla uczestnictwa Biblioteki Narodowej zarówno w krajowym systemie bibliotecznym, jak również w krajowym systemie informacyjnym, a spraw tych nie należy traktować oddzielnie.

Biblioteka Narodowa jest nie tylko największą zbiornicą dokumentów piśmienniczych, przede wszystkim poloników, ale również dokumentów wizualnych (grafika, zdjęcia fotograficzne, przezrocza, filmy) i audialnych (płyty gramofonowe, taśmy magnetofonowe, kasety).

Dział Zbiorów Muzycznych BN otrzymujący jako egzemplarz obowiązkowy płyty i taśmy gramofonowe pełni funkcję fonoteki narodowej — obok Archiwum Dokumentacji Mechanicznej i Fonoteki Archiwalnej Polskiego Radia. Dział Zbiorów Ikonograficznych BN posiada jeden z najbogatszych w Polsce zbiorów materiałów fotograficznych [3].

W związku z tym od dawna zgłaszano postulaty pod adresem redakcji podstawowego członu bbn *Przewodnika Bibliograficznego*, dotyczące rozszerzenia rejestracji prymarnej na dokumenty dźwiękowe i dokumenty ikonograficzne [13, 16]. Postulaty te znalazły się w przywołanej już *Analiźie systemowej BN*. Postulowano np. powołanie dwóch serii PB — Serii A: Druki dostępne na rynku księgarskim i Serii B: Druki poza rynkiem księgarskim oraz stworzenie osobnego członu — bibliografii dokumentów urzędowych (zwytych i ciągłych) [1, s. 55].

Wprawdzie od R. 1969 Instytut Bibliograficzny zaczął wydawać *Serie Uzupełniającą: Druki do użytku wewnętrznego* jako kwartalnik, ale decyzja ta nie rozwiązuje zagadnienia do końca, ponieważ poza rynkiem księgarskim rozprowadzane są nie tylko druki do użytku wewnętrznego, ale także różne wydawnictwa niskonakładowe, w tym naukowe.

W przypadku *Bibliografii Zawartości Czasopism (BZCz)* postulowano przyspieszenie toku opracowywania indeksów rocznych (autorskiego i przedmiotowego), a także przygotowywanie tematycznych kumulacji wyborowego piśmiennictwa.

Proponowano *Bibliografię Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych* zastąpić „Bibliografią Wydawnictw Ciągłych” z rozbiciem na dwie serie: — seria 1: gazety i czasopisma, seria 2: wydawnictwa ciągłe (bez gazet i czasopism).

Jedynie w stosunku do bibliografii *Polonica Zagraniczne* nie sprecyzowano propozycji zmian.

Postulaty w zakresie bbn nie zostały zrealizowane, w dodatku nie

wiadomo, dlaczego: czy były niesłuszne, czy też ich wykonanie przerosło realne możliwości BN?

Na naradzie nt. katalogów centralnych (Warszawa, 3-4.06.1980) zorganizowanej przez Bibliotekę Narodową oraz Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej [9] zarówno w referatach, jak i w dyskusji wiele uwagi poświęcono funkcjonowaniu i organizacji katalogów centralnych. Zagadnienie katalogów centralnych było rozważane w kontekście planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych i działalności centralnych bibliotek naukowych (dziedzinowych) [21]. Chodziło mianowicie o wypracowanie modelu współpracy BN z centralnymi bibliotekami dziedzinowymi, a w konsekwencji — korelacji pomiędzy katalogami centralnymi prowadzonymi przez BN a katalogami centralnymi dziedzinowymi. Nad realizacją wniosków z narady miała czuwać stała grupa robocza ds. centralnych katalogów przy BN. Wnioski te miały charakter w znacznym stopniu perspektywiczny i nadal pozostają aktualne. Niewiele spraw udało się wprowadzić w życie, tym bardziej że nastąpił okres wzmożonych trudności ogólnych. M.in. od wielu lat powtarzany jest postulat, aby w *Centralnym Katalogu Bieżących Czasopism Zagranicznych* podawano przy opisach sposób nabycia (prenumerata, kupno, wymiana, dar), bo ma to istotne znaczenie informacyjne dla bibliotek — głównych użytkowników centralnych katalogów. Postulat ten do tej pory nie został zrealizowany.

4. BIBLIOTEKA NARODOWA W PLANIE SPECJALIZACJI ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH

Zagadnienie specjalizacji zbiorów bibliotek nie jest nowe, śmiało można powiedzieć, że dyskutowane jest z różnym nasileniem od ponad 60 lat [17].

Po wydaniu *Ustawy z dn. 9.4.1968 o bibliotekach* problem specjalizacji bibliotek oraz tzw. centralnych bibliotek specjalnych dla różnych dziedzin uzyskał podstawę dla regulacji prawnej. *Ustawa* wypowiedziała się na ten temat w dwóch miejscach: w art. 16.1. pp. 1) skontastowała, że minister kultury i sztuki w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami i Polską Akademią Nauk ustali dla bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej zasady w sprawach specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych. W art. 19 natomiast określiła organy odpowiedzialne*, które: — ustalają plan specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych w bibliotekach naukowych, dostosowany do potrzeb rozwoju nauki polskiej,

* Organami tymi miały być wówczas: przewodniczący Komitetu Nauki i Techniki, Polska Akademia Nauk w porozumieniu z ministrem oświaty i szkolnictwa wyższego, ministrem kultury i sztuki oraz innymi zainteresowanymi ministrami. W wyniku reorganizacji administracji państwowej Komitet Nauki i Techniki oraz Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego przestały istnieć (1971) a ich uprawnienia przejęły: Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz Ministerstwo Oświaty i Wychowania.

— wyznaczają spośród bibliotek naukowych centralne biblioteki dla określonych dziedzin wiedzy i ustalają zadania tych bibliotek.

Sprawą tą zajmowało się najpierw Ministerstwo Kultury i Sztuki wraz z Państwową Radą Biblioteczną przygotowując pierwszy akt prawny na ten temat dotyczący zasad specjalizacji [20]. Wkrótce jednak okazało się, że środowisko bibliotekarskie — mimo wielu już dokonań na tym polu — nie jest zainteresowane rozwijaniem problemu, a żadna z dużych bibliotek naukowych nie podjęła się opracowania planu specjalizacji. Najbardziej predestynowana do wykonania tego zadania była Biblioteka Narodowa, ale ona również nie wykazała chęci jego podjęcia. Ostatecznie prace nad przygotowaniem planu specjalizacji przejęło z końcem 1974 r. Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, współpracując usilnie z bibliotekami, przede wszystkim naukowymi. Wstępna wersja planu była gotowa w 1977 r.; rozpoczął się wówczas dwuletni okres dyskusji, uzgodnień, zmian pierwotnej koncepcji, w których efekcie przygotowano zostało *Zarządzenie nr 1 ministrów: kultury i sztuki; nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 26 kwietnia 1979 w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczenia bibliotek centralnych i określenia ich zadań* [21].

Plan specjalizacji został zdefiniowany jako zespół środków prawnych, organizacyjnych i metodycznych zapewniających kompletność gromadzonych zasobów w bibliotekach naukowych oraz ich racjonalne wykorzystanie dla rozwoju nauki, kultury i gospodarki narodowej a także socjalistycznego wychowania społeczeństwa.

Specjalizacja zbiorów ma na celu stworzenie warunków dla optymalnej obsługi wszystkich zainteresowanych poprzez:

— gromadzenie i udostępnianie materiałów bibliotecznych zgodnie z aktualnymi i perspektywicznymi potrzebami nauki i gospodarki narodowej,

— organizację i utrzymywanie zbiorów bibliotecznych jako podstawy działania Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej SINTO.

Plan specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych stał się więc jednym z komponentów struktury SINTO, a jego celem jest stworzenie bazy źródłowej Systemu w postaci pierwotnych źródeł informacji oraz zorganizowanie odpowiedniej informacji pochodnej o tych zasobach. Wykonanie tego zadania zostało powierzone bibliotekom centralnym, które powołano na podstawie wspomnianego aktu prawnego [21].

Wśród 18 bibliotek centralnych pierwszą pozycję zajmuje Centralna Biblioteka Informacji Naukowej, Nauki o Książce, Bibliotekoznawstwa i Archiwistyki, której funkcję ma pełnić Biblioteka Narodowa. Zakres tematyczny przydzielonej BN specjalizacji obejmuje cztery dyscypliny: informację naukową, naukę o książce, bibliotekoznawstwo i archiwistykę.

Biblioteka Narodowa w odniesieniu do nauk: o informacji naukowej. o książce, o bibliotece posiada najbogatszy w Polsce zbiór dokumentów różnego rodzaju z uwagi na swoją pozycję w bibliotekarstwie, na tradycję i prowadzone badania naukowe. Posiada też wydzielony księgozbiór bibliologiczny, a w związku z perspektywą przeniesienia zbiorów do własnego gmachu warunki jego wykorzystania będą zapewne dogodniejsze i pełniejsze. BN opracowuje ponadto dwie bibliografie specjalne z tego zakresu: *Polską Bibliografię Bibliologiczną* (cz. 2 *Bibliografii Bibliografii i Nauki o Książce*) oraz *Bibliografię Analityczną Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. W związku z tym wydaje się, że nie ma lepiej przygotowanej od BN biblioteki do pełnienia funkcji centralnej w zakresie nauk o informacji, o bibliotece i o książce.

Można mieć wątpliwości co do przydzielenia BN dodatkowego zakresu specjalizacji, a mianowicie archiwistyki, w sytuacji gdy przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP) istnieje centralny ośrodek informacji archiwalnej. Decyzję odnośnie do tego przedmiotu specjalizacji można wyjaśnić dwojako: 1) aby nie powoływać zbyt dużej liczby bibliotek centralnych pewne dziedziny przydzielono niejako „na wyrost” określonym bibliotekom zakładając, że biblioteki centralne problem ten rozstrzygną na drodze uzgodnień z innymi bibliotekami, tzw. współpracującymi; 2) autorom planu specjalizacji przyświecała idea integracji w ramach SINTO, który miał być polskim odpowiednikiem NATIS-u, trzech pionów a zarazem gestorów informacji naukowej: bibliotek, ośrodków informacji i archiwów.

Wydaje się, że BN, chcąc realizować przydzielone jej dodatkowe zadania z racji uczestnictwa w SINTO i planie specjalizacji zbiorów, powinna sprawę tę rozwiązać przez powołanie instytucji współpracujących (NDAP, archiwa państwowe) i stworzenie sieci dziedzinowej, tak jak to czynią inne biblioteki centralne dla poszczególnych dziedzin wiedzy.

W trakcie dyskusji nad różnymi wariantami planu specjalizacji powstała koncepcja Narodowego Zasobu Bibliotecznego (NZB), wyłoniona przez trzy biblioteki o charakterze księżnic narodowych: Bibliotekę Narodową, Bibliotekę Jagiellońską i Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, które w 1977 r. zacieśniły swoją współpracę i uzgodniły platformę wspólnych działań w ramach NZB.

„Najogólniej można powiedzieć, że zadaniem Narodowego Zasobu Bibliotecznego (NZB) jest gromadzenie, kompleksowa rejestracja, informacja oraz udostępnianie dokumentów wytworzonych przez Polaków lub Polaki dotyczące, które są podstawowym źródłem informacji

- o dorobku umysłowym Polaków,
- o dziejach politycznych narodu,
- o dziejach kultury narodowej i wszystkich dziedzin jej twórczości,
- o dziejach kształtowania świadomości narodowej,
- o dziejach wkładu Polaków w cywilizację światową” [8, s. 423, 10].

Projekt NZB znalazł poparcie w Ministerstwie Kultury i Sztuki, został też zaakceptowany przez Państwową Radę Biblioteczną oraz Radę Naukowo-Programową Centrum INTE. W planie specjalizacji materiałów bibliecznych uwzględniono również specjalizację pn. Narodowy Zasób Biblieczny [21 par. 6.]. W ten sposób NZB stał się komponentem krajowego systemu informacyjnego.

Idea NZB jako naturalna, bo tkwiąca w polskiej tradycji historycznej i kulturalnej, okazała się bardzo chwytna i zaowocowała paru błyskotliwymi przedsięwzięciami. Zorganizowano kilka pożytecznych i kształcących wystaw ilustrujących zbiory trzech bibliotek, podjęto cenne inicjatywy o wspólnych pracach nad dokumentacją zasobów, głównie zbiorów specjalnych, jak rękopisy, stare druki, muzykalia. W ostatnich kilku latach idea NZB jednak jakby przybladła, coraz mniej słychać o pracach i przedsięwzięciach z nią związanych, a szkoda.

5. ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu rozważań na temat miejsca Biblioteki Narodowej w krajowym systemie informacyjnym chcę wypunktować te problemy, które mogą rzutować na sam fakt tego uczestnictwa oraz na jego efektywność.

Biblioteka Narodowa jako centralna biblioteka państwa powinna przede wszystkim wypełniać swoje statutowe obowiązki. Wynika z nich potrzeba doskonalenia systemu bbn i centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego, które to zadania stanowią najważniejszy wkład BN w budowę krajowego systemu informacyjnego.

BN powinna inspirować modernizację krajowej sieci bibliecznej, co również należy do jej obowiązków statutowych, w których jest mowa o racjonalizacji i wprowadzaniu postępu technicznego w pracy bibliecznej. Krajowa sieć biblieczna, na której czele stoi BN, winna przekształcać się w dobrze pracujący system biblieczny, stanowiący część krajowego systemu informacyjnego, zmierzającego — miejmy nadzieję — ze stadium koncepcji w kierunku praktycznego działania.

Do zadań programowych BN winno należeć budowanie integracji środowisk zawodowo związanych z działalnością informacyjną, a więc bibliotekarzy, dokumentalistów, archiwistów. Punktem wyjścia dla takiej integracji mogłyby być zmodernizowane programy kształcenia pracowników dla działalności informacyjnej na różnych poziomach.

BN powinna też rozwijać swoje zadania związane z realizacją planu specjalizacji zbiorów, a w tym również działania na rzecz NZB.

Ambicją Biblioteki Narodowej jako instytucji posiadającej mandat społecznego zaufania winno być żywsze reagowanie na potrzeby środowiska bibliotekarskiego, zgłaszane wnioski i postulaty — także wówczas, gdy nie mogą być one, z różnych powodów, spełnione.

WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY

1. *Analiza systemowa Biblioteki Narodowej w Warszawie. (Studium wstępne).* Warszawa: BN Ośrodek Przetwarzania Danych, 1975.
2. M. Derentowicz: *Specjalizacja zbiorów materiałów bibliotecznych.* „Prz. Bibl.” 1978 R. 46 z. 4 s. 413 - 421.
3. R. Dziubecka: *Nowe typy zbiornic dokumentów: fonoteki i filmoteki.* Warszawa: Centrum INTE, 1977.
4. *Koncepcja i program realizacji Państwowego Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej SINTO. T. 1. Synteza koncepcji; T. 2. Opis koncepcji i program realizacji; T. 3. Raporty zespołu ds. badań potrzeb użytkowników i form ich zaspokajania oraz Zespołu ds. problematyki gestorów informacji.* Warszawa 1973 (do użytku wewn.).
5. J. L. Kulikowski: *SINTO — system na dziś, czy program na przyszłe stulecie?* „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1979 R. 24 nr 6 s. 3 - 6.
6. J. L. Kulikowski: *System informacji naukowej, technicznej i organizacyjnej — SINTO. Zarys koncepcji i perspektywa realizacji.* „Prz. Bibl.” 1975 R. 43 z. 1 s. 3 - 28.
7. J. L. Kulikowski: *Zarys koncepcji systemu informacji naukowej, technicznej i organizacyjnej SINTO.* Warszawa 1976.
8. L. Marszałek: *Narodowy Zasób Biblioteczny.* „Prz. Bibl.” 1978 R. 46 z. 4 s. 423 - 432.
9. *Narada nt. katalogów centralnych.* Warszawa, 3-4.06.1980. „Prz. Bibl.” 1981 R. 49 z. 1 s. 59 - 105.
10. *Narodowy Zasób Biblioteczny. Ogólne założenia programowe i organizacyjne.* Warszawa 1977.
11. *Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Warszawa 1977.
12. S. R. Ranganathan: *Reference service.* 2 ed. London 1961.
13. H. Sawoniak: *Pochodne źródła informacji naukowej w PRL.* „Prz. Bibl.” 1973 R. 41 z. 3 s. 299 - 316.
14. B. Sordylowa: *Biblioteka Narodowa 1928 - 1978.* „Prz. Bibl.” 1979 R. 47 z. 2 s. 171 - 178.
15. B. Sordylowa: *Informacja naukowa wśród innych dyscyplin.* Prz. Bibl.” 1984 R. 52 z. 1 s. 3 - 16.
16. B. Sordylowa: *Źródła informacji naukowej.* „Prz. Bibl.” 1981 R. 49 z. 1 s. 5 - 24.
17. B. Sordylowa: *Zagadnienie specjalizacji zbiorów bibliotecznych a SINTO (System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej).* „Prz. Bibl.” 1979 R. 47 z. 1 s. 107 - 114.
18. *System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej SINTO. Projekt ogólny.* Warszawa: Centrum INTE 1977.
19. *Założenia ogólne kompleksowego systemu Biblioteki Narodowej. (Skrót).* Oprac. skrótu: A. Sitarska, B. Karamać. Warszawa: BN Ośrodek Przetwarzania Danych, 1974.
20. *Zarządzenie nr 15 ministra kultury i sztuki z dn. 9.2.1973 w sprawie zasad specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych.* „Dz. Urz. M.in. Kult.” 1973 nr 2, poz. 18.
21. *Zarządzenie nr 1 ministrów kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 26 kwietnia 1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań.* „Dz. Urz. M.in. Nauki, Szk. Wyż. i Tech.” 1979 nr 3 poz. 9. •

BARBARA SORDYŁOWA

**THE NATIONAL LIBRARY
IN THE NATIONAL SCIENTIFIC INFORMATION**

The author defines the notion of social information system as well as the notion of a national scientific information system. The system functioning in the National Library is presented on a basis of its own documents and of the *Programme of Polish librarianship development up to 1990* (published in 1977). The place and role of the National Library in the national Scientific, Technical and Organizational Information System (System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej — SINTO) is discussed. The improving of the National Library system of current national bibliography, as well as of the union catalogues of foreign literature (both periodicals and books), are of principal importance for the NL's participation in the national information system. The part of the NL in the national plan of specialization of library resources (its role as a Central Library of Bibliology and Archive Sciences, the idea of National Library Resources) is discussed. The place of the National Library in the national information system depends mainly on efficient performing of its statutory duties.

ANNA ROMAŃSKA

CENTRALNA BIBLIOTEKA PAŃSTWA A NAJPILNIEJSZE POTRZEBY BIBLIOTEKARSTWA KRAJOWEGO

Postulaty dotyczące rozszerzenia funkcji Biblioteki Narodowej jako centralnej biblioteki państwa: zwiększenie dotacji na kosztowne prace, m.in. na komputeryzację, wzmoczenie współpracy z innymi bibliotekami, realizacja koncepcji Narodowego Zasobu Bibliotecznego, rozwój prac związanych z piśmiennictwem zagranicznym, wzmocnienie działalności instrukcyjno-metodycznej oraz normalizacyjnej.

Do oceny dotychczasowego dorobku i zastanowienia się nad przyszłością Biblioteki Narodowej skłaniają trzy co najmniej przyczyny: niedawno obchodzony jubileusz, budowa nowego gmachu, a co najważniejsze — naglące i narastające potrzeby bibliotekarstwa polskiego.

I. Źródła i objawy niedowładu — funkcjonalnego i organizacyjnego — krajowej sieci bibliotecznej po wielokroć były przedmiotem wypowiedzi bibliotekarzy. Niewystarczający dopływ piśmiennictwa zagranicznego, a w ostatnich latach — również krajowego, nadmierne rozproszenie zbiorów w wielu organizacyjnie słabych bibliotekach, brak szybkiej informacji o bieżącym i retrospektywnym piśmiennictwie oraz o zasobach bibliecznych, długi i pełen niepowodzeń proces wypożyczania międzybibliotecznego oraz prymitywne warunki korzystania z księgozbiorów na miejscu, nieznaczny udział reprografii w udostępnianiu — oto wykaz najważniejszych niedostatków funkcjonowania bibliotek. Niewątpliwe osiągnięcie lat siedemdziesiątych, tj. poprawa w sferze informacji o bieżącym piśmiennictwie zagranicznym (kilka bibliotek centralnych prowadzi działalność informacyjną na podstawie zagranicznych baz danych, w trybie SDI lub on-line), jest w znacznym stopniu neutralizowana przez zahamowanie importu wydawnictw w latach osiemdziesiątych.

Z niesprawnością działalności usługowej łączy się kryzys organizacji i zarządzania. Powszechny kryzys lokalowy, stabilizacja lub ograniczenie zatrudnienia, brak nowoczesnego wyposażenia dostępnego tylko w drugim obszarze płatniczym, materiałów eksploatacyjnych i części zamien-

nych do posiadanego sprzętu, papieru do kserokopii i na karty katalogowe — składają się na niekorzystną sytuację materialną bibliotek. Produkcja krajowa od dawna nie zapewnia nawet najbardziej typowego sprzętu bibliotecznego, np. regałów, szaf katalogowych. Znany polski brak bazy komputerowej jest nadto w bibliotekach pogłębiany przez brak odpowiedniej dla ich potrzeb aparatury do wprowadzania i wyprowadzania danych.

Głęboka decentralizacja decyzji dotyczących bibliotek powoduje, że żaden organ władzy państwowej nie odpowiada za sytuację bibliotekarstwa. Podział funkcji koordynacyjnych i nadzorujących pomiędzy Ministerstwo Kultury i Sztuki, Bibliotekę Narodową, Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (Departament Studiów Uniwersyteckich) oraz Centrum INTE jest nieczytelny, zarówno w zapisie prawnym, jak i w działalności praktycznej. Struktura krajowej sieci bibliotecznej pozostała zasadniczo resortowa, przy czym w większości resortów opieka nad bibliotekami jest niewidoczna. Z wielkim trudem w tej strukturze integruje się system bibliotek centralnych przy współpracy Centrum INTE, jakkolwiek biblioteki te — nie dotowane dodatkowo — zdane są na dotychczasowe możliwości działania i pozostają zależne od środków instytucji macierzystej. Szczególnie trudna jest sytuacja bibliotekarstwa naukowego zarówno ze względu na jego bardziej skomplikowaną strukturę i techniki, wynikające z wielkości i konieczności trwałego przechowywania zbiorów, rozległe zadania obsługi nauki w zakresie piśmiennictwa i informacji naukowej, jak też na znacznie większe potrzeby materialne, w tym dewizowe. Trudności te są pogłębiane przez wielość resortów, którym biblioteki naukowe są podległe i wynikające stąd kłopoty z koordynacją ich działalności.

Każda biblioteka działa w odosobnieniu, sama pokonuje swe trudności, odnosi klęski lub małe sukcesy. Ten stan rzeczy jest spowodowany brakiem poczynań centralnych, opartych na uzgodnionych koncepcjach i odpowiednich środkach organizacyjno-finansowych. W braku ogólnokrajowego programu rozwoju bibliotek, popartego decyzjami inwestycyjnymi i dewizowymi, panuje partykularyzm.

Bibliotekarstwo polskie nie ma dorobku normalizacyjnego i metodyczno-organizacyjnego na skalę potrzeb współczesności. Nie ma norm zatrudnienia, finansowania, powierzchni lokalowej, brak ogólnokrajowego systemu klasyfikacji piśmiennictwa oraz aktualnych przepisów katalogowania alfabetycznego.

Wewnętrzna organizacja pracy w bibliotekach niewiele zmieniła się od lat trzydziestych, bo też i używane środki techniczne do owego czasu najlepiej przystają. Droga książki przebiega w sposób tradycyjny: bibliotekarz sam kataloguje i przepisuje karty katalogowe, nie tylko klasyfikuje piśmiennictwo, ale i buduje sam schemat klasyfikacji, inwentaryzuje w księdze przesnurowanej, a nadto prowadzi inne formy ewidencji wewnętrznej zlecone przez instrukcję ministra kultury i sztuki

(z dn. 15.8.1970 r.). Dbając o książkę okłada ją w szary papier, w braku krajowych służb konserwacji próbuje organizować też własną pracownię konserwatorską. Również działalność informacyjna jest wytworem danej biblioteki: na podstawie własnego księgozbioru sporządza ona zestawienia tematyczne, wykazy nowych nabytków, bardziej przedsiębiorcze biblioteki wykonują też i rozsyłają current contents z własnych czasopism zagranicznych, mikrofilmują czy mikrofiszują swoje zbiory.

Sytuacja ta — tak różna od światowej — wynika z braku krajowej infrastruktury bibliotekarstwa, niewystarczającego dostępu do międzynarodowych i zagranicznych zautomatyzowanych baz informacyjnych, z braku przedsięwzięć podejmowanych w skali państwowej. W tym partykularyzmie wyraża się jednocześnie polska biblioteczna bieda, jak i rozrzutność.

Szczególnie jaskrawym przykładem niezborności organizacyjnej naszego bibliotekarstwa są dzieje komputeryzacji bibliotek. W ciągu ostatnich 15 lat w kilkunastu bibliotekach podejmowano — oczywiście w pojedynkę — próby zastosowania eto do działań informacyjnych i bibliotekarskich bądź tylko prace przygotowawcze zmierzające w tym kierunku. Niektóre z tych działań zostały w latach osiemdziesiątych poniechane, część „tli się”, zaledwie parę bibliotek wykonuje w tej technice działania społecznie użyteczne, choć chyba trudno byłoby zapewnić, że nakłady intelektualne i finansowe na tę działalność są proporcjonalne do efektów informacyjnych bądź organizacyjnych. Jest to wynik braku krajowego programu — i realnego planu — komputeryzacji bibliotek i działalności informacyjnej, choć doświadczenia bibliotekarstwa światowego w tym zakresie ogromnie ułatwiają wybór kierunków działania i dobitnie przekonują, że komputeryzacja staje się uzasadniona informacyjnie i ekonomicznie tylko wówczas, gdy uprawiana jest w skali globalnej.

II. Rozpatrując na tle sytuacji i potrzeb bibliotekarstwa polskiego rolę Biblioteki Narodowej i jej udział w pokonywaniu trudności hamujących rozwój bibliotek, ocenić trzeba warunki prawno-organizacyjne i materialne BN.

Ustawa o bibliotekach z 1968 r. wyposażyła BN w szeroki zakres uprawnień do działalności na rzecz bibliotekarstwa krajowego. Nie zamierzamy tu oceniać zapisu ustawy (zob. artykuł J. Wołosza, s. 279-289), choć byłoby to pożyteczne nie tylko dla dyskusji o BN, lecz także dla oczekujących nas chyba rozważań o samej ustawie. Wystarczy tu stwierdzić, że Biblioteka Narodowa otrzymała pełne wyposażenie prawne do działalności na wszystkich odcinkach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i uprawnienia te przyjęła.

Ustawowy zapis funkcji BN pozwala interpretować ją jako:

- 1) centrum piśmiennictwa polskiego i informacji o nim,
- 2) centrum metodyczno-organizacyjne ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

BN została wyposażona w szeroką bazę badawczą — w dwa instytuty naukowe. Również i sama księżnica otrzymała uprawnienia instytutu naukowego. Pozwala to Bibliotece zatrudniać kadrę naukową i tworzyć atrakcyjniejsze warunki pracy, niż w innych bibliotekach. BN ma otwarte okno na świat. Dla zapoznawania się z rozwojem bibliotekarstwa światowego ok. 80 pracowników BN wyjeżdża rocznie za granicę. Przedstawiciele BN uczestniczą w wielu konferencjach i spotkaniach międzynarodowych, na których reprezentują polskie środowisko bibliotekarskie i interesy polskich bibliotek. BN ma możliwość oddziaływania na życie biblioteczne nie tylko z tytułu jej ustawowych zadań, lecz także i dlatego, że przez wiele lat przedstawiciele kierownictwa Biblioteki pełnili ważne funkcje w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich, w Państwowej Radzie Bibliotecznej i innych ciałach kolegialnych. Wydawać by się więc mogło, że opisane wyżej wyposażenie prawne i inne możliwości Biblioteki stwarzają wystarczające warunki skutecznego oddziaływania na sieć bibliotek w kraju. Tymczasem w samej sytuacji formalno-prawnej, jak też w dotychczasowym kierunku działania BN tkwią elementy utrudniające to oddziaływanie, szczególnie na biblioteki naukowe i ściśłą z nimi współpracę. Ustawowy zakres zadań BN dotyczy przede wszystkim poloników; sama nie gromadząc zasadniczo piśmiennictwa zagranicznego (z wyjątkiem wydawnictw informacyjnych, generalistów i piśmiennictwa porównawczego, głównie z zakresu nauk społecznych) Biblioteka Narodowa w mniejszym stopniu jest zainteresowana problematyką tego piśmiennictwa w zbiorach krajowych i informacją o nim, w dziedzinie tej przejawia też mniejsze kompetencje.

Kolejnym utrudnieniem w realizacji funkcji centralnej biblioteki państwa wobec bibliotekarstwa naukowego jest afiliacja BN przy resorcie kultury, nie zaś przy resorcie nauki (której wszakże głównie służy BN), co powoduje luźniejszy kontakt z przedstawicielstwem pracowników nauki i instytucji naukowych, jak też ze środowiskiem bibliotek naukowych. Zwłaszcza dotkliwy w skutkach wydaje się rozdział BN od bibliotek uniwersyteckich i innych wielkich bibliotek uniwersalnych.

BN posiada najkorzystniejsze w kraju warunki gromadzenia zbiorów, nie tylko w zakresie uprawnień do e.o., lecz także do pierwokupu wydawnictw wystawianych na aukcjach. O ile można oceniać to z zewnątrz, sytuacja finansowa umożliwiała Bibliotece zakup potrzebnych materiałów i cennych kolekcji. Z tytułu swoich funkcji BN ma ogromne możliwości wymiany wydawnictw i materiałów informacyjnych z bibliotekami narodowymi i innymi instytucjami zagranicznymi o wymiarze krajowym; niestety, możliwości te nie są wykorzystywane — jak się wydaje — ani dla zbiorów BN, ani dla zbiorów innych bibliotek, z przyczyn, o których mówiliśmy wyżej.

Jakkolwiek własną siedzibę uzyskuje BN dopiero po 50 latach istnienia, to jednak jest jedyną w kraju księżnicą, która rozpoczyna obecnie działalność w prawdziwie nowoczesnym gmachu bibliotecznym. W po-

przednim okresie trudne warunki lokalowe ograniczały dostępność zbiorów BN dla użytkowników, ciążyły przede wszystkim nad funkcjonowaniem ksiąźnicy, w mniejszym chyba stopniu wpływając na jej działalność jako centrum informacyjnego i metodycznego dla potrzeb bibliotek.

Owo uprzywilejowanie BN rozpatrywać należy — oczywiście — relatywnie. Jakkolwiek jej sytuacja jest znacznie korzystniejsza od innych wielkich polskich bibliotek naukowych, w porównaniu z warunkami działalności odpowiednich bibliotek zagranicznych sytuacja materialna BN jest co najmniej skromna. Szczególnie dotkliwe są niedostatki w zakresie sprzętu informatycznego i reprograficznego, słyszymy o braku odpowiednich taśm mikrofilmowych, właściwego papieru na centralny druk kart katalogowych (druk CKK na papierze klasy używanej obecnie powoduje nieopłacalność całej akcji). Brak możliwości wydawniczych hamuje druk podstawowych publikacji BN — od chyba 10 lat nie można zrealizować nawet pierwszego tomu retrospektywnej bibliografii narodowej 1901—1939. Jest rzeczą zdumiewającą, że sprawy te nie znajdowały i nie znajdują zrozumienia w Ministerstwie Kultury i Sztuki, tj. w resorcie, w którego gestii znajduje się i gospodarka papierem, i zarządzanie działalnością wydawniczą, a co najważniejsze — nadzór nad rozwojem ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Obserwator z zewnątrz odnosi wrażenie, że braki materialne BN występują w tych właśnie zakresach, od których zależy wykonywanie przez BN jej funkcji ogólnokrajowych. Czyżby uważane były za drugoplanowe, dodatkowe? Czy polityka finansowa MKiS wobec BN preferuje jej funkcje jako jednej z ksiąźnic krajowych, nie dostrzegając zadań centralnej biblioteki państwa? Czy wybór ten dokonywany jest przez samą BN, czy wbrew niej? Dobrze byłoby mieć na te pytania odpowiedź, gdyż priorytety polityki finansowej wobec BN są istotnym dopowiedzeniem sytuacji formalno-prawnej centralnej biblioteki państwa.

III. Niewątpliwie najkorzystniejsze warunki działania i największe osiągnięcia ma Biblioteka Narodowa w zakresie piśmiennictwa polskiego. W ciągu 50-ciu zaledwie lat BN zgromadziła wspaniały, 3,5 mln jednostek liczący księgozbiór, bogate zbiory specjalne, zapewniała bieżącą rejestrację produkcji wydawniczej. Jednakże potrzeby bibliotek i doświadczenia światowe już od kilkunastu co najmniej lat stawiają BN wobec nowych zadań. Oto rejestr najważniejszych spośród nich:

1) Przystosowanie książki polskiej do społecznego obiegu. Oczekiwania bibliotek, sygnalizowane od dawna, dotyczące: a) katalogowania w czasie druku i zaopatrzenia wydawnictw w opis bibliograficzny, b) spopularyzowania ISBN i ISSN przez indeksy w *Przewodniku Bibliograficznym* i *Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych*, c) centralnego druku kart katalogowych na trwałym papierze, szybko i w wystarczającym nakładzie.

2) Organizacja Narodowego Zasobu Bibliotecznego we współpracy z innymi bibliotekami, ustalenie podziału zadań poszczególnych bibliotek w zakresie trwałego przechowywania i rejestracji zbiorów, jak też ich udostępniania dla potrzeb ogólnokrajowych, troska o konserwację obiektów unikatowych.

Biblioteka Narodowa powinna znaleźć formułę współodpowiedzialności za stan krajowego zasobu poloników oraz zabytkowych zbiorów specjalnych i innych zbiorów unikatowych, a jednocześnie formułę swojej współpracy z bibliotekami, która doprowadziłaby do efektywnych działań zmierzających do pełnego ujawnienia, rejestracji i zachowania dorobku piśmienniczego społeczeństwa polskiego. Koncepcja NZB uwiędła — niestety — w etapie przedorganizacyjnym, choć zyskała sobie uznanie i została przyjęta z zapalem przez bibliotekarzy.

3) Aktywny stosunek BN do zbiorów poloników pozostających za granicą. Tylko BN może i powinna podjąć poszukiwania, rejestrację, mikrofilmowanie, a także akcję pozyskiwania zbiorów zbędnych i dubletów piśmiennictwa polskiego w krajach sąsiedzkich (podobne działania były przeprowadzone z dobrym skutkiem przez Naczelną Dyрекcję Archiwów w zakresie jej zainteresowań).

4) Opublikowanie w realnym terminie bibliografii polskiej 1901 - 1939 oraz retrospektywnej bibliografii czasopism. Rosnące zaległości w opracowywaniu i publikowaniu ogólnych bibliografii retrospektywnych stają się beznadziejne, nie można jednak poddać się temu nastrojowi. Dyrekcja Biblioteki Narodowej i wszystkie przedstawicielstwa bibliotekarskie powinny wystąpić do ministra kultury i sztuki oraz do Sejmu o dotację na publikowanie bibliografii i zapewnienie jej możliwości realizacji. Dla powodzenia tych starań niezbędny jest program działania i rachunek kosztów. Niezbędna jest też — organizowana przez BN — pomoc i współpraca innych bibliotek.

5) Komputeryzacja bieżącej bibliografii narodowej, traktowana jako podstawa nowoczesnej informacji o piśmiennictwie polskim, ale też jako środek modernizacji procesów bibliotecznych, organizujący racjonalną komputeryzację bibliotek. Jak dotąd, BN zdaje się uważać komputeryzację bibliografii narodowej za swoje zadanie wewnętrzne, którego nie konsultuje ze środowiskiem bibliotekarskim, a nawet nie informuje o jego postępach i ząhamowaniach. Tymczasem od losów komputeryzacji *Przewodnika Bibliograficznego* zależy los komputeryzacji bibliotek, bowiem na podstawie magnetycznego zapisu PB biblioteki bądź same będą tworzyły — regionalne lub dziedzinowe — systemy katalogowania i informacji, bądź krajowym centrum — w trybie teleinformatycznym — stanie się BN. Brak realnego planowania, w którym wzięłyby udział także zainteresowane biblioteki (przede wszystkim centralne i uniwersyteckie) powoduje wielkie nakłady kosztów na partykularne próby komputeryzacji. Sprawa przyspieszenia komputeryzacji bibliografii na-

rodowej kwalifikuje się również do przedstawienia najwyższym instancjom państwowym. Zakończenie prac nad magnetycznym zapisem *PB* pozwoli uzyskać w trybie wymiany zagraniczne bazy danych, podnieść poziom informacji oraz zdobyć materiał do budowy centralnego katalogu piśmiennictwa zagranicznego i katalogów poszczególnych bibliotek. Trudno przeceniać znaczenie tej sprawy dla rozwoju nauki polskiej i dla organizacji krajowego systemu bibliotecznego. Bez programu komputeryzacji bibliografii narodowej nie ma przecież programu komputeryzacji bibliotek.

6) Upowszechnienie dostępu do cennych poloników oraz prasy polskiej poprzez budowę ogólnokrajowego zasobu mikroform. Jednym z najważniejszych dokonań BN w ostatnim ćwierćwieczu było zmikrofilmowanie znacznej części zbiorów zabytkowych. Nieoceniony warsztat pracy stworzyło scalenie — w postaci mikrofilmu — gazet, wyszukiwanych i wypożyczanych ze zbiorów różnych bibliotek dla uzyskania możliwie największego stopnia kompletności ciągów. Ten bezcenny pod względem informacyjnym zbiór funkcjonuje jednak głównie dla użytku czytelników warszawskich. Szybkie opracowanie i systematyczne publikowanie *Katalogu Mikrofilmów*, rozsyłanie zbioru pozytywów, np. tytułem depozytów BN, do bibliotek uniwersyteckich i innych wielkich bibliotek w różnych częściach kraju, zabiegi o wprowadzenie mikroform na rynek księgarski — oto zespół działań, których skutki byłyby szczególnie dobroczynne i dla użytkowników, i dla ochrony obiektów oryginalnych, zwłaszcza zaczytywanej prasy XIX i XX w. Byłyby to ogromnie ważne dla nauki i kultury polskiej działania, wymagające również dotacji i szczególnej opieki zainteresowanych resortów. Dodajmy, że materiały te mogłyby być cennym produktem eksportowym.

7) Właściwa gospodarka zasobem poloników i wydatny udział w jego udostępnianiu. W chwili obecnej liczba pozycji udostępnianych przez BN bezpośrednio i w wypożyczaniu międzybibliotecznym nie jest znacząca (dodajmy, że procent realizowanych rewersów jest nawet chyba niższy, niż w praktyce wypożyczania międzybibliotecznego innych bibliotek, a czas ich realizacji — dłuższy). Wydaje się, że BN, będąc centrum piśmiennictwa polskiego, w znacznie większym niż dotąd stopniu musi zadbać o udostępnianie zbiorów wszystkim zainteresowanym i znaleźć dla tych zadań nowe formy i struktury. Rozwiązaniem takim mogłaby być dalsza rozbudowa zasobu mikroform i wzmocnienie udziału reprografii w realizacji zamówień międzybibliotecznych. BN mogłaby również podjąć się organizacji biblioteki składowej w zakresie piśmiennictwa polskiego (lub jego wyróżnionych grup, np. czasopism) i z tego księgozbioru stworzyć zasób do wypożyczania międzybibliotecznego. Utworzenie biblioteki składowej uchroniłoby również wiele obiektów przed oddaniem na makulaturę, co w dobie kryzysu lokalowego jest i będzie realnym za-

grożeniem. Miałoby to również — jakże pożądanym — wpływ na sytuację lokalową bibliotek.

IV. Określenie działań BN w sferze piśmiennictwa zagranicznego jest niewątpliwie trudniejsze, ponieważ z mocy tradycji i zapisów ustawowych działalność jej ukierunkowana jest na zbieranie poloników. BN nie okazuje żywszego zainteresowania i nie bierze aktywnego udziału w zmaganiach bibliotek naukowych o dostęp do piśmiennictwa zagranicznego i o sensowną organizację zbiorów tego piśmiennictwa w Polsce. Zarówno opracowanie planu specjalizacji zbiorów i koncepcji centralnych bibliotek naukowych, jak też wysiłki przy jej wdrażaniu nie cieszyły się zainteresowaniem BN. Biblioteki naukowe nie mogły też — jak dotąd — liczyć na pomoc BN w pozyskiwaniu wydawnictw zagranicznych, choć ma ona w tej mierze duże i niewykorzystane możliwości. Jako centralna biblioteka państwa BN prowadzi wymianę bieżących wydawnictw polskich z odpowiednimi bibliotekami innych krajów; racjonalne wykorzystanie i rozszerzenie tej wymiany dla potrzeb bibliotek naukowych, przede wszystkim centralnych, miałoby duże znaczenie, zwłaszcza w trudnych latach kryzysu.

Jak się wydaje, zupełnie nie wykorzystywane dla użytku ogólnokrajowego jest Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw, które przecież jest placówką do tego właśnie użytku przeznaczoną. Mamy nadzieję, że Biuro to zaktywizuje się możliwie szybko. Niezbędne jest powołanie przy nim stałej komisji, reprezentującej biblioteki naukowe, która brałaby udział w ustalaniu kierunków i planów działania, jak też zapoznawałaby się z ich wynikami.

Nie zostały wykorzystane dla potrzeb ogólnokrajowych możliwości znacznego rozszerzenia współpracy z Biblioteką Kongresu, choć delegacja tej Biblioteki z udziałem dyrektora przeprowadzała w tej sprawie rozmowy w Warszawie jeszcze w 1966 r. Podobnie współcześnie BN nie podjęła się również współpracy z systemem MISOD (Meždunarodnaja Informacionnaja Sistema po Opublikovannym Dokumentam).

BN prowadzi — w miarę swoich zmieniających się możliwości, obecnie w skomputeryzowanym systemie ARKA — centralne katalogi bieżących nabytków książek i czasopism zagranicznych. Jednakże w *Centralnym Katalogu Książek Zagranicznych* są dotkliwie przerwy: brak R. 1964 - 1974, R. 1976 jest niepełny, a R. 1977 - 1982 ukazały się w znikomej liczbie egzemplarzy. Na R. 1982 wydawnictwo zostało przerwane. Ostatnia edycja CKBCzZ rejestruje stan czasopism z 1981 r. Trudno naprawdę z zewnątrz ocenić sprawiedliwie obecny stan rzeczy, uwzględniając zapewne niewystarczającą bazę aparaturową, lokalową i kadrową tego wielkiego przedsięwzięcia. Niepodobna jednak nie stwierdzić, że bibliotekarze i użytkownicy katalogów centralnych widzą tu duże braki, a przyszłość sprawy budzi w nich niepokój.

Wbrew wcześniejszym przewidywaniom i planom, komputeryzacja

nie przyniosła szybszego i szerszego upowszechnienia katalogów centralnych w formie powielonej (mamy tu też na myśli edycje mikrofilmowe), nie umożliwiła też dostępu do informacji bądź w formie wydruków na zamówienie, bądź w systemie telełączności, mimo zaangażowania, koleżeńskiej troski i życzliwej współpracy zespołu BN.

Sprawa katalogów centralnych w BN wymaga osobnego, pogłębionego omówienia. Tu zasygnalizować tylko wypada, iż zadania ogólnokrajowego katalogu centralnego w Polsce są niewątpliwie szczególne, gdyż widzimy w nim nie tylko zbiór informacji odpowiadający na pytanie o lokalizację danego druku, lecz dążymy do utworzenia tematycznego systemu wyszukiwawczego, jeśli nie bezpośrednio dla potrzeb wszystkich zainteresowanych, to dla potrzeb bibliotek centralnych jako central upowszechniania informacji.

Stąd też zagadnienie katalogów centralnych i ich przyszłości w BN ma zasadnicze znaczenie, zwłaszcza dla bibliotek centralnych w związku z ich zadaniami w tym zakresie. Organizatorzy systemu bibliotek centralnych stają przed pytaniem, czy dziedzinowe katalogi centralne budować samodzielnie, czy we współpracy z BN i na podstawie materiału od niej uzyskiwanego. Chwiejna sytuacja katalogów centralnych piśmiennictwa zagranicznego oraz odrębności techniki komputerowej w BN powodują rosnącą tendencję do zakładania własnych baz danych przez biblioteki centralne, co powoduje wzrost kosztów.

Poza postulatem szybkiej informacji odbiorcy kc widzą konieczność: 1) uporządkowania zakresu obu katalogów nabytków — czasopism i książek (tj. wyjaśnienia zakresu nazwy „czasopismo”) oraz 2) uporządkowania języka wyszukiwawczego katalogów i to zarówno schematu klasyfikacji jak też praktyki klasyfikowania. Niezbędne jest wydanie instrukcji określającej te zasady dla potrzeb bibliotek nadsyłających materiały do BN. Jeśli kc prowadzone w BN mają spełniać funkcję podstawy materiałowej dla systemu dziedzinowych katalogów centralnych prowadzonych przez biblioteki centralne, język wyszukiwawczy katalogów centralnych BN powinien być dostosowany do tego zadania i oprócz — zweryfikowanych — haseł przedmiotowych uwzględnić klasyfikację dziedzinową. Dotychczasowe próby wydruków z kc BN sygnalizują ogromne trudności wyszukiwania kompletnej informacji wg dziedzin wiedzy.

Sprawa katalogów nabytków piśmiennictwa zagranicznego jest pilna i wymaga szybkich rozstrzygnięć. Wiążą się one — rzecz oczywista — ze wzmocnieniem bazy aparaturowej i kadrowej systemu ARKA. Nakłady te okażą się w pełni opłacalne w okresie wzmożonych oszczędności na zakup wydawnictw zagranicznych.

Pytania o rolę BN w zakresie informacji o piśmiennictwie zagranicznym stają się coraz pilniejsze w miarę zbliżania się momentu komputeryzacji bibliografii narodowej. W wyniku wymiany bibliografii na nośniku magnetycznym z innymi skomputeryzowanymi ośrodkami bibliograficznymi BN stanie się centralą obcych baz danych. Dodajmy, że już

obecnie Biblioteka posiada wszakże międzynarodową bazę wydawnictw ciągłych (International Serials Data System — ISDS), jak też odpowiedni system informacji radziecki (Avtomatizirovannaja Slużba Registracii Periodičeskich Izdanij — ASRPI) i niestety, bazy te nie funkcjonują na zewnątrz, brak o nich szerszej informacji i propozycji ich wykorzystania.

Rozważając funkcje BN niepodobna nie wysunąć też pytania, czy w przyszłości stanie się ona ośrodkiem centralnego katalogowania dla bibliotek naukowych w zakresie piśmiennictwa polskiego i obcego, czy funkcja ta — wraz z odpowiednimi bazami danych — zostanie powierzona innej uniwersalnej bibliotece naukowej, czy też paru bibliotekom. Nie jest to pytanie przedwczesne, gdyż odpowiedź na nie ma fundamentalne znaczenie dla przyszłości bibliotekarstwa, a wymaga starannych studiów i przygotowań.

Koncepcje zadań BN w sferze piśmiennictwa zagranicznego nie są jeszcze ustalone, sformułowanie ich jest jednak sprawą pilną dla samej BN, a przede wszystkim dla tworzącego się systemu bibliotek centralnych i współpracujących oraz dla planowego systemu makroregionalnego. Postulowany od dawna program racjonalnej organizacji i modernizacji polskiego bibliotekarstwa w tej dziedzinie musi przede wszystkim objąć poziom centralny, tj. BN i centralne biblioteki naukowe. Prace takie powinny być szybko podjęte.

Rozwiązania funkcji centralnej biblioteki państwa w zakresie piśmiennictwa zagranicznego i informacji o nim mogą być różnorodne, funkcje te mogą być też całkowicie wyłączone ze sfery działania BN, jednakże pod warunkiem powierzenia ich innej bibliotece uniwersalnej, ze wszystkimi tego konsekwencjami prawnymi i materialnymi. Możliwe są też rozwiązania pośrednie, oparte na zasadzie federacji bądź innej formie organizacyjnego zbliżenia BN do wybranej biblioteki uniwersalnej, posiadającej największe w kraju zasoby piśmiennictwa zagranicznego.

V. Niezbędne wydaje się wzmocnienie funkcji metodyczno-organizacyjnej BN. Zadania te są tak obszerne, że tylko tytułem przykładów pragniemy wymienić niektóre z nich.

Biblioteka Narodowa przez wiele lat stroniła od zadań normalizacyjnych w zakresie bibliotekarstwa, co spowodowało w tej sferze zaległości, trudne do wyrównania. Dziś wydaje się nieprawdopodobne, że w latach sześćdziesiątych — a także późniejszych — BN nie podjęła prac nad nowymi przepisami katalogowania alfabetycznego, zwłaszcza książek i wydawnictw ciągłych, co niewątpliwie przyczyniło się walenie do obecnej w tej mierze sytuacji. Mamy nadzieję, że BN włączy się obecnie do prac normujących przepisy katalogowania, w sposób na tyle intensywny, aby zapewnić bibliotekom ujednoczone zasady dotyczące hasła w opisie druków zwartych oraz przepisy katalogowania wydawnictw ciągłych już w l. 1984 - 1985. Powstały galimatias w wyniku wprowadze-

nia zmienionego opisu druków w *Przewodniku Bibliograficznym*: od 1976 — wg ISBD(M), od 1983 — wg PN-82/N-01152.01, czasopism od 1978 r. wg ISBD (S), na długi czas przed ukazaniem się przepisów katalogowania i przy braku realnego terminu ustalenia zasad dotyczących hasła — dezorganizuje prace bibliotek, pozostawia w niepewności los katalogów, nie przyspiesza też perspektyw komputeryzacji. Przypomnieć tu też wypada, że od BN biblioteki oczekują również opracowania krajowego wykazu instytucji sprawczych, jako podstawy wyboru formy hasła korporatywnego.

Jeszcze gorsza jest sytuacja polskich bibliotek w zakresie ich potrzeb związanych z klasyfikacją piśmiennictwa. Czy BN rezygnuje z prac nad ujednoczeniem ogólnego języka charakterystyki treściowej i na czyją korzyść? Jeśli prace te ma prowadzić instytut INTE, OIN PAN oraz każda z bibliotek centralnych, to jak języki te będą się miały do działów i tematów stosowanych w *Przewodniku Bibliograficznym*? Jeśli zaś język PB ma mieć walor normatywny i wyznaczać strukturę katalogów rzeczowych bibliotek, to nie może on być przedmiotem wyłącznych decyzji BN, ale wynikiem wspólnych prac i uzgodnień.

Sprawa, której wpływ na przyszłość bibliotekarstwa jest olbrzymia, to normalizacja całego zespołu działań i narzędzi związanych z komputeryzacją procesów bibliotecznych. Prace nad komputeryzacją prowadzone w BN muszą być orientowane na potrzeby metodyczne bibliotek w tej dziedzinie i realizowane jako pierwszy etap programu komputeryzacji bibliotek w ramach SINTO, tj. w sposób spójny z tym systemem. Format opisu i oprogramowanie jak też narzędzia techniczne (zwłaszcza wprowadzania i wyprowadzania danych) wdrażane w systemie informatycznym BN powinny mieć charakter standardowy, instrukcyjny, a zatem decyzje o ich wyborze powinny być wynikiem wspólnego wysiłku bibliotek. Kiedy przed kilkunastu laty rozpoczynały się prace nad komputeryzacją, liczyliśmy na to, że BN prowadzi je będzie w trybie otwartym, przy współudziale zespołu przedstawicieli zainteresowanych bibliotek, mówiło się nawet o seminarium ds. komputeryzacji przy BN. Niestety, zwyciężył — jak zwykle — partykularyzm.

Potrzeby normalizacji odnoszą się również do wskaźników rozwoju bazy materialnej bibliotek, stanu zatrudnienia, powierzchni lokalowej, wyposażenia.

Brak jest prac nad modelem wewnętrznej organizacji współczesnej biblioteki i sieci bibliotecznych, nad metodyką poszczególnych grup czynności i rodzajów zbiorów. Współpracy metodycznej spragnieni są ogromnie pracownicy zbiorów specjalnych.

Jeśli BN pragnęłaby potwierdzić swą funkcję centrum metodycznego polskiego bibliotekarstwa, konieczne jest określenie zakresu i form tej działalności, a — być może — i struktur, w których funkcja ta miałaby się realizować.

Wydaje się, iż bibliotekarze oczekują od BN formuły aktywniejszej

współpracy intelektualnej z naszym środowiskiem zawodowym. Sesje i konferencje, narady specjalistyczne, praktyki i kursy, stałe zespoły ekspertów, komisje przedstawicielskie przy agendach BN działających na użytek ogólnokrajowy — stymulowałyby niewątpliwie tę współpracę. *Rocznik BN* mógłby również otworzyć łamy dla wymiany poglądów i prezentacji prac BN interesujących inne biblioteki, a decydujących o kierunku rozwoju bibliotekarstwa.

BN reprezentuje bibliotekarstwo polskie za granicą, kierunki działania Biblioteki na terenie międzynarodowym nie są obojętne dla losu bibliotek. Wydaje się słuszne, aby BN współdziałała z krajowym środowiskiem bibliotekarskim w ustalaniu stanowisk, zajmowanych przez przedstawicielstwo Polski, oraz szerzej informowała o sytuacji w bibliotekarstwie światowym.

Pracownicy BN w czasie staży i innych wyjazdów zagranicznych mają możliwość szczegółowego poznawania bibliotek w innych krajach. Niestety, zbyt mało wiemy o rezultatach tych wyjazdów, pożądane byłoby np. ogłaszanie szczegółowych z nich sprawozdań, tym bardziej że nakłady na kontakty zagraniczne BN są czynione zapewne z myślą o potrzebach ogólnokrajowych.

Nowe możliwości działania, które otwierają się przed BN wraz z nowym gmachem Biblioteki, znajdują zapewne wyraz w opracowaniu perspektywicznego programu jej rozwoju. Program ten powinien stać się wspólnym dziełem bibliotekarzy, a zatem i przedmiotem szerokiej dyskusji.

Zarówno rozważania o dotychczasowej działalności BN, jak i nad jej przyszłością odnoszą się do całego polskiego bibliotekarstwa i stanowią w znacznym stopniu o jego kształcie. Takie rozważania należy podjąć ze śmiałością, ale i poczuciem odpowiedzialności. Okres tak trudny, zwłaszcza dla bibliotek, szczególnie zobowiązuje do działań, zmierzających ku poprawie sprawności organizacyjnej krajowego systemu biblioteczno-informacyjnego.

Do dalszej — miejmy nadzieję — dyskusji pragniemy zgłosić hasło wo kilka wniosków, dotyczących współpracy BN z innymi bibliotekami naukowymi kraju. Niezbędne wydają się działania zmierzające w kierunku:

- aktywizacji funkcji Biblioteki Narodowej jako centralnej biblioteki państwa, z reorientacją jej działań na potrzeby bibliotekarstwa krajowego;
- intensyfikacji związków BN z innymi bibliotekami o funkcjach centralnych i wiodących, tj. z centralnymi bibliotekami naukowymi oraz z bibliotekami uniwersyteckimi;
- przesunięcia BN w gestię resortu nauki;
- kontynuowania prac nad koncepcją Narodowego Zespołu Bibliotecz-

nego jako formuły współpracy BN z bibliotekami w zakresie piśmiennictwa polskiego;

— ustalenia realnych zadań BN w zakresie piśmiennictwa zagranicznego, zakładając ścisłą współpracę (określoną umową), a może nawet rodzaj federacji z wybraną biblioteką gromadzącą największy w kraju zbiór piśmiennictwa zagranicznego.

W dyskusji tej warto będzie przywołać przykłady kształtowania modelu biblioteki narodowej w mniejszych krajach sąsiedzkich i w innych krajach o skromniejszych możliwościach działania w sferze nauki i kultury, gdyż poszukiwanie przykładów u mocarstw informacyjnych byłoby chyba zbyt optymistyczne.

ANNA ROMAŃSKA

THE CENTRAL LIBRARY OF THE STATE AND THE MOST URGENT NEEDS OF THE POLISH LIBRARIANSHIP

Development and modernization of the Polish librarianship need the National Library functions, as the state central library, to be strengthened and expanded. These functions diminished during the last 20 years, particularly as compared with ever growing needs of the libraries.

The NL has necessary legal and administrative facilities to carry out the activities as the central library; it is however necessary to supply it with additional subsidies for particularly expensive but important services, such as union catalogues, publishing the retrospective Polish bibliography of the 20th century, and computerizing the current national bibliography.

In order to successfully realize the functions of the state central library, it is advisable for the NL to more closely co-operate with central research libraries in particular fields, as well as with university libraries, and also with the Ministry of Science and Academic Education.

The NL is, most of all, a centre of Polish literature resources and of information on these resources, and in this field it has the most considerable achievements. The needs of other libraries and of the users, however, make it necessary to extend this activity, i.e. to consistently realize the idea of National Library Resources with co-operation with other libraries in order to fully and quickly record all Polish publications, to store and preserve their collections and to make them available for country-wide use. Speeding-up the automation of the national current bibliography is of great importance for the national library information system, since it determines the development of computerization of other libraries.

The functions of the NL are also connected with foreign publications. Here, among others, extension of the Bureau of International Exchange of Publications activities, improvement of the union catalogues of foreign publications (i.e. speed and regularity of issuing subsequent editions and proper classification of the material), are suggested.

It is also necessary to strengthen the NL methodological and organizational functions in relation to other libraries and to expand the standardizing activity.

New capabilities for the NL activities become open to it with obtaining the new building. The programme of the NL work at this new stage should be discussed among the librarians.

STEFAN KUBÓW

BIBLIOTEKA NARODOWA A KRAJOWA SIEĆ BIBLIOTECZNA

Funkcje Biblioteki Narodowej na tle działalności innych bibliotek narodowych. Możliwości pełnienia przez Bibliotekę tych funkcji, m.in. w zakresie badań naukowych w dziedzinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, doskonalenia działalności bibliotecznej, kształcenia bibliotekarzy.

Zakres funkcji bibliotek narodowych rozszerzał się od początków ich tworzenia. Ich pierwszym zadaniem było gromadzenie piśmiennictwa narodowego, bez względu na to, gdzie było ono wytworzone. W połowie ubiegłego stulecia Biblioteka Narodowa Francji podjęła kontynuację wydawania bibliografii narodowej bieżącej, a niedługo potem w ślad za nią zaczęły czynić to inne biblioteki narodowe na naszym kontynencie. U progu XX w. natomiast rozszerzyły one swą działalność na drukowanie kart katalogowych, tworzenie katalogów centralnych, a nieco później, bo w 1921 r., Państwowa Biblioteka ZSRR (obecnie Biblioteka Państwowa ZSRR im. W. I. Lenina) jako pierwsza zaczęła prowadzić na szeroką skalę udostępnianie zbiorów i działalność informacyjną. W końcu lat czterdziestych wprowadzony w Stanach Zjednoczonych tzw. plan farmingtonski oznaczał zarazem przejęcie przez Bibliotekę Kongresową koordynacji pracy bibliotek w kraju w różnych sferach ich funkcjonowania, najpierw w gromadzeniu zbiorów, następnie w prowadzeniu prac bibliograficznych, a potem również badawczych. Od końca lat sześćdziesiątych biblioteki narodowe stały się ponadto ośrodkami współpracy międzynarodowej, głównie przez koordynację realizacji międzynarodowych programów w zakresie bibliotekarstwa i działalności informacyjnej na terenach swych krajów.

Można stąd wnioskować, że współczesne biblioteki narodowe winny realizować wszystkie wymienione funkcje lub przynajmniej zdążać do ich wypełniania w miarę istniejących możliwości. Tymczasem wciąż jeszcze trwają dyskusje nad zakresem zadań tych bibliotek, a zróżnicowanie poglądów w tej mierze jest zdumiewająco duże.

N. I. Tjulina, która zsumowała wyniki dyskusji toczonych w ciągu

ostatnich dwudziestu lat¹, stwierdza, że pełna zgodność występuje jedynie co do funkcji biblioteki narodowej jako instytucji gromadzącej i przechowującej piśmiennictwo narodowe. Duży stopień zgodności występuje również w sprawie zadań w zakresie gromadzenia piśmiennictwa obcego dotyczącego danego narodu, prowadzenia działalności bibliograficznej i informacyjnej oraz koordynacji działalności krajowych systemów bibliotecznych. Dość nieoczekiwanie natomiast występuje znaczna rozbieżność opinii co do roli biblioteki narodowej jako instytucji opracowującej narodową bibliografię bieżącą, a nawet co do udostępniania zbiorów! Takie funkcje zaś jak gromadzenie i konserwacja cymeliów literatury światowej, kształcenie i doskonalenie kadr bibliotecznych, działalność metodyczna czy udział w międzynarodowych programach w zakresie bibliotekarstwa wymieniane są zupełnie sporadycznie.

Nieco inaczej wygląda to w praktyce, gdyż okazuje się, że poza wymienionymi funkcjami każda biblioteka narodowa jest ośrodkiem badań naukowych w zakresie bibliotekoznawstwa i nauki o informacji, prowadzi szeroko zakrojoną współpracę międzynarodową, głównie w dziedzinie wymiany wydawnictw i wypożyczeń międzybibliotecznych, a większość z nich stanowi również krajowe centra wypożyczeń międzybibliotecznych i tworzy katalogi centralne dla krajowych systemów bibliotecznych.

W sumie otrzymujemy dosyć rozległy zakres funkcji bibliotek narodowych, zarówno jako księżnic jak i krajowych bibliotek centralnych.

Biblioteka Narodowa w naszym kraju w obecnym kształcie należy do najpóźniej powstałych w Europie z uwagi na specyficzne losy naszej państwowości. Jednak mimo doświadczeń bibliotek narodowych za granicą, mimo różnych opinii w fachowym piśmiennictwie krajowym, wyznaczono jej początkowo bardzo wąski zakres zadań, sprowadzający się do gromadzenia i przechowywania piśmiennictwa polskiego oraz prowadzenia działalności bibliograficznej. Dopiero w następnych latach ustalono, że Biblioteka Narodowa będzie również udostępniać swoje zbiory i pełnić funkcję centralnej biblioteki państwa w zakresie koordynacji gromadzenia zbiorów i innych procesów bibliotecznych².

Obecnie funkcje i zadania Biblioteki Narodowej określa ustawa o bibliotekach z 1968 r. oraz statut Biblioteki. Według ustawy do zadań tej instytucji należy „prowadzenie działalności bibliotecznej, bibliograficznej, naukowo-badawczej i usługowej, informacyjnej, poradniczej, normalizacyjnej i wydawniczej, a w szczególności: 1) zachowanie dorobku piśmienniczego Polski oraz dotyczącego Polski, 2) prowadzenie bibliografii narodowej, 3) doskonalenie i koordynowanie działalności bibliotek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, 4) rozwijanie bibliotekoznawstwa, nauki o książce i pokrewnych dziedzin wiedzy”³.

¹ N. I. Tjulina. *O tipologičeskom razvitii nacional'noj biblioteki*. „*Bibliotekovedenie i Bibliografija za Rubeżom*” 1980 vyp. 79 s. 3-13.

² Z. Gaca-Dąbrowska: *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*. Wrocław 1983 s. 27-28.

³ *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*. Art. 18.4 „*Dz.U.*” nr 12 poz. 63.

Funkcje	Pol- ska	Czecho- słowacja	NRD	Buł- garia	ZSRR	Jugo- słowia	Austria	RFN	Fin- lan- dia	Wielka Bry- tania	St. Zjedn.	Ra- zem
Gromadzenie i przechow. piśm. narod.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Gromadzenie lit. zagr.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Działalność bibliograf.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Katalogi centralne	+		+	+	+	+	+		+	+	+	9
Działalność normaliz.	+				+				+		+	4
Działalność badawcza	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Opracowanie i druk kart katalogowych	+						+	+			+	4
Poradnictwo metodyczne	+	+	+	+	+				+			6
Uczestnictwo w kształceniu kadr	+	+			+	+			+		+	6
Koordinacja pracy bibliot.	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	10
Koordinacja prac badaw.				+					+	+		3
Centrum wypoż. międzybibliot.		+	+			+	+		+	+	+	7
Centrum reprograficzne	+						+		+			3
Współpraca międzynarodowa	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11

Statut wnosi tu już niewiele więcej. Określa on bowiem, jakiego typu dokumenty ma BN obowiązek gromadzić, opracowywać, zabezpieczać i udostępniać jako ksiąźnica narodowa. Są to: całość krajowej produkcji wydawniczej, polonika zagraniczne, piśmiennictwo obce niezbędne dla rozwoju nauki i kultury polskiej, wydawnictwa informacyjne oraz dokumenty ikonograficzne, kartograficzne i muzyczne związane z polską historią i kulturą lub niezbędne dla jej rozwoju. Natomiast w ramach centralnego planu specjalizacji zbiorów (Zarządzenie nr 1 ministrów: kultury i sztuki, nauki, szkolnictwa wyższego i techniki oraz sekretarza naukowego Polskiej Akademii Nauk z dn. 26.4.1979 r. w sprawie ustalenia zasad i planu specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz wyznaczania bibliotek centralnych i określenia ich zadań. — *Dz. Urz.*

MNSzWiT 1979 nr 3 poz. 9) Bibliotece Narodowej przypadła ponadto funkcja centralnej biblioteki w zakresie informacji naukowej, bibliotekoznawstwa, bibliologii i archiwistyki. W związku z tym powinna ona również prowadzić działalność koordynacyjną i informacyjną w tych dziedzinach.

Jako centralna biblioteka państwa natomiast Biblioteka Narodowa ma obowiązek: 1) opracowywania i wydawania bieżącej bibliografii książek i czasopism, bibliografii retrospektywnej oraz urzędowej statystyki wydawniczej, 2) opracowywania i publikowania centralnych katalogów książek i czasopism zagranicznych oraz starych druków, 3) prowadzenia prac normalizacyjnych w zakresie bibliotekarstwa i bibliografii, 4) prowadzenia badań naukowych w dziedzinie bibliotekoznawstwa, bibliografii i czytelnictwa, 5) centralnego opracowywania i drukowania kart katalogowych, 6) prowadzenia poradnictwa metodycznego i zawodowego oraz 7) uczestnictwa w kształceniu kadr bibliotecznych⁴.

Tak szeroki zakres funkcji i zadań, świadczący niewątpliwie o chęci sprostania oczekiwaniom środowiska czytelniczego i bibliotekarskiego, dorównuje swoimi rozmiarami największym bibliotekom narodowym w świecie. Mimo to w kraju ciągle powtarzają się opinie dowodzące niezadowolonia z jej działalności. Szczególnie często uwagi te wywodzą się ze środowiska bibliotekarskiego. Dokumentują to m.in. postulaty zgromadzone na przełomie lat 1980/81 przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich⁵.

Dlaczego tak się dzieje? Czy rzeczywiście istnieją po temu przyczyny?

Przecież Biblioteka Narodowa pomimo licznych trudności wywiązuje się ze swych obowiązków w dziedzinie gromadzenia zbiorów, a zwłaszcza ich przechowywania, podejmując m.in. wielkie dzieło zmikrofilmowania najcenniejszych kolekcji wszystkich znaczących bibliotek w kraju. *Katalog Mikrofilmów* stanowi jedno z ważniejszych narzędzi pracy bibliotekarzy naukowych. To właśnie Biblioteka Narodowa wystąpiła z oryginalną inicjatywą utworzenia Narodowego Zasobu Bibliotecznego, choć przyznać trzeba, że nie poszły za tym bardziej zdecydowane działania.

Na podkreślenie zasługują osiągnięcia w opracowaniu zbiorów, zwłaszcza rękopisów i starych druków oraz innych zbiorów specjalnych. Udoskonalanie zbiorów i działalność informacyjna uwarunkowane są zaś wyjątkowo szczupłymi możliwościami lokalowymi i technicznymi. Dostrzegany jest też dorobek wydawniczy Biblioteki Narodowej — nie tylko bibliografie bieżące i karty katalogowe, lecz również czasopisma i monografie, stanowiące dokumentację rozległych badań naukowych własnych, jak i autorów z całego kraju.

⁴ Statut Biblioteki Narodowej. Warszawa 1969.

⁵ Postulaty i wnioski okręgów i zespołów problemowych środowiska zawodowego zgłoszone do Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w okresie 10-11.1980. Warszawa 1981 s. 25-26 (maszyn. powiel.).

Biblioteka Narodowa notuje też poważne osiągnięcia jako centralna biblioteka państwa. Dotyczy to szczególnie prac bibliograficznych, normalizacyjnych i prac nad katalogami centralnymi. Rozgłos zyskał automatyczny system ARKA. Z drugiej strony jednak bibliografia bieżąca wg zgodnej opinii jej użytkowników rejestruje druki z opóźnieniem i na ogół nie może już być wykorzystywana przy bibliotecznym opracowaniu nabytków, a bibliografia retrospektywna 1901 - 1939 opracowywana jest zbyt wolno.

W zestawieniu z obecnymi wysiłkami w tym zakresie aż trudno uwierzyć, że pierwsze wydanie *Bibliografii polskiej* K. Estreichera ukazywało się staraniem jednego człowieka.

Nie zadowala też w zupełności działalność normalizacyjna Biblioteki Narodowej. Chodzi tu nie tyle o same normy, choć i tu występują niedociągnięcia, jak np. wdrożenie od początków 1984 r. nowej Polskiej Normy opisu bibliograficznego bez zapewnienia odpowiedniego nakładu normy. Jednocześnie brak normy opisu bibliograficznego czasopism uniemożliwia zastosowanie nowych norm w pracach bibliograficznych, np. w bibliografiach specjalnych. Niedostatki dotyczą przede wszystkim opracowywania norm dla poszczególnych typów bibliotek i szkół bibliotekarskich.

Podobnie jak bibliografie zbyt późno ukazują się drukowane karty katalogowe. W jednym i drugim przypadku jest to rezultat zarówno braku dobrze wyposażonej drukarni, jak i niemożliwości katalogowania w trakcie publikowania. Egzemplarz sygnałny ukazuje się mimo wszystko nie dość szybko przed wydrukowaniem całego nakładu danego tytułu, żeby na jego podstawie na czas wydrukować i rozkolportować *Przewodnik Bibliograficzny* i drukowane karty katalogowe. W tym miejscu godzi się wspomnieć, że podjęto jeszcze raz starania o wydawanie książek z opisem formalnym uzupełnionym symbolem klasyfikacji dziesiętnej i hasłami przedmiotowymi. Potrzebne jest tu zresztą nie tylko przeświadczenie kierownictwa Biblioteki Narodowej o zaletach tego rozwiązania — ono zresztą jest, ale trudno o tym przekonać wydawców, samorządnych i samofinansujących się, nie mających najmniejszych trudności ze zbytem swej produkcji.

Biblioteka Narodowa była głównym sprawcą *Raportu o stanie bibliotek polskich w 1973 r.*, a następnie *Programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* Z dokumentów tych nie zostały jednak wyciągnięte właściwe wnioski. Jedynym właściwie skutkiem jego opracowania i przyjęcia przez Państwową Radę Biblioteczną było utworzenie szeregu nowych zakładów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych, nierzadko bez należytego oparcia materialnego i kadrowego. Nie wyciągnęła też z nich wniosków Biblioteka Narodowa.

I tu wreszcie przechodzimy do zasadniczych kwestii. Program rozwo-

ju bibliotekarstwa polskiego rozwija koncepcję Biblioteki Narodowej przede wszystkim jako ksiąźnicy, której szczególny charakter na tle pozostałych bibliotek w kraju polegać ma nie tylko na pełnieniu funkcji centrali bibliograficznej, prowadzeniu katalogów centralnych wybranych rodzajów zbiorów, ale również na opracowywaniu zasad scentralizowanego katalogowania dla potrzeb całej sieci bibliotecznej oraz na kształtowaniu teoretycznych koncepcji rozwoju bibliotekarstwa w kraju⁶. Natomiast takie statutowe zadania, jak prowadzenie działalności metodycznej i poradniczej czy współdziałanie w kształceniu i doskonaleniu zawodowym kadr bibliotekarskich, zostały pominięte! Zaciążyły tu z pewnością poglądy poprzedniego kierownictwa Biblioteki oraz świadomość występujących ograniczeń materialnych i technicznych. Podobne poglądy zdaje się posiadać i obecna dyrekcja ksiąźnicy narodowej, o czym świadczą wypowiedzi jej członków podczas spotkania z Prezydium ZG SBP 4.11. 1983 r.

Tymczasem środowisko bibliotekarskie oczekuje pełnienia przez Bibliotekę Narodową także szerszego zakresu obowiązków w stosunku do całej sieci bibliotecznej, a w pewnym sensie i do działalności informacyjnej w ogóle.

Chodzi tu m.in. o rozszerzenie działalności metodycznej i poradniczej, której niedostatek odczuwany jest właściwie przez całą krajową sieć biblioteczną. Nie można jednak twierdzić, że działalność tego typu nie jest przez Bibliotekę Narodową obecnie prowadzona. Owszem, jej pracownicy wizytują biblioteki w kraju, prowadzą kursy lub uczestniczą w nich w charakterze wykładowców, publikują podręczniki i poradniki oraz wysoko ocenianą serię *Zeszyty Przekładów*, mającą charakter na poły teoretyczny, na poły właśnie metodyczny. Oczekiwać należy jednak utworzenia przy Bibliotece oddziału instrukcyjno-metodycznego lub — lepiej — wyraźnego wyodrębnienia zakładu o tym profilu w Instytucie Książki i Czytelnictwa, który zwłaszcza w ostatnich latach jakby zaniedbał tę problematykę. Oddział taki już w BN przed laty działał p.n. Zakład Kształcenia Kadr Bibliotekarskich. Obecność tej sfery działalności Biblioteki Narodowej winna też być zaznaczona wydawaniem czasopisma albo nawet serii wydawniczej o tym profilu. W przeciwnym bowiem razie należy spodziewać się trwania sytuacji, gdy przedstawiciele Biblioteki zapewniają o prowadzeniu prac i badań o właściwościach praktycznych oraz o nikłej ich recepcji w środowisku bibliotekarskim, bibliotekarze zaś w całym kraju powtarzają opinie o zaniedbaniu działalności metodycznej przez Bibliotekę, która ma statutowy obowiązek jej prowadzenia.

Problematyka ta wiąże się z inną niesłychanie ważną kwestią, a mianowicie profilem prac badawczych podejmowanych w Bibliotece Narodowej. Zgodnie z jej statutem mają one dotyczyć bibliotekarstwa, biblio-

⁶ Program rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r. Warszawa 1978 s. 102-112.

logii i czytelnictwa. Prowadzone są one we właściwych komórkach organizacyjnych Biblioteki oraz w Instytucie Bibliograficznym i Instytucie Książki i Czytelnictwa. Nadzoruje zaś je Rada Naukowa, a na co dzień sekretariat naukowy, nb. zredukowany z początkiem 1984 r. do jednej osoby. Program rozwoju bibliotekarstwa w Polsce nie wskazał w zasadzie żadnych konkretnych nowych zadań badawczych, zobowiązując Bibliotekę Narodową do kontynuowania prac nad społeczną rolą bibliotek, głównie publicznych, nad czytelnictwem różnych grup społecznych oraz recepcją określonych kategorii piśmiennictwa. Biblioteka winna też rozwijać badania nad historią, teorią i metodyką bibliografii oraz formułować nowe problemy związane z funkcjonowaniem wszystkich typów bibliotek, a także wykorzystaniem techniki i automatyki w procesach bibliotecznych i informacyjnych. Autorzy *Programu* (znać tu rękę kierowników obu instytutów Biblioteki Narodowej) stawiają zatem zadanie rozwijania przede wszystkim badań teoretycznych i historycznych, na dalszy plan usuwając problemy praktyczne, których podejmowanie może przecież w istotny sposób przyczynić się do poprawy jakości pracy bibliotek⁷.

Analiza kilku ostatnich sprawozdań oraz rocznych planów badawczych Biblioteki Narodowej w całości potwierdza tę opinię.

Dokumenty te wskazują na jeszcze jedno dotkliwie w swych skutkach zjawisko w sferze badań bibliotekoznawczych i bibliologicznych. Pozwalają one przypuszczać, że plany i programy badań zdają się być prostą sumą indywidualnych, rzadziej zespołowych, przedsięwzięć naukowych poszczególnych pracowników, przygotowujących monografie, prace doktorskie i habilitacyjne, artykuły i drobniejsze prace. Poza opracowaniami dokumentującymi zbiory biblioteczne oraz zainteresowania czytelnicze społeczeństwa w przeszłości i obecnie, trudno dostrzec w tych planach jakąś ciągłość i systemowość polityki naukowej biblioteki. Godzi się w tym miejscu stwierdzić jednak, że nie inaczej przedstawia się sytuacja w przeważającej większości uczelni bibliotekarskich i bibliotek naukowych w kraju.

Tymczasem program rozwoju bibliotekarstwą w Polsce stworzył dogodny punkt wyjścia do przezwyciężenia tej, jakże niekorzystnej, sytuacji. Wytyczono w nim bowiem główne kierunki badań, które winny być podjęte i rozwijane w bibliotekach polskich do 1990 r., a ponadto postawiono zadanie opracowania katalogu problemów teoretycznych i praktycznych, które wymagają szybkiego podjęcia. Jednocześnie autorzy *Programu* zaproponowali ujęcie na tej liście takich zadań, jak opracowanie układów organizacyjnych bibliotek różnych typów w różnego rodzaju środowiskach terytorialnych, określenie zasad współpracy bibliotek i ośrodków informacji naukowej, zbadanie funkcji różnego typu bi-

⁷ Tamże, s. 96-102.

bliotek w ich środowiskach, utworzenie modelu biblioteki publicznej na różnych szczeblach organizacyjnych, opracowanie standardu dla ośrodka kształcącego bibliotekarzy na poziomie wyższym itd.⁸

Program nie wskazał natomiast instytucji odpowiedzialnej za wyznaczenie kierunków badań bibliotekoznawczych w kraju, w tym również za sporządzenie postulowanego katalogu problemów. Z tego też powodu nie został on do dziś opracowany, pomimo pewnych usiłowań Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Wydaje się nie ulegać wątpliwości, że jest to zadanie właśnie dla Biblioteki Narodowej. Przemawia za tym wzór innych bibliotek narodowych, zwłaszcza Biblioteki Państwowej im. W. I. Lenina w Moskwie oraz British Library. Przede wszystkim jednak przemawia za tym fakt, że w Bibliotece Narodowej funkcjonują wyspecjalizowane komórki organizacyjne, zdolne podjąć się tego zadania. Przede wszystkim chodzi tu o Instytut Książki i Czytelnictwa, który — będąc instytutem resortowym Ministerstwa Kultury i Sztuki w zakresie nauki o książce i bibliotece — nie może ograniczać się do sumy indywidualnych zainteresowań naukowych. Winien on odpowiadać potrzebom praktyki i oddziaływać inspirująco na całe krajowe środowisko bibliologiczne i bibliotekoznawcze właśnie przez formułowanie nowych problemów, poszukiwanie współpracowników do ich realizacji, dokonywanie systematycznych przeglądów krajowego dorobku w zakresie tych badań oraz cykliczne organizowanie ogólnopolskich imprez naukowych. W ich rezultacie możliwe byłoby uzyskanie świadomości o stanie tych dyscyplin oraz kierunkach i perspektywach ich rozwoju. Wzorem mogłaby być działalność Centralnego Instytutu Bibliotekarstwa w Berlinie⁹ oraz radzieckie wszechzwiązkowe konferencje księgoznawcze, które stanowią swoisty barometr zmian w rozwoju bibliotekoznawstwa i bibliologii w Związku Radzieckim¹⁰.

Instytut Książki i Czytelnictwa mógłby w tym dziele znaleźć wsparcie w sekretariacie naukowym Biblioteki Narodowej oraz w Zakładzie Dokumentacji Księgoznawczej, pierwszy z nich bowiem ze swej natury musi uczestniczyć w planowaniu badań, drugi zaś prowadzić ich centralny rejestr. Jest tu też rola dla Rady Naukowej Biblioteki Narodowej, składającej się z największych krajowych autorytetów w dziedzinie bibliotekoznawstwa i bibliologii, której kompetencje wg ustawy o bibliotekach sięgają szerzej poza tę bibliotekę¹¹.

Głosy domagające się uporządkowania i skoordynowania badań bibliotekoznawczych przez Bibliotekę Narodową pojawiają się od lat.

⁸ *Tamże*, s. 100.

⁹ H. Klinger: *Centralnyj institut biblioteczno go dela. 1950-1980 g.g. Zadaci, struktura, metody i rezultaty raboty*. Berlin 1980. Por. S. Kubow: *Centralnyj Institut Bibliotekarstwa w Berlinie*. „Poradnik Bibliotekarza” 1983 nr 7/8 s. 170-173.

¹⁰ K. Miłosiński: *Dwie konferencje księgoznawcze w ZSRR*. „Studia o Książce” 1972 T. 3 s. 413-417; — *II Wszechzwiązkowa Konferencja Księgoznawcza. Moskwa 9-11.4.1974. Tamże* 1976 T. 6 s. 233-238; — *Trzecia Wszechzwiązkowa Konferencja Księgoznawcza. Moskwa, 11-13 kwietnia 1977 r. Tamże* 1979 T. 9 s. 260-263; — *Czwarta Wszechzwiązkowa Konferencja Księgoznawcza. Moskwa, 8-10.12.1980. Tamże* 1982 T. 12 s. 225-226.

¹¹ *Ustawa z 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*, art. 30.3.

W SINTO księżnica ta stanowić ma centralną bibliotekę w zakresie informacji naukowej, księgoznawstwa, bibliotekoznawstwa, archiwistyki i księgarstwa. Nakłada to na nią obowiązek m.in. koordynacji prac bibliotecznych i bibliograficznych w kraju oraz pełnienia roli centralnego ośrodka informacji o opublikowanych dokumentach z tych dziedzin¹². Znajomość bieżących tendencji oraz kierunków rozwoju w badaniach bibliologicznych i bibliotekoznawczych staje się więc niezbędna. Postulat prowadzenia bieżącej dokumentacji badań — publikowanych i niepublikowanych — sformułowany został również podczas konferencji „Stan i perspektywy badań księgoznawczych w Polsce” w Karpaczu w 1979 r.¹³ Mając zaś ogląd stanu badań, program rozwoju bibliotekarstwa, informacje o kierunkach badań bibliologicznych i bibliotekoznawczych za granicą, Biblioteka Narodowa jest w stanie opracować listę problemów badawczych, które winny być podjęte w najbliższym okresie.

Oczywiście, istnienie takiego katalogu tematów nie oznacza, że byłyby one natychmiast realizowane. Do tego niezbędne są środki administracyjne i finansowe, tych zaś Biblioteka Narodowa nie posiada. W ciągu ostatnich kilku lat nie starczało pieniędzy na finansowanie kosztowniejszych badań własnych. Niemniej świadomość istniejących potrzeb wpłynęłaby ożywczo na badania i przyczyniła się do zmniejszenia istniejącego marnotrawstwa potencjału badawczego, tkwiącego w bibliotekach i szkołach bibliotekarskich. Pewną zachętę stanowią zaś mogłyby stypendia i nagrody naukowe, przyznawane przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich lub inne organizacje i instytucje.

Kierownictwo Biblioteki Narodowej, poprzednie i obecne, uzależnia rozszerzenie zakresu funkcji i zadań tej instytucji od całkowitej przeprowadzki do nowej siedziby i lepszego niż obecnie wyposażenia w sprzęt biblioteczny i informatyczny. Na to jednak trzeba jeszcze kilka lat czekać. Oczekiwania zaś wobec Biblioteki formułowane są coraz natarczywiej. Zadaniem niniejszego artykułu było wskazanie, że realizowanie większości funkcji Biblioteki Narodowej jako centralnej biblioteki państwa jest możliwe już w obecnych warunkach, a zwiększony wysiłek organizacyjny jej kierownictwa i pracowników przyniesie korzyści całemu polskiemu bibliotekarstwu.

STEFAN KUBOW

THE NATIONAL LIBRARY AS THE CENTRAL LIBRARY OF THE STATE

The functions of the National Library compared with the activities of national libraries abroad are discussed. The author points out the possibility of performing

¹² *Koncepcja budowy. System Informacji Naukowej i Organizacyjnej SINTO. Zaktualizowana wersja projektu ogólnego SINTO.* Warszawa 1983. Załącznik 6, s. 1.

¹³ *Postanowienia konferencji nt. Stan i perspektywy badań księgoznawczych w Polsce.* Karpacz, 22-27.11.1979. „*Studia o Książce*” 1982 T. 12 s. 125.

the library services, of the professional education, and of the scientific research National Library statute, and also on the postulate of the Polish Librarian Association. In particular, the most important National Library function is this of co-ordinating the activities of the national library network in the field of improving the library services, of the professional education, and of the scientific research in library and information sciences.

The purpose of the paper is to demonstrate that the National Library is capable of performing these functions in the present legal situation of the Polish librarianship and in the existing technical conditions of the Library.

ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI

BIBLIOTEKA, NA KTÓRĄ CZEKAMY O BIBLIOTECE NARODOWEJ REFLEKSJE

Przewidywane zmiany w pracy Biblioteki Narodowej w jej nowej siedzibie, w szczególności rozwój prac naukowych w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Warunki spełnienia tych oczekiwań środowiska bibliotekarskiego. Znaczenie Biblioteki Narodowej dla kultury polskiej.

Budowa nowych pomieszczeń dla naszej „księżnicy ojczystej”, choć daleka jeszcze od ukończenia, zachęca do rozważenia sprawy przyszłego kształtu tej wielkiej instytucji kulturalnej i naukowo-informacyjnej. Niżej uwagi nie stanowią systematycznego przeglądu jej zadań czy szczegółowego programu działania. Oficjalne dokumenty tego rodzaju istnieją i ulegają doskonaleniu w miarę upływu czasu i towarzyszących mu przemian otaczającej nas rzeczywistości, a także rozwoju techniki i metod prac bibliotecznych. Wolno jednak zastanowić się, jakie oczekiwania użytkowników i bibliotekarskiego środowiska naukowego oraz opinii społecznej towarzyszą mającej nastąpić reorganizacji Biblioteki Narodowej, która w najbliższych latach rozpocznie działalność w nowych, pomyślniejszych warunkach. W krystalizowaniu się tych oczekiwań dużą rolę odgrywa radość i satysfakcja, że Biblioteka będzie mogła wreszcie pracować normalnie, korzystając z własnych, zespolonych i funkcjonalnych pomieszczeń, używając nowoczesnego wyposażenia, stosując odpowiadające dzisiejszym potrzebom najnowsze metody pracy, stwarzając użytkownikom sposobność dostępu do pełnych zasobów dokumentów i możliwości uzyskania wszelkich świadczeń wchodzących w zakres współczesnej techniki bibliotecznej i informacyjnej oraz studiowania piśmiennictwa w poczuciu — jak się to teraz modnie mówi — całkowitego komfortu psychicznego.

Trudno jednak pominąć pewne obawy, jakie nurtują chyba nie tylko autora tej wypowiedzi. Towarzyszą one zwykle mającej nastąpić zmianie znanego stanu rzeczy: na nowy, który w założeniu ma być lepszy, ale czy będzie tak istotnie i czy prędko to nadejdzie? Jak kiedyś stwierdził autor popularnych i w naszym kraju książek o problemach współczes-

nego społeczeństwa Laurence J. Peter (*Zasada Petera, Recepta Petera, Plan Petera*), dla większości instytucji zagrożeniem jest przejście z warunków tymczasowych do uregulowanej egzystencji w nowym, obszer- nym gmachu. Przystają one funkcjonować tak sprawnie jak dotychczas i traktować życzliwie użytkowników, narastają bowiem ich własne, we- wnętrzne problemy organizacyjne, co nieuchronnie prowadzi do biuro- kracji i formalistyki. Przenoszenie się do wykańczanych kolejno części kompleksu budynków, bez możliwości równoczesnego przyjęcia do użyt- kowania wszystkich przewidzianych pomieszczeń pełniących uzupełnia- jące się nawzajem funkcje, konieczność reorganizacji procesu pracy, wszystko to przyczyni z pewnością sporo trudności. Być może, niemało będzie musiało upłynąć czasu, zanim nastąpi spełnienie związanych z no- wą sytuacją nadziei.

Tym, co wydaje się najistotniejsze, jest rola zreorganizowanej BN jako czynnika podniesienia rangi i prestiżu tego kręgu problematyki spo- łeczno-kulturalnej, w którym mieszczą się sprawy książki, bibliotek i in- formacji naukowej. Biblioteka czynna przez kilka dziesięcioleci w loka- lach prowizorycznych, nie mogąca spełniać części swoich zadań lub speł- niająca je — mimo wysoko kwalifikowanego personelu — z ogranicze- niami, była i jest dla wielu ludzi wymownym argumentem za lekcewa- żeniem tych potrzeb społecznych, dla których zaspokajania ją powołano. Zwłaszcza, że reprezentuje ona politykę kulturalną państwa wobec oby- wateli i w stosunkach z zagranicą.

Można przypuszczać, że oddziaływanie Biblioteki po jej pełnym uru- chomieniu w nowych warunkach będzie miało duże walory propagan- dowe i poznawcze. Kontakt z nią różnych kategorii użytkowników — pracowników nauki, nauczycieli, uczniów i studentów, specjalistów róż- nych zawodów — pozwala liczyć na jej oddziaływanie pedagogiczne w zakresie przysposobienia biblioteczno-informacyjnego. Napotkane tu wzory będą przenoszone do własnych, indywidualnych warsztatów bibliogra- ficznych, do macierzystych placówek naukowych, szkolnych i innych, do różnych środowisk, stając się czynnikiem wyzwalamym i przyśpieszają- cym pożądane przemiany postaw w stosunku do książki, biblioteki i in- formacji, wywierającym wpływ na opinię publiczną. Biblioteka Narodo- wa, z jej zbiorami i urządzeniami oraz metodami pracy, stanie się na dłuższy czas jednym z tematów, poruszanych w różnych ujęciach przez środki masowego przekazu, co uwydatni jeszcze jej rolę i wzmocni u użyt- kowników poczucie ważności tej sfery zagadnień.

Można się będzie w Bibliotece nauczyć stosowania nowych metod in- formacji naukowej, korzystania z urządzeń współczesnej techniki biblio- tecznej i informacyjnej, z prawidłowo zorganizowanych i opracowanych zbiorów i dokumentów różnych typów i narzędzi ich udostępniania: ka- talogów, kartotek, indeksów. Przyniesie to głębsze zrozumienie proble- mów biblioteczno-informacyjnych, a także wzmocni pożądany społecznie

nacisk użytkowników, świadomych potencjalnych możliwości służb informacji, na ich rozwój i modernizację oraz sprawność usług. Obojętność bowiem i brak wymagań ze strony odbiorców świadczeń sprzyja zacofaniu bibliotek oraz inercji i utrwalaniu się egocentrycznych postaw ich pracowników.

Kształtowanie kultury czytelniczej i naukowo-informacyjnej społeczeństwa, prezentowanie wzorów należytego działania wielkiej publicznej biblioteki naukowej w optymalnych warunkach zewnętrznych (lokal, urządzenia) — to niektóre z głównych celów „odnowionej” Biblioteki Narodowej.

Ich pomyslnie spełnienie zależy jednak od szeregu przesłanek. Należą do nich: wysoki poziom służb bibliotecznych, które powinny się wyróżniać kompetencją fachową i otwartą postawą: życzliwością i uczynnością w stosunku do użytkowników; właściwa organizacja zbiorów i usług; niezawodność urządzeń i działań. Kompletność krajowej produkcji wydawniczej, w tym pozycji trudno dostępnych, wydawnictw spoza handlu księgarskiego i poloników zagranicznych; rozbudowane zbiory różnych materiałów specjalnych, np. ikonograficznych i dokumentów życia społecznego, stanowiące obfite źródła do badań naukowych, prac literackich i publicystycznych; łatwy i szybki dostęp do zbiorów i informacji — oto oczekiwania, jakie szeroki ogół zainteresowanych wiąże z pojęciem ksiąźnicy narodowej.

Specjalnym, bardzo ważnym kierunkiem potrzeb jest przyszły potencjał informacyjny Biblioteki: jej księgozbiory podręczne, gromadzące najlepsze i najnowsze wydawnictwa informacyjne; kartoteki bibliograficzne i pomocnicze; dostęp do zautomatyzowanych systemów informacyjno-wyszukiwawczych: bibliotecznych, bibliograficznych, faktograficznych; służby pozostające w stałym kontakcie z innymi placówkami krajowymi oraz bibliotekami i ośrodkami za granicą; wszystko to, co zapewnia i ułatwia uzyskanie wiadomości o piśmiennictwie, jego zbiorach i związanych z nimi formami świadczeń, o instytucjach naukowych i kulturalnych, ich pracownikach, kierunkach prac i badań.

Wiąże się to m.in. z koniecznością włączenia do systemu bibliografii narodowej bieżącej spisów wykazujących dokumenty specjalne, np. audiowizualne, czyli rozszerzenia zasięgu tej bibliografii; ale także przyspieszenia publikacji bieżącej rejestracji bibliograficznej, terminowego wydawania indeksów, opracowywania spisów scalonych. Również katalogi centralne znajdującego się w kraju piśmiennictwa zagranicznego wymagają szybszej aktualizacji, regularnego dopływu materiałów ze współpracujących placówek (których liczba powinna zostać maksymalnie zwiększona) oraz udoskonalenia sposobu ich wydawania. Automatyzacja, podobnie jak w przypadku bibliografii, dopomoże w wykonaniu wszystkich tych prac.

Dużych korzyści będzie się można spodziewać w wyniku wzrostu mo-

żliwości organizowania przez Bibliotekę wystaw; i to zarówno wielkich wystaw problemowych, należących do rzędu doniosłych wydarzeń kulturalnych, jak i mniejszych prezentacji wybranych kategorii zbiorów, nowych nabytków czy ekspozycji ruchomych do pokazywania ich poza Warszawą. Poprzedzające przygotowanie wystaw prace naukowe i bibliograficzne powinny znaleźć odbicie w odpowiednich wydawnictwach, szczególnie w obszernych katalogach, zawierających dokumentację tych imprez, a niekiedy także związane z nimi tematycznie opracowania.

Dla wielu czytelników, zwłaszcza poszukujących dokumentów obcojęzycznych, jak i dla pośredniczących w tych poszukiwaniach bibliotek, Biblioteka Narodowa jest w kraju najwyższą instancją, gdy chodzi o wypożyczenia międzybiblioteczne i niezbędną w tym celu informację bibliograficzną i biblioteczną. Od dawna postuluje się rozwinięcie i poprawę usług w tej dziedzinie, poprzez lepszą organizację pracy oraz ściślejsze porozumienia i kontakty krajowe i zagraniczne. Również — przez szersze zastosowanie nowoczesnych środków telekomunikacji (np. wideotekstu), co zapewne nastąpi w zmienionych warunkach.

Najnowsza technika reprograficzna wykorzystana do celów biblioteczno-informacyjnych w dużym stopniu przyczyni się do pomyślnej realizacji zadań BN, dotyczących udostępniania zbiorów i informacji naukowej. Obecna sytuacja pod tym względem pozostawia wiele do życzenia we wszystkich polskich bibliotekach, dlatego też oczekiwania idą tutaj szczególnie daleko. Czytelnik powinien móc uzyskać reprodukcję tekstu, rysunku czy ilustracji bez konieczności dłuższego na nią oczekiwania lub zgłaszania się w późniejszym terminie po jej odbiór. Wyjątek mogą stanowić tylko kopie większych objętościowo tekstów, mikrofilmy wymagające obróbki chemicznej, odbitki wykonywane za pomocą specjalnych technik.

Nieodzowne będzie także wzbogacenie i udoskonalenie działalności wydawniczej Biblioteki. Obecnie składają się na nią publikacje bibliograficzne (głównie bibliografia narodowa bieżąca i bibliografie zalecające), dokumentacja zbiorów własnych, katalogi centralne, prace naukowo-badawcze, materiały i różne opracowania z dziedziny nauki o książce, bibliotekoznawstwa i bibliografii, katalogi wystaw, informatory, katalogi wydawnictw własnych, druki okolicznościowe. Brak reprodukcji fragmentów dzieł cennych z własnych zbiorów, fotografii budynków BN, ich wnętrz i urządzeń bibliotecznych, folderów objaśniających funkcjonowanie poszczególnych agend. Nie wydano też obszerniejszej historii Biblioteki Narodowej ani szczegółowego przewodnika, nie można nabyć okazowych ekslibrisów.

Podobnie jak w innych krajach nakłady przeznaczonych dla szerszych warstw odbiorców wydawnictw powinny być stale uzupełniane, tak aby w sprzedaży znajdował się możliwie pełny zestaw ich tytułów. Chodzi tu przede wszystkim o takie publikacje, jak przewodniki, foldery, kata-

logi wystaw przynajmniej z ostatnich kilku lat, reprodukcje, opracowania historyczne poświęcone książce i bibliotece, bibliografie zalecające.

Z jakimi nowoczesnymi technikami biblioteczno-informacyjnymi i reprezentującymi je urządzeniami powinni się zapoznać czytelnicy w Bibliotece Narodowej? Tym, co wydaje się najpilniejsze, jest postawienie do ich dyspozycji aktualizowanego bieżącego zasobu informacji o zautomatyzowanych systemach informacyjno-wyszukiwawczych, głównie o bazach danych bibliograficznych dostępnych w trybie on-line, tzw. dialogowym, i off-line — pośrednio, w postaci wydruków. Wśród nich także o powstającym w coraz większej liczbie systemach sieciowych, złożonych z wielu baz danych i przesyłających informacje na duże odległości drogą transmisji przez linie telekomunikacyjne (łącza przewodowe i bezprzewodowe). Nawet wtedy, gdy na miejscu możliwości skorzystania z tych systemów będą ograniczone, należy wziąć pod uwagę potrzebę przyswojenia użytkownikom niezbędnej wiedzy i umiejętności praktycznych, co pozwoli im na udział w procesach informacji naukowej w innych, np. zagranicznych bibliotekach, podczas pobytu na stażach naukowych i zawodowych, praktykach studenckich itp.

Wiadomościom o systemach zautomatyzowanych powinna towarzyszyć jeżeli nie bezpośrednia sposobność, to przynajmniej możliwość obserwacji posługiwania się terminalem, tj. urządzeniem składającym się z monitora ekranowego i klawiatury, służącym w systemach zautomatyzowanych do wymiany danych z komputerem (dialogu: zapytanie — odpowiedź). Współczesny użytkownik informacji naukowej musi zdobyć pod tym względem przynajmniej ogólną orientację.

Być może, w Bibliotece Narodowej spotkamy się z katalogiem na mikrofilmach, występującym coraz powszechniej w wielkich bibliotekach naukowych za granicą. Wyszukanie właściwej mikrofilmki, a następnie prawidłowe umieszczenie jej w specjalnie do tego przystosowanym czytniku i odnalezienie potrzebnego opisu katalogowego wymaga znajomości tej metody i służących jej środków.

Aparatura do odtwarzania różnych rodzajów dokumentów audiowizualnych (najnowsze z nich to wideopłyta i wchodząca właśnie na rynki światowe płyta cyfrowa z zagęszczonym zapisem, CD = compact disc), czytniki do mikrodokumentów, w tym i czytniki-kopiarki, to także sprzęt, którego nie zna dostatecznie polski czytelnik i nie umie się nim właściwie posługiwać (można to powiedzieć, niestety, również o bibliotekarzach), tak aby osiągnąć najlepsze efekty jego działania, przy zachowaniu zasad gwarantujących prawidłową eksploatację.

Rola i znaczenie Biblioteki Narodowej w kontaktach kulturalnych z zagranicą wzrośnie niewątpliwie w nowych warunkach. Udział w systemie powszechnej rejestracji bibliograficznej (UBC), przekazywanie danych do międzynarodowych bibliografii specjalnych, wyszukiwanie i przygotowywanie materiałów do prac naukowych, literackich i innych

związanych z naszym krajem, jego historią, tradycją i kulturą, dla użytkowników indywidualnych, towarzystw polonofilskich, instytucji rządowych — to nadzwyczaj odpowiedzialna i rozwijająca się stale sfera świadczeń służb biblioteczno-informacyjnych głównej ksiąźnicy państwa.

Nie sposób sobie wyobrazić pomyślnego rozwoju Biblioteki i możliwości sprostania przez nią tak różnorodnym i trudnym zadaniom bez odpowiedniego programu naukowo-badawczego, który winien być projektowany i realizowany z myślą zarówno o potrzebach wynikających z własnego procesu pracy, jak i o pożytku dla całej krajowej sieci bibliotecznej. Musi on obejmować badania teoretyczne i historyczne w zakresie nauki o książce, bibliotece i informacji naukowej, a ponadto badania metodyczne, rozwojowe i wdrożeniowe, służące praktyce działalności biblioteczno-informacyjnej. Prowadzone dotychczas prace należałoby usystematyzować i rozszerzyć, nadając zarazem Bibliotece rangę ośrodka koordynującego badania naukowe, prowadzone w bibliotekach oraz uczelnianych instytutach i zakładach bibliotekoznawstwa. Wyniki prac powinny znaleźć się w wydawnictwach ciągłych i zwartych, poświęconych różnym kierunkom tematycznym; w materiałach konferencji naukowych, seminariów i spotkań dyskusyjnych, organizowanych przy udziale przedstawicieli różnych ośrodków, pracowników bibliotek, z kraju i zagranicy.

Te właśnie zadania Biblioteki Narodowej wypływają z jej szczególnej pozycji w stosunku do innych placówek bibliecznych w kraju i całego środowiska bibliotekarskiego. Ogólnokrajowej sieci bibliecznej i praktyce zawodu służyć winny prowadzone tu prace i badania, opracowania normalizacyjne, wzory metod i urządzeń, technik i narzędzi działalności. Wobec istniejących w tej dziedzinie ograniczeń i braków, rozwiązania organizacyjne, meble i sprzęt techniczny będą mogły być wykorzystane jako stała ekspozycja przykładowa o dużych walorach dydaktycznych, mogąca znaleźć zastosowanie nie tylko w procesie kształcenia bibliotekarzy, ale także w przypadkach przygotowywania inwestycji bibliecznych oraz podejmowania decyzji o zakupie urządzeń. W tych sprawach byłaby Biblioteka także ośrodkiem poradnictwa, wspierającym biblioteki swym autorytetem wobec kierowniczych czynników administracji.

Przewodnia rola Biblioteki Narodowej wyznacza jej funkcje placówki centralnej, patronującej wszelkim mającym na celu koordynację pracy poczynaniom w krajowym systemie biblieczno-informacyjnym, we współdziałaniu z centralnymi organami sieci informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, w ramach ustalonego zakresu kompetencji; inspirowanej oraz inicjującej wspólne poczynania naukowe i organizacyjne, jak również akcje zmierzające do integracji środowiska zawodowego; upowszechniającej poprzez program aktualizacji wiedzy umiejętności fachowe, postęp metodyczny i techniczny.

Nie da się dziś powiedzieć, czy i w jakim stopniu spełnią się nadzieje użytkowników i bibliotekarzy, znajdujące wyraz w tej wizji przyszłego kształtu Biblioteki, jaką — mając na względzie dotychczasowe, godne uznania jej osiągnięcia i opierające się na racjonalnych przesłankach i wnioskowaniu przez analogię sugestie — w najogólniejszych zarysach dostrzegają. Zależy to od wielu okoliczności: postaw samych bibliotekarzy, ogólnej sytuacji zawodu w jego złożonej infrastrukturze, tendencji polityki kulturalnej państwa, a zwłaszcza od możliwości samodzielnego zgodnego z zasadami wiedzy fachowej, kierowania przez środowisko bibliotekarskie rozwojem instytucji, której ono w interesie społeczeństwa służy i z którą w najlepszej wierze wiąże swój los.

ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI

A LIBRARY WE ARE WAITING FOR. SOME THOUGHTS ON THE NATIONAL LIBRARY

The activity of the National Library in the nearest few years — after its removal to its new buildings — evokes great expectations both of the users and of the librarians. Management of the NL under changed conditions is the first and not quite easy task. If performed successfully, it would enable the NL to play an important role as a factor enhancing the importance of the problems of books, libraries and scientific information in the society.

The National Library, having modern library technology at its disposal, will be able to have more efficient impact on the formation of culture of readers and information users. Completeness of the resources, extension of the bibliographic services, proper organization of the scientific information and the circulation services will satisfy the ever growing user demands. Further capabilities of the Library in the field of user-oriented activities include development of displays and publishing, contribution to better knowledge of automated information retrieval systems and of other tools in bibliographic and library information services, and also in using special materials. It is also likely that the Library will improve its services for individual and collective foreign users.

Special consideration is to be given to the research in the field of library and scientific information sciences, the programme of which must also meet the practical needs. In this respect, the Library should co-ordinate the work of the whole professional environment. However, the realisation of what is expected from the Library depends upon a number of circumstances, e.g. upon the attitude of the librarians, but particularly upon the status of the profession and upon the government cultural policy.

POSŁOWIE — ZAMIĄST DYSKUSJI

Publikując zeszyt poświęcony Bibliotece Narodowej redakcja *Prze-
glądu Bibliotecznego* z jednej strony miała na celu przedstawienie osią-
gnięć i kłopotów Biblioteki w trudnym okresie zmian organizacyjnych
oraz omówienie jej planów na przyszłość. Z drugiej strony równie ważna
wydawała się nam próba umożliwienia dyskusji nad oceną pracy BN,
jej przyszłych zadań i perspektyw między przedstawicielami Biblioteki
a reprezentantami krajowych sieci bibliotecznych. Od dawna bowiem
między Biblioteką Narodową a środowiskiem bibliotekarzy z różnych ty-
pów bibliotek pojawiają się pewne nieporozumienia. Płyną one być mo-
że po części z braku informacji o wzajemnych poczynaniach, w dużej
mierze jednak z zasadniczej różnicy w poglądach na funkcje, które po-
winna pełnić centralna biblioteka państwa. Ogólnie określając te różni-
ce można powiedzieć, iż oczekiwania wobec Biblioteki Narodowej prze-
wyższają znacznie zakres jej obecnej działalności. Obie strony od dawna
co pewien czas prezentują swoje racje w różnych wystąpieniach i pu-
blikacjach, sądziliśmy więc, że nadeszła sposobna chwila zainicjowania
wymiany poglądów na problemy BN w sytuacji, gdy przeprowadzka do
nowych gmachów wiąże się z możliwością określenia nowych kierunków
działania BN.

Redakcji *Prze-
glądu Bibliotecznego* nie udało się, niestety, zorganizować dyskusji w formie forum *Prze-
glądu*. Przyczyna tego była prosta —
nie znaleźliśmy kandydatów do wzięcia udziału w takiej rozmowie. Ży-
wimy jednak nadzieję, że materiały opublikowane w tym zeszycie spro-
wokują i zachęcą potencjalnych dyskutantów do wystąpienia i być może
pojawią się oni w naszej redakcji. Chcąc choć w części zaradzić dotkli-
wemu mankamentowi, jakim jest w tym zeszycie specjalnym brak bez-
pośredniej wymiany poglądów na temat BN, zestawiamy w *Posłowniu*
opinie dotyczące tych samych spraw, wyrażane przez autorów poszcze-
gólnych artykułów. Biorąc pod uwagę strukturę BN liczba przedsta-
wiających jej jednostek organizacyjnych jest skromna. W trzech artykułach
omówiono działalność Instytutu Bibliograficznego oraz Działu Zbiorów
Specjalnych z odrębnym potraktowaniem Zakładu Zbiorów Mikrofilmow-
wych. O pracach dwóch innych komórek organizacyjnych BN dowiadu-
jemy się z artykułów problemowych. Artykuł M. Kocięckiej, dotyczący

służby informacyjnej BN, związany jest z pracami Zakładu Informacji Naukowej. Publikacja J. Kołodziejkiej o pracach naukowych BN w dużej części poświęcona jest działalności Instytutu Książki i Czytelnictwa, choć oczywiście tematu tego nie wyczerpuje.

Tak więc prezentacja ta ukazuje, niestety, jedynie fragment prac Biblioteki Narodowej. Brakuje wiadomości o tak podstawowych działach, jak Gromadzenia i Opracowywania Druków Nowszych oraz Informacji i Udostępniania Zbiorów, a także o Ośrodku Przetwarzania Danych. Szczególnie dotkliwy wydaje się brak informacji o Zakładzie Katalogów Centralnych; lukę tę wypełnia częściowo D. Rymśa-Zalewska, opisując kłopoty centralnych katalogów piśmiennictwa zagranicznego. Nie omówiono również, a jedynie wspomniano o katalogach centralnych prowadzonych dla zbiorów specjalnych (J. Lichański).

Można też wskazać kilka zagadnień, których omówienia w zeszycie poświęconym BN nie powinno brakować. Odrębnego opracowania domagałby się problem współodpowiedzialności BN za realizację koncepcji Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Zainteresowanie bibliotekarzy i użytkowników wzbudzają problemy obecnej a przede wszystkim przyszłej automatyzacji Biblioteki, zarówno w zakresie prac bibliograficznych¹, jak i bibliecznych. Osobnego omówienia wymagałaby sfera działalności wydawniczej BN, niezależnie od artykułu J. Pelcowej, stanowiącego przegląd dorobku wydawniczego Biblioteki. Niczego bliższego nie dowiadujemy się o zagadnieniach konserwacji zbiorów.

Żałować też należy, że w publikowanych materiałach nie znalazł się artykuł programowy nowego kierownictwa BN, wskazujący ogólne kierunki jej rozwoju jako centralnej biblioteki państwa. Lukę tę wypełnia w jakiejś mierze artykuł J. Wołosza, omawiający strukturę i statutowe zadania Biblioteki oraz trudności jej dnia codziennego, które obecnie wpływają decydująco na niemożność podjęcia nowych inicjatyw o znaczeniu ogólnopolskim. Pewną pomocą w zapoznaniu się z zamiarami Dyrekcji BN może być nie publikowane opracowanie przedstawione Narodowej Radzie Kultury (listopad 1983 r.) „Biblioteka Narodowa — zadania i potrzeby”. W tekście tym skoncentrowano się jednak — ze względu na charakter wystąpienia — raczej na prezentacji potrzeb Biblioteki, przyszłe jej zadania wiążąc prawie wyłącznie z możliwościami, które zostaną stworzone w nowej siedzibie.

W takiej sytuacji odpowiedź na pytanie, czy materiały zgromadzone w tym zeszycie wystarczają jako rzetelna podstawa szerszych przemyśleń nad stanem i perspektywami Biblioteki Narodowej, nie będzie zadowalająca.

Nawet jednak ta niepełna przecież, konfrontacja poglądów wyrażonych w poszczególnych artykułach pozwala na uchwycenie kilku zasad-

¹ K. Ramlau-Klekowska wspominała wprawdzie o korzyściach z komputera w pracach Instytutu Bibliograficznego, powstrzymała się jednak przed nakreśleniem perspektyw automatyzacji prac Instytutu.

nicznych różnic w ocenie zadań BN i dotychczasowych wyników jej pracy pomiędzy samą Biblioteką a bibliotekarzami spoza niej. Żadna ze stron nie kwestionuje roli BN jako centralnej biblioteki państwa, szeroko rozumie się jej prawa i powinności wobec krajowych sieci bibliotecznych. Przyjmuje się, że obok archiwizowania piśmiennictwa polskiego oraz prowadzenia prac bibliograficznych i naukowych powinna ona kształtować koncepcje dotyczące rozwoju bibliotekarstwa, wykonywać „scentralizowane usługi dla innych bibliotek w kraju” (J. Wołosz). Z. Żmigrodzki chce widzieć w Bibliotece placówkę stosującą wzorcowe metody pracy, oddziałującą inspirująco, „patronującą wszelkim poczynaniom w krajowym systemie biblioteczno-informacyjnym”.

Rozbieżności pojawiają się jednak w interpretacji działań praktycznych wynikających z tych akceptowanych, acz bardzo ogólnych założeń. Biblioteka Narodowa, zdając sobie sprawę z ograniczeń dotychczasowej swojej działalności, wskazuje na trudności wewnętrzne, płynące z ubóstwa materialnego, niekorzystnej sytuacji lokalowej, kadrowej i konieczności skierowania energii kierownictwa i pracowników na sprawy związane z przeprowadzką. Pracownicy BN uzależniają więc możliwość podniesienia jakości swoich usług na rzecz środowiska od tempa przeprowadzki, sprawności nowego wyposażenia, sytuacji prawnej i finansowej. Istotnym warunkiem jest jakość „otoczenia” Biblioteki. Pod tym terminem J. Wołosz i J. Kołodziejska rozumieją ogólną sytuację bibliotekarstwa polskiego. Stan ten powoduje, że problemy, które w normalnych warunkach powinny być rozwiązane we własnym zakresie przez bibliotekarzy poszczególnych sieci, są kierowane również do Narodowej jako do centralnej biblioteki państwa. W normalnej — zdrowszej organizacyjnie i niekryzysowej sytuacji bibliotek taka funkcja BN przestałaby być potrzebna.

Bibliotekarze spoza BN zgadzają się z pesymistyczną oceną stanu bibliotekarstwa (A. Romańska), wskazują jednak, że za stan organizacyjny Biblioteka Narodowa ponosi współodpowiedzialność, jako że jej przedstawiciele od lat uczestniczą w kształtowaniu państwowej polityki bibliotecznej. Przy tej okazji pada propozycja (A. Romańska) zmiany afiliacji BN przy Ministerstwie Kultury na MNSzWiT, skoro w resorcie kultury sprawy Biblioteki na znajdują należytego wsparcia i skoro Ministerstwo to zdaje się nie doceniać właśnie ogólnokrajowych funkcji BN.

Funkcji tych nie będzie mogła Biblioteka wypełniać z pożytkiem dla obu stron bez konsultacji swoich kroków ze środowiskiem bibliotekarskim — z naciskiem stwierdza A. Romańska, przytaczając liczne przykłady partykularnych działań BN bądź takich, których usprawnienie nie wymaga zwiększonych wysiłków organizacyjnych czy finansowych, a jedynie przyjęcia właściwej i jednolitej koncepcji w skali kraju. Biblioteka Narodowa nie zdołała np. wypracować koncepcji współpracy w zakresie gromadzenia piśmiennictwa zagranicznego i, jak się wydaje,

nie wykorzystuje wszystkich możliwości uzyskiwania tego piśmiennictwa ani nie pomaga bibliotekom naukowym w bataliach staczanych o dostęp do publikacji zagranicznych. Innym przykładem jest brak informacji i porozumień przy wprowadzaniu komputeryzacji BN, co z kolei grozi budową zróżnicowanych systemów informatycznych w skali skraju.

Różnice stanowisk zarysowują się jeszcze wyraźniej, gdy poszczególni autorzy koncentrują się na wybranych obszarach działalności BN. Autorzy spoza BN jednogłośnie wskazują na potrzebę prowadzenia przez nią prac nad organizacją współczesnej biblioteki i sieci bibliotecznej, nad metodyką poszczególnych czynności (A. Romańska). Postulat podjęcia przez BN działalności metodyczno-instruktażowej szczególnie wyraźnie formułuje S. Kubów w imieniu SBP. Zauważa on, że w *Programie rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.* pominięto, wytyczając zadania BN, zresztą wbrew jej statutowi, prowadzenie działalności metodycznej i poradniczej, współudział w kształceniu i doskonaleniu kadr. Tymczasem — na pomoc instruktażową i poradniczą oczekują biblioteki publiczne, szkolne czy zakładowe, a i biblioteki naukowe świadome są niedoskonałości metod swojej pracy, opartej na wzorcach tak tradycyjnych jak i niejednorodnych (np. przestarzałe w większości wytyczne dotyczące opracowywania zbiorów specjalnych). S. Kubów postuluje utworzenie nowych komórek organizacyjnych (centralnej poradni metodycznej), powołanie czasopisma specjalnie poświęconego zagadnieniom metodycznym.

Pracownicy BN zdają się odnosić do tak daleko idących propozycji sceptycznie. J. Wołosz mówi o braku realizmu postulatów dotyczących „hybrydowego rozrostu struktury BN”. Bez powiększenia potencjału ludzkiego i materialnego, na co na razie się nie zanosz, nie można narzucać Bibliotece nowych zadań bez uszczerbku dla już prowadzonych. Inną, a istotną obiekcję zgłasza J. Kołodziejska. Dostrzega ona niedorozwój prac metodycznych dotyczących organizacji bibliotek, zauważa jednak, że badania nad unowocześnieniem i rozwojem bibliotek w „przestarzałych strukturach organizacyjnych” i przy ich ubóstwie są jałowe, gdyż wyniki te na próżno będą czekać na wdrożenie do praktyki bibliotecznej.

Autorzy z BN deklarują jednak troskę o tę ważną stronę działalności Biblioteki, umieszczając prace metodyczne w planach prac naukowych i wydawniczych, choć ani J. Kołodziejska, ani *Plan prac naukowych*² nie wyodrębniają publikacji o tym charakterze. Domyślać się jednak należy, że nachylenie takie będą miały przede wszystkim tematy ujęte w planie w dziale Bibliotekoznawstwo³. K. Ramlau-Klekowska jest zdania, że Instytut Bibliograficzny pomyślnie realizuje opracowywanie „poradników

² *Plan prac naukowych i informacyjnych na 1983 r.* Projekt. Oprac. E. Słodkowska. 1982. Maszyn. powiel.

³ W *Planie prac naukowych* dostrzegamy jeszcze dwa tematy przydatne, jak można sądzić, w pracy bibliotek publicznych, a realizowane w Zakładzie Informacji Naukowej: *Pomoc metodyczna dla bibliotek publicznych; Działalność informacyjna wojewódzkich bibliotek publicznych.*

bibliograficznych i innych pomocy pokrewnego rodzaju". W *Planie prac naukowych* trzy tematy (43 - 45) w dziale Bibliografia Zalecająca poświęcone są wymienionym przez Autorkę publikacjom. Z przeglądu J. Pelcowej wynika z kolei, że poradniki te, użyteczne i opracowywane na należytych poziomie, ukazują się w zbyt wolnym tempie, bo w liczbie ok. dwóch - trzech rocznie. Duże walory metodyczne ma również rocznik *Literatura Piękna* ze względu na podawanie adnotacji zalecających. W chwili obecnej jednak rozdziew między rokiem publikacji a dokumentowanymi w niej pozycjami wynosi 3 - 4 lata, co podaje w wątpliwość walor informacyjny tej bibliografii.

Problemom organizacyjnym i działalności sieci bibliotek publicznych poświęcone są wydawane przez IKiCz: cenny rocznik *Biblioteki Publiczne w Liczbach* oraz seria *Z Badań nad Czytelnictwem*.

Zastrzeżenia bibliotekarzy spoza BN budzi również profil prac naukowych Biblioteki. Z zadań nałożonych na BN wynika, że instytucja ta ma być „ośrodkiem badań naukowych oraz kształtowania koncepcji programowych i organizacyjnych bibliotekarstwa” (J. Wołosz). Postulaty sieci bibliotecznych brzmią podobnie. Z. Żmigrodzki uważa, że program badawczy Biblioteki powinien się kształtować na podstawie obserwacji własnego procesu pracy jak i wszystkich krajowych sieci bibliotecznych, a różnorodne badania powinny służyć praktycznej działalności biblioteczno-informacyjnej w kraju. Biblioteka musi zdobyć też rangę ośrodka koordynującego badania w bibliotekach i uczelniach.

Tymczasem S. Kubów zarzuca jej brak wyznaczenia kierunku ogólnego programu własnych badań bibliotekoznawczych, a poszczególnym pracom indywidualnym — partykularyzm sprawiający, że całość ich robi wrażenie sumy indywidualnych, nie skoordynowanych przedsięwzięć. Należałoby zacząć — twierdzi S. Kubów — od sporządzenia katalogu najpilniejszych problemów preferując te, które „mogą się przyczynić do poprawy jakości pracy bibliotek”. J. Kołodziejska, odnosząc się sceptycznie, jak już mówiliśmy wyżej, do sensowności podejmowania badań w zakresie organizacji bibliotek, dopomina się jednak również o podjęcie takich tematów, jak komputeryzacja prac bibliotecznych, relacje między systemem inter alia bibliotekami naukowymi, obieg informacji, współczesne systemy udostępniania, ocena przydatności bibliografii.

W prezentowanych materiałach autorzy z BN nie próbują się jednak w ogóle ustosunkować do postulatów przejścia roli centralnego rejestratora i koordynatora prac badawczych z bibliotekoznawstwa. W cytowanym wyżej opracowaniu dla Narodowej Rady Kultury wspomina się, że zakres prac naukowych Biblioteki nie zaspokaja „wszystkich sygnalizowanych przez bibliotekarzy i środowisko naukowe potrzeb”, jednak realizacja tych dezyderatów nie jest „w obecnych warunkach w pełni możliwa”. Fragment ten mówi o trudnościach w zaspokajaniu potrzeb bibliotek, tymczasem środowisko bibliotekarskie domaga się od Narodowej

udziału w opracowaniu strategii badań bibliotekoznawczych w kraju.

Niemожność podjęcia tego zadania plynie być może z trudności określenia głównego przedmiotu badań, celu i metod właściwych dla centralnej biblioteki państwowej. O trudnościach tych pisze J. Kołodziejska dodając przy tym, że sformułowanie takiej problematyki ma odniesienia szersze — wymaga określenia się bibliotekoznawstwa jako dyscypliny naukowej. Mimo tych zastrzeżeń J. Kołodziejska pozytywnie ocenia dorobek naukowy Biblioteki, a jego słabości jest skłonna złożyć na karb wewnętrznych i zewnętrznych trudności, jakie przeżywa ta instytucja.

Cóż składa się na dorobek naukowy BN mierzony — tak jak w opracowaniu J. Kołodziejskiej — liczbą realizowanych tematów? Połowa z nich to prace bibliograficzne i dokumentacyjne. Trzeba jednak zauważyć, że prowadzenie rutynowych czynności bibliograficznych czy opracowywanie zbiorów trudno bez zastrzeżeń nazwać „pracą naukową”, tak jak to czyni Autorka. Nie miejsce tutaj na szczegółowe rozważania, które z czynności bibliotekarskich czy bibliograficznych można uznać za prace badawcze. Wydaje się w każdym razie, że rozciągnięcie tego pojęcia na dokumentacje zbiorów własnych i sporządzanie wszystkich bibliografii jest przesadną nieco i niepotrzebną chyba chęcią nobilitacji codziennego trudu bibliotekarza. Po włączeniu wszelkich prac tego typu do działalności naukowej Biblioteki działalność ta przedstawia się, oczywiście, bardziej okazale.

Czego natomiast dotyczą pozostałe prowadzone prace? 13 tematów dotyczy badań czytelnictwa (w tym 5 — przeszłości), 8 odnosi się do historii książki i innych dokumentów, 7 — do bibliotekoznawstwa, bibliotekarstwa i nauki o książce. Wydaje się, że taka tematyka prac naukowych BN uzasadnia zreferowane wyżej obawy, iż Narodowa skoncentrowała się, obok opracowywania zbiorów własnych, na pracach będących wyrazem indywidualnych zainteresowań jej pracowników, a inspirująca i koordynująca prace bibliotekoznawcze w skali kraju rola — staje się niewidoczna.

Podobne różnice stanowisk dostrzegamy w ujęciu zadań działalności bibliograficznej BN. K. Ramlau-Klekowska uważa za zasadnicze zadanie Instytutu Bibliograficznego opracowywanie i publikowanie bieżącej bibliografii narodowej i w konsekwencji skupia się na kłopotach wpływających na opóźnienie i niekompletność *Przewodnika Bibliograficznego*. Przez niekompletność *Przewodnika* rozumieć należy, obok braków w zakresie rejestracji dokumentów konwencjonalnych (książki, czasopisma, artykuły) spowodowanych nierzetelnością kontrahentów Biblioteki (drukarnie, wydawcy) również „założoną” niekompletność na skutek dokonywanej selekcji dokumentów oraz braku rejestracji dokumentów audiowizualnych otrzymywanych przez BN na mocy e.o.

(płyty, nagrania). Postulat o potrzebie rejestracji tych ostatnich został przypomniany w artykule B. Sordylowej. Trzeba również wziąć pod uwagę racje A. Romańskiej, dla której zasadnicze znaczenie ma komputeryzacja bbn i która twierdzi wręcz, że „od losów komputeryzacji *Przewodnika Bibliograficznego* zależy los komputeryzacji bibliotek w Polsce”, kontakty z zagranicznymi bazami danych itd. Tematyka ta powinna stać się przedmiotem ogólnej dyskusji. K. Ramlau-Klekowska woli na ten temat wypowiedzieć się ostrożnie. Podaje jedynie, że komputer dokonuje już pewnych obliczeń w zakresie statystyki wydawnictw, a „zmiany w organizacji toku pracy Instytutu związane z automatyzacją są trudne do przewidzenia”.

J. Pelcowa w przeglądzie wydawnictw BN wskazuje na spadek liczby pozycji ukazujących się w serii *Prace Instytutu Bibliograficznego* (tylko 7 tytułów w l. 1972 - 83). K. Ramlau-Klekowska tłumaczy pewien zastój w pracach metodycznych i teoretycznych Instytutu naporem zadań usługowych obiecując podejmowanie tych tematów, które będą wyrastać „bezpośrednio z bibliograficznego warsztatu pracy i wiązać się z praktycznymi zadaniami”. Mamy tu więc znów do czynienia z pewnym zawężeniem, polegającym na ograniczeniu problematyki prac teoretycznych i metodycznych do jedynie takich, które będą związane z działalnością usługową własnego Instytutu. K. Ramlau-Klekowska udziela odpowiedzi na szereg pytań, które pojawiają się w innych artykułach tego zeszytu. Niekompletność i opóźnienia *Przewodnika Bibliograficznego* mają swoje uwarunkowania leżące poza możliwościami oddziaływania BN — to wydawcy nie honorują odpowiednich zarządzeń, nie przysyłając w terminie egzemplarza sygnałnego i obowiązkowego. Bibliotekarze spoza BN dopominają się o jak najszybsze wydanie bibliografii retrospektywnej XX w. (A. Romańska, S. Kubów). K. Ramlau-Klekowska wyjaśniła, iż tom 1 jest już w korekcie drukarskiej, a ok. dwudziestu dalszych jest w przygotowaniu, lecz o zakończeniu edycji można myśleć dopiero w XXI w. Retrospektywna bibliografia czasopism została zawieszona, o czym zadecydowały zbyt wysokie koszty i inne trudności organizacyjne. A. Romańska powtórzyła od dawna zgłaszany przez środowisko bibliotekarskie dezyderat druku centralnych kart katalogowych — szybko i w wystarczającym nakładzie. Odpowiedź Narodowej wskazuje, że Biblioteka nie sprecyzowała jeszcze sposobu wyjścia z impasu, do którego się przyznaje: „efekty nie satysfakcjonują nadal bibliotekarzy” (K. Ramlau-Klekowska).

Kończąc referowanie różnic stanowisk autorów naszych artykułów przypomnijmy, że w *Posłowie* poruszyliśmy tylko takie tematy, które zostały przedstawione przez naszych Autorów w odmienny sposób. Poza naszym zainteresowaniem pozostało więc wiele istotnych problemów i pytań, wysuwanych przeważnie przez bibliotekarzy spoza Narodowej, które być może doczekają się w przyszłości odpowiedzi. Można tu wymienić

zainteresowanie rolą BN w ogólnokrajowym systemie informacji naukowej (B. Sordylowa), zdziwienie, iż nie podejmuje ona normalizacji z zakresu bibliotekarstwa (A. Romańska, S. Kubów), nadzieję iż BN odegra rolę „najwyższej instancji” w wypożyczeniach międzybibliotecznych, krajowych i zagranicznych (Z. Żmigrodzki).

Andrzej Mężyński

MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM
WYDAWNICTWA I BIBLIOTEKI ELEKTRONICZNE
(Essen, 29 - 31 sierpnia 1983)

Elektronika, wkraczając w różnorodne dziedziny naszego życia, nie ominęła bibliotek oraz instytucji wydawniczych. Komputery w placówkach informacji, w tym naturalnie i w bibliotekach, to zagadnienie nie nowe, a zatem i nie obce czytelnikom polskich czasopism z zakresu informacji naukowej i bibliotekarstwa. Piszę się i dyskutuję na ten temat od bez mała 20 lat. Również w naszym kraju prowadzone były i są nadal próby wykorzystania elektronicznych maszyn cyfrowych w procesach bibliotecznych i informacyjnych, choć z żalem trzeba przyznać, że mniej mamy tu własnych doświadczeń praktycznych, niż kraje bogatsze.

Postęp w tej dziedzinie powoduje pewne przewartościowania, zmiany funkcji i potrzeby zmian organizacyjnych w placówkach informacji. Minikomputery, różne typy terminali, a także telewizja służą coraz częściej przekazywaniu i odbieraniu informacji. Informacja może już też być wyszukiwana w domu, z pominięciem w tym procesie biblioteki.

Blisko związane z placówkami informacyjnymi instytucje wydawnicze poddały się również naporowi nowej techniki. Rozwijają się tzw. elektroniczne publikacje czy inaczej: elektroniczne wydawnictwa. Komputer może być tu stosowany do sterowania procesami składu i druku książki na papierze. W ten sposób tworzy się elektroniczną bazę danych, która istnieje obok wydawnictw na nośnikach papierowych. Niektóre wydawnictwa mają już jednak tylko postać elektroniczną. Dostęp do nich uzyskuje się w trybie on-line. Mogą też być one zarejestrowane np. na wideokasie i odtwarzane w razie potrzeby np. na monitorze ekranowym.

Przewiduje się, że w przyszłości będzie się zastępować wydawnictwa ukazujące się w postaci tradycyjnej wydawnictwami elektronicznymi, głównie ze względów ekonomicznych. Maurice B. Line pisze: „Najbliższa przyszłość będzie bardziej lub mniej kontynuacją teraźniejszości, z niełatwymi i nietaniami rozwiązaniami problemów ekonomicznych dotyczących bibliotek: nie będą one mogły pozwolić sobie na zakupienie lub otrzymanie skądkolwiek tak wielu dokumentów, jak to czyniły w przeszłości, a ich użytkownicy nie zrobią wiele, aby im pomóc”¹.

W wydawnictwach elektronicznych wykorzystuje się z jednej strony komputery, a z drugiej telewizję. W pierwszym przypadku tworzy się bazy danych, których zawartość stanowią opisy bibliograficzne, dane faktograficzne lub teksty oryginałów dokumentów. Te ostatnie bazy danych mogą być właśnie przykładem zbiorów wydawnictw elektronicznych. Dostęp uzyskuje się tu poprzez sieć telefoniczną lub satelitarną za pośrednictwem terminala. Użytkownik, nazywany teraz często w literaturze przedmiotu końcowym lub właściwym użytkownikiem (end-user), może otrzymać informacje, których potrzebuje, albo na ekranie monitora, albo

¹ M. B. Line: *Document delivery, now and in future*. „Aslib Proceedings” 1983 Vol. 35 nr 4 s. 175.

w postaci wydruku. Jeżeli kogoś interesuje korzystanie z tej formy wydawnictwa, to musi on mieć możliwość dostępu do telefonu, terminala a także ewentualnie drukarki, zwłaszcza gdy ma ochotę zachować jakąś informację dłużej w postaci papierowej (hard-copy).

W drugim przypadku wykorzystuje się telewizję jako środek przekazu wydawnictw elektronicznych. Użytkownik, może nim być biblioteka, powinien w tym przypadku posiadać telefon oraz specjalną przystawkę do aparatu telewizyjnego. Tego rodzaju system ma charakter interakcyjny. Użytkownik uzyskuje obraz na ekranie swego telewizora i może żądać dowolnej informacji, przekazywać swoje zapytania, korygować je w razie, gdy odpowiedź go nie zadowala itp. Działa już szereg takich systemów, jak np. PRESTEL w Wielkiej Brytanii.

Elektronicznym wydawnictwom, zmianom technologicznym w bibliotekach oraz wpływowi, jakie te nowe kierunki rozwoju techniki mają na społeczeństwo, poświęca się ostatnio wiele miejsca na łamach czasopism. Dowodem zwiększonego zainteresowania tą problematyką może być m.in. powstanie w 1983 r. nowego czasopisma poświęconego zastosowaniu elektroniki w bibliotekach, a wydawanego w Wielkiej Brytanii pod tytułem *The Electronic Library*. Wiele mówi się także na ten temat na różnych konferencjach i spotkaniach o zasięgu lokalnym i międzynarodowym. Np. w obradach 48 sesji IFLA szereg wypowiedzi dotyczyło zagadnień stosowania elektroniki w bibliotekach i procesach informacyjnych². Na ostatniej, 49 sesji IFLA, aż 7 referatów poświęcono omówieniu wpływów nowoczesnej techniki na biblioteki i użytkowników informacji naukowej³.

Niepokojom, jakie wzbudza u niektórych ów postęp techniczny, a także możliwościom, jakie stwarza on dla użytkowników informacji naukowej, dały wyraz wystąpienia na Międzynarodowym sympozjum na temat nowych kierunków w publikowaniu elektronicznym i bibliotekach elektronicznych. Organizatorem sympozjum była Biblioteka Uniwersytetu w Essen (Gesamthochschulbibliothek Essen). Spotkanie to zgromadziło 81 osób z następujących krajów: Belgii (1 osoba), Danii (4), Egiptu (8), Kanady (1), NRD (1), RFN (36), Iraku (1), Holandii (6), Nigerii (1), Norwegii (2), Polski (1), Szwecji (1), Wielkiej Brytanii (8), Stanów Zjednoczonych (9) i Szwajcarii (1). Obrady otworzył dyrektor Biblioteki Uniwersytetu w Essen A. H. Helal. Referenci reprezentowali różne kraje i różne instytucje, raczej niebiblioteczne.

Pierwszy referat wygłosiła Helen Henderson z Wielkiej Brytanii, przedstawicielka Information Management Association Ltd. W swoim wystąpieniu pod znamienym tytułem: Czy nastąpi anarchia elektroniczna? (Will there be electronic anarchy?) postawiła szereg pytań, na które trudno na razie znaleźć odpowiedź. Możemy mówić już o rewolucji w rozwoju wszelkich rodzajów systemów informacyjnych a także w publikowaniu elektronicznym. Gdzie będzie tego koniec? Wielkie centralne systemy on-line, specjalne oprogramowania do pracy z minikomputerami, wideodyski, optyczne dyski laserowe⁴ — a więc rozwój urządzeń (hardware) i oprogramowania (software) — wszystko to razem wywołuje uczucie niepokoju; dokąd zmierzamy? Istnieją na świecie np. co najmniej 3 normy dla wideodysków, a każda z nich wymaga innych czytników; istnieją również przynajmniej 2 normy dla optycznych dysków laserowych. Jak sobie poradzimy z nadmiarem urządzeń elektronicznych i czy będziemy zdolni w ciągu najbliższych 10 lat odczytywać na nich dane, jeżeli producenci sprzętu muszą wyjść na swoje, dążą zatem do stałych ulepszeń i zmian? Co będzie z użytkownikami? Trudno oczekiwać, aby personel udzielający informacji umiał tak szybko przystosowywać się i uczyć języ-

² A. Wysocki: *Steci informacyjne i biblioteczne w świetle obrad 48 Konferencji IFLA*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1983 R. 28 nr 1 s. 11-12.

³ Konferencja *Genevska IFLA*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1983 R. 28 nr 6 s. 47.

⁴ Dysk, na którym informacja zapisywana i odczytywana jest przez laser. Perforacja dysku pozwala na przechodzenie promieni laserowych.

ków wyszukiwania w różnych bazach danych. Czy średnia biblioteka będzie wyglądała jak magazyn różnych części urządzeń elektronicznych dla stosowania ich w rozmaitych przypadkach od mikroform po wideodyski? Czy istnieje taka możliwość, aby przy pomocy jakiejś jednej części uruchamiać wszystkie te urządzenia oraz uczynić je bardziej przyjaznymi dla użytkownika? Autorka referatu konkluduje, że mimo tylu postawionych pytań, na które nie umiemy w pełni dać odpowiedzi, jedno jest pewne: rozwój urządzeń dalej będzie postępował.

Następnie głos zabrał Andrew Torok, profesor ergonomii w Northern Illinois University ze Stanów Zjednoczonych. Swoje wystąpienie zatytułował: Ergonomia w społeczeństwie elektronicznym: efekty innowacji technicznych dla ludzi (Ergonomics in an electronic society: the effects of technological innovation on people). Zwrócił w nim uwagę na problemy, jakie powstają w związku z wprowadzeniem nowych technik w ludzkich systemach informacji. Większość ludzi ma zbyt mało sposobności, aby przyzwyczać się do zawłości systemów informacyjnych powstających prawie codziennie. Chociaż ergonomia i inżynieria społeczna stały się pojęciami powszechnie uznanymi w społeczeństwie elektronicznym, tylko nieliczne systemy są łatwo adaptowane przez właściwych użytkowników (end-users), na ogół tych, którzy są przyzwyczajeni do wyszukiwania informacji. Za przyczynę powstawania wspomnianych problemów Torok uważa brak znajomości podstaw komputeryzacji (computer literacy) u wielu społeczeństw, a także nieuwzględnianie czynnika ludzkiego przez projektantów systemów.

Jednym z tematów przyciągających uwagę jest mikrokomputeryzacja. Mikrokomputery pozwalają bowiem użytkownikom (owym end-users) na szerszy dostęp do wielkich baz danych, które są podstawą publikowania elektronicznego. Minikomputery dają również nadzieję na sprawniejszy dostęp do zbiorów w domowym użytkowaniu przesyłane pocztą na dyskietkach⁵ albo w postaci wydruków z komputerów-wydawców⁶. Wyspecjalizowane pakiety oprogramowań zorientowane na użytkowników pozwalają na wyszukiwanie w bazach danych oferowanych przez różnych dostawców. Chociaż te systemy usiłują być przyjazne dla użytkownika, często są one nieodpowiednie albo nie w pełni użyteczne, co wynika z różnych jeszcze braków w urządzeniach i oprogramowaniach.

Przedstawiciel OCLC (On-line Computer Library Center) na Europę N. Perry omówił Lokalny System Biblioteczny OCLC LS 2000 (OCLC Local Library System LS 2000). LS 2000 jest minikomputerem, będącym podstawą systemu bibliotecznego oferowanego bieżąco przez OCLC. LS 2000 jest ulepszoną wersją zintegrowanego systemu bibliotecznego, rozwijanego przez Oddział Badań i Rozwoju Narodowej Biblioteki Medycznej w Stanach Zjednoczonych. LS 2000 działa w zakresie 5 podsystemów. Są to podsystemy: Udostępniania, Publiczny katalog on-line, Bibliograficzny, Administracyjny i Rejestracji czasopism. Obecnie w przygotowaniu są nowe podsystemy, które obejmą: Gromadzenie i tzw. Gateway czyli podsystem wyszukiwania ułatwiający dostęp do innych międzynarodowych baz danych i sieci. LS 2000 jest przeznaczony do dokonywania operacji w trybie bezpośrednim albo pośrednim w bazach danych OCLC. Drugi tryb umożliwia użytkownikowi dostęp do serwisów wykazanych w OCLC On-line Union Catalogue (OLUC) zawierającego 10 mln opisów katalogowych (rekordów) jako dane źródłowe. Poprzez to samo połączenie użytkownik będzie miał możliwość wykorzystywania 4 podsystemów, które opierają się na OLUC: Katalogowanie, Gromadzenie, Rejestracja czasopism ILL (interlibrary-loan) i Przewodnik imiennie-adresowy. W ten sposób LS 2000 reprezentuje zintegrowane usługi biblioteczne. W dodatku system ten oferuje interesu-

⁵ Dyskietki — ang. floppy disk; niem. Disketta; ros. гибкие диски; czes. disketky. Zob. Jerzy Skotnicki: *Systemy przygotowania danych na dyskach elastycznych*. „Aktual. Probl. Inf. Dok.” 1983 R. 28 nr 4 s. 33-39.

⁶ Komputer-wydawca — tak nazwano komputer, który steruje procesami składu i druku.

jąca możliwość grupowego korzystania przez biblioteki ze sprzętu i źródeł, co obniża jednocześnie koszt użytkowania systemu.

OCLC reprezentowali również Frederick Kilgour oraz T. Hickey ze Stanów Zjednoczonych (OCLC Dublin, Ohio). Pierwszy w swoim wystąpieniu zatytułowanym: Katalog on-line rewolucją (The on-line catalog revolution) podkreślił, że technika biblioteczna nie rozwija się tak gwałtownie jak technika w innych dziedzinach, np. rolnictwie, energetyce, transporcie itp. Uważa on jednak, iż systemy katalogowania on-line będą bardziej sprawnymi i bogatszymi instrumentami, niż istniejąca dotychczas technika katalogowania w bibliotekach. Zastępuje się bowiem wg Kilgoura wąski cel bibliograficzny zestawiania katalogów bardziej społecznym szerokim celem. Następnie Kilgour wyliczył zadania i warunki spełnienia tego celu, podając przy tym charakterystykę i możliwości nowych katalogów on-line. Przewiduje on również, że wprawdzie biblioteki będą w przyszłości istniały, lecz będą one spełniały nieco inne zadania, a bibliotekarze będą opisywali pakiety informacji, a nie książki.

T. Hickey natomiast omówił problem integracji tekstu i faksymile w systemie elektronicznego rozpowszechniania dokumentów (The graceful integration of text and facsimile in an electronic document delivery system). Integracja ta jest ciągle jeszcze zagadnieniem nie do końca rozwiązany. Podał przy tym, iż OCLC pracuje obecnie nad projektem, który ma wszelkie szanse, aby skrócić nieco technologię przetwarzania przy uzyskaniu dobrych rezultatów.

O. L. Standera, reprezentant The University of Calgary z Kanady, omówił w swoim wystąpieniu zatytułowanym: Publikowanie elektroniczne: niektóre obserwacje wynikające z naszych doświadczeń (Electronic publishing: some observations evolving from our experience) niektóre problemy, wynikające z podjętego przez ten Uniwersytet projektu powołania do życia czasopisma elektronicznego. Uniwersytet wciągnął do realizacji projektu zarówno swoje Wydawnictwo jak i Bibliotekę Uniwersytecką i przy finansowej pomocy Rady Badawczej Nauk Społecznych i Humanistycznych Kanady rozpoczął przygotowanie projektu obejmującego 2 fazy. Faza 1 związana jest z powołaniem do życia czasopisma z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, przygotowanego i rozpowszechnianego całkowicie techniką elektroniczną. Wykorzystano tu system komputerowy Honeywell Multics. Faza 2 dotyczy zbadania opinii odbiorców czasopisma elektronicznego. Zbadano powstające błędy oraz obliczono i przestudiowano działania ludzkie, konieczne dla realizacji systemu. Poddano także badaniu czytelników czasopisma pytając o ich stosunek do: wydruku komputerowego i jego jakości, jakości liter, formy wyjściowej typu COM (Computer Output Microfilm), jakości składu drukarskiego, przebiegu samego procesu wydruku, jakości pierwszych odbitek wyjścia na ekrany telewizyjne (wideotaśmy) itp. Przygotowano także studium porównawcze kosztów.

Jürgen Ehlers z Ernst Klatt Verlag z RFN mówił o bieżących pracach IEPRC (Recent work of the International Electronic Publishing Research Centre). IEPRC jest niedochodowym ośrodkiem, przeznaczonym do badania zastosowań techniki elektronicznej w zakresie publikowania. IEPRC pracuje na rzecz społeczeństwa informacyjnego, przede wszystkim: wydawców, drukarzy i wszystkich osób związanych z powstawaniem, przekazywaniem i użytkowaniem informacji od autorów po końcowych użytkowników. W bieżących projektach zamierza się przeprowadzić badania metodą delficką⁷, a mają one dotyczyć dziesięcioletniego okresu przyszłego rozwoju publikowania elektronicznego i badania użyteczności dla tych celów systemów satelitarnych. Mówił również o przeprowadzonych badaniach wpływu, jaki ma publikowanie elektroniczne na wydawców materiałów drukowanych. Opisał

⁷ Metoda delficka — zwana również metodą ekspertyzy, opiera się na ankietowaniu niezależnych poglądów specjalistów, co pozwala określić prawdopodobny przebieg zjawisk i ich usytuowanie w określonych odcinkach lub punktach czasowych prognozy.

także krótko usługi, jakie IEPRC oferuje swoim członkom. Szczególnie wysoko ceniony jest IEPRC *Current Awareness Bulletin* prowadzący serwis informacyjny (abstrakty, fotokopie on-line i tłumaczenia).

Podobnym problemem zajął się Alan Singleton z Faxon Corporation Westwood ze Stanów Zjednoczonych. Rozwazał on temat: Elektroniczne publikowanie — przegląd i implikacje dla bibliotek (Electronic publishing — an overview and some implications for libraries). Zauważył przy tym, że czynniki techniczne powinny być rozważane wszechstronnie, aby można było dostrzec wszelkie zagadnienia stojące przed wydawaniem elektronicznym, takie jak np. centralizacja czy decentralizacja, hybrydyzacja⁸ albo równoległe odbieranie obrazu i dźwięku. Opisał też niektóre istniejące albo proponowane systemy, jak ADONIS, HERMES oraz skutki, jakie wynikają dla bibliotek z wdrażania podobnych systemów. Chodzi tu m.in. o takie problemy, jakie mogą powstawać zarówno w sferze intelektualnej jak i technicznej w odniesieniu do tradycyjnej roli rejestrowania, przechowywania, wyszukiwania, udostępniania i rozpowszechniania informacji i dokumentów przez biblioteki. Autor zwrócił np. uwagę na zagadnienie cytowania czasopism elektronicznych.

Wreszcie ostatni mówca Wolfhart H. Anders reprezentujący gospodarzy (pracuje bowiem w Media Centre University of Essen) zatytułował swoje wystąpienie: Wiek Informacji. Rozwój informacji i komunikacji na bazie nowych technik (The Age of Information. The development in information and communication on the basis of new technologies). W wystąpieniu swym poruszył m.in. następujące kwestie: nowe przemiany w informacji i komunikacji poprzez środki (media) i sieci systemów; podstawa techniczna (obecny status i przyszłe osiągnięcia); współczesne podejście do wykorzystania wideotekstu i innych nowych technik komunikacyjnych w Europie; środowisko inteligentnej komunikacji⁹, czyli nowe podejście do specyfiki zadań w informacji i komunikacji; wpływ nowych technik i struktur komunikacji na rynek informacyjny; zmiany i ciągłość w naszym środowisku komunikacyjnym w Wiek Informacji.

W przerwach między referatami można było oglądać wystawę wydawnictw związanych z systemami on-line, sprzętu on-line, wraz z konkretnymi połączeniami do systemów, wykorzystanie dyskietek i wideokaset, telewizji itp.

Autorka niniejszego sprawozdania uczestniczyła w sympozjum jako jedyny przedstawiciel z Polski dzięki uprzejmości dra Jana Pirożyńskiego, dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej, który jej swe zaproszenie odstąpił.

Wanda Pindłowa

⁸ Hybrydyzacja — technika mieszana, np. w przypadku połączenia w maszynie elektronicznej techniki analogowej i cyfrowej.

⁹ Pod pojęciem „inteligentna komunikacja” autor referatu rozumiał przebieg konwersacji człowieka z urządzeniem elektronicznym, które wykazuje pewien stopień inteligencji. Dąży się, aby ten stopień był coraz wyższy i aby maszyna spełniała coraz więcej czynności sama, a także poprawiała błędy, jakie powstają np. w czasie wyszukiwania informacji.

RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 1984 3/4
PL ISSN 0033-202X

BIBLIOTEKARSTWO POLSKIE

Jan Baumgart: *Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1983, 274 s.

Książka Jana Baumgarta składa się z kilku różnych studiów, dotyczących najnowszych dziejów polskiego bibliotekarstwa. Obejmują one lata 1862 (powołanie Karola Estreichera na adiunkta bibliografii w Szkole Głównej oraz na podbibliotekarza Biblioteki Głównej w Warszawie) — 1969 (Ogólnokrajowy zjazd delegatów w Kielcach, kończący czteroletnią kadencję Jana Baumgarta jako przewodniczącego ZG SBP). Całość składa się z trzech części. Pierwsza — to dzieje Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz rozwój bibliotekarstwa w 25-leciu Polski Ludowej, poprzedzony krótką charakterystyką stanu sprzed 1939 r. i omówieniem strat wojennych. Druga zawiera szczegółową rozprawę na temat sytuacji bibliotek wielkopolskich w czasie okupacji, trzecia obejmuje biografie czterech wybitnych bibliotekarzy: Karola Estreichera, Edwarda Kuntzego, Aleksandra Birkenmajera i Bogdana Horodyskiego. Poszczególne studia, pisane w rozmaitych okresach, częściowo publikowane w czasopiśmie, przedstawiają różny stopień szczegółowości i sposób ujęcia. Szczegółowo ujęte są biografie czterech bibliotekarzy, osadzone w szerszym kontekście historycznym, w którym przyszło im działać. Czasokres, w którym mieści się praca Karola Estreichera i Bogdana Horodyskiego, obejmuje drugą połowę XIX w. do połowy lat sześćdziesiątych naszego wieku. W ciągu tych stu lat Karol Estreicher, Edward Kuntze, Aleksander Birkenmajer i Bogdan Horodyski odcisnęli swoją indywidualność na rozwoju polskiego bibliotekarstwa. Wpływ, jaki wywarli na jego kształt organizacyjny, stanowił rezultat łączenia wysokich walorów naukowych i rozległych zainteresowań z doświadczeniem praktycznym i dużym wyrobieniem społecznym. Każdy z nich był organizatorem biblioteki naukowej, każdy z nich, uprawiając naukę, zdawał sobie sprawę, czym jest biblioteka w jej rozwoju, każdy z nich, choć z różną intensywnością, przyczynił się do wyodrębnienia zawodu bibliotekarskiego i zaznaczenia jego obecności wśród innych zawodów.

Dla zrozumienia i wyciągnięcia prawidłowych wniosków dotyczących współczesnej sytuacji bibliotekarstwa konieczne wydają się odwołania do tego stuletniego okresu, w którym formowały się jego podstawy. Dlatego też lekturę książki Jana Baumgarta powinno się zaczynać od końcowych partii. Część drugą pracy, która obejmuje dzieje bibliotek wielkopolskich w okresie okupacji niemieckiej (1939-1945), czyta się jak powieść sensacyjną. Choć losy zbiorów polskich niszczone systematycznie przez okupanta są znane i wielokrotnie opisywane, to przywołanie przez Jana Baumgarta czasów, w których on sam musiał stykać się z niemieckimi urzędnikami i bibliotekarzami odpowiedzialnymi za dezorganizację i niszczenie zbiorów polskich w Wielkopolsce, jest wielce interesujące. Zwłaszcza, że Autor stara się wyważyć swoje oceny poszczególnych osób, oddać sprawiedliwość tym, którzy zachowali zdrowy rozsądek, którzy nie sprzeniewierzyli się

swojemu statusowi bibliotekarza i archiwisty, którzy starali się nie szkodzić ponad miarę. Mimo to administracja niemiecka zlikwidowała takie księgozbiory, jak Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Archiwum i Bibliotekę Archidiecezjalną w Poznaniu, biblioteki seminariów duchownych w Poznaniu, Gnieźnie i we Włocławku, Bibliotekę Kapitułną w Gnieźnie i inne. Niszczono nawet te księgozbiory, które zawierały piśmiennictwo w języku: niemieckim, francuskim, angielskim, łacińskim (s. 119).

Ustosunkowanie się do pierwszej części pracy jest najtrudniejsze. Nie dlatego, że obejmuje ona kilka spraw, z których każda zasługuje na osobną monografię, ale ze względu na trudności natury metodologicznej. Bibliotekarstwo, biblioteki i bibliotekarze tworzą organizację społeczną, która jest uwikłana w cały zespół wzajem powiązanych ról i instytucji typowych dla danego społeczeństwa. Bez znajomości struktury układu społecznego, w którym działa bibliotekarstwo, nie sposób wyjaśnić prawidłowości zachodzących w jego rozwoju¹. Bez tej dyrektywy metodologicznej nie można wyjaśnić, dlaczego w pewnych okresach historycznych biblioteki miały charakter zamknięty, w innych zaś otwarty, dlaczego Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich raz było aktywne, a czasami jego działalność ledwie się tliła. Dlaczego w pewnych okresach, przy bardzo skromnych strukturach organizacyjnych i równie niewielkiej liczbie grupie bibliotekarzy, podejmowano prace naukowe, publikowano wyniki badań, w innych zaś, gdy warunki materialne i potencjał intelektualny bibliotekarzy zdawał się sprzyjać takim poczynaniom, działo się tak niewiele. W części pierwszej czytelnik nie znajdzie odpowiedzi na te i wiele innych pytań, które nasuwają się w trakcie lektury. Zabrakło tutaj wyodrębnienia głównego przedmiotu dociekania historycznego oraz prób sformułowania hipotez, które dałyby się zweryfikować przy pomocy obficie zgromadzonych źródeł.

Zestawienie źródeł stanowi podstawową metodę, która dominuje nie tylko w części pierwszej, ale w całej omawianej pracy. Autor wykorzystał materiały archiwalne: Archiwum Głównego Akt Dawnych i Archiwum Akt Nowych, archiwów bibliotecznych i uniwersyteckich. Chociaż Autor wspomina w przedmowie o archiwum Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, trudno znaleźć w książce dowody tego wykorzystania. Mam na myśli głównie okres powojenny. Oprócz archiwów drugim wykorzystywanym w pracy źródłem jest obficie zgromadzona publicystyka fachowa. Źródła te dotyczą pewnej zbiorowości zawodowej, jaką są bibliotekarze, lecz suma opisywanych w związku z nimi zależności, pozbawiona wniosków o uogólniającym charakterze, nie doprowadziła do skumulowania wiedzy o najnowszych dziejach bibliotekarstwa, których Autor sam był aktywnym uczestnikiem. „Przyjmując — pisze Jerzy Topolski — że celem badania naukowego, a więc i historycznego jest poznanie rzeczywistości dla zaspokojenia odwiecznej ciekawości człowieka co do otaczającego go świata, którego jest częścią, oraz dla zmieniania tej rzeczywistości, stwierdzamy najogólniej, że stopień osiągnięcia tego celu zależy od posiadanej przez historyka wiedzy pozaźródłowej oraz umiejętności operowania tą wiedzą”².

Lektura poszczególnych studiów zawartych w pracy Jana Baumgarta, a zwłaszcza w pierwszej części, nasuwa wniosek, że w bibliotekarstwie, podobnie jak w innych naukach społecznych, najtrudniejsze jest powiązanie badań struktury z badaniem zmian. Jeżeli chodzi o tę drugą sferę, to niezbędne jest korzystanie z ustaleń, do których dochodzi socjologia. Nie da się bowiem wyjaśnić na gruncie bibliotekarskim np. takich zjawisk, jak słabe wykorzystanie piśmiennictwa zagranicznego w bibliotekach naukowych, bez odwołania się do zjawisk zachodzących

¹ Ph. Bagby: *Kultura i historia. Prolegomena do porównawczego badania cywilizacji*. Warszawa 1975 s. 136.

² J. Topolski: *Metodologia historii*. Warszawa 1973 s. 182.

w sferze nauki, nie tyle jej organizacji, co motywacji sprzyjających sięganiu do literatury obcej. Bez ustaleń i wiedzy o rzeczywistych zmianach zachodzących w strukturze społecznej nie da się wyjaśnić opisanych przez Jana Baumgarta takich faktów, jak ustąpienie ze stanowiska przewodniczącego Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich Adama Łysakowskiego w 1949 r. i wybór na wiceprzewodniczącą Wandy Michalskiej, dyrektora Naczelnej Dyrekcji Bibliotek w Ministerstwie Oświaty. Był to wszak nie tylko wynik głosowania, ale próba podporządkowania zawodowej organizacji bibliotekarzy programom tworzonym przez administrację centralną. W Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich nastąpił wówczas istotny przełom, do zarządu weszli nowi ludzie, niestety autorytetem i prestiżem zawodowym nie dorównujący tym, którzy musieli ustąpić. Wycofali się wówczas ludzie tej miary, co Adam Łysakowski, Aleksander Birkenmajer, Marian Łodyński, Edward Kuntze. W konsekwencji bibliotekarstwo utraciło kontakt z nauką polską oraz międzynarodowym ruchem bibliotekarskim. Jak stwierdza Autor: „Zaczął się okres podejmowania różnych uchwał i zobowiązań przez poszczególne biblioteki, okres organizacji współzawodnictwa pracy” (s. 56). W rzeczywistości jednak działalność Związku odżyła dopiero po Ogólnopolskim zjeździe bibliotekarzy polskich i Ogólnokrajowej naradzie bibliografów (16-19.2.1956).

Zestawiając w kronikarski sposób fakty, Autor w swojej skromności nie skorzstał z propozycji J. Topolskiego, by przy ich interpretacji wykorzystać swoje ogromne doświadczenie i wiedzę ogólną, pozaźródłową. Był przecież czynnym członkiem Związku Bibliotekarzy Polskich już w okresie międzywojennym. Pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji, w l. 1965-1969 był jego przewodniczącym. Miał więc, jak rzadko który badacz, możliwość obserwowania niejako od wewnątrz zjawisk towarzyszących rozwojowi tej organizacji. Uchylił się jednak niemal w całej pracy od ocen wartościujących, nie próbował osadzić tej bliskiej przeszłości w szerszym kontekście społecznym.

Mówiąc o całej pracy, mamy ciągle na myśli zbiór studiów, a nie monografię. Przyjmując płynące stąd ograniczenia, wypada jednak sformułować kilka zasadniczych wniosków, które mogą być odniesione do całej pracy i ukierunkować jej recepcję.

1. Punktem odniesienia dla wysokiego poziomu merytorycznego, jaki osiągnęło polskie bibliotekarstwo w okresie międzywojennym, jest druga połowa XIX w. 2. Załącznikiem zawodu bibliotekarskiego była praca wybitnych jednostek, które łączyły zainteresowania naukowe z talentami organizacyjnymi. Największe zasługi na tym polu miał Karol Estreicher. 3. Społeczny prestiż i aktywność zawodową Związku Bibliotekarzy Polskich należy zawdzięczać jego wysoce kompetentnym władzom. Niekwestionowany prestiż naukowy i autorytet zawodowy mieli kolejni przewodniczący Związku: dr Edward Kuntze, prof. Stefan Vrtel-Wierczyński, doc. Adam Łysakowski, doc. Bogdan Horodyski. 4. Pościowy rozwój zawodu bibliotekarskiego, brak pragmatyki zawodowej i w związku z tym coraz liczniejszy napływ do bibliotek osób przypadkowych, często na kierownicze stanowiska, obniżył wpływ Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na kształtowanie polityki bibliotecznej w kraju.

Słabość wewnętrzna Stowarzyszenia po 1949 r. daje się obserwować w książce Jana Baumgarta dzięki odnotowanym skrętnie poszczególnym zdarzeniom. Zaczęło ono już wówczas szukać silniejszych i bardziej wpływowych reprezentantów bibliotekarstwa. Choć właśnie ci, wpływowi i silni doprowadzili do zerwania i później ograniczania kontaktów z IFLA, przyczynili się skutecznie do opóźnienia rozwoju polskiej myśli bibliotekarskiej. Takim charakterystycznym przykładem jest udział SBP w powołaniu w 1958 r. (s. 55) Sekcji Bibliotek i Czytelnictwa w działającej przy ministrze kultury i sztuki Radzie Kultury i Sztuki. W skład tej

Sekcji weszło 34 bibliotekarzy reprezentujących biblioteki różnych sieci i typów. Zadaniem sekcji — píše Autor — było opiniowanie i wnioskowanie o sprawach ujednoczenia polityki bibliotecznej w skali krajowej, inicjowanie i opracowywanie projektów norm prawnych w zakresie bibliotekarstwa, przygotowanie wniosków zmierzających do ujednoczenia wymagań kwalifikacyjnych i systemu szkolenia bibliotekarzy, inicjowanie współdziałania w zakresie upowszechniania czytelnictwa oraz inicjowanie i popieranie badań związanych z problematyką prac sekcji (s. 64). W rzeczywistości był to program, który już w międzywojniu realizował Związek Bibliotekarzy Polskich. Próba przekazania innej instytucji o charakterze społecznym programu, który powinno realizować Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, dowodziła m.in. jego słabości merytorycznej i organizacyjnej. SBP zamiast samemu podjąć główne problemy bibliotekarstwa domagało się przez całe lata powołania centralnej komórki administracyjnej.

Chronologiczny układ zdarzeń opisanych w książce Jana Baumgarta pozwala stwierdzić, jak z biegiem lat SBP przestawało być inspiratorem i wydawcą prac naukowych, normalizacyjnych i metodycznych, jak w jego działalności zaczęły dominować postulaty, prośby i memoriały kierowane do władz i różnych instytucji, a do formułowanych wniosków na licznych zjazdach i naradach właściwie nikt nie nawiązywał. Dotyczyło to szczególnie tak istotnych dla bibliotekarstwa spraw, jak opracowanie pragmatyki zawodowej, współdziałanie z siecią intek, budownictwo i wyposażenie bibliotek. Powodów, dla których SBP samoograniczyło swój wpływ na kształtowanie myśli bibliotekarskiej, należy upatrywać w procesach, które dokonały się wewnątrz i na zewnątrz tej organizacji. Przyszły historyk bibliotekarstwa współczesnego będzie musiał włączyć do swoich podstawowych lektur książkę Jana Baumgarta. Będą z niej korzystać studenci bibliotekoznawstwa i młodzi naukowcy. Z recenzenckiego obowiązku wypada więc zwrócić uwagę na pewne drobne niedociągnięcia, które mogą czytelnika wprowadzić w błąd. Na przykład na s. 103 jest mowa, iż Uchwała Prezydium Rządu z dnia 24 X 1953 r. w sprawie rozwoju sieci fachowych bibliotek zakładowych ustaliła zasady organizacji trzystopniowej sieci, w skład której weszła między innymi Centralna Biblioteka Techniczna. Ponieważ nie została ona dotąd powołana do życia, należało ten fakt odnotować chociażby w przypisie. Mylące jest również używanie określenia „decentralizacja bibliotek” (s. 58), gdy w rzeczywistości jest mowa o decentralizacji administracyjnego zarządzania bibliotekami, która dokonała się w 1951 r. w momencie przekazania ministrowi kultury i sztuki zakresu działania ministra oświaty w przedmiocie bibliotek i zbiorów bibliotecznych (s. 94). Stwierdzenie na s. 109, że pod względem przepisów prawnych, organizacji sieci bibliotecznej w kraju i badań bibliotekoznawczych znaleźliśmy się w „czołówce światowej”, jest wysoce przesadne i nie znajduje potwierdzenia ani w odniesieniu do wczesnych lat powojennych, ani w latach sześćdziesiątych, które są szczegółowo przez Autora omawiane. Z lektury tekstu wynika, że od połowy lat sześćdziesiątych zaznaczył się jednak spadek liczby wydawanych przez SBP książek fachowych. Z repertuaru wydawniczego zniknęły prawie zupełnie publikacje naukowe. Są to oczywiście drobne uchybienia, nie umniejszające walorów tej książki.

Jadwiga Kotodziejska

KONSERWACJA KSIĄŻKI

Janisław Osiegiowski: *Przechowywanie i konserwacja książki*. Poznań: Wydaw. Nauk. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1982, 78 s.

Praca J. Osieglowskiego składa się z 5 rozdziałów, w których Autor bardzo pobieżnie, a niekiedy znów zbyt rozwlekliwie omawia zagadnienia znane mu wyłącznie z literatury i dlatego może książka, szczupła jak na skrypt, roi się od błędów. Błędy Autora dotyczą zagadnień chemicznych, biologicznych i techniki konserwacji. W wielu przypadkach ogranicza się on do ogólników, które powodują, że czytelnik (student) nie jest w stanie stworzyć sobie właściwego obrazu, dotyczącego zagadnień wiążących się z przechowywaniem i konserwacją książki.

Rozdział 1 pt. *Materialoznawstwo* zawiera skrócone wiadomości o pergaminie, papierze, materiałach pisarskich i introligatorskich oraz o klejach. W rozdziale tym nie ma strony bez nieścisłości, z których wymienimy najważniejsze:

S. 12. „Pod wpływem procesu garbowania (...) w skórze następuje ścinanie białka, strącanie żelatyny oraz sklejanie komórek skóry”.

A. S. Skóra przygotowana do garbowania nie zawiera żelatyny, lecz prawie czysty kolagen, który jest tworem włóknistym i w fazie dojrzałej pozakomórkowym. W trakcie garbowania nie następuje więc sklejenie komórek skóry, ale otoczenie włókien kolagenowych przez agregaty garbnika, co powoduje po natłuszczeniu efekt odwrotny niż sklejenie, a mianowicie łatwe przesuwanie się włókien wobec siebie.

S. 12. „Skóra garbowana (...) jest bardzo odporna na działanie czasu, pęknięcie, łamanie, łuszczenie i ścieranie”; s. 23. „Gaz ten [dwutlenek siarki] łącząc się z tlenem atmosferycznym i wodą z powietrza tworzy kwas siarkowy (...), który (...) niszczy (...) kolagen”.

A. S. Autor nie łączy faktów wymienionych na ww. stronach i nie wspomina o groźnej „chorobie” skóry oprawnej, zwanej czerwoną korozją (ang. red rot), powodującej zniszczenia większości opraw skórzanych wykonanych przed 1850 r.

S. 14. „Kleje pochodzenia roślinnego i zwierzęcego (...) zawierają w sobie węglowodany i tłuszcze...”

A. S. Kleje roślinne zbudowane są głównie z węglowodanów, a zwierzęce z białek, tłuszcze nie wchodzą w ich skład.

S. 15. „Klej acetylocelulozowy (...) do jego dodatnich cech dodać należy szybkość schnięcia (...) Klej metylocelulozowy (...) minusem jest dość długi okres wysychania wynoszący około 24 godzin”.

A. S. Klej z acetylocelulozy schnie zbyt szybko i to stanowi utrudnienie w pracach konserwatorskich. Zaletą kleju z metylocelulozy jest m.in. to, że wysycha powoli, pozwalając na niezbyt pośpieszne wykonanie niekiedy trudnych manipulacji konserwatorskich. Czas schnięcia nie jest zresztą aż tak długi, jak podaje Autor. Zależy on od rodzaju pracy i ilości użytego kleju.

Rozdział 2 pt. *Diagnostyka* zawiera opisy mikroorganizmów i owadów niszczących książki. Autor posługuje się w nim zbyt mechanicznie terminem „mikroorganizmy”.

S. 18. „Niektóre bakterie i pleśnie mogą rozwijać się w środowisku obojętnym, którego liczba kwasowa (pH) wynosi 6, inne w środowisku zasadowym — pH 6,8 — 8,0, natomiast grzyby rozwijają się najlepiej w środowisku kwaśnym — pH około 5”.

A. S. Odczyn materiałów, roztworów określa się za pomocą pojęcia pH. Wyraża się go liczbami 1—14. Odczyn obojętny posiadają materiały, których pH wynosi 7. Jeśli pH jest mniejsze od 7, mamy do czynienia z odczynem kwaśnym, a jeśli większe od 7, odczyn jest zasadowy. „Liczba kwasowa” jest nieprawidłowym synonimem pH. Nazwa „pleśń” jest (nieprawidłowym) synonimem grzybków mikroskopowych, najczęściej występujących na książkach. Nie należy więc tych pojęć (pleśń i grzyby) rozdzielać. Różny odczyn papierów w książkach wpływa co prawda na rozwój niektórych grzybów, ale nie wpływa w sposób decydujący na odporność materiałów, jak to pisze Autor na s. 18, 25, 62 i in.

S. 18. „Jedne mikroorganizmy (...) rozpoczynają hydrolizę celulozy zmieniając jednocześnie jej kwasowość, wilgotność i temperaturę (...) wydzielają enzymy trawiące, które stopniowo rozkładają celulozę na związki proste, m.in. na wielocukry i glikozę”.

A. S. Mikroorganizmy, tzn. bakterie oraz należące do nich promieniowce i grzyby, hydrolizują celulozę. Wydzielają przy tym pewne ilości wody, lecz tak nieznaczne, że trudno mówić, iż zmieniają one wilgotność środowiska. Produktami ich przemiany materii są kwasy wpływające destrukcyjnie na papier. Nie mają natomiast wpływu na zmiany temperatury. Celuloza jest wielocukrem i pod wpływem enzymów drobnoustrojów jest rozkładana na związki prostsze, m.in. na cukry proste, dwucukry i tzw. oligosacharydy, a nie wielocukry.

S. 19-20. „Podstawowym pożywieniem larwy żywiaka jest skrobia znajdująca się w klejach, jednakże (...) atakowany jest również papier, a nawet drewno okładzin książkowych”.

A. S. Larwy żywiaka są rzeczywiście wszystkożerne. Najlepszym dla nich pożywieniem jest skrobia oraz białka (np. w klejach opraw, kleje zwierzęce w papierze). Atakując drewno larwy żywią się zawartością komórek drewna, a bogate w celulozę i ligninę ściany tych komórek pozostawiają wraz z ekskrementami w chodnikach w formie proszku.

S. 20. „Rybnik cukrowy (...) jest to owad nie przechodzący metamorfoz”.

A. S. Przechodzi. Forma larwalna jest bardzo podobna do postaci dorosłej.

S. 21. „Owady [niszczące książkę...] spełniają ważną rolę w utrzymaniu równowagi dwutlenku węgla w przyrodzie”.

A. S. Tę rolę spełniają drobnoustroje glebowe, które — rozkładając resztki roślinne i zwierzęce — wydzielają znaczne ilości CO₂.

A. S. Na s. 22 Autor bardzo ogólnikowo i dyletancko omawia wpływ światła i wilgoci zawartej w powietrzu na procesy starzenia się papieru. A przecież wilgoć jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na stan zachowania zbiorów.

S. 25. Autor używa zamiennie terminów: liczba kwasowa (por. s. 18), stopień kwasowości, odczyn kwasowości i pH. Np. „Dla roztworów obojętnych (alkalicznych) liczba ta wynosi 7”.

A. S. Na temat odczytu wypowiedziałam się w moich uwagach dotyczących s. 18. Terminy: stopień kwasowości i liczba kwasowości są nieprawidłowe.

S. 25-26. Autor omawia stosowanie papierka lakmusowego pozwalającego „z dużą precyzją ustalić” pH, ale „tylko w stosunku do płynów”, natomiast zakres ich [pehametrów lampowych] zastosowania ogranicza się w zasadzie do badań roztworów wodnych”.

A. S. Papierek lakmusowy wskazuje tylko odczyn kwaśny, zasadowy i z mniejszą precyzją obojętny. Pehametry lampowe posiadają elektrodę tzw. stykową, pozwalającą określić pH zabytkowego papieru w każdym miejscu.

S. 26 pkt 2.2.2. *Wyodrębnianie i identyfikacja mikroorganizmów.*

A. S. Nieprawdą jest, że do przeprowadzenia prawidłowej dezynfekcji i idącej za tym konserwacji książki zabytkowej musi być zawsze przeprowadzana identyfikacja mikroorganizmów i ich wrażliwości na środki dezynfekcyjne. Opisane przez Autora badania prowadzono w czasach, kiedy nie posiadano żadnych receptur dla właściwego przeprowadzenia dezynfekcji książki. Obecnie istnieją już liczne metody, których jednak Autor nie zna.

S. 27 pkt 2.2.3. *Badania nad wytrzymałością mechaniczną papieru.*

A. S. Do konserwacji książek zabytkowych używa się najlepszych importowanych papierów i bibułki japońskiej. Nie ma więc potrzeby oznaczania ich wytrzymałości mechanicznej. Badania tego rodzaju przeprowadza się w laboratoriach opracowując nowe metody, np. wpływ fungicydów i insektycydów na papier,

wpływ nowych klejów na papier itp. Uważam ten pobieżnie napisany rozdział za całkowicie zbędny.

Rozdział 3. *Profilaktyka* zawiera 9 podrozdziałów, wśród których znajdują się *Dezynsekcja* oraz *Dezynfekcja*. Uważam, że zabiegi zwalczania owadów oraz mikroorganizmów nie należą do czynności profilaktycznych. Jest to leczenie chorego organizmu, jakim jest zbiór lub pojedyncza książka. Podrozdziały te powinny być włączone do rozdziału *Restauracja*.

Autor niepotrzebnie rozwodzi się na temat mechanizmu działania trucizn na owady, tym bardziej że w tekście omawia te środki chaotycznie, nie wymieniając tych, które paraliżują układ nerwowy, a które działają na przewód pokarmowy. Omawiane przez Autora środki owadobójcze w większości nie są już używane, np. cyjanowodór, czterochlorek węgla, azotox.

S. 45. Autor pisze o dezynfekcji mieszaniną eterowo-benzenową tymolu i sublimatu jako o najlepszej obecnie metodzie dezynfekcji indywidualnej.

A. S. Mieszanina ta jest już bardzo rzadko używana ze względu na silną palność, silne własności trujące, bardzo szkodliwy wpływ na papier (m.in. jego wysuszenie) oraz utrwalanie brudu w porach papieru.

S. 45. Autor podaje, że drobnoustroje można zwalczać m.in. przy użyciu pięciochlorofenolu.

A. S. Pięciochlorofenol wycofano dawno z praktyki ze względu na jego bardzo szkodliwy wpływ na papier.

Rozdział 4. *Restauracja książki*. Dyskusyjne jest stanowisko Autora na temat uzupełnień tekstu lub rysunku na konserwowanym obiekcie zabytkowym. Autor odrzuca te próby uważając, że „dla współczesnego bibliotekarza, archiwisty czy badacza tego rodzaju rekonstrukcje nie mają żadnego znaczenia, a niekiedy uważa się je jako próby dokonania falsyfikatu” (s. 57).

A. S. W przypadkach zachowania identycznych egzemplarzy map, książek itp. dokonuje się rekonstrukcji tekstu lub rysunku po to, aby bibliotekarz, archiwista, a głównie „badacz” mogli w pełni skorzystać z treści przekazywanych na restaurowanym papierze. Wszelkie uzupełnienia powinny być wyraźnie zaznaczone w dokumentacji konserwatorskiej. Zabieg konserwatorski ma na celu umożliwienie dalszego wykorzystywania zabytkowych dzieł zgodnie z ich pierwotną funkcją jako nośników treści.

S. 59. „Dokumenty należy oczyścić (...) usunąć z nich kurz i inne pyły, warstwy pleśni i grzybów (...). Warstwy pleśni czy grzyba usuwać należy za pomocą tamponu z waty. Po oczyszczeniu dokumenty poddać należy gazowaniu w komorze próżniowej celem zabicia wszystkich postaci owadów oraz części mikroorganizmów. Z kolei (...) dokonać należy dezynfekcji w digestorium stosując płyn do odkażania”.

A. S. Autor popełnia tu kardynalny błąd, polecając najpierw oczyszczenie z kurzu i warstw drobnoustrojów, a potem dezynfekcję przez gazowanie. Dezynfekcja musi poprzedzać oczyszczenie, gdyż w przeciwnym wypadku rozsiewa się niepoliczalne ilości zarodników grzybów w pomieszczeniach, zakażając nimi książki i personel. Gazowanie w komorze próżniowej zabija skutecznie wszystkie drobnoustroje. Autor nie wspomina natomiast o zabezpieczeniu obiektów po konserwacji przed rozwojem owadów i drobnoustrojów.

S. 61. „Plamy po pleśniach, grzybach i bakteriach, czyli tzw. «foxingi», przybierające najczęściej barwy brunatne, czerwone, fioletowe, żółte i czarne”.

A. S. Plamy foxingowe koloru rdzawo-brunatnego to te, o których Autor wspomina na s. 22 i 64, nazywając je plamami od cząsteczek utlenionego żelaza i nie kojarząc ich z właściwą nazwą. Plamy kolorowe, o których wspomina Autor, są wynikiem działalności drobnoustrojów.

S. 63. „Po bieleniu [chloraminą] zachodzi konieczność dokładnego płukania w wodzie destylowanej”.

A. S. Po bieleniu należy płukać obiekt w 1% roztworze tiosiarczynu sodu (antychlor), aby usunąć z papieru pozostałości chloru, które działają szkodliwie na papier. Potem płukać w wodzie.

S. 63. W celu utrwalenia pisma należy stosować „roztwór plexiglasu (Polymethymethacrylat) w formie oleju lub gumy”.

A. S. Wächter podaje, że do zabezpieczenia pisma przed rozmywaniem można stosować roztwory Plexisol lub Plexigum. Oba te preparaty uzyskuje się tylko z polimetakrylanu metylu, bo np. Plexisol jest poliwinylacetalem. Tłumaczenie nazw fabrycznych, i to w dodatku błędne, uważam za dowód braku jakiegokolwiek przygotowania konserwatorskiego.

S. 66. Zagadnienie dotyczy zastosowania bibułki japońskiej z nylonu do konserwacji.

A. S. Autor nie zdaje sobie sprawy, jakich materiałów używać można w konserwacji obiektów papierowych. Miesza techniki wzmacniania i sklejanía. Zaleca przyklejanie bibułki nylonowej do papieru klejem rozpuszczalnym w wodzie, zalecając zrywanie suchej części bibułki. Wyżej zaś podaje, że bibułka ta jest bardzo wytrzymała i że musi być cięta nożyczkami.

S. 68. „Pochodną laminacji metodą wzmacniania papieru jest impregnacja.” Do jej wykonania Autor zaleca tworzywa sztuczne (np. metylcelulozę) w stanie rozproszenia w powietrzu, zaleca skomplikowane i kosztowne urządzenia.

A. S. Impregnacja nie jest pochodną laminacji. Autor nie zna podstawowych zasad konserwacji papieru. Prawie każdy obiekt z papieru, który przechodzi zabiegi tzw. warsztatu mokrego (mycie, odkwaszenie, wybielanie) traci klej, który jest naturalnym składnikiem papieru. Ten ubytek należy uzupełnić przez zabieg ponownego zaklejenia, który jest równoznaczny z impregnacją. Klej żelatynowy, z metylcelulozy, polialkoholu winylu nanosi się przez pędzlowanie. Metylceluloza nie jest tworzywem sztucznym: jest zmetylowaną pochodną celulozy.

Powyższy przegląd kolejnych rozdziałów książki, który ograniczył się — niestety — do wytknięcia Autorowi niezajomości podstawowych zasad konserwacji, skłania do niewesołych refleksji. Nie można bowiem tolerować sytuacji, w której skrypty akademickie opracowują autorzy niekompetentni. Dziwi i to, że tak poważny edytor, jakim jest Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, zdecydował się beztrósko na wydanie skryptu bez zasięgnięcia opinii kompetentnych recenzentów. Skutki tego przeoczenia zaowocowały w formie pracy bardziej szkodliwej niż pozytywnej.

Alicja Strzelczyk

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

W 1982 r. odszedł na zawsze profesor Antoni Knot, wybitny współtwórca polskiego bibliotekoznawstwa, wychowawca niemałej rzeszy bibliotekarzy. Wspominają go na łamach półrocznika Zakładu Narodowego im. Ossolińskich *Ze Skarbcza Kultury* [1] Józef Szczepaniec, Jan Ożóg, Janusz Albin, Jan Trzynałowski, Bronisław Kocowski, Aleksandra Mendykowa i Józef Szocki w szkicach opatrzonych wspólnym tytułem *Antoni Knot w relacjach i wspomnieniach* (s. 7-55), których treścią są nie tylko zainteresowania i osiągnięcia naukowe Profesora, ale także jego działalność w Ossolineum i na Uniwersytecie Wrocławskim.

Jednym ze współpracowników prof. Knota był, także już nieżyjący, prof.

Stanisław Szpilczyński [2], historyk medycyny, nadzorujący zbieranie medycznych silesiaków, co wynikało z zadań Zespołu Historii Medycyny PAN, którym kierował. Obok wielu funkcji w Polskiej Akademii Nauk, we wrocławskiej Akademii Medycznej, w towarzystwach naukowych w kraju i za granicą i in., pełnił także w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu „nieoficjalną funkcję konsultanta i rzeczoznawcy” (s. 462) w swej dziedzinie. Miał również wykłady z historii nauki dla studentów bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Wrocławskim.

Inną, niezmiernie ważną postacią dla polskiej historii medycyny i polskiej bibliografii lekarskiej, którą stworzył, jest profesor Stanisław Konopka (odszedł w 1982 r.). W numerze specjalnym *Archiwum Historii Medycyny* [3] poświęconym Profesorowi opublikowano szkice Hanny Bojczuk, Mariana Tulczyńskiego, Zofii Podgórskiej-Klawe, Tadeusza Roźniatowskiego, Wiesława Stembrowicza, Stanisława Jagielskiego i Czesława Czerwińskiego (s. 439-486), przedstawiające znakomitego uczonego jako historyka medycyny, bibliografa, bibliotekarza. Szkice te poprzedza tekst samego S. Konopki *O źródłach do dziejów medycyny polskiej i o głównych przeszkodach, utrudniających rozwijanie badań naukowych z tej dziedziny* (s. 413-437), w którym autor charakteryzuje stan polskiego piśmiennictwa medycznego, wysuwa wiele postulatów opracowania bibliografii lekarskiej i stworzenia warsztatu naukowego dla historyków medycyny, m.in. w Głównej Bibliotece Lekarskiej w Warszawie.

Główna Biblioteka Lekarska jest spadkobierczynią tradycji Biblioteki Towarzystwa Lekarskiego w Warszawie, która spłonęła doszczętnie w sierpniu 1944 r. Jej historią zajęła się Wanda Foltyn [4]. W zakończeniu autorka podaje informację o propozycji nadania Głównej Bibliotece Lekarskiej imienia jej twórcy, prof. Stanisława Konopki.

O innych naukowych bibliotekach Warszawy działających na przełomie XIX i XX w. traktuje artykuł Jana Piskurewicza [5], przedstawiający operatywną działalność Muzeum Przemysłu i Rolnictwa oraz Kasy im. Mianowskiego w organizowaniu życia naukowego w Warszawie. Interesujące są rozległe kontakty obu instytucji z innymi ośrodkami nauki, szczególnie w zakresie wymiany wydawnictw naukowych.

Stanisława Sochacka jest autorką niedużego artykułu o sorabikach w bibliotece Władysława Nehringa, wrocławskiego polonisty i sławisty, działającego w II poł. XIX w. [6]. Jego biblioteka „liczyła przeszło 3000 pozycji i tworzyła drugą co do wielkości (po bibliotece W. Cybulskiego) prywatną bibliotekę polską we Wrocławiu” (s. 78). Autorka podaje spis bibliograficzny 36 druków lużyckich z biblioteki W. Nehringa, wśród których 19 „stanowi ewidentne nowum, uzupełniające dotychczasowe bibliografie piśmiennictwa lużyckiego” (s. 80).

Historia bibliotek jest przedmiotem aż trzech artykułów zamieszczonych w *Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej* [7], a mianowicie: Marcelego Kosmana *Biblioteki w Wielkopolsce przedrozbiorowej* (s. 113-127), Bogumiły Kosmanowej *Bibliotekarstwo wielkopolskie 1793-1918* (s. 129-142) i Marii Barbary Topolskiej *Biblioteki w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI i pierwszej połowie XVII w.* (s. 143-183). M. Kosman wyjaśnia, iż „szkic niniejszy — podobnie jak następny artykuł, dotyczący bibliotekarstwa wielkopolskiego w okresie rozbiorów — zostały napisane w 1978 r. z przeznaczeniem do pracy zbiorowej na temat bibliotek regionu przygotowywanej na VIII Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu. Ponieważ jednak publikacja tej książki nie doszła do skutku, teksty te ukazują się w *Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej* jako materiały wstępne do szerszej zakrojonych badań zespołowych, których wynikiem winna stać się monografia syntetyczna dziejów książki i bibliotek w Wielkopolsce” (s. 113). Artykuły Kosmanów stanowią pobieżny przegląd problematyki książki i biblioteki na ziemiach Wielkopolski poczynając od stwierdzenia: „Najdawniejsza Wielkopolska to ziemie Polan, stano-

wiąc trzon państwa utworzonego przez Piastów” (s. 113) po „Echa jej [współpracy Wielkopolski z Pomorzem w czasie zaborów] były żywe w okresie międzywojennym” (s. 142). Autorzy postawili sobie trudne zadanie zamieszczenia na 30 stronach niekrótkiej w rezultacie historii książki i bibliotek na ziemiach Wielkopolski, z założenia zatem są to teksty bardzo skrótowo traktujące obszerne przecież tematy.

Z poprzednimi wyraźnie kontrastuje artykuł M. B. Topolskiej, którą wyodrębniła następujące zagadnienia dotyczące książki i bibliotek w Wielkim Księstwie Litewskim: handel książką; rozpowszechnianie książek zakazanych; biblioteki instytucjonalne — kościelne, klasztorne, zbiorowe, cerkiewne; biblioteki prywatne — księży, zakonników, popów i ministrów; biblioteka królewska; biblioteki magnackie, szlacheckie, mieszczańskie. Znamienne jest podsumowanie: „W omawianym okresie Wielkie Księstwo Litewskie w dziedzinie rozpowszechniania książki stało się łącznikiem Zachodu ze Wschodem, zaś w stosunkach z Koroną omawiane procesy były jednym z elementów przyczyniających się do integracji wielonarodowościowej Rzeczypospolitej” (s. 182).

Na łamach *Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej* [8] działalnością bibliotek ludowych w Galicji zajmuje się Janusz Albin (s. 77-102). Podkreślając fakt, iż „problematyka rozwoju bibliotek ludowych i czytelnictwa w Galicji należy wciąż do stosunkowo mało znanych” (s. 77), autor przedstawia główne nurty ruchu oświatowego w Galicji, organizacje powoływane w celu szerzenia oświaty; ukazuje miejsce i rolę bibliotek oraz upowszechniającego się czytelnictwa w kształtowaniu narodowej i społecznej świadomości społeczeństwa galicyjskiego.

Również w *Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej* [8] znajdują się prace autorów niemieckich dotyczące historii, ale także dnia dzisiejszego, dwu bibliotek niemieckich: Paula Raabego *Bibliotheca Augusta* — dawna biblioteka w konfrontacji ze współczesnością (s. 5-17) — biblioteka w Wolfenbüttel i Konrada Marwinkiego *Bibliothek Universität in Jena* — jej znaczenie dawniej i dziś (s. 19-45).

Uzupełnieniem niejako problematyki bibliotekarstwa niemieckiego jest artykuł Marka Andrzejewskiego [9], poświęcony bibliotekom w Republice Federalnej Niemiec, ich zasobom, lokalizacji, powiązaniom z innymi bibliotekami i instytucjami. Omówione są zarówno wielkie biblioteki, jak też poszczególne grupy bibliotek: krajowe, uniwersyteckie, naukowe, publiczne w mieście i na wsi, biblioteki wyznaniowe. Autor pokrótce charakteryzuje organizację pracy bibliotek, ich wyposażenie w nowoczesny sprzęt, formy udostępniania, budynki bibliotek. Wspomina także o stowarzyszeniach bibliotekarskich, szkolnictwie bibliotekarskim i kadrach w bibliotekach. W zakończeniu przytoczone są oceny bibliotek zachodniemieckich, dokonane przez przebywających w RFN zagranicznych stypendystów. M.in. Polacy dość krytycznie oceniali zaopatrzenie bibliotek w czasopiśmie, katalogi rzeczowe (s. 172).

Wiele jest różnych katalogów i kartotek w Bibliotece Ossolineum, zatem — aby zorientować w tym zasobie czytelnika i ułatwić mu jego wykorzystanie — Maria Zawalska [1] opracowała *Przewodnik po katalogach i kartotekach pomocniczych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* (s. 165-185). Publikacja ta rejestruje także istniejący w 1981 r. stan opracowania zbiorów w Bibliotece (łącznie ze zbiorami numizmatyczno-sfragistycznymi i mikroformami).

Na materiały dotyczące bibliotek wileńskich przed wojną trafiamy w *Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej* [7], w którym bibliografię zawartości *Ateneum Wileńskiego* za l. 1923-39 opracował Józef Tumelis (s. 227-259). Dział 3. *Archîwa, biblioteki, muzea* zawiera 30 pozycji, m.in. M. Ambrosa *Księgozbiór Lelewela w Uniwersyteckiej Bibliotece Publicznej w Wilnie*; B. Lisowskiego *Starodruki Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie*.

Alicję Kurkową zainteresowały XVII-wieczne druki gdańskie [10], szczególnie ilustracje portretowe zamieszczane w nich przez gdańskich i czasowo przebywających w mieście artystów grafików specjalizujących się w wizerunkach medycznych. Autorka stwierdza, iż: „Ilustrowane portretami i tablicami heraldycznymi utwory okolicznościowe stanowią w Gdańsku zjawisko unikatowe w skali krajowej” (s. 83). W artykule przedstawione są charakterystyczne kompozycje ilustracji portretowej w zależności od rodzaju publikacji. Szczególnie cenionym rytownikiem był Jeremiasz Falck. Mimo wielu wybitnych grafików Gdańsk nie stworzył własnej szkoły artystycznej. A jednak „portret gdańskiej ilustracji XVII w. poważnie wzbogaca historię sztuki mieszczańskiej Polski, rzuca światło na wiele ciekawych osobowości ludzkich i odsłania mało dotychczas znane elementy kultury miasta” (s. 106). Ten interesujący artykuł dotyczący historii grafiki książkowej jest opatrzony licznymi reprodukcjami ilustracji portretowej, co wydatnie podnosi jego wartość poznawczą.

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. „Ze Skarbcza Kultury” 1983 z. 38, 230 s.
2. Helena Ostromęcka: *O Stanisławie Szpilczyńskim (1910 - 1980)*. „Kwart. Hist. Nauki” 1983 R. 28 nr 2 s. 459 - 465, portr.
3. *Archiwum Historii Medycyny. Zeszyt poświęcony życiu i działalności naukowej Profesora Doktora Stanisława Konopki*. 1983 T. 46, z. 4 s. 413 - 486.
4. Wanda Foltyn: *Biblioteka Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego w latach 1821 - 1944*. „Arch. Hist. Med.” 1983 T. 46 z. 2 s. 149 - 182.
5. Jan Piskurewicz: *O naukowych kontaktach warszawskich instytucji popierających rozwój nauki na przełomie XIX i XX wieku*. „Kwart. Hist. Nauki” 1983 R. 28 nr 2 s. 371 - 386.
6. Stanisława Sochacka: *Sorabica w bibliotece Władysława Nehringa*. „Kwart. Opol.” 1983 R. 29 nr 1 s. 76 - 83.
7. „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1983 z. 20, 291 s.
8. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1983 R. 32 nr 1/2, 196 s.
9. Marek Andrzejewski: *Biblioteki w Republice Federalnej Niemiec*. „Prz. Zach.” 1983 R. 39 nr 3 s. 166 - 172.
10. Alicja Kurkowa: *Ilustracja portretowa w drukach gdańskich XVII wieku*. „Rocz. Gdański” 1983 T. 43 z. 1 s. 83 - 108, 36 tabl.

Irena Bednarz

BIBLIOTEKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK W WARSZAWIE W 1983 ROKU

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEKI

Podstawą działalności Biblioteki był statut zatwierdzony w 1975 r. Nadzór merytoryczny nad działalnością Biblioteki — jako jednej z pięciu bibliotek samodzielnych PAN — sprawował Wydział I Nauk Społecznych (decyzja sekretarza naukowego PAN z dn. 29 grudnia 1975 r.). W stosunku do ustaleń zawartych w statucie zakres zadań Biblioteki został poszerzony o gromadzenie i opracowywanie rezerwy wieczystej wydawnictw PAN — zgodnie z decyzją nr 7/80 sekretarza naukowego z dn. 22 lutego 1980 r.

W okresie sprawozdawczym w ramach Działu Informacji Naukowej i Klasyfikacji Zbiorów wyodrębniona została Pracownia Progностyczna, której zadaniem jest opracowywanie bibliografii i prowadzenie kartotek literatury prognostycznej.

Biblioteka zacieśniła i pogłębiła swoją współpracę z I Centralną Biblioteką Nauk Społecznych — Biblioteką Uniwersytetu Warszawskiego w zakresie specjalizacji naukoznawczej i prognostycznej. Powołana została Międzybiblioteczna Komisja Koordynacyjna Bibliotek Nauk Społecznych, a w skład jej prezydium weszli członkowie dyrekcji Biblioteki PAN w Warszawie. Również w składzie trzech grup roboczych tej komisji (ds. czasopism, ds. klasyfikacji i katalogów centralnych, ds. informatora o bibliotekach społecznych) znaleźli się przedstawiciele Biblioteki.

Władze Akademii podjęły ważką decyzję o potrzebie kontynuowania centralnego katalogu zagranicznych wydawnictw ciągłych sieci bibliotek Polskiej Akademii Nauk i towarzystw naukowych, prowadzonego przez Bibliotekę od 1962 r. Centralny katalog dostarcza informacji bibliograficznych o ponad 18 000 tytułów wydawnictw ciągłych, głównie czasopism zagranicznych, z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Jest źródłem informacji o bieżących wpływach oraz informacji retrospektywnej, ponieważ wykazuje zasoby czasopism w placówkach PAN za okres ponad 20 lat. Biblioteka uzyskała dodatkowe środki finansowe na aktualizację katalogu.

W 1983 r. zakończono ostatecznie wycenę całego zbioru czasopism z jednoczesnym uzupełnieniem kartoteki topograficznej i dokonaniem odpowiednich wpisów w inwentarzu. Wartość zbioru czasopism została uzgodniona z Działem Finansowo-Księgowym w Zarządzie Administracyjnym Placówek PAN.

Biblioteka podjęła decyzję o przeprowadzeniu skontrum zbioru wydawnictw zwartych. Skontrum rozpoczęto w połowie roku i zakończono w magazynach książek oraz księgozbiorach podręcznych do 31 grudnia 1983 r. Jedynie wyjaśnienie poszczególnych przypadków w celu ostatecznego ustalenia wykazu braków przeciąganie się do I kwartału bieżącego roku. Skontrum uświadomiło potrzebę uporządkowania i zmodernizowania dokumentacji w zakresie ewidencji zbiorów.

Biblioteka przeżywała w 1983 r. poważne trudności personalne, na które złożyły się długotrwałe choroby 3 pracowników, przy czym absencja chorobowa wyniosła odpowiednio 205 i 163 dni robocze — wobec 255 roboczodni w 1983 r. Ponadto zaznaczył się większy niż w latach ubiegłych odpływ wykwalifikowanych pracowników, głównie do bibliotek szkolnych. Stworzyło to dla Biblioteki spore trudności w realizacji zadań. Mimo to działalność podstawowa Biblioteki była realizowana bez większych zahamowań.

II. ORGANY KOLEGIALNE

W okresie sprawozdawczym działały statutowe organy kolegialne Biblioteki, tzn. Kolegium Biblioteki jako organ doradczy i opiniodawczy dyrektora Biblioteki oraz Rada Naukowa.

Kolegium odbyło 14 posiedzeń. Przedmiotem posiedzeń Kolegium były głównie problemy działalności podstawowej Biblioteki, a także sprawy personalne i socjalne.

Rada Naukowa Biblioteki powołana na okres kadencji Prezydium PAN 1981 - -1983 działała w następującym składzie: przewodniczący: prof. dr. Czesław Madajczyk, członek PAN; członkowie: prof. dr Barbara Bieńkowska, mgr Jadwiga Cwiekowa, prof. dr Jan Danecki, prof. dr Maria Dembowska, mgr Joanna Grabowska, doc. dr hab. Bogdan Jaczewski, mgr Maria Lenartowicz, dr Leon Łoś, dr Zdena Maj, dr Andrzej Meżyński, prof. dr Eugeniusz Olszewski, mgr Zofia Pietrzak, prof. dr Tadeusz Pszczołowski, dr Barbara Sordylowa, doc. dr Krystyna Stachowska, mgr Romana Steczowicz, doc. dr hab. Lech Zacher, mgr Zofia Zakrzewska.

Reprezentacja Biblioteki w Radzie Naukowej zamykała się liczbą ośmiu pracowników, w tym wchodzący z urzędu dyrektor i wicedyrektor, bibliotekarze dyplomowani oraz wybrani przez zebranie ogólne przedstawiciele służby bibliotecznej.

Rada Naukowa odbyła posiedzenie dn. 26 maja 1983 r., na którym oceniła działalność podstawową i naukową Biblioteki w 1982 r. Zajęła się bliżej udostępnianiem i wykorzystaniem księgozbioru Biblioteki.

W związku z zaprzestaniem działalności komisji socjalnej kompetencje jej przejął zespół ds. socjalnych, pracujący w ramach Kolegium Biblioteki. Członkowie zespołu zostali wybrani na ogólnym zebraniu pracowników dn. 19 kwietnia 1983 r.

W Bibliotece nie działała organizacja związkowa.

III. SPRAWY PERSONALNE I FINANSOWE

Fluktuacja kadrowa w 1983 r. była znaczna. Z Biblioteki odeszły 4 osoby do pracy w innych instytucjach, jedna na rentę inwalidzką II kat., jedna na normalną emeryturę (z dn. 31 grudnia 1983 r.). Przyjęto do pracy 5 osób na pełne etaty, jedną na 1/2 etatu. Wśród nowo zatrudnionych były 3 absolwentki studiów wyższych przyjęte na staż wstępny; jedna osoba przyszła do Biblioteki za porozumieniem zakładów pracy. Obsadzono ponadto etat gońca, przekazany Bibliotece przez Zarząd Administracyjny Placówek PAN. Średnioroczne zatrudnienie Biblioteki wyniosło 50 osób, w tym na pełnych etatach pracowało 40 osób, a niepełnozatrudnionych było 10 osób.

Biblioteka zatrudniała: 6 starszych kustoszy dyplomowanych (w tym 3 z tytułem doktora), 2 starszych dokumentalistów dypl. (w niepełnym wymiarze czasu

pracy), 16 kustoszy służby bibliotecznej, 10 starszych bibliotekarzy, 7 bibliotekarzy, 1 dokumentalistę, 2 młodszych bibliotekarzy, 4 starszych magazynierów, 2 magazynierów, 4 stażystów.

W przeciwieństwie do roku poprzedniego, kiedy to borykano się z brakami w funduszu płac, w 1983 r. Biblioteka uzyskała znaczne środki na podwyżki uposażeń w miesięcznym limicie:

od stycznia	9600 zł
od maja	52 200 zł
od października	85 000 zł
<hr/> razem	<hr/> 146 800 zł

Otrzymana suma pozwoliła na wydatne podwyżki uposażeń oraz na zlikwidowanie przekroczenia w limicie miesięcznym.

W ciągu 1983 r. awanse ze zmianą stanowiska uzyskało 6 osób, a podwyżki płac otrzymali w zasadzie wszyscy pracownicy na łączną sumę 128 530 zł. Obowiązujące dotychczas przepisy płacowe, które mają charakter przejściowy, nie pozwoliły na bardziej efektywne wykorzystanie przyznanej kwoty, ponieważ niektórzy pracownicy (dotyczyło to w szczególności osób w wieku przedemerytalnym) uzyskali wcześniej górne stawki uposażenia zasadniczego.

Nagrody pieniężne za szczególne osiągnięcia w pracy z okazji 22 lipca zostały przyznane 19 pracownikom. Odprawy emerytalne otrzymały 2 pracowniczki.

Budżet wydatków Biblioteki na 1983 r., zatwierdzony przez pierwszego zastępcę sekretarza naukowego PAN, ukształtował się w wysokości 18 948 900 zł, a w porównaniu z 1982 r. wzrósł o blisko 6 mln zł. Realizacja budżetu we wszystkich paragrafach wyniosła 18 636 392 zł.

Najpoważniejsze pozycje w wydatkach stanowiły:

§ 11 osobowy fundusz płac	5 470 600 zł
§ 38 pomoce naukowe i dydaktyczne	4 350 000 zł
§ 37 usługi niematerialne	3 710 000 zł
§ 36 usługi materialne	1 800 000 zł
§ 31 materiały i przedmioty nietrwałe	670 000 zł

W porównaniu z 1982 r. ponad 2-krotnie wzrosła suma wydatków na zakup literatury naukowej, co wiąże się z faktem systematycznego wzrostu cen książek i czasopism na rynkach światowych. Przyznana początkowo kwota 2 mln zł w § 38 okazała się wysoce niewystarczająca i była trzy razy korygowana. Wnioski Biblioteki zostały uwzględnione przez odpowiednie jednostki administracyjne w PAN.

W związku z nowymi cenami na najem lokali znacznie wzrosły wydatki związane z czynszem, świadczeniami i utrzymaniem czystości pomieszczeń Biblioteki w Pałacu Kultury i Nauki (§ 37 usługi niematerialne).

Na wysokość § 36 (usługi materialne) wpływ miał przeprowadzany remont obiektu Archiwum Rezerwy Wieczystej Wydawnictw PAN w Tyborach-Kamiance, a także wydatki na usługi poligraficzne, których koszt w ostatnich latach znacznie podrożał.

Ok. 400 000 zł wydatkowano na zakup regałów metalowych dla pomieszczeń magazynowych Biblioteki na terenie Pałacu (§ 31).

Z funduszu socjalnego, który w 1983 r. wyniósł 110 000 zł, wydatkowano na dopłaty do wczasów dla pracowników i emerytów oraz kolonii i obozów dla dzieci 30 320 zł, na zapomogi pracownicze 62 000 zł, na imprezy okolicznościowe (Międzynarodowy Dzień Kobiet, prezenty choinkowe dla dzieci) 11 314 zł, razem 103 634 zł. Nie wydana kwota 6366 zł przechodzi na rok następny.

IV. STAN LICZBOWY ZBIORÓW BIBLIOTEKI (na dzień 31 grudnia 1983 r.)

książki	113 806 wol.
czasopisma	76 171 wol.
dokumenty życia społecznego	6833 jedn.
rozprawy doktorskie i habilitacyjne	1979 jedn.
rezerva wieczysta wydawnictw PAN	136 664 wol. i jedn.
mikroformy	757 jedn.
inne materiały	3 jedn.

Ogółem księgozbiór Biblioteki liczył na dzień 31 grudnia 1983 r. 336 213 wol. i jedn. inwentarzowych (w 1982 r. 325 301 wol.) i powiększył się w stosunku do 1982 r. o 10 912 wol. i jedn. inwentarzowych.

Biblioteka posiadała na koniec 1983 r. 5896 tyt. czasopism, w tym 3969 zagranicznych i 1927 polskich. Liczba tytułów czasopism wzrosła o 38 pozycji.

Zasób dubletów i druków zbędnych wynosił 1218 wol. książek (w 1982 r. 1422 wol.) i 4351 wól. czasopism (w 1982 r. 3924 wol.).

V. DZIAŁALNOŚĆ STATUTOWA BIBLIOTEKI

1. GROMADZENIE I OPRACOWANIE ZBIORÓW

Przy realizacji polityki gromadzenia i uzupełniania zbiorów zwracano szczególną uwagę na źródła informacji dotyczące specjalizacji Biblioteki w takich dziedzinach, jak naukoznawstwo, prognostyka, prakseologia, nauki organizacji i zarządzania, bibliotekarstwo i informacja naukowa. W szerszym stopniu uwzględniano przy uzupełnianiu księgozbioru problematykę nauk społecznych i humanistycznych. Gromadzono też podstawowe wydawnictwa informacyjne i kompendia wiedzy z wszystkich dyscyplin.

W porównaniu z rokiem ubiegłym (1379 wol.) liczba nowych nabytków książek wzrosła do 2287 wol. Przeważały wydawnictwa zagraniczne (1249 wol). Należy podkreślić dużą poprawę realizacji zamówień wydawnictw z krajów kapitalistycznych poprzez Międzynarodowe Targi Książki oraz ORWN PAN.

WPLYW WYDAWNICTW ZWARTYCH Z POSZCZEGÓLNYCH ŹRÓDEŁ PRZEDSTAWIAŁ SIĘ NASTĘPUJĄCO:

Źródło wpływu	Wpłynęło do zbiorów ogółem wol.	do zbiorów podst.	księgozbiór administr.	do magazynu dubletów i druków zbędnych	
Kupno	1735	1733	2	—	
Dary	1870	419	—	1361	
Wymiana krajowa	84	79	—	5	
Wymiana zagran.	62	54	—	8	
1983	3661	2285	2	1374	
Razem	1982	1779	1379	—	269

Gromadzono i opracowywano księgozbiór rezerwy wieczystej wydawnictw PAN. W 1983 r. wpłynęło 3867 wol. i jedn. (1287 tytułów) o wartości 417 459 zł. Po opracowaniu wydawnictwa zostały przewiezione do magazynów w Tyborach-Kamiance.

Gromadzono i uzupełniano księgozbiory bibliotek zagranicznych stacji naukowych PAN w Rzymie i Paryżu, zaopatrując je w książki i czasopisma.

Czasopism bieżących wpłynęło 931 tytułów (w 1982 r. 861), w tym polskich 259, zagranicznych 672. Przybyły 23 nowe tytuły.

Wpływ czasopism ogółem według źródeł nabycia przedstawiał się następująco:

prenumerata + kupno	430 tyt.
wymiana	416 tyt.
dary	85 tyt.
razem	931 tyt.

Najpoważniejszym źródłem wpływu czasopism zagranicznych pozostawała wymiana.

Prenumerowano ponadto 34 dzienniki i tygodniki (w tym 4 zagraniczne) na potrzeby bieżące czytelników.

Wszystkie nowe nabytki zostały skatalogowane, opracowane technicznie i przekazane do magazynów. Przy opracowaniu wpływu bieżącego sporządzono ogółem 17 983 karty katalogowe, z czego do katalogów i kartotek Biblioteki włączono 16 342 karty, natomiast pozostałe przekazano do instytucji współpracujących. Do katalogów centralnych Biblioteki Narodowej przekazano 976 opisów książek zagranicznych oraz 62 opisy czasopism zagranicznych, a także zaktualizowano wykaz czasopism za rok 1981. Do Zakładu Nauki Organizacji i Zarządzania PAN w Warszawie przekazano 508 opisów nowych nabytków z interesującej Zakład tematyki.

Poza wpływem bieżącym opracowano znaczną część księgozbioru prakseologicznego (1336 wol.).

Dopisano do katalogów 2012 wol. wydawnictw ciągłych.

W roku sprawozdawczym sklasyfikowano według schematu katalogu systematycznego 2285 wol. nowych książek oraz 79 wol. wydawnictw ciągłych. Prowadzono katalog systematyczny dla całości zbiorów oraz katalog przedmiotowy naukoznawstwa. Do katalogu systematycznego włączono 4744 karty, a do katalogu przedmiotowego 677 kart.

Prowadzono prace melioracyjne w katalogu systematycznym, opracowano schematy klasyfikacyjne kilku działów, przekonsultowane wcześniej ze specjalistami, dokonano ponownej klasyfikacji dzieł lub korekty klasyfikacji dotychczasowej dla ok. 2000 wol. Tworzono indeks przedmiotowy do zmeliorowanych działów.

2. UDOŚTĘPNIANIE ZBIORÓW I MAGAZYNOWANIE

Zbiory Biblioteki były udostępniane w czytelni i pracowniach oraz wypożyczane do domu. Na miejscu czytelnicy skorzystali z 33 643 wol. (w 1982 r. 35 885 wol.), a do domu wypożyczyli 5379 wol. (3728 wol.). Liczba odwiedzin wyniosła 10 404 (10 138), a liczba czytelników indywidualnych 1419 (1164), natomiast bibliotek wypożyczających było 187 (212). Nadal przewagę miało udostępnianie prezencyjne nad wypożyczeniem na zewnątrz Biblioteki. Odnotowano pewien wzrost liczby czytelników indywidualnych oraz dzieł wypożyczanych na zewnątrz, na co wpływ mogły mieć zmiany wprowadzone w regulaminie Wypożyczalni umożliwiające wypożyczenie do domu wszystkim pracownikom naukowym z terenu Warszawy i województwa stołecznego.

Sporządzano na zamówienie indywidualnych czytelników oraz instytucji odbitki kserograficzne z pozycji znajdujących się w księgozbiorze Biblioteki.

SKŁAD CZYTELNIKÓW BIBLIOTEKI NIE ULEGŁ ZMIANIE, CO ILUSTRUJE PONIŻSZE ZESTAWIENIE:

	Czytelnicy indywidualni					Biblioteki
	prac. PAN	prac. nauk. spoza PAN	studenci	inni	razem	
Czytelnia	291	260	107	148	806	
Dział Informacji Naukowej i Klasyfikacji Zbiorów	68	—	—	—	68	
Dział Wydawnictw Ciągłych	8	11	5	—	24	
Wypożyczający	420	61	17	23	521	187
Ogółem	787	332	129	171	1419	187

Prowadzono w dalszym ciągu analizę wykorzystania księgozbioru Biblioteki na podstawie rewersów. Wykazała ona, że użytkowanie wydawnictw z nauk społecznych i humanistycznych wyniosło ponad 80% wszystkich zamówień, w tym przykładowo z naukoznawstwa i historii nauki — 12,02%, z filozofii (wraz z prakseologią) — 11,33%, z bibliotekarstwa i bibliografii — 10,36%, pedagogiki i psychologii — 6,89%, socjologii — 6,04%.

Magazyn przyjął 4297 wol. nowych nabytków, w tym 2285 wol. wydawnictw zwartych i 2012 wol. wydawnictw ciągłych.

Przygotowano do oprawy 138 wol. Przystosowano technicznie 2373 wol.

W roku sprawozdawczym zmieniono w magazynach ustawienie całości zbiorów wydawnictw zwartych. Przesunięto zbiory Towarzystwa Naukowego Warszawskiego do nowych, odpowiednio zabezpieczonych szaf ustawionych na korytarzu VI piętra oraz do pomieszczenia na V piętrze.

Również zbiory prakseologiczne przemieszczono do magazynu na V piętrze. Dzięki temu uzyskano w magazynie na VI piętrze poważną rezerwę miejsca na nowe nabytki.

3. DZIAŁALNOŚĆ SŁUŻBY INFORMACYJNEJ

Służba informacyjna Biblioteki prowadziła działalność poprzez udzielanie informacji bezpośrednich bądź telefonicznych, sporządzanie zestawień bibliograficznych i innych pisemnych odpowiedzi na przesłane kwerendy, popularyzowanie księgozbioru Biblioteki (organizowanie wystawek nowości i wystaw tematycznych). W różnych agendach Biblioteki udzielono w sumie 2289 (w 1982 r. 2828) informacji bibliotecznych (dotyczących lokalizacji poszukiwanego wydawnictwa oraz korzystania z katalogów bibliotecznych), informacji bibliograficznych (skierowujących do źródła piśmienniczego) oraz rzeczowych (faktograficznych) na podstawie dostępnych źródeł (por. zestawienie).

Prowadzono ponadto prace bibliograficzno-dokumentacyjne z zakresu naukoznawstwa, prognostyki i prakseologii (por. rozdz. V podrozdz. 5), kartoteki tematyczne oraz katalogi centralne.

Zorganizowano 9 wystawek nowych nabytków Biblioteki eksponując ok. 745 wydawnictw oraz jedną wystawę tematyczną prezentując ok. 70 informatorów zagranicznych będących w posiadaniu Biblioteki.

INFORMACJE UDZIELONE W 1983 R

Nazwa działu	Liczba udzielonych informacji				Odbiorcy informacji			
	biblioteczne (w tym katalogowe)	bibliograficzne	rzeczowe	razem	pracownicy PAN	pracownicy spoza PAN	studenci	razem
Dział Informacji Naukowej	593	10	62	665	123	460	82	665
Dział Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Zwartych	78	—	—	78	78	—	—	78
Dział Wydawnictw Ciągłych	175	92	—	267	52	✓ 172	43	267
Dział Udostępniania Zbiorów i Magazynów	1203	—	76	1279	396	551	332	1279
Razem	2049	102	138	2289	649	1183	457	2289

Załatwiono 29 kwerend pisemnych, w tym sporządzono dwa obszerne zestawienia bibliograficzne oraz 8 kwerend dla odbiorców zagranicznych.

Prowadzono i aktualizowano kartoteki literatury prognostycznej: alfabetyczną i numeryczną z indeksem typu UNITERM, które liczą po ok. 16 000 opisów. Do każdej z nich przybyło po ok. 1000 opisów.

Prowadzono i aktualizowano katalogi centralne:

a) Centralny katalog zagranicznych wydawnictw ciągłych sieci PAN. Dzięki uzyskanym funduszon na opłacenie opisów Biblioteka nawiązała ponownie współpracę z bibliotekami sieci PAN w sprawie aktualizacji tego katalogu. Otrzymano w 1983 r. z bibliotek 10 475 opisów tytułów czasopism zagranicznych z l. 1980 - 1982. Praca będzie kontynuowana w 1984 r.

b) Centralny katalog naukoznawstwa. Włączono 1738 kart sporządzonych na podstawie *Wykazu Nabytków z Zakresu Naukoznawstwa i Historii Nauki* oraz nadesłanych z dwóch bibliotek pozawarszawskich (Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki KUL).

c) Centralny katalog książek prognostycznych. Zawiera on ok. 2500 opisów; w ciągu 1983 r. wzbogacił się o 200 kart.

Kontynuowano współpracę z redakcją *Bibliographie Prospective* w Paryżu, dla której sporządzono 103 analizy artykułów prognostycznych z czasopism polskich, rosyjskich i czeskich i po przetłumaczeniu na język angielski lub francuski wysłano je do Paryża.

Zapoczątkowano tworzenie kartoteki dotyczącej zjazdów, konferencji i sesji naukowych organizowanych przez Polską Akademię Nauk (od 1980 r.).

4. DZIAŁALNOŚĆ W STOSUNKU DO SIECI BIBLIOTEK PAN ŚRODOWISKA WARSZAWSKIEGO

Samodzielne Stanowisko ds. Sieci udzielało bibliotekom konsultacji w sprawach merytorycznych i organizacyjnych, o które zwróciło się 35 instytucji i osób indywidualnych.

Uczestniczono w załatwianiu szeregu istotnych dla środowiska bibliotekarskiego spraw, jak np. problem obiegu sprawozdań z działalności bibliotek na formularzach GUS-u Kb-3.

W 1983 r. przywrócony został obieg sprawozdawczości bibliotecznej poprzez odpowiednie komórki w resortach, dzięki czemu resorty, jak również Polska Akademia Nauk, będą mogły dysponować bieżącą informacją o stanie i działalności własnej sieci.

Sledzono na bieżąco akty prawne dotyczące spraw środowiska bibliotekarskiego, jak zasady zatrudniania, wymagania kwalifikacyjne, systemy płacowe. Między innymi interweniowano w przypadku niekorzystnych rozwiązań dla bibliotekarzy zatrudnionych poza szkolnictwem wyższym (dotyczyło to np. wysokości urlopów bibliotekarzy dyplomowanych).

W razie potrzeby i na życzenie Biura Wydawnictw i Bibliotek oraz Biura Organizacyjno-Prawnego opiniowano projekty aktów prawnych odnoszących się do bibliotek i bibliotekarstwa.

Informowano środowisko bibliotekarskie Akademii o istotnych dla niego zagadnieniach, m.in. rozesłano tekst rezolucji z III Sympozjum bibliotek akademii nauk krajów socjalistycznych, które odbyło się w 1983 r. w Bratysławie, proponując równocześnie bibliotekarzom udział w IV Sympozjum, zaplanowanym na 1985 r. w Warszawie.

5. PRACE NAUKOWE, NAUKOWO-DOKUMENTACYJNE, BIBLIOGRAFICZNE I REDAKCYJNE

Biblioteka prowadziła prace naukowe, naukowo-dokumentacyjne, bibliograficzne i redakcyjne w zakresie bibliotekarstwa i informacji naukowej, naukoznawstwa i historii nauki, prognostyki i prakseologii.

Kontynuowano prace nad tematem „Źródła informacji naukowej”. Z tego zakresu przekazano do druku artykuł problemowy dotyczący miejsca informacji naukowej wśród innych dyscyplin (B. Sordylowa).

Pracowano nad drugą częścią *Przepisów katalogowania książek* obejmującą hasło oraz nad założeniami Polskiej Normy poświęconej formie hasła — na zlecenie Biblioteki Narodowej.

Część 1. *Przepisów katalogowania* pt. *Opis bibliograficzny*, która miała ukazać się w 1983 r., na skutek poślizgu w drukarni ukaze się z początkiem 1984 r. Opracowano artykuły upowszechniające nowe zasady opisywania książek (M. Lenartowicz).

Zredagowano pod względem merytorycznym i przekazano do Wydawnictwa — Zakład Narodowy im. Ossolińskich 4 kolejne zeszyty kwartalnika *Przegląd Biblioteczny*: z. 2/3 (1983), z. 4 (1983), z. 1 (1984), z. 2 (1984) oraz 4 zeszyty dodatku pt. *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej* (opracowywanego przez Bibliotekę Narodową). Zorganizowano jedno posiedzenie Rady Redakcyjnej oraz siedem posiedzeń Kolegium Redakcyjnego.

Prace nad 4-tomowym wydawnictwem pt. *Słownik polskich towarzystw naukowych* uległy pewnemu zahamowaniu na skutek dużej absencji chorobowej. Pracowano głównie nad tomem 2 *Słownika*, który obejmuje towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę, działające w przeszłości na ziemiach polskich. Według stanu na koniec 1983 r. wykaz towarzystw do tomu 2 liczy ponad 1300 pozycji; posiadamy noty o 431 towarzystwach, zamówiono noty do dalszych 191 towarzystw. Kontynuowano poszukiwania bibliograficzne w bibliotekach warszawskich i archiwach oraz przeglądano bieżące źródła bibliograficzne w celu uzupełnienia literatury przedmiotu.

W czasie miesięcznego pobytu 2 pracowników w bibliotekach wileńskich zebrano też liczne materiały do działalności polskich towarzystw istniejących w przeszłości na terenie ZSRR i w Europie Zachodniej.

Zakończono w ogólnym zrebie prace nad tomem 8 *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa i Technoznawstwa* za l. 1980-1982, który będzie przekazany do wydawnictwa w, pierwszym kwartale 1984 r. Przystąpiono do zbierania materiałów do tomu 9 *Bibliografii*, który obejmie materiały za l. 1983-1985.

Opracowano i przekazano do redakcji *Kwartalnika Historii Nauki i Techniki* 3 odcinki *Bibliografii Bieżącej Historii Nauki i Techniki* (nry 48-50) o zawartości 1380 opisów bibliograficznych.

Opracowywano kwartalnik pt. *Wykaz Nabytków z Zakresu Naukoznawstwa i Historii Nauki*, obejmujący nabytki Biblioteki oraz ośmiu współpracujących instytucji z terenu Warszawy.

Prowadzono prace dokumentacyjne i bibliograficzne nad piśmiennictwem prognostycznym. Opracowano 11 numerów bibliografii analitycznej pt. *Prognostyka. Nowe Publikacje* (miesięcznik) oraz 2 numery specjalne. Zakończono prace redakcyjne nad *Bibliografią Prac Prognostycznych za lata 1976-1980* i przekazano maszynopis do Komitetu Badań i Prognoz „Polska 2000”.

Prowadzono pracę nad bibliografią prakseologiczną. Kartoteka liczy ok. 1100 pozycji.

Sporządzono również *Wykaz Bieżących Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych Zagranicznych*, które wpłynęły do Biblioteki w l. 1981-1982.

Zakończono opracowywanie bibliografii prac pracowników Biblioteki PAN w Warszawie za l. 1958-1982 oraz kontynuowano pracę nad kalendarium do tematu „Biblioteka PAN w Warszawie w latach 1952-1982” (I. Bednarz).

Dwie przedstawicielki Biblioteki (B. Sordyłowa, A. Olejnik) wzięły udział w III Sympozjum bibliotek akademii nauk krajów socjalistycznych pt. „Problemy tworzenia optymalnych zbiorów naukowych bibliotek akademii nauk krajów socjalistycznych z wykorzystaniem współczesnych metod opartych na zastosowaniu maszyn matematycznych i mikroform”, które odbyło się w Bratysławie w dn. 26.9. - 1.10.1983 r., i wygłosiły referaty.

Przedstawiciel Biblioteki (A. Meżyński) wziął udział w konferencji nt. „Źródła do badań księgoznawczych” Kielce, 14-17.12.1983, gdzie wygłosił referat.

Przedstawicielka Biblioteki (R. Steczowicz) wzięła udział w 3-dniowej konferencji nt. „Statystyka biblioteczna w Polsce i na świecie”, gdzie przedstawiła referat opracowany współautorsko.

Przedstawicielka Biblioteki (M. Lenartowicz) wzięła udział w wielu spotkaniach, zebraniach i konferencjach, na których wygłosiła prelekcje, dotyczące nowych zasad opisu bibliograficznego książek.

6. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA I SZKOLENIOWA ORAZ PODNOSZENIE KWALIFIKACJI

W Bibliotece działała Komisja Szkoleniowa w składzie: przewodniczący — dr A. Meżyński (wicedyrektor), sekretarz: mgr I. Bednarz, członkowie: mgr J. Majewska-Tronowicz, mgr R. Steczowicz.

Komisja opracowała plan szkolenia i doskonalenia zawodowego, a także plan praktyki wakacyjnej studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

Dwóch pracowników Biblioteki odbyło praktyki międzydziałowe. Siedem osób doskonałiło znajomość języków obcych na lektoratach: języka angielskiego, niemieckiego, włoskiego. Ponadto 1 osoba uczestniczyła w 3-tygodniowym kursie języka niemieckiego w NRD.

Biblioteka zorganizowała i przeprowadziła 4-tygodniową praktykę wakacyjną dla 12 studentów bibliotekoznawstwa z czterech ośrodków akademickich.

Pracownicy Biblioteki brali udział w działalności szkoleniowej na rzecz środowiska poprzez udzielanie konsultacji i prelekcje.

7. WSPÓŁPRACA KRAJOWA I ZAGRANICZNA

Biblioteka rozwijała współpracę z bibliotekami sieci Polskiej Akademii Nauk i towarzystw naukowych oraz Ośrodkiem Informacji Naukowej PAN, głównie przy prowadzeniu i aktualizacji Centralnego katalogu zagranicznych wydawnictw ciągłych, z bibliotekami krajowymi i zagranicznymi przy wypożyczaniu międzybibliotecznym, z Biblioteką Narodową poprzez nadsyłanie opisów do katalogów centralnych zagranicznych czasopism i książek.

W pracach nad *Słownikiem polskich towarzystw naukowych* współpracowano z placówkami naukowymi i indywidualnymi badaczami a także z bibliotekami zagranicznymi, jak Biblioteka Akademii Nauk ZSRR w Leningradzie czy biblioteki wileńskie, w których kontynuowano kwerendy dotyczące materiałów do działalności polskich towarzystw naukowych w przeszłości. Współdziałano również z Radą Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN.

Współpracowano z komitetami naukowymi przy PAN, jak Komitet Naukoznawstwa, Komitet Badań i Prognoz „Polska 2000”. Dzięki pomocy merytorycznej i finansowej ostatniego Biblioteka realizowała prace dokumentacyjne i wydawnicze w zakresie prognostyki.

Nawiązano bliższą współpracę z Zakładem Nauki Organizacji i Zarządzania PAN w Warszawie, dotyczącą zaopatrywania pracowników Zakładu w literaturę naukową poprzez odpowiednie rozszerzenie zakresu gromadzenia zbiorów przez Bibliotekę. Dostarczano również Zakładowi informacji o nowych nabytkach z interesującej Zakład problematyki.

Bibliotekę odwiedziło pięciu gości zagranicznych. Ponadto gośćmi Biblioteki było 40 studentów bibliotekoznawstwa z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Za granicę wyjeżdżało służbowo 5 osób.

VI. WYDAWNICTWA BIBLIOTEKI W 1983 R.

1. *Przegląd Biblioteczny*. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Kwartalnik. Red. Kolegium. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1983 R. 51 z. 1, 2/3, 4. ISSN 033-202X.

Kolegium: Barbara Sordylowa — redaktor naczelny, Andrzej Mężyński — zastępca redaktora naczelnego, Jadwiga Tejwan — sekretarz redakcji, Leon Łoś, Maria Lenartowicz, Hanna Zasadowa — członkowie redakcji.

Radą Redakcyjną: Zbigniew Jabłoński — przewodniczący, członkowie: Czesław Dejnarrowicz, Cecylia Duninowa, Barbara Eychlerowa, Maria Lenartowicz, Leon Łoś, Andrzej Mężyński, Henryk Sawoniak, Anna Sitarska, Barbara Sordylowa, Jadwiga Tejwan, Helena Więckowska, Hanna Zasadowa.

2. Maria Lenartowicz: *Przepisy katalogowania książek. Cz. 1. Opis bibliograficzny*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1983 (druk ukończ. 1984), 115 s. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie.

3. *Bibliografia prac prognostycznych 1976-1980*. Wybór materiałów polskich i zagranicznych. [Oprac.] J. Majewska-Tronowicz, H. Dziewanowska, H. Miąso, U. Rudzka, K. Strzechowska. Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983 (druk ukończ. 1984), 304 s. Polska Akademia

Nauk — Komitet Badań i Prognoz „Polska 2000”. Biblioteka PAN w Warszawie. Zeszyt specjalny czasopisma *Polska 2000*.

4. *Prognozyka. Nowe Publikacje*. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie. Dział Informacji Naukowej i Klasyfikacji Zbiorów. (Miesięcznik). Red.: H. Dziewanowska, T. Kępka, K. Strzechowska. Warszawa: Bibl. PAN 1983 nr 1-11 i 2 nry specjalne.

5. *Bibliografia Bieżąca Historii Nauki i Techniki*. Dod. do *Kwartalnika Historii Nauki i Techniki*. Oprac. B. Michalczyk i W. Sadurska przy współpr. M. Kinowskiej. (Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk.) 1983 nr 48-50.

6. *Bibliografia Bieżąca Historii Nauki i Techniki. Indeksy za lata 1971-1980. Indeks autorów i współpracowników. Indeks przedmiotowy osób i instytucji*. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki. Zest. M. Jedlińska, I. Lenart, B. Michalczyk. Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk. 1983, 154 s. Zesz. dod. do *Kwartalnika Historii Nauki i Techniki* 1983 nr 3/4.

7. *Wykaz Nabytków z Zakresu Naukoznawstwa i Historii Nauki*. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Dział Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Zwartych. [Kwartalnik]. Zest. Z. Maj. Warszawa: Bibl. PAN 1982 X-XII i Indeks za 1982; 1983: I-III, IV-VI, VII-IX.

Obejmuje nabytki 9 warszawskich bibliotek naukowych.

8. *Wykaz Bieżących Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych Zagranicznych, które wpłynęły do Biblioteki w latach 1981-1982*. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Dział Wydawnictw Ciągłych. Oprac. Z. Pietrzak, Z. Płuciennik. Warszawa: Bibl. PAN 1983, 69 s. Dokumentacja Zbiorów Własnych.

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA PLENARNEGO ZARZĄDU GŁÓWNEGO SBP
dn. 25.11.1983 r. w WARSZAWIE

Posiedzenie otworzył przewodniczący ZG Stefan Kubów proponując następujący porządek obrad:

1. Informacja o przebiegu spotkania z ministrem kultury i sztuki prof. Kazimierzem Żygulskim.
2. Plan pracy ZG na 1984 i początek 1985 r.
3. Plan działalności wydawniczej na 1984 r. i informacje o zamierzeniach Komisji Wydawniczej.
4. Sprawozdanie Głównej Komisji Rewizyjnej dotyczące kontroli działalności finansowej ZG.
5. Sprawa czasopisma *Bibliotekarz*.
6. Wolne wnioski.

Porządek obrad został jednogłośnie przyjęty. Następnie przewodniczący przedstawił, nie przewidziany w porządku obrad, tekst formułujący stanowisko uchwały GKR w sprawie prawomocności uchwał podjętych dn. 30.06.83 na posiedzeniu plenarnym ZG poszerzonym o przewodniczących okręgów. GKR zakwestionowała decyzje ZG dotyczące wysokości składek i akcesu SBP do PRON. Kol. Kubów poinformował, że prezydium ZG zdecydowało nie zamieszczać uchwały GKR w Komunikacie ZG i nie rozpowszechniać jej; natomiast w sprawie prawomocności uchwały ZG o przystąpieniu SBP do PRON zwróciło się o rozstrzygnięcie do Urzędu m.st. Warszawy, jako władzy rejestrującej. Do dnia dzisiejszego odpowiedzi nie ma. Dnia 8.11.1983 r. przeprowadzona została przez pracownika Urzędu kontrola odnoszących dokumentów znajdujących się w aktach Biura. Uchwała GKR została przyjęta przez zebranych do wiadomości.

Ad pkt 1.

Przewodniczący poinformował, że dn. 11.11.83 odbyło się spotkanie Prezydium ZG z ministrem kultury i sztuki prof. K. Żygulskim. W spotkaniu uczestniczyli: wiceminister Edward Gołębiowski, dyrektor Departamentu Ekonomicznego MKiS Krystyna Zielińska, dyrektor Departamentu Bibliotek Janusz Nowicki.

W ramach przygotowań do rozmów wysłano pod koniec września do MKiS następujące dokumenty:

- a) Problemy i wnioski środowiska bibliotekarskiego i ZG SBP kierowane do ministra kultury i sztuki;
- b) Stanowisko ZG w sprawie obecnego stanu i dalszego rozwoju Biblioteki Narodowej;
- c) Stanowisko ZG w sprawie organizacji administracji bibliotecznej w Polsce;
- d) Stanowisko ZG w sprawie powołania centralnej bibliotecznej poradni metodycznej;
- e) Propozycje zwołania w 1986 r. Zjazdu bibliotekarzy polskich oraz zorganizowania w l. 1984-1985 współzawodnictwa bibliotekarzy, organów administracji państwowej i zakładów pracy.

Materiał dotyczący problemów i wniosków środowiska zawierał m.in.: podkreślenie niedostatków aparatu administracyjnego zajmującego się sprawami bibliotek, uwagi w sprawie polityki wydawniczej, sugestie na temat struktury i funkcjonowania Państwowej Rady Bibliotecznej, konieczność rozszerzenia działalności metodycznej i koordynacji badań naukowych Biblioteki Narodowej, ustalenie statusu Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, bibliotek zakładowych, rozszerzenie zasięgu czytelnictwa.

Obywatel minister — wg relacji kol. przewodniczącego — przesunął problematykę spotkania na sprawy płacowe bibliotekarzy, które — jakkolwiek bardzo ważne — nie wyczerpują zagadnień interesujących środowisko. Poinformował, że od dn. 1 lipca 1984 r. biblioteki publiczne znajdują się w gestii terenowych rad narodowych, zatem rozbudowa centralnego aparatu administracyjnego jest zbędna. Ustawa o upowszechnianiu kultury znajduje się już w Sejmie, nie ma więc potrzeby dyskusowania jej w tym gronie. Będzie ona omawiana na posiedzeniach Sejmowej Komisji Kultury i Rady Społeczno-Gospodarczej, gdzie SBP może złożyć swoje propozycje. Minister K. Żygulski zobowiązał się rozpatrzyć złożone wnioski i poinformować o decyzjach resortu. Za celowe uznał dalsze spotkania kierownictwa MKiS z przedstawicielami SBP.

Niezależnie od spotkania z ministrem Prezydium widzi potrzebę przedstawienia pakietu problemów środowiska bibliotekarskiego sekretarzowi Wydziału Kultury KC PZPR Waldemarowi Świrgoniowi oraz przewodniczącej Sejmowej Komisji Kultury Krystynie Marszałek-Młyńczyk.

W ramach dyskusji zabierali głos: kol. kol.: Bolesław Howorka (podkreślił wagę integracji zawodu bibliotekarskiego, jego statusu i praw), Halina Kamińska (poinformowała, że od 1.01.1984 obowiązywać będzie zarządzenie ustalające maksymalną wysokość wynagrodzenia zasadniczego na 16 tys. zł), Zofia Rogowska, Józef Lewicki, Barbara Sordylowa, Józef Szulikowski i Stefan Kubów.

Ad pkt 2.

Przewodniczący przedstawił plan pracy na 1984 i pierwszą połowę 1985 r. Sugerował, by okręgi włączyły się do obchodów 40-lecia PRL. Przygotowany został projekt apelu w tej sprawie. Dyskutanci proponowali, by wymienione w apelu rocznice połączyć z 35-leciem powojennej działalności SBP (kol. Zofia Rogowska) i obchodami 40-lecia odzyskania Ziemi Zachodnich i Północnych (kol. Zbigniew Nowak, Grzegorz Chmielewski), aby uhonorować odznaczeniami najbardziej zasłużonych działaczy (kol. Tadeusz Zarzębski).

W wyniku głosowania projekt planu pracy oraz apelu (po wprowadzeniu drobnych poprawek) został, przy jednym głosie wstrzymującym się, przyjęty.

Ad pkt 3.

Kol. Radosław Cybulski przedstawił następujące propozycje wydawnicze:

a) W produkcji znajdują się pozycje:

- W. Kozakiewicz, B. Brzóska: *Biblioteki szpitalne. Poradnik dla bibliotekarzy*
- M. Lenartowicz: *Przepisy katalogowania książek. Cz. 1: Opis*
- *Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1984*
- *Literatura piękna 1981*

b) W planie produkcji na 1984 r. znajdują się:

- *Informator Bibliotekarza i Księgarza na rok 1985*
- *Literatura piękna 1982, 1983*
- *Biblioteka Muzyczna z. 2*
- J. Maj: *Pomieszczenie i wyposażenie biblioteki publicznej*

c) Propozycje wydawnicze przedstawiają się następująco:

- Wizerunki działaczy polskich (praca zbiorowa)
- Słownik haseł przedmiotowych (nowelizacja)

- T. Zarzębski: Przepisy prawne dla bibliotek naukowych i specjalnych
- M. Lenartowicz, H. Grabowska-Warzecha: Przepisy katalogowania. Cz. 2: Hasło korporatywne książki
- Przepisy katalogowania. Cz. 3: Budowa katalogu alfabetycznego (brak zespołu autorskiego)
- T. Łapacz: Kształcenie użytkowników informacji w szkołach wyższych (warunkiem wydania jest dofinansowanie przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki)
- J. Cwiekowa: Metodyka katalogowania przedmiotowego
- Katalogi rzeczowe w Polsce (praca zbiorowa)
 - d) Pozycje, które winny być w ciągłej sprzedaży:
- UKD
- Przepisy katalogowania
- Przepisy prawne

Należy kontynuować wydawanie *Informatora Bibliotekarza i Księgarza i Literatury Pięknej*. Należy również zorganizować szerszą konferencję w sprawie podręczników dotyczących zagadnień bibliotekarstwa publicznego i naukowego. Zgodnie z sugestią SBP wydany zostanie przez Ossolineum album najpiękniejszych bibliotek polskich w nakładzie 30-40 tys. egz.

Komisja opracowała regulamin wprowadzania nowych pozycji do planu wydawniczego. Został on zaakceptowany przez Prezydium.

Ad pkt 4.

Przewodnicząca Głównej Komisji Rewizyjnej Hanna Zasadowa poinformowała, że w dn. 28-29 września 1983 r. Komisja przeprowadziła kontrolę działalności finansowej SBP; odczytała treść protokołu.

ZG przyjął do wiadomości zalecenia GKR oraz zobowiązał sekretarza i skarbnika do ich realizacji.

Ad pkt 5.

Kol. Stefan Kubów złożył informację o zmianie profilu *Bibliotekarza*. Odwołany został, zgodnie z postanowieniami prezydium dn. 25.11.1983, dotychczasowy skład redakcji, od 1.09.1983 r. zatrudniono etatowego sekretarza redakcji. Prezydium zaakceptowało nowy skład komitetu redakcyjnego: dr Grzegorz Chmielewski — WiMBP Zielona Góra, mgr Piotr Choryński — Woj. Bibl. Ped. Poznań, mgr Franciszek Czajkowski — WiMBP Toruń, dr Barbara Drewniewska — BN Warszawa, mgr Danuta Dudziak — Biblioteka i Ośrodek INTE Politechniki Wrocławskiej, mgr Krystyna Galewicz — Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, mgr Witold Gwron — sekretarz redakcji *Bibliotekarza*, dr Stefan Kubów — Inst. Bibliotekoznawstwa Uniw. Wrocławskiego, mgr Elżbieta Malinowska — Centrum INTE Warszawa, doc. dr hab. Zbigniew Nowak — Biblioteka PAN Gdańsk, mgr Janusz Nowicki — MKiS, płk mgr Jerzy Połec — Główny Zarząd Polityczny WP, mgr Jan Wołosz — Biblioteka Narodowa, Warszawa. Pracami rady redakcyjnej zdecydował się kierować przewodniczący ZG SBP. Od 1984 r. *Bibliotekarz* będzie miesięcznikiem i uzyska nową szatę graficzną.

W wyniku głosowania plan wydawniczy przyjęto jednogłośnie; decyzję o odwołaniu poprzedniego komitetu redakcyjnego poparło 10 osób, 4 wstrzymały się od głosu, 1 była przeciwna. Nowy skład zaakceptowało 13 osób przy 4 wstrzymujących się.

Ad pkt 6.

Ze względu na konieczność uzupełnienia składu Prezydium ZG zaakceptowano kandydatury członków ZG (przy jednym głosie wstrzymującym się przy każdej z nich): kol. Józefa Lewickiego na stanowisko I wiceprzewodniczącego ZG, kol. Jana Marciniaka na stanowisko zastępcy skarbnika ZG. Została jeszcze do obsadzenia funkcja zastępcy sekretarza generalnego.

Następnie kol. T. Zarzębski przedstawił materiały dotyczące spraw placowych bibliotekarzy opracowane przez Zespół ds. Zawodu Bibliotekarskiego, które ZG przyjął do wykorzystania w swych wystąpieniach do władz.

Kol. F. Czajkowski poinformował o naradzie nt. druku książki z grubą czcionką dla osób niedowidzących. W toku obrad postanowiono rozważyć projekt powołania zespołu redakcyjnego przy Zarządzie Głównym Polskiego Związku Niewidomych w składzie: dyrektor Zakładu Wydawniczego PZN, konsultant ds. wydawniczych przy MKiS, przedstawiciel SBP (Komisja Wydawnicza).

Kol. Józef Lewicki poinformował o pracach Komisji Kultury PRON. Działa już zespół ds. książek pod kierownictwem Andrzeja Przytkowskiego; praca zespołu skupia się wokół zagadnień:

- polityki wznowień, tłumaczeń literatury dla dzieci i młodzieży (wspólnie z wydawcami, poligrafami, zespołem ds. książki Narodowej Rady Kultury),
- przysposobienia druków zwartych dla potrzeb bibliotek (klasyfikacja i wydruk karty katalogowej),
- współpraca z Centralną Komisją Walki ze Spekulacją,
- promocji książki w kraju i poza jego granicami.

Przewodniczący zamknął dyskusję dziękując zebranym za aktywne uczestnictwo w posiedzeniu.

Anna Modelska

Według wiadomości posiadanych przez redakcję *Przeglądu Bibliotecznego* skład komitetu redakcyjnego *Bibliotekarza* uległ zmianie (7.05.1984 r.).

PLAN PRACY ZARZĄDU GŁÓWNEGO STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH W 1984 I CZĘŚCI 1985 r.

Działania władz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w 1984 i w pierwszej połowie 1985 r. wynikać będą głównie z programu przyjętego przez Zarząd Główny oraz z dokumentów wypracowanych przez ostatni Krajowy zjazd delegatów SBP.

Na okres ten przypadają rocznice: 40-lecia naszej socjalistycznej państwowości oraz 40-lecia zwycięstwa nad faszystem i odzyskania Ziemi Zachodnich i Północnych. Rok później środowisko nasze będzie obchodzić 40 rocznicę uchwalenia dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi — pierwszego, tak znacznej rangi, dokumentu w dziejach polskiego bibliotekarstwa.

Okoliczności te oraz fakt, że zbliża się koniec kadencji obecnego Zarządu Głównego SBP, sprawiają, że nasze prace obejmą:

1) działania na rzecz ożywienia i umocnienia struktur organizacyjnych SBP oraz poszerzenia składu członkowskiego przez:

- reaktywowanie działalności okręgów w województwach sieradzkim i skierniewickim,
- utworzenie sekcji bibliotek szkolnych i fachowych,
- organizowanie narad wojewódzkich, spotkań z młodymi bibliotekarzami,
- propagowanie wzorców pracy kół i okręgów SBP na łamach *Bibliotekarza*,
- analizę stanu członkowskiego oraz płatności składek w końcu 1983 r.;

2) działania Stowarzyszenia i bibliotek w roku obchodów 40-lecia PRL zgodnie z zadaniami zawartymi w uchwale Zarządu Głównego podjętej na posiedzeniu plenarnym dn. 25.11.1983. Przewiduje się również uroczyste posiedzenia Zarządu Głównego z udziałem przewodniczących okręgów;

3) współpracę z centralnymi i terenowymi organami administracji, z instytucjami i organami przedstawicielskimi — Ministerstwem Kultury i Sztuki; Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki; Narodową Radą Kultury, Radą Społeczno-Gospodarczą, Państwową Radą Biblioteczną, Patriotycznym Ruchem Odrodzenia Narodowego, Stowarzyszeniem Księgarzy Polskich, Polskim Towarzystwem Wydawców Książek;

a) w sprawach realizacji polityki bibliotecznej, m.in. przez:

- prezentowanie opinii środowiska w sprawach zawodu bibliotekarza,
- uaktywnienie prac nad nową ustawą biblioteczną,
- udział w pracach nad ustawą o upowszechnianiu kultury,
- wystąpienia w sprawach kształcenia i doskonalenia bibliotekarzy,
- wystąpienia w sprawach placowych;

b) w sprawach realizacji polityki wydawniczej w zakresie:

- wznowień i tłumaczeń,
- importu książek,
- poziomu edytorskiego wydawnictw, w tym przysposobienia druków zwartych do potrzeb bibliotekarstwa (klasyfikacja bibliograficzna, karta katalogowa, opis bibliograficzny i adnotacje treściowe),
- produkcji książek dla niedowidzących,
- zaopatrzenia bibliotek w nowości wydawnicze,
- zwalczania spekulacji książką;

4) rozwijanie działalności naukowej, m.in. przez:

- przyznawanie nagrody naukowej SBP i nagród za najlepsze prace magisterskie,
- zorganizowanie polsko-brytyjskiego seminarium na temat roli i miejsca historii książki w programach kształcenia bibliotekarzy,
- zorganizowanie seminarium na temat uniwersalnej dostępności publikacji oraz wypożyczeń międzybibliotecznych w Polsce,
- szkolenie bibliografów pracujących nad bibliografiami terytorialnymi w zakresie normy opisu bibliograficznego,
- inspirowanie badań ważnych dla realizacji programu SINTO (rola bibliotek w systemie, centralne katalogi, działalność informacyjna bibliotek),
- podjęcie prac nad przygotowaniem IX Zjazdu bibliotekarzy polskich pod hasłem „Miejsce bibliotek w systemie edukacji narodu”;

5) działalność wydawniczą zgodnie z planem Komisji Wydawniczej SBP.

UCHWAŁA PLENUM ZARZĄDU GŁÓWNEGO STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH OBRADUJĄCEGO 25 LISTOPADA 1983 r. W WARSZAWIE

Minęła już połowa obecnej kadencji Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Zadania drugiej połowy realizować będziemy w atmosferze obchodów 40-lecia Polski Ludowej i przygotowań do obchodów 40-lecia dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi.

Okoliczność ta zobowiązuje również naszą organizację do inspirowania i podejmowania działań mających na celu wykorzystanie jubileuszu dla rzeczowej i sprawiedliwej oceny dotychczasowych osiągnięć bibliotekarstwa polskiego w służbie kultury, oświaty i nauki oraz dla rozwinięcia aktywności środowisk wszystkich sieci wokół poszukiwań sposobów podniesienia sprawności i efektywności działań placówek bibliotecznych.

Plenum Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zobowiązuje

Prezydium Zarządu Głównego i zarządy okręgów SBP do inspirowania i podejmowania następujących kierunków działań:

1) odbudowy bądź tworzenia systemu współpracy bibliotek poszczególnych regionów z organizacjami społecznymi i zawodowymi dla szerokiej popularyzacji literatury obrazującej przeobrażenia, jakie dokonały się w 40-leciu, oraz osiągnięcia społeczne, naukowe, oświatowe i kulturalne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej;

2) tworzenia trwałych wartości we własnych placówkach oraz wykorzystywania w praktyce najlepszych doświadczeń zarówno w organizacji pracy, jak i w obsłudze czytelników, rozwijania — w miarę dostępnych możliwości — pracy bibliotek zwłaszcza w środowiskach robotniczych i wiejskich, reaktywowania placówek lub tworzenia nowych, tam gdzie dotkliwie odczuć się daje ich brak;

3) podejmowania inicjatyw mających na celu zainteresowanie ogniw władz administracyjnych i politycznych stanem bibliotekarstwa i czytelnictwa w terenie ich działania, co mogłoby posłużyć do bardziej pożądanego ujmowania przez nie problemów rozwoju kultury w planach najbliższych i w programach perspektywicznych.

Zebrani na posiedzeniu plenarnym członkowie Zarządu Głównego zobowiązują wszystkie zarządy okręgów SBP do zorganizowania walnych zebrań dla dokonania oceny dotychczasowej działalności Stowarzyszenia oraz podjęcia przedsięwzięć realizacyjnych, które wzbogacą propozycje przedstawione w niniejszej uchwale, natomiast Prezydium Zarządu Głównego do opracowania koncepcji i programu zorganizowania kolejnego Zjazdu bibliotekarzy polskich pod hasłem „Miejsce bibliotek w systemie edukacji narodu”.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, dzięki społecznej i zawodowej aktywności członków oraz współdziałaniu ze środowiskiem bibliotekarzy, z tytułu swych obowiązków statutowych będzie nadal prowadzić działalność na rzecz integracji i prestiżu zawodu, doskonalenia form pracy z książką i rozwoju funkcji książki w systemie obywatelskiego i patriotycznego wychowania społeczeństwa.

PROTOKÓŁ Z WYRYWKOWEJ KONTROLI FINANSOWEJ

przeprowadzonej z dniach 28-29.09.1983 r. przez członków Głównej Komisji Rewizyjnej — J. Mielczarka i T. Matyjaska w Biurze Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Kontrolę przeprowadzono w obecności p.o. dyrektora Biura — A. Modelskiej i głównej księgowej — K. Śliweckiej

Kontrolą objęto działalność finansowo-gospodarczą w 1982 r. Zapoznano się z budżetem i jego wykonaniem. Przejrzano szereg dokumentów finansowych za 1982 r. Zapoznano się z protokołami przeprowadzonej przez Urząd Skarbowy kontroli za l. 1979, 1980, 1981.

Plan na 1982 r. obejmował

Po stronie dochodów	9 931 000 zł
w tym:	
— sprzedaż wydawnictw (zwarte i czasopisma)	7 924 000
— sprzedaż usług niematerialnych	30 000
— składki członkowskie	960 000
— dotacje MKiS	1 017 000
Wykonanie zamknięto kwotą	6 168 000 zł
w tym:	
— sprzedaż wydawnictw	4 276 000 zł
— usługi niematerialne	86 000

— składki		709 000
— dotacja MKiS		1 017 000
— zyski i inne		80 000
Koszty	Plan	Wykonanie
— osobowy fundusz płac	1 010 000 zł	930 000 zł
— bezosobowy fundusz płac	310 000	195 000
— honoraria	350 000	277 000
— rekompensaty	227 000	225 000
— wynagrodzenia pozaplanowe	100 000	61 000
— koszty podróży	416 000	93 000
— materiały	1 444 000	637 000
— koszty reprezentacyjne	59 000	41 000
— usługi materialne	3 796 000	1 961 000
— odpisy na fundusz specjalny	67 000	72 000
— pozostałe koszty niematerialne	2 362 000	886 000
— zakładowy fundusz nagród	27 000	39 000
— podatek obrotowy	396 000	260 000
— straty	—	26 000
— podatek dochodowy	—	—
	10 564 000 zł	5 703 000 zł

Wynik finansowy za 1982 r. zamknięto zyskiem 466 092 zł, w tym:

Strata na działalności wydawn.	— 617 184 zł
Zysk na działalności ZG	+ 66 276 zł
	— 550 908 zł
Dotacja z MKiS	+ 1 017 000 zł
Zysk	466 092 zł

Plan dochodów nie został wykonany przede wszystkim z powodu przesunięcia przez Wydawnictwo na następny rok pozycji M. Lenartowicz: *Przepisy katalogowania książek* oraz niepełnego wykonania planu składek.

W 1982 r. ZG nie dofinansował działalności okręgów ze względu na trudności finansowe.

Na koniec 1982 r.

Stan środków finansowych wynosił	2 774 106 zł
Z tego w okręgach	2 189 788 zł

Zapoznano się ze strukturą organizacyjną Biura. Przejrzane zostały zakresy czynności poszczególnych pracowników. Z informacji gł. księgowej K. Śliweckiej i p.o. dyrektora Biura A. Modelskiej wynika, że obciążeni licznymi obowiązkami są zwłaszcza pracownicy księgowości. Sytuacja ta odbija się niekorzystnie na sprawności działania Biura w niektórych jego zakresach.

Członkowie Komisji zapoznali się z przesłanymi przez komisje rewizyjne poszczególnych okręgów sprawozdaniami i protokołami z przeprowadzonych kontroli.

W dalszym ciągu obserwuje się duże zróżnicowanie w treści i formie sprawozdań z poszczególnych okręgów — od bardzo lakonicznych, kilkuzdaniowych informacji do dość obszernych sprawozdań zawierających wiele faktów z działalności okręgu SBP. Do rzadkości należy umieszczanie w protokołach komisji rewizyjnych opinii, a zwłaszcza opinii krytycznych o pracy zarządów okręgów. Tym bardziej zasługuje na zainteresowanie się przez GKR sprawą nieporozumień, jakie mają miejsce między ZO SBP w Rzeszowie a Komisją Rewizyjną z tego okręgu. Nieporozumienia te powstały, jak należy sądzić, w wyniku wypełniania statutowych obowiązków przez ww. Komisję.

Przy okazji należy zwrócić uwagę na fakt niewystarczającej dyscypliny ze

strony zarządów okręgów, jak i komisji rewizyjnych, w zakresie nadsyłania niezbędnych dokumentów. Do chwili obecnej nie ma np. kompletu protokołów komisji rewizyjnych, jak też zestawień składek członkowskich za 1982 r. Zwłaszcza te ostatnie dokumenty wykazują szereg uchybień. Na niektórych brak jest podpisów, znajdują się w nich też błędy rachunkowe. Należy się zastanowić nad celowością ich sporządzania. Niekompletne, z błędami nie mogą być i nie są wykorzystywane zarówno przez Zarząd Główny, jak i Biuro do jakichkolwiek celów. A niewątpliwie mogłyby być przydatne. Z przeprowadzonej analizy wynika m.in., że sprawy składek członkowskich nie znajdują się w centrum uwagi władz naszego Stowarzyszenia. Z pobieżnych obliczeń wynika, że w 1982 r. zebranych zostało jedynie około 60% należnych składek. Kwota 709 000 zł jest niższa o prawie 200 000 zł od zebranej w 1981 r. Wydaje się, że czas najwyższy zająć się sprawą „martwych dusz” w naszym Stowarzyszeniu.

Następna sprawa to dochody ze sprzedaży wydawnictw (czasopisma i druki zwarte) — wyniosły one 4 276 000 zł (planowano 7 924 000 zł). Według wyjaśnień gł. księgowej tak niskie wykonanie tej pozycji dochodów wynikało z przesunięcia na 1984 r. realizacji książki M. Lenartowicz: *Przepisy katalogowania książek* (nakład 30 000 egz. po 150 zł).

Czasopisma kolportowane są przez „Ruch”, sprzedaż wydawnictw zwartych prowadzi Dział Administracji Wydawnictw. W bilansie 1982 r. w ogólnej sumie dochodów figuruje nie wpłacona przez odbiorców na dz. 31.12.1982 kwota należności 349 616 zł. Są to zaległości z l. 1981 i 1982. Wprawdzie część odbiorców dokonała wpłaty za przesyłki z 1982 r. w początku 1982 r., w tym Składnica Księgarska — 157 594 zł, tym niemniej wielu odbiorców, w tym prawie wszyscy zalegający za 1981 r. w liczbie ok. 200 bibliotek i instytucji, mimo wysyłanych monitów nie dokonało wpłat. Zaległości te za 1980 r. spisane na straty z tytułu przedawnienia wynoszą 26 000 zł. Istnieje konieczność podjęcia w br. właściwego postępowania rewindykacyjnego w stosunku do zaległości za l. 1981-1983.

W 1983 r. wprowadzono wysyłkę wydawnictw za zaliczeniem pocztowym. To przedsięwzięcie należy ocenić pozytywnie, zwłaszcza że przekazywanie w całości wydawnictw w komis Składnicy Księgarskiej byłoby rozwiązaniem z wielu względów niewłaściwym. Jednakże wysyłka za zaliczeniem obciąża również Stowarzyszenie znacznymi kosztami z powodu nieprzyjmowania przez niektóre biblioteki i instytucje zamówionych przesyłek. Na 4000 przesyłek wysłanych do odbiorców w okresie od 1.04. do 23.08.1983 r. wróciło 60. Należy niezwłocznie przystąpić do obciążania odbiorców tymi kosztami. Proponuje się rozpatrzenie możliwości zamieszczenia na przesyłkach numeru i daty zamówienia nadesłanego przez odbiorcę. Być może należałoby odbiorców, którzy nie wywiązali się z obowiązku zapłacenia za wydawnictwa czy odbioru przesyłki, pomijać przy wysyłce dalszych ofert.

Skontrolowano dokumenty finansowe dotyczące wydatków pozakasowych od nr 34/I do nr 65/VI, a także dokumenty kasowe od nr RK 6/82 do nr 19/82. Istotnych nieprawidłowości nie stwierdzono. Na drobne zwrócono uwagę gł. księgowej K. Sliweckiej.

Wnioski GKR

1. Należy uporządkować gospodarkę finansową w zakresie składek członkowskich, tzn. doprowadzić do zgodności liczby członków Stowarzyszenia z wynikającą z nich sumaryczną kwotą składek. W tym celu GKR zaleca zarządzenie w okręgach i kołach weryfikacji członków pod kątem stanu ich zadłużenia wobec SBP, rewindykacji należnych składek lub skreślenia z SBP zgodnie ze statutem. Zakończenie akcji weryfikacyjnej winno nastąpić do końca I kwartału 1984 r.

2. Stwierdzono, że w dokumentacji znajdującej się w biurze SBP brakuje zestawień składek członkowskich oraz protokołów okręgowych komisji rewizyjnych

z wielu okręgów. W związku z tym GKR zobowiązuje ZG do podjęcia działań zmierzających do uzupełnienia tych braków za okres od 1 stycznia 1982 oraz bieżącego przestrzegania kompletności dokumentacji, o której mowa.

Stwierdzając zgodność gospodarki finansowej z celami statutowymi SBP — GKR stawia wniosek o przyjęcie sprawozdania finansowego za rok 1982.

(—) Jan Mielczarek, (—) Hanna Zasadowa, (—) Tadeusz Matyjaszek, (—) Jerzy Maj

KRONIKA KRAJOWA

POSIEDZENIE PREZYDIUM PAŃSTWOWEJ RADY BIBLIOTECZNEJ

Dnia 13.03.1984 odbyło się posiedzenie Prezydium Państwowej Rady Bibliotecznej, na którym omawiano plan prac Rady. Odbyła się również dyskusja na temat nowelizacji wydanego w 1978 r. *Programu rozwoju bibliotekarstwa polskiego do 1990 r.*

POSIEDZENIA KOMISJI WYDAWNICTW I INFORMACJI RADY GŁÓWNEJ NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Dnia 30.11.1983 odbyło się posiedzenie Komisji, na którym poruszono następujące sprawy: 1) przepisy wynikające z ustawy o kontroli publikacji i widowisk w odniesieniu do wydawnictw uczelnianych; 2) import wydawnictw naukowych z II obszaru płatniczego; 3) wydawnictwa uczelniane. W dyskusji uznano m.in., że należy dążyć do utrzymania prenumeraty czasopism z II obszaru płatniczego co najmniej na poziomie 1982 r., a także uaktywnić międzynarodową wymianę wydawnictw. Wyrażano pogląd, że szkoły wyższe powinny wydawać przede wszystkim prace habilitacyjne, konferencyjne oraz monografie.

Na zebraniu w dn. 22.02.1984 podkreślano konieczność zagwarantowania odpowiednich środków dewizowych na zakup książek i czasopism z II obszaru płatniczego. Komisja Wydawnictw i Informacji zaakceptowała sprawozdanie z prac prowadzonych w 1983 r. i ustaliła główne tematy prac na 1984 r.: 1) analiza wydawnictw uczelnianych; 2) problemy importu książek i czasopism z II obszaru płatniczego; 3) analiza stanu wyposażenia bibliotek szkół wyższych w środki techniczne (ze szczególnym uwzględnieniem urządzeń reprograficznych).

UMOWA O WSPÓLPRACY STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH I BRYTYJSKIEGO STOWARZYSZENIA BIBLIOTEK

Dnia 11.02.1984 odbyło się w Warszawie w Pałacu Rzeczypospolitej uroczyste podpisanie umowy o współpracy między Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich i brytyjskim Stowarzyszeniem Bibliotek (LA). Z ramienia SBP umowę sygnował przewodniczący Stefan Kubów, z ramienia LA prezydent tej organizacji Ron Surridge, który na zaproszenie SBP przebywał w Polsce w dn. 3 - 13.02.1984. Umowa przewiduje wzajemną wymianę informacji i wydawnictw, kontakty osobowe i korespondencyjne, bezpośrednią współpracę organów naczelnych i terenowych obu stowarzyszeń, a także podejmowanie wspólnych badań naukowych.

KONSULTACJA W SPRAWIE SPRAWOZDAWCZOŚCI Z DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEK NAUKOWYCH, FACHOWYCH, PEDAGOGICZNYCH I OŚRODKÓW INTE ZA ROK 1983 NA FORMULARZU K b-3

Dnia 6.01.1984 odbyło się w Centralnej Bibliotece Statystycznej zebranie zorganizowane przez Główny Urząd Statystyczny (Wydział Kultury i Turystyki, Departament Badań Demograficznych i Usług Niematerialnych oraz Centralna Biblioteka Statystyczna) w porozumieniu z Centrum INTE i Komisją Statystyczną Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Uczestnikami spotkania byli przedstawiciele resortowych jednostek koordynujących sprawozdawczość przy użyciu formularzy K b-3 (38 jednostek). Przedstawiciel GUS omówił zasady organizacji badania w 1983 r. oraz przeanalizował instrukcję i formularz. Uczestnicy zebrania zgłaszali swoje wątpliwości i postulaty, które były wyjaśniane i dyskutowane. Dokonano obowiązujących ustaleń związanych z organizacją badania.

Z PRAC BIBLIOTEK CENTRALNYCH

Dnia 27.02.1984 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie — I Centralna Biblioteka Nauk Społecznych — zorganizowała zebranie Międzybibliotecznej Komisji Koordynacyjnej sieci bibliotek nauk społecznych. Głównym tematem obrad były propozycje współpracy bibliotek w zakresie gospodarowania dubletami i drukami zbędnymi (ref. dyr. L. Cyrzyk — Biblioteka Instytutu Spraw Międzynarodowych). Przedstawiciele bibliotek poinformowali o ważniejszych wynikach prac w 1983 r.

SZKOLENIE W ZAKRESIE NOWEJ NORMY OPISU BIBLIOGRAFICZNEGO KSIĄŻEK

W całym kraju organizuje się intensywne szkolenie bibliotekarzy, związane z obowiązującą od 1.01.1984 nową normą opisu bibliograficznego książek, mającą również zastosowanie w procesie katalogowania. Szkolenie to ma różne formy i zasięg — jest prowadzone w poszczególnych bibliotekach, włącza się do tej akcji Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, a Centrum INTE organizuje dla zainteresowanych z całej Polski konferencje.

SESJA POPULARNONAUKOWA POŚWIĘCONA WARSZAWIE

W dniach 23 - 24.02.1984 odbyła się w Warszawie sesja popularnonaukowa nt. „Szkolnictwo wyższe i nauka w Warszawie”, zorganizowana staraniem Archiwum Państwowego m.st. Warszawy i Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Liczne referaty zostały opracowane przez znanych pracowników naukowych stolicy. M.in. doc. dr Radosław Cybulski wygłosił prelekcję nt. „Biblioteki naukowe w Warszawie”.

JUBILEUSZE BIBLIOTEK

W 1983 r. oprócz sygnalizowanych już uroczystości w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy (75-lecie) obchodziły swoje jubileusze następujące biblioteki: Książnica Miejska w Toruniu — 60-lecie obchodzone w dn. 21-23.10.1983; Woje-

wódzka Biblioteka Publiczna im. Juliusza Słowackiego w Tarnowie — 75-lecie obchodzone dn. 8.11.1983; Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Poznaniu 35-lecie obchodzone w dn. 6-7.12.1983 oraz Miejska Biblioteka Publiczna im. Bolesława Prusa w Zgierzu — 70-lecie obchodzone dn. 30.11.1983.

KRONIKA ZAGRANICZNA

KSZTAŁCENIE W DZIEDZINIE ADMINISTROWANIA SYSTEMAMI INFORMACYJNYMI

W dniach 17-18 sierpnia 1983 r. odbyło się w Wiedniu wspólne posiedzenie komitetów kształcenia zawodowego IFLA, FID i ICA (International Council of Archives), zorganizowane przez Sekcję Szkół Bibliotekarskich IFLA przy poparciu Ministerstwa Nauki i Badań RFN oraz Izby Robotniczej i Urzędniczej w Wiedniu. Celem spotkania było przedyskutowanie problemów kształcenia specjalistów w dziedzinie administrowania systemami i służbami informacyjnymi. Przedmiotem narady były następujące tematy: analiza podręczników i artykułów na temat zarządzania dla pracowników informacji; przegląd międzynarodowych programów kształcenia w tej dziedzinie prowadzonych przez FID, IFLA i ICA; potrzeba „wspólnego rdzenia” tych programów; przyszła współpraca FID, IFLA i ICA w zakresie kształcenia dla zawodów związanych z informacją.

W wyniku dyskusji przyjęto następujące zalecenia: FID, ICA i IFLA powinny zintensyfikować prace, którymi zajmowano się podczas spotkania, głównie poprzez działania wspólnej Grupy Roboczej ds. Kształcenia; wszystkie wymienione organizacje powinny popierać ideę zharmonizowania programów nauczania; jeżeli w dotychczasowych programach brak jest zagadnień zarządzania, należy je wprowadzić zgodnie z ustaleniami obecnego spotkania.

*Unesco Journal of Information Science,
Librarianship and Archives Administration
1983 Vol. 5 nr 4 s. 267*

IX ŚWIATOWY KONGRES NA TEMAT KOMPUTERÓW

Odbył się on w Paryżu, we wrześniu 1983 r. pod patronatem Międzynarodowej Federacji ds. Przetwarzania Informacji (International Federation for Information Processing — IFIP).

Zadaniem IFIP jest popieranie rozwoju nauki o informacji i związanych z nią technik oraz międzynarodowej współpracy, kształcenia i upowszechniania wiedzy w tej dziedzinie. Decyzję o powołaniu Federacji podjęła UNESCO w 1959 r. Od tego czasu IFIP zwołuje co 3 lata kongresy poświęcone osiągnięciom techniki informacyjnej. Zjazdy takie odbyły się już w Monachium, Nowym Jorku, Edynburgu, Lublanie, Sztokholmie, Toronto oraz Tokio/Melbourne. W 1986 r. miejscem obrad będzie Dublin. Sekretariat IFIP mieści się w Genewie.

Uczestnicy Kongresu zajmowali się następującymi grupami tematów: sprzęt komputerowy, oprogramowanie, teoretyczne podstawy przetwarzania informacji, sieci komputerowe, bazy danych i systemy informacyjne, zastosowanie mikroprocesorów, implikacje społeczne i ekonomiczne, komputery w życiu codziennym.

Jednocześnie z Kongresem odbywała się w Paryżu doroczna wystawa sprzętu telekomunikacyjnego, komputerowego i urządzeń biurowych SICOB (Salon International: Informatique, Communication, Organisation, Bureau).

Information Retrieval and Library Automation 1983 Vol. 19 nr 5 s. 4-5

ARCHIWUM DŹWIĘKU W BIBLIOTECE BRYTYJSKIEJ

Od 1 kwietnia 1983 r. Brytyjski Instytut Zapisów Dźwięku (The British Institute of Recorded Sound) został włączony do Biblioteki Brytyjskiej i jako jej dział nosi nazwę Narodowego Archiwum Dźwięku (National Sound Archive).

Zbiory Instytutu w chwili przejścia ich przez Bibliotekę Brytyjską liczyły przeszło 400 000 płyt oraz taśmy zawierające ok. 20 000 godzin nagrań muzyki, sztuk teatralnych, tekstów literackich, językoznawczych, dialektów, przemówień, wydarzeń i głosów zwierząt. Zatrudnia 28 osób, w tym specjalistów we wszystkich rodzajach nagrań.

Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration 1983 Vol. 5 nr 4 s. 271

TERMINOLOGIA A WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W DZIEDZINIE NAUKI I TECHNIKI

Był to temat konferencji międzynarodowej, która odbyła się w Sofii, w dn. 12-13 kwietnia 1983 r. Celem spotkania, zorganizowanego przez Związek Tłumaczy Bułgarskich przy poparciu UNESCO, było zainicjowanie bliższej współpracy specjalistów dziedzinowych i techników z językoznawcami i tłumaczami. Poza przedstawicielami kilku państw w konferencji uczestniczyli reprezentanci międzynarodowych organizacji (UNESCO) i instytucji (Infoterm — International Information Center for Terminology, Wiedeń).

Uczestnicy konferencji wystąpili z propozycją powołania w Bułgarii ośrodka narodowego, który zajmowałby się problemami teoretycznymi i metodologicznymi terminologii oraz organizował współpracę między specjalistami dziedzinowymi, technnikami i językoznawcami.

International Classification 1983
Vol. 10 nr 3 s. 155

SYSTEMY KLASYFIKACJI STOSOWANE W BIBLIOTEKACH RADZIECKICH

Podczas Kongresu IFLA w Monachium w sierpniu 1983 r. dr E. Sukiasjan z Państwowej Biblioteki im. W. Lenina w Moskwie wygłosił referat, w którym poinformował, że w bibliotekach radzieckich stosuje się dwa rodzaje klasyfikacji: radziecką Klasyfikację Biblioteczną-Bibliograficzną (BBK) oraz UKD. BBK używa ok. 245 000 bibliotek: 50 bibliotek państwowych (wariant 30-tomowy), 5000 bibliotek regionalnych (wariant 4-tomowy), 113 000 bibliotek publicznych i 127 000 bibliotek dziecięcych i szkolnych (2 warianty jednotomowe).

UKD używana jest w ok. 35 000 bibliotek: 15 000 technicznych, 4500 rolniczych, 6500 medycznych oraz ok. 10 000 ośrodkach informacji naukowej i technicznej.

International Classification 1983
Vol. 10 nr 3 s. 150

Pomoc UNESCO dla państw członkowskich wprowadzających automatyzację procesów informacyjnych

Realizując Generalny Program Informacyjny, UNESCO podjęła obecnie działania mające na celu ułatwienie państwom członkowskim wybór i wykorzystanie techniki przy zakładaniu lokalnych baz danych oraz organizowaniu dostępu do międzynarodowych źródeł informacji.

W opracowaniu znajduje się Inwentarz pakietów programów w zakresie informacji (Inventory of software packages in the information field) zawierający opisy ok. 160 pakietów programów, które można wykorzystać do oprogramowania różnych typów komputerów stosowanych w bibliotekach, ośrodkach informacji i archiwach. Przygotowuje się również wykaz wyposażenia technicznego stosowanego do automatycznego przetwarzania danych oraz urządzeń repro- i mikrograficznych. Rozpoczęto także prace nad projektem zastosowania pakietu programów dla mikrokomputera przenośnego.

*Unesco Journal of Information Science,
Librarianship and Archives Administration* 1983 Vol. 5 nr 3 s. 195

ZAWIESZENIE CZASOPISMA „UNESCO JOURNAL OF INFORMATION SCIENCE, LIBRARIANSHIP AND ARCHIVES ADMINISTRATION”

Decyzja o zawieszeniu czasopisma z końcem 1983 r. została podjęta podczas 22 Sesji Generalnej Konferencji UNESCO (październik-listopad 1983). Jej przyczyną były względy ekonomiczne, przede wszystkim konieczność zastosowania cięć w budżecie i wyeliminowania wszystkich wydatków, które nie są niezbędne do wykonania przyjętego obecnie średnio-terminowego Planu UNESCO.

Unesco Journal był kwartalnikiem wydawanym od 1979 r. w czterech wersjach językowych: angielskiej, francuskiej, hiszpańskiej i rosyjskiej. Zastąpił on publikowane w l. 1974-1978 czasopismo *Unesco Bulletin for Libraries*. Obecnie Biuro Pracy UNESCO oferuje komplety obu tytułów w formie mikrofilmów. Zamówienia należy przysyłać pod adresem: Commercial Services, Office of the Unesco Press, 7 place de Fontenoy, 75700 Paris.

*Unesco Journal of Information Science,
Librarianship and Archives Administration* 1983 Vol. 5 nr 4 s. 262

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

Wydawnictwa zwarte

Konrad Marwinski: *425 Jahre Universitätsbibliothek Jena. Kurzgefasste Bibliotheksgeschichte*. Jena: Universitätsbibliothek der Friedrich-Schiller-Universität Jena 1983.
Alfredo Serrai: *Ricerche di biblioteconomia e di bibliografia*. Firenze: Giunta Regionale Toscana; La Nuova Italia, 1983. Archivi e Biblioteche, 9.

Wydawnictwa ciągłe

Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej 1983 R. 32 nr 1/2.

Citate! 1984 R. 33 č. 2-4.

ECSSID Bulletin 1983 Vol. 5 nr 4.

Inspec Matters 1983 nr 35.

Knižnice a Vedecké Informácie 1984 R. 16 c. 1-2.

Księgarz 1983 R. 27 nr 4.

Revue de l'Unesco pour la Science, l'Information, la Bibliothéconomie et l'Archivistique 1983 Vol. 5 nr 3.

Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie 1983 R. 28

AUTORZY

- Irena BEDNARZ, mgr**
Zofia GACA-DĄBROWSKA,
doc. dr. hab.
Mirosława KOCIĘCKA; mgr
Jadwiga KOŁODZIEJSKA, doc. dr hab.
Stefan KUBÓW, dr
- Zdzisław Jakub LICHAŃSKI, dr**
Andrzej MEŻYŃSKI, dr
Anna MODELSKA, mgr
Janina PELCOWA, dr
Wanda PIŃDŁOWA, dr
Kryстына РАМЛАУ-КЛЕКОВСКА, mgr
Anna ROMAŃSKA, mgr
Danuta RYMSZA-ZALEWSKA, mgr
Barbara SORDYŁOWA, dr
Alicja STRZELCZYK, doc. dr hab.
- Jan WOŁOSZ, mgr**
Konrad ZAWADZKI, doc. dr hab.
Zbigniew ŻMIGRODZKI, dr
Kronikę krajową oprac.
Hanna ZASADOWA, mgr
Kronikę zagraniczną oprac.
Mirosława KOCIĘCKA, mgr
Tłumaczenia angielskie
Andrzej SKŁADANEK, mgr
- Biblioteka PAN w Warszawie
— Instytut Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu
Wrocławskiego
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka Narodowa
— Instytut Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu
Wrocławskiego
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka PAN w Warszawie
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka PAN w Warszawie
— Zakład Bibliotekoznawstwa UJ
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka PAN w Warszawie
— Zakład Konserwacji Papieru i Skóry Uniwersytetu
M. Kopernika w Torunlu
— Biblioteka Narodowa
— Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy
— Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
— Biblioteka Narodowa

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* uprzejmie prosi Autorów o przestrzeganie następujących zasad przy nadsyłaniu materiałów:

Artykuł nie powinien przekraczać 15 stron maszynopisu formatu A4 wraz z przypisami i ewentualnymi tablicami. Tekst maszynopisu winien być napisany z podwójnym odstępem między wierszami (ok. 30 wierszy na stronie, margines 5 cm).

Maszynopis artykułu należy dostarczać w 3 egz. Inne materiały jak recenzje, sprawozdania itp. — w 2 egz. Materiały ilustracyjne (np. tablice, wykresy) powinny być umieszczone na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście.

Przypisy należy umieszczać na końcu tekstu na osobnych stronach. Opis w przypisie winien składać się z: imienia i nazwiska autora, tytułu publikacji, miejsca wydania, nazwy wydawnictwa i roku wydania oraz stron, na których znajduje się cytowany fragment. W przypadku powoływania się na artykuł opis powinien zawierać: imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, nazwę czasopisma, rok, tom, strony (od—do) lub stronę cytowanego fragmentu.

Każdy artykuł winien być zaopatrzony w streszczenie autorskie na ok. 1/2 strony maszynopisu.

Autorzy proszeni są o podawanie (prócz imienia i nazwiska) również tytułu naukowego, nazwy i adresu instytucji, w której pracują, prywatnego adresu, numeru telefonu.

Przegląd Biblioteczny drukuje tylko materiały oryginalne. Redakcja zamawia materiały na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu.

Materiałów nie zamówionych Redakcja nie zwraca.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania materiałów oraz wprowadzania zmian.